РАДИСАВ С. НЕДОВИЋ

ЧАЧАНСКИ КРАЈ У НОБ 1941 – 1945.
● ЖЕНЕ БОРЦИ И САРАДНИЦИ

Рецензент
ДРАГОЉУБ – ДРАГАН С. СУБОТИЋ

Издавачки одбор
Милош УРОШЕВИЋ, председник
Видоје ЖИВКОВИЋ
Миодраг ЈАКОВЉЕВИЋ
Вера ТОДОРОВИЋ
Владимир Влајко ЈОВАНОВИЋ
Спасоје МИЛОВАНЧЕВИЋ
Превислав ВУЛИЋЕВИЋ
Александар Ацо ЈОВАНОВИЋ
Димитрије ИЛИЋ

За издаваче
ПАНТЕЛИЈА ВАСОВИЋ

Издавачи
ОКРУЖНИ ОДБОР СУБНОР-а,
ОПШТИНСКИ ОДБОРИ СУБНОР-а ЧАЧКА,
ГОРЊЕГ МИЛАНОВЦА И ЛУЧАНА

РАДИСАВ С. НЕДОВИЋ

ЧАЧАНСКИ КРАЈ У НОБ 1941 – 1945.
• ЖЕНЕ БОРЦИ И САРАДНИЦИ

ЧАЧАК, 2010.

Српске мајке и сестре, које сте у овој тешкој и крвавој борби дали најбоље своје синове, захваљујем вам на ономе што сте до данас допринеле надчовечанској борби наших народа, захваљујем вам на огромним жртвама које сте поднијеле за спас своје отаџбине, за спас наших народа, наше слободе и независности... Ваше дужности су многоструке. Нашем фронту, нашим борцима треба помоћ. Ви, српске жене, и све жене у Југославији, можете ублажити ту несташицу... У сваком селу, у свакој вароши, напрегните све своје снаге, сабирајте материјал, одјећу, средства за живот, намирнице, како бисмо могли нашим борцима на фронту дати бар минимум... Помогните нам да створимо истинску народну власт, за коју су од 1941. године гинули најбољи синови Србије и осталих народа Југославије...

Тито
(Из говора на митингу жена Србије
у Београду 28. јануара 1945)

Овај конгрес није само манифестација солидарности жена Југославије, манифестација братства и јединства, смотра ваших снага, преглед вашег досадашњег рада, него је и важан састанак на коме ви, жене Југославије, треба да одредите смјернице свога рада...

*Нећу се осврнати на ваш рад, у прошлости, на ваше заслуге у борби, које су огромне и за које имате признања, не само свих народа наше земље, него и читавог слободољубивог човјечанства. Данас пред нама стоје тешки задаци. Наши најважнији задаци су учвршћивање наше народне власти, васпитавање дјеце, нашег младог нараштаја, наших будућих покољења, учвршћење братства и јединства, изградња наше земље... Мајке и сестре имају задатак да нашу дјецу већ одмалена васпитавају у новом духу, у духу љубави према нашој домовини, према нашој Југославији, у духу љубави према тековимнама братства и јединства, у духу љубави према новој власти... Тражимо да се нашој дјеци усади у душу онаква љубав какву су носили наши борци на бојном пољу.**

Тито
(Из говора на Првом конгресу АФЖ
Југославије у Београду 17. јуна 1945)

---

* Херонине Југославије, „Спектар“, Загреб, 1980.

СВЕДОЧАНСТВА ЗА ПОНОС И ДИВЉЕЊЕ

Термин „Чачански крај у НОБ“ као основни наслов готово свих публикација штампаних у Чачку са тематиком Народноослободилачке борбе узет је за подручје данашњих општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац, односно подручје Чачанског ратног округа, који је покривао Окружни комитет КПЈ. Сем насеља која се данас налазе у саставу ових општина, ОК КПЈ за Чачак деловао је и у насељима: Толишница (општина Краљево), Луке, Лиса и Осоница (Ивањица), Вирово, Драгојевац, Миросаљци, Трешњевца и Церова (Ариље) и Лопаш, Пилатовићи и Прилипац (Пожега).

Ретко је где природа била тако дарежљива и издашна у стварању лепота, реткости и занимљивости као на овом подручју. Налази се у централој Србији.

Због умерених климатских услова, ово подручје је било насељено и пре доласка Словена, што потврђују стара налазишта материјалне културе – илирске хумке у Атеници, римске терме у центру Чачка и многа друга.

Ту су и данас савремене саобраћајнице, попут Ибарске магистрале и железничко чвориште, везано у Пожеги са пругом Београд – Бар и везом за коридор Београд – Ниш – Скопље.

Ту је и Овчар Бања са десет углавном средњевековних манастира – ризницом српског трајања и опстајања.

Само тако, или боље речено због свега тога, на овим просторима вековима је исписивана бурна политичка и културна историја. Били су поприште значајних догађаја који су мењали токове историје, а истовремено – колевка значајних личности које су историји овог краја и шире давале свој печат.

Од пада српске државе под власт Османлијског царства 1459, па до краја XVIII века ово подручје било је под влашћу Турака. Пожаревачким миром 1718. Чачак и подручја на левој обали Западне Мораве потпали су под власт Аустроугарске, да би га Турци поново освојили 1739. године.

Уследили су српски устанци, у којима су људи овог дела Србије масовно учествовали од 1804. до 1815. године. Учешће народа у оба устанка било је масовно и слободарство је све више постајало начин живљења становника овог краја потврђујући то хероизмом, не само Танаска Рајића и сабораца у Боју на Љубићу 1815.

Слободарство народа овог дела Србије исказивано је и у ослободилачким ратовима од 1876 до 1878. године.

У првој половини XX века српски народ је водио четири ослободилачка рата (1912, 1913, 1914 – 1918), и најзад, за ослобођење земље од фашизма у Другом светском рату.

Све ово скупа и много другога утицало је на развој слободарства српскога народа, који је знао да изнедри и Карађорђа, и Милоша Обреновића, и Танаска Рајића, и Драгутина Гавриловића. Њихов херојизам, самопрегор и љубав према сопственом народу васпитно су утицали на нове генерације, поготову рођене у првој декади XX века, крајем друге и почетком треће декаде XX века.

Генерације су се дивиле и васпитавале виђењем Боја на Љубићу 1815. године:

„А у Срба на брду Љубићу,
у њих беше врло мало војске.
И без пушке и без бритке сабље,
пола босо, пола обувено,
по двојица једном сабљом секу
по двојица једном пушком туку“.

Генерације чачанскога краја са поносом су следиле речи свога земљака мајора Драгутина Гавриловића, који је у одбрани Београда у Првом светском рату рекао својим борцима: „Војници, јунаци! Врховна команда избрисала је наш пук из бројног стања... Наш пук је жртвован за част отаџбине и Београда. Ви немате више да бринете за своје животе који овога часа не постоје. Зато напред у славу!“

Сем ових ратничких поклича у којима су жене на свој начин учествовале, за генерацију рођену крајем друге и почетком треће декаде XX века због свега онога што су претходни ратови донели, нове генерације су нужно прихватиле те узоре као услов за пуко преживљавање.

Жене чији су мужеви отишли у рат 1912. и, са малим прекидом, ратовали до 1918. биле су једини стожер од кога је зависила породица. Оне су рађале по десетину деце која због услова живота нису преживљавала ни детињство. Дешавало се да те жене рађају децу и на њиви. Та жена мајка водила је бригу о деци, о стоци, о свему што је сачињавало породичну задругу. Та жена је на обрамачи неколико километара носила неки од производа до првог градског насеља да би то продала и купила соли, или гаса (петролеја) за лампу. На кошуљари носила је до реке веш да би га опрала. Бринула је да сланина, обешена изнад прочевља на тавану, дотраје до другог посјека. Та жена, Српкиња, уместо детерџента, веш и постељину откувавала је у цеђу; уместо средстава за прање судова користила је коприву.

Та жена, супруга, мајка, снаха... за све је имала и снаге и времена и својим самопрегором утицала је на васпитавање свога подмлатка. Једноставно, за њу није имало одмора, ни радног времена, јер, да би све ово урадила, устајала је у „сванућe“, а легала најкасније, када је све у кући „намирила“.

Она је и прела и плела, а многе од њих су и ткале шаренице, „губере“, ћилиме... Због услова који су јој онемогућавали да дечји веш купује у трговини, гајила је конопљу, потапала је и киселила у „мочилу“, одвајала влакно од поздера на трлици, ткала тежиново платно, руком шила кошуље.

Та наша жена преживела је што није ни једна жена Европе: да јој свекри, мужеви и синови ратују од 1912. до 1918, преживе голготу Албаније и да се победоносно врате породицама.

Она је знала и могла да потури леђа и да заједно са војницима изгура топ (који се заглавио у блату, а волови су били немоћни) на положај. И не само то: из њених очију жарио је презир окупаторском војнику на сваком кораку и сусрету и кораку и зато ни мало није чудно што је војни заповедник за Србију генерал Беме у наредби немачким војницима 25. септембра 1941. године, поред осталог, рекао: „Србија је у марту ове године срамно погазила уговор о пријатељству с Немачком да би са леђа напали немачке трупе које су се прикупљале против Грчке. Као олуја прохујала је земљом немачка одмазда. Ако овде не поступимо свим средствима и са највећом безобзирношћу, наши ће се губици пењати до неизмерности. Ваш је задатак да прокрстарите земљом у којој се 1914. потоцима лила немачка крв услед подмуклости Срба мушкараца и жена. Сваки који благо поступа, греши о животе својих другова. Он ће бити позван на одговорност без обзира на личност и стављен пред ратни суд“.

Друга генерација жена Србије, која пуни странице ове по много чему несвакидашње књиге њихове су унуке, кћери и снахе, рођене крајем Првог светског рата или непосредно по његовом завршетку. Оне су имале донекле боље услове живота и одрастања, али не сме се заборавити да је то послератно стање било пребогато бројем деце које је, самим тим, пратило невиђено сиромаштво, уз пренаглашену потребу за радном снагом.

Те многочлане породице захтевале су од тих „девојчурака“ да буду „при руци“ мајци, која није знала шта пре треба да уради. Да ли да намири децу, да спреми оброк, да нахрани стоку, да стигне на њиву и воћњак... Ово наглашавам са разлогом, јер је то било време када је у Србији преко 80% живља било на селу.

Иако су се услови живота поправљали та генерација младих живела је у „уџерицама“, кућицама које су се састојале од једне собе, ретко поплочане. Половина куће је била од брвана са прочевљем и веригама на средини и отвореним таваном над тим делом куће. Спавало се на креветима са сламарицом од тежине напуњеном шашом. Ретко је пуњена сламом.

Та генерација „радо“ је постила све поште, хранила се „мурузницом“, а пшенични хлеб мешен је само за „благе дане“. То је било време када је премало женске сеоске омладине похађало сва четири разреда основне школе. На прсте се могло избројати број девојчица које су наставиле школовање у средњој школи, а једина средња школа у чачанском крају била је Гимназија.

Између два рата у чачанском крају почели су да се снажније развијају занати, које је изучавала првенствено мушка популација са села. Двадесетих година прошлог века Гимназија у Чачку је имала прве матуранте. Иако малобројни ученици гимназије и ученици на занату, станујући углавном на сеском подручју, почели су да утичу на промене у начину живота на селу организујући прела, игранке, мобе и друга састајалишта. Почело је, више него до тада, дружење омладине ван кућног прага.

Половином треће деценије стасала је већа група матураната Чачанске гимназије. Неки су завршавали и студије у Чехословачкој, Пољској, Аустрији или Француској. Међу њима видно место заузима др Драгиша Мишовић. Они су знали и умели, окупљајући младе људе преко легалних организација (спортска друштва, литерарна удружења, књижнице и читаонице) да суграђане упознају са достигнућима средина у којима су се школовали.

Увиђајући потребу за постојањем средстава за информисање, један из плејаде факултетски образованих – дипломирани правник Ђорђе – Ђоко Миловановић оснива 1932. године лист „Чачански глас“, у коме су сарадници били сви виђенији и образованији људи средњих година. Тематика написа била је социјалне садржине. Готово да није имало штампаног броја овог листа у коме није био поучан чланак, пре свих, из пера др Драгише Мишовића. Понајвише обраћало се сеоској средини, која је битно заостајала за градском.

Да би се у овоме успело, ничу у селима књижнице и читаонице, као место састајања сеоске омладине. Посебна пажња је посвећена сеоској женској омладини суграђујући савременији начин живљења и у постојећим условима, са нагласком да болести, нарочито туберкулоза, посебно нападају сиромашне. Посебан вид деловања био је организовање скупова, који су нерећко прерастали у те-

чајеве од по неколико дана, на којима су предавачи били др Мишовић и други зналци. У селима су то биле ученице Гимназије.

Омиљено састајалиште тих активиста били су славе или неки други „благдани“. Резимирајући на неки начин стање у коме су људи, поготову на селу, живели, др Мишовић је и ово рекао у здравици на домаћиновој слави: „Дижем ову чашу вина у здравље радног народа, радника и сељака. Дижем ову чашу у име истине, правде и слободе, против мрака и тираније и експлоатације. Дижем је у здравље сељака који музе али млеко, сир и кајмак не једе, сељака који стоку храни а месо не једе, сељака који ропски ради али плодове свога рада не ужива, радника који палате зида а у уџерицама живи, радника који железнице подиже а стотинама километара иде пешке да посао нађе...“

На једном од последњих политичких зборова, у октобру 1938. године, др Мишовић је рекао: „Нама се подмеће да смо за крв, за револуцију а ми без икаквог страха и плашења отворено проглашавамо да ми нисмо ни за какву крв, јер нам је свака кап крви радног човека исувише драга и скупа. Ми хоћемо да извојујемо право слободе и хлеба за све. Ми нећемо да робови постану господари а господари робови, већ хоћемо да сваки човек има обезбеђену егзистенцију под једнаким условима да хоће да ради. Када будемо освојили та права, ако неко покуша да нам их отме, ми ћемо се храбро одупрети и борити да их очувамо, па нека се та наша борба назива како хоће“.

Једном другом приликом истакао је: „Против нас је просуто море лажи. Кажу да смо плаћеници Москве, а ми смо само верни потомци Карађорђа, Хајдук Вељка, Танаска Рајића и других који су се борили за слободу свога народа и коју борбу ми настављамо. Ми изјављујемо да нећемо дозволити да нам командује ни Рим, ни Берлин, ни Москва“.

Разговарајући са бугарским студентима у Чачку, Доктор, поред осталог, каже: „Морамо поћи сасвим другим путем ако не желимо да се свет претвори у једну велику лудницу каква је била 1914. године. Ту није било победника и побеђених. Сви смо побеђени. Ослободимо се окова, скинимо мржњу са очију, сагоримо све старе отрцане појмове који нам закречавају лобање. Све нам је заједничко и прошлост и несреће које смо преживели погрешком неколико људи“.

Намерно сам се осврнуо на деловање и заслуге Доктора, који је снагом своје личности, јер су његове, тада изговорене, речи добиле пуну потврду у блиском наступајућем времену, а нису много изгубиле од актуелности ни данас.

Имајући све ово у виду, није нимало случајно што је у нашем граду Чачку 1934. године, увиђајући да нам прети опасност од фашизма, који се размахнуо у Европи, по угледу на Француску, формиран Народни фронт слободе, организација која је окупљала слободољубиве грађане.

Антифашистичко опредељење народа и захтев за праведнију организованост у друштву постаје у чачанском крају својина огромног броја становника, што је манифестовано и приликом сахране др Мишовића – на умрлици је писало: „У борби за демократију, мир и хлеб и слободу пао је као жртва наш друг и пријатељ др Драгиша Мишовић". У потпису – Акциони одбор: Радничко социјалистичка групација, Демократска странка, Земљорадничка странка и Народна радикална странка".

На Докторовој сахрани у јануару 1939. године било је око 15.000 грађана из разних делова земље. Поворка је кренула у 10 сати испред Чачанске цркве, а на гробље у Чачку су стигли око 17 сати. Огласило се више од 30 говорника. На надгробном споменику Доктору, чије је подизање финансирано добровољним прилозима, записано је: „Радни народ своме првоборцу".

Једино се тако може схватити масовност партизанског покрета у чачанском крају, па није ни мало случајно наређење др Турнера, државног саветника Трећег Рајха, начелника штаба Војног заповедника за Србију, 22. јуна 1941. године Милану Аћимовићу, у коме се, поред осталог, каже: „На основу задњих ратних догађаја, молим да се одмах изврши према ранијем споразуму са Вама хапшење свих водећих комуниста... На крају желим да Вам скренем нарочиту пажњу на вароши: Ниш, Крагујевац, Ужице и Чачак". На основу овог наређења, извршено је једно од првих стрељања у Србији, на игралишту ФК „Борац" 20. јула 1941. године, 12 грађана међу којима је и једна жена.

То опредељење становништва, а поготову женске популације, нарочито се осведочило огромним напором да се новембарских дана 1941. спречи почетак братоубилачког рата, како је писало на паролама и на прогласима које су жене писале.

Народно јединство, у жељи да се нанесе пораз окупатору низом акција на подручју читавог чачанског краја, приморало је немачку команду Чачка да штампа и растура проглас у коме се каже: „Од данас па до даље наредбе цео љубићки срез у односу према окупаторским властима налази се у изнимном – опсадном стању, а општине Љубићска, Милићевачка, Брђанска, Прељинска и Миоковачка у ратном стању".

На општем народном збору код Соколане у Чачку све политичке грађанске партије Чачка говорима својих представника 18. новембра упућују апел, у коме се, поред осталог, каже: „Народ хоће да сам одлучује својом судбином и да се његове жеље извршавају и захтевају

1. – Да се уједине све борбене патриотске снаге у општем устанку против окупатора. Ово јединство мора бити чврсто, истинско и искрено, јер је и крвљу запечаћено против окупатора.

2. – Да штабови устаничких снага одмах окрену своје одреде према непријатељу и на бази заједничке борбе и искрене сарадње поставе темеље за изградњу праве народне војске, јединствене, ослободилачке и слободарске.

3. – Да се на бази пуне слободе и демократије организује привремена народна власт, у општини, округу и на ослобођеној територији успостави Суд, омогући слободна трговина и помогне народна привреда".

После Прве непријатељске офанзиве и пада слободне територије, Ужичке Републике, у чијем саставу је био и чачански крај, од једног од најбројнијих партизанских одреда Југославије са око 3.000 бораца са оружјем повукло се и чинило састав Друге пролетерске бригаде само 198 бораца (Чачански батаљон).

Незапамћеном терору сународника равногораца били су изложени борци Чачанског НОП одреда и сви они који су ма на какав начин учествовали у устанку. Једноставно, то је било време када је човеков живот био најјефтинији. Крајем 1942. покушано је да се Одред обнови, али, због терора који је владао на овим просторима, страха који је постојао код становништва и зиме која је била на прагу, од те намере се одустало. Већ у фебруару 1943. Одред је поново формиран, углавном од људи који су до тада илегално живели и у једној неравноправној борби 5. марта, у Остри, од 25 бораца, колико је Одред бројао, 14 је погинуло и два преживела су ухапшена и стрељана у логору на Бањици. Неколико дана пре овог догађаја, у бункеру у Вапи ухапшени су чланови Окружног комитета КПЈ за округ чачански.

Одред је поново формиран, али он није више био велика војна снага, па је крајем 1943. прикључен Првој шумадијској бригади и напустио чачански крај.

Као што се види, отпор фашизму и његовим сарадницима на простору чачанског краја никада није престао. Он је сатканог од победа и пораза, патњи и страдања. Али, све већи терор који је примењиван према становништву чачанског краја омогућио је да народ постане – ОДРЕД. На споменику у Остри стиховима песника

Славка Вукосављевића осведочено је: „Петог марта 1943 у борби против 500 стотина непријатељских војника овде је 14 погинуло и 11 преживелих партизана потврђивало историју Србије, која се никад није мирила са ропством. И ОВО ЗНАЈТЕ ПОТОМЦИ: У ТОКУ ОСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА 1941 – 1945 ЧАЧАНСКИ ПАРТИЗАНСКИ ОДРЕД УМИРАО ЈЕ И РАЂАО СЕ СВЕДОЧЕЋИ ДА ЈЕ СЛОБОДА ГУБИЛА НЕКЕ БИТКЕ АЛИ НИКАД НИЈЕ ИЗГУБИЛА РАТ“.

Још драматичнији податак даје саопштење Преког суда Другог равногорског корпуса од 25. августа 1944. године, у коме се каже: „Због активне сарадње са терористичком групом комуниста, због организовања и ширења усмене и писмене пропаганде против Југословенске војске у отаџбини, као и због вербовања припадника ове војске да се одметну и да приступе групи комунистичких терориста осуђени су на смрт од стране Војног преког суда II равногорског корпуса и стрељани су на дан 25 августа...“ Следе имена осам земљорадника, једног радника и две домаћице, од којих је једна имала деветоро деце. Свих 11 нису стрељани, већ заклани. На крају саопштења се каже: „Скреће се пажња становништву да ће се казнити смрћу свако лице које буде сарађивало са терористичком групом комуниста или на ма који други начин РАДИЛО ПРОТИВ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ“.

С обзиром да после 1941. године Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“ није представљао иоле значајну војну формацију и да је крајем 1943. ушао у састав Прве шумадијске бригаде, равногорци су се посебно устремили на жене. Тако су од неутврђеног броја припадника НОП-а Немци стрељали, поред 497 мушкараца и 18 жена. Међу 702 жртве које су усмртили равногорци жена је било 99.

За чуђење је окрутност равногораца према женама, јер међу 209 закланих била је 61 жена. Бестијалност коју су испољавали према овим несрећницама несхватљива је здравом разуму. По правилу, млађим женама прво су одузимали част да би им касније касапили груди; једноставно су их мрцварили и клали. Ова окрутност нарочито је испољена 1943. године после договора команданта корпуса са командантима бригада „да се уништи са породицама бивших партизана“.

Међу 4.642 припадника Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“, који су слободи даривали своје животе, било је 456 жена, од којих 161 није била удата.

Дуги низ година сарађивао сам са Радисавом Недовићем на обради материјала НОБ-е чачанског краја и увек сам се чудио од

куда код тог човека толико осетљивости и упорног трагања за документима да би се сваки догађај и сваки појам што верније истражили и објаснили. Дивио сам се и дивим његовој снази да у поодмаклим годинама месецима истражује у десетинама публикација, у мору прочитаних записа хроничара и наратора који су били сведоци тог величанственог времена и генерација које су се жртвовале на олтару слободе. Боље него многи други и позванији од њега, и образованији, у поимању вредности ратовања.

Захваљујући њему, ова на неки начин јединствена публикација отима од заборава време у коме су жене имале видну улогу у одбрани најмилијих, слободе и огњишта од завојевача и од оних који нису хтели или нису могли да схвате шта за жену као стожер породице значи понос изражен слободом и прожет материнством.

Трудећи се да што верније прикаже и време и жене као актере у том мноштву различитости у којима су се налазиле и нашле, из записа о њима задивљујуће зналачки је успео да око њихових карактера сатка приче достојне дивљења. Можда га је понегде понела емоција описујући превелике трагедије у којима су се неке нашле, наглашавајући њихов бол, али ни тренутак није потиснуо ни трагедије мајке која је изгубивши једног сина или кћерку изгубила све.

Од до сада објављених публикација или записима који су, као сведочанства депоновани у историјским архивима или другим институцијама, после ове књиге неће остати само неки статистички број, већ пример за углед потомцима и будућим истраживачима, сведочанство да је српски народ имао на стотине Јованки Орлеанки.

Иако је наш језик богат изразима, нека ми је допуштено да у недостатку правих, или мојом немоћи да их нађем да Недовићу одам признање, не могу да оћутим захвалност.

Драгољуб – Драган С. СУБОТИЋ

Бориле су се с пушком у руци

Партизански болничари у Горњем Милановцу испред болнице новембра 1944. године. С лева на десно (стоје): Миломир Пауновић, Војка Аврамовић, Будимка Урошевић (Петронијевић), Дара Рабреновић, Олга Шолајић (Тодоровић), Нада Селаковић, (Петронијевић) и Јелица Рабреновић. Чуче (с лева на десно): Добринка Старчевић, Драга Суботић (Радосављевић) и Зора Лишанчић (Јањић).

И ЖИВОТЕ СУ ДАРОВАЛЕ СЛОБОДИ

Ова књига је посвећена женама чачанског краја које су учествовале у Народноослободилачкој борби од 1941. до 1945. године и дале изузетан допринос слободи, социјалној, економској и политичкој равноправности свих грађана, без обзира на пол, нациналност, верску припадност и образовање. Оне су у тешком периоду за наш народ жртвовале себе, свој живот и живот чланова својих породица да би остариле вредности за које су се бориле. И, управо због тога то њихово жртвовање и херојство заслужују да се за млађе генерације сачувају од заборава, пошто се ради углавном о девојкама, младим супругама и племенитим мајкама.

Народноослободилачка борба од 1941. до 1945. године, по много чему, разликује се од ратова који су у прошлости вођени на нашим просторима, посебно због масовног учешћа жена.

Подсећамо: у Априлском рату 1941. године нестала је држава Југославије, а са њом уништен је и целокупан војни потенцијал земље. Окупатор је углавном преузео наоружање и другу војну опрему укључујући и магацине одеће, обуће и хране и сву санитетску опрему. Уз то, у заробљеништво је из Србије отерао 344.162 војника и официра, који су сачињавали најспособнији одбрамбени потенцијал земље. Да трагедија буде већа, по окупацији земље постојећи државни апарат ставио се у службу окупационих власти и, под претњом смрти, грађанима наредио да предају преостало наоружање и војну опрему. Тако је скоро сав ратни потенцијал предат окупатору. Занемарујућу количину наоружања, скривајући га, сачували су најодважнији и најхрабрији, углавном чланови КПЈ, одазивајући се позиву своје партије да се оно не предаје, већ да се скрива, јер се рачунало на нужност борбе против окупатора.

У току кратког Априлског рата чланови КПЈ и СКОЈ-а били су ангажовани на одбрани земље, јер је било очито да је наста-

ло расуло Југословенске војске под утицајем пете колоне. Из чачанског краја, по директиви КПЈ, велики број чланова Партије и СКОЈ-а, који нису мобилисани, јављали су се као добровољци у јединице да бране земљу, али су одбијани од војних команди, па је постало јасно да се врши предаја земље окупатору, уз благослов већине грађанских странака.

На Мајском саветовању, које је организовао Централни комитет КПЈ у Загребу, анализирани су узроци и сагледаване последице капитулације Југословенске војске. Закључено је да КПЈ не признаје капитулацију војске и комадање Југославије и да комунисти треба да стану на чело ослободилачке борбе у свим крајевима земље. Одлучено је да све партијске организације формирају војне комитете, који ће спроводити припреме за оружану борбу.

ПРИПРЕМАЊЕ УСТАНКА

Спроводећи ове закључке, Окружни комитет КПЈ за Чачак одржао је проширени пленум 6. и 7. јуна, на коме је анализиран дотадашњи рад на постављеним задацима и утврђене су даље обавезе партијских организација. Закључци пленума су били: организовање бојкота и саботажа, неодазивање на позив власти, скривање пољопривредних производа, неодлазак на рад у радионице и предузећа која раде за окупатора, вршити саботаже на послу, скупљати оружје и вршити обуку омладине у руковању њиме, формирати борбене десетине и организовати курсеве прве помоћи.[1]

Реализација ових задатака је већ била у току. Овим закључцима само је убрзана.

Од окупације земље велики број чланова КПЈ и СКОЈ-а био је напустио град, а други су то учинили 22. јуна после напада Немачке на Совјетски Савез. Од априлског слома примљено је много младих људи у КПЈ и СКОЈ. Формирано је на сеоским подручјима више ових организација, па је политичка активност нагло повећана. Посебна пажња је посвећена пријему жена у редове

---

1. *Чачански одред*, стр. 45; види остале податке у одељку Литература.

КПЈ и СКОЈ-а и на њиховом оспособљавању за послове који ће их очекивати у будућој оружаној борби. Задаци жена су усмерени на рад у санитетској служби, изради одевних предмета и спремању хране, нарочито у првим данима устанка, када нису створени услови да се одећа, обућа и храна припремају у јединицама. Велики број омладинки са одушевљењем је прихватао задатке.

ТЕЧАЈЕВИ ЗА БОЛНИЧКО И САНИТЕТСКО ОСОБЉЕ

Спроводећи задатке КПЈ је већ у јуну, па у јулу, августу и септембру одржавани су, илегално, у градовима и у селима чачанског краја, курсеви прве помоћи, а касније и болничарски, на којима се оспособљавају махом омладинке, скојевке и симпатизери КПЈ за рад у јединицама и позадини.

Први такав курс одржан је крајем јуна у Чачку под руководством Добриле – Доце Клисарић и Станиславе – Цале Терзић. Курс је завршило око 20 жена.[2]

У другој половини јула у Трбушанима, у кући Љубише Недића, одржан је курс прве помоћи, којим су руководиле учитељица Радојка Филиповић и Олга Пендић. Овај курс похађале су: Живана Боришић, Лепосава Савић, Цмиљка Кујунџић, Љубица Недић, Новка Алемпијевић и Цмиљка Николић.[3]

У августу у Доњој Трепчи организован је санитетски течај, којим је руководила учитељица Лепосава Радивојчевић. Похађале су га: сестре Будимка и Босиљка Урошевић, Радмила Бојовић, Бранка Пауновић, Дана Бркић, Живка Антић и Будимка Перишић.[4]

У исто врме санитетски течај одржан је у Јежевици, у кући Срећка – Срета Бошковића. Трајао је 15 дана. Течајем је руководила Верослава – Вера Бошковић, а похађале су га омладинке и жене: Ружа Косовац, Милка Прелић, Роса Прелић, Загорка – Заја Прелић, Милена Богићевић, Анка Станић, Радосава Прелић, Стаменка Стефановић, Наталија – Ната Бошковић и друге.[5]

---

2. Исто, стр. 49.
3. *Партизански видари*, стр. 21.
4. Исто, стр. 22.
5. Исто, стр. 21.

У Чачку, код куће Станиславе – Цале Терзић, у августу је опет одржан курс прве помоћи, којим је она руководила. Похађале су га: сестре Добрила и Емилија Клисарић, Олга и Зора Богићевић, Нада М. Мајсторовић, Нада Т. Мајсторовић, Добросава Стевчић, Драгана Тодоровић, Нада Златић, Вера Обрадовић, Драгана Ћиримановић, Миленија Аврамовић, Радојка Марковић, Милева Грујичић, Милица Павловић, Јелена – Јела Ђорђевић, Нада Стојковић, Вера Вујичић...6

У селу Атеници у току септембра, под руководством Љубице Трипковић и Зоре Сараге, одржан је курс прве помоћи, којим је руководила Надежда – Нада Вилимановић, студент медицине. Похађале су га омладинке из Атенице, Кулиноваца, Трнаве и Вильуше: Роксанда – Роса Лишанчић, Славка Лишанчић, Зора Лишанчић, Десанка Гудурић, Јелена Гудурић, Милунка Петронијевић, Зорка Ђуровић, Радојка Суботић, Добрила Симеуновић, Добринка Радосављевић, Надежда Ђокић, Добрила Ненадић, Јелена Ненадић, Љубица Чубрак, Босиљка Трипковић, Милица Тодосијевић, Винка Станић, Косара Шићевић, Руменка Милутиновић, Рада Крсмановић, Јелена Вукосављевић, Драга Суботић, Лена Дробњак, Ранка Живковић, Нада Бабовић, Олга Шолајић, Милена Шолајић и неке друге.[7]

Санитетски курсеви у таковском крају одржани су у Леушићима, Велеречи и још неким другим местима.[8]

У драгачевским партизанским четама здравствену службу организовао је студент медицине Драгиша Пајевић из Каоне. Он је претходно оспособио више омладинки које су касније обављале посао партизанских болничарки у четама и у болници у Гучи.[9]

На свим овим курсевима учило се о превијању и нези рањеника, а када је ослобођен Чачак, у октобру 1941. омладинке су одлазиле и на праксу у Чачанску болницу, а одатле у партизанске чете као болничарке. Оне су брижно неговале рањенике и болеснике радећи врло савесно по више дана без смене. А, посла је било много: превијања рањеника, прање завоја и веша, одржавање

---

6. Исто, стр. 22.
7. Исто, стр. 23.
8. Исто, стр. 23.
9. Исто, стр. 21.

хигијене у собама и осталим болничким просторијама и спремање хране. Живеле су скоро војничким животом. Биле су то: Нада Стојковић, Нада Селаковић, Нада Златић, Јелена Ђорђевић, Миленија Аврамовић, Драгана Тодоровић, Нада Алексић, Вера Вујачић, Загорка Волић, Милица Грујичић, Љубица Ивановић, сестре Добрила и Емилија Клисарић, Даница Минић, Радојка Марковић, Ружа Матић, Вера Обрадовић, Милица Павловић, Смиља Тодоровић, Станислава – Цала Терзић, Драгана Ћиримановић, Добрила Стевчић, Живана Миросављевић, Наталија Николић, Реа Алмозлино, Нада Јевтовић...[10]

БОЛНИЦЕ И АМБУЛАНТЕ

Половином октобра, због напада окупаторске авијације на Чачак, основана је болница у Горњој Горевници. Поред лекара и професионалних медицинских радника, у новоформирану болницу приступиле су партизанске болничарке: Нада Стојковић, Магдалена Пековић, Наталија Николић,, Јелена Вукадиновић и неке друге. У новоформирану амбуланту у Улици Војводе Степе у Чачку распоређене су болничарке: Даница Минић, Милица Грујичић и неке друге.[11]

Постојале су партизанске болнице и у Гучи, Горњем Милановцу, Руднику и Савинцу. Још пре – у Доњој Горевници, у кућама Крсте Лукића и Милана Јовановића, а рањеници су пребацивани из куће у кућу да би заварали траг непријатељу. Бригу о рањеницима у овој илегалној болници водиле су: Владимира – Влада Сказа, изгнаница из Словеније, Викторија Јанковић, ученица, Вида Стојадиновић, учитељица, и Милевица Глишовић.[12]

Болница у Горњем Милановцу почела је да ради по ослобођењу ове вароши. Руководилац је био др Радисав Катанић са којим су радили лекари Дионизије Ђоровић и Петар Дујановић, уз неколико лекарских помоћника. Њима су се придружиле партизанске болничарке: Наталија Тодоровић, Даница Миловановић и

---

10. Исто, стр. 29 – 40.
11. Исто, стр. 55.
12. Исто, стр. 55.

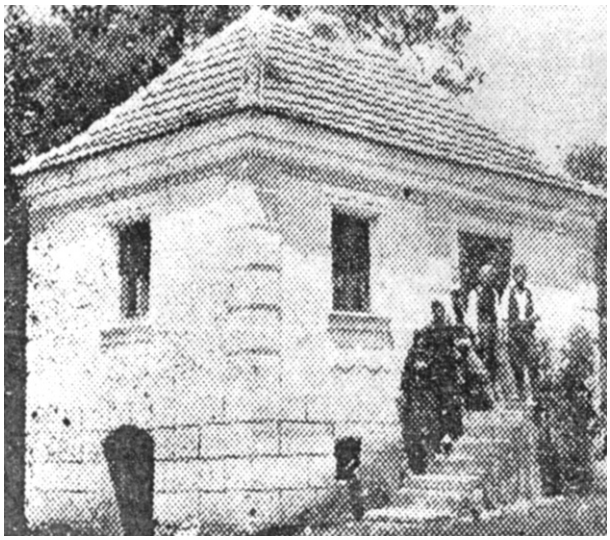

Кућа Крсте Миловановића у Доњој Горевници, у којој је августа 1941. године била прва партизанска болница

Стојанка Тодоровић, које су им пружиле знатну помоћ у лечењу болесника и одржавању хигијене у болничким просторијама. Због честих напада непријатељске авијације, већи број рањеника је почетком новембра пребачен у основану болницу у Савинцу, у којој су радиле партизанске болничарке: Лепосава – Лепа Лукић – Васовић, Лепа Лазић, Даница Миловановић, Наталија Тодоровић и Љубица, супруга доктора Дујановића.[13]

Неке патизанске болничарке биле су ангажоване у болници у Гучи, где је лечено највише рањеника, и у болници на Руднику, у којој су лечени рањеници Чачанског и Шумадијског НОП одреда.

Део партизанских болничарки био је распоређен у јединице. Тако су Олга и Зора Богићевић, Нада Алексић и Јела Костић ступиле у Пету љубићку чету, Стојанка Миловановић и Владимира – Влада Сказа у Четврту љубићку, Миленија Аврамовић у Прву љубићку, Драгана Тодоровић у Трећу трнавску (Слатинску). У Драгачевском батаљону биле су Олга Ђокић и медицинска сестра Босиљка Вукановић – Чарна. У Таковском батаљону су биле: Верка Ћерамилац, Загорка Савић, Радмила Стојановић и још неке.[14]

---

13. Исто, стр. 56.
14. Исто, стр. 50.

СНАБДЕВАЧИ БОРАЦА У ОДРЕДИМА

Од првих дана формирања одреда партизански покрет се суочио са многим проблемима. Поред оружја и муниције, требало је обезбеђивати храну, одећу и обућу. Магацина са овим намирницама и одећом није било. Све то морало се обезбеђивати од породица бораца. Мајке, супруге и сестре морале су се старати о синовима, супрузима и браћи – да њихови борци буду што боље обучени и обувени, да не буду гладни. Жене су чиниле велике напоре да задовоље те потребе, нарочито у породицама из којих су у одреде одлазила по два, три, па чак и четири борца. Проблем је увећан пошто су летњи дани брзо пролазили, па су наступали хладнији јесењи, што је изискивало топлу одећу и обућу за борце.

По дизању устанка, док је окупатор још био у Чачку и суседним градовима, жене су организовано преле вуну, плеле чарапе, џемпере и рукавице, спремале су храну и односиле у јединице.

Руководство устанка, сагледаајући ту ситуацију, на време је предузимало мере да се борци снабдевају свим што је потребно.

У септембру у Атеници је одржан проширени пленум Среског комитета КПЈ за трнавски срез. Констатовано је да није све учињено да се жене масовно укључе у решавање ових проблема. Одлучено је да све жене чланови КПЈ пођу на терен, по селима. Добиле су одређене рејоне, у којима су одржавале састанке на којима је говорено о потреби укључивања жена на пружању помоћи борцима. Почело је одржавање прела, на којима су плетени одевни предмети, прикупљана је и припремана храна.

Овакви скупови одржавани су и у многим местима.[15]

Почетком октобра 1941. године Окружни комитет КПЈ закључује да активност жена треба повећати, јер једино оне могу да обезбеде благовремено снабдевање бораца одевним предметима и храном. Тада је основана партијска комисија за побољшање те активности. На челу се налазила Јелена Ћетковић, која је дошла у чачански крај као инструктор Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Чланови комисије били су: Милица Вучетић – Трепуша, Радмила – Лала Ивковић, Љубомирка Јанковић и Ми-

---

15. Исто, стр. 101.

лоранка Чворовић. Убрзо су по селима формирани одбори за пружање помоћи борцима на фронту. Ова комисија и одбори су по селима одржавали зборове жена, што је допринело да се увећа број активисткиња. У Чачку су основане радионице за израду рубља, у које је укључено око 300 жена и девојака. Колико је код жена била развијена љубав према партизанима, говори податак да је више девојака одвајало одевне предмете, припремљене за удају и давало борцима.[16]

Нешто касније приступило се оснивању народноослободилачких одбора, који су делом преузели дужност ове комисије и одбора. Они су масовније радили на прикупљању хране на добровољној бази, коју су директно испоручивали партизанским јединицама, при којима су већ биле основане пкретне кухиње за припремање хране.

ЖЕНЕ ПРОТИВ БРАТОУБИЛАЧКОГ РАТА

Све више су се жене укључивале и у решавање политичких питања.

Када је дошло до оружаног сукоба између партизана и четника у новембру 1941. године, жене су дигле свој глас. Организовано су истакле своје захтеве да се обустави братоубилачки рат. У том циљу у Чачку је организован митинг уз учешће великог броја жена. Са тог митинга више од 1.000 жена кренуло је према касарни, где се налазила четничка команда, са транспарентима на којима је истакнута порука: „Ми жене, мајке и сестре, тражимо обуставу братоубилачке борбе.“ Њихови захтеви су дрско одбијени, чак је пуцано на колону жена. Не одустјући од тих захтева жене су обнародовале проглас, у коме се каже:

„Мајке, жене и сестре, све родољубиве Српкиње града и села,

Обраћамо се вама који сте послали своје најмилије у борбу противу окупатора и који стојите данас збуњене пред овим што се догађа, Ви питате зашто отац пуца на сина, брат на брата. Зашто се пролива братска крва кад је окупатор још у земљи, скоро пред вратима.

---

16 Исто, стр. 114.

Новембра 1941. године Одбор жена у Чачку организовао је митинг на коме је, поред осталог, говорено о потреби јединства свих снага у борби против окупатора. Учеснице митинга на путу за артиљеријску касарну у којој су били четници

Они који издали нашу земљу 6. априла, они који никад нису желели добро народу, увукли су се у редове четника, користећи национално осећање и поштене традиције четника. Наметнули су се за вође поштеним српским родољубима, четницима, не да их воде у борбу против окупатора, већ у намери да омету борбу за слободу. Они су ти који су у најодлучнијем часу повукли своје снаге са фронта и отворили пут непријатељу. Њихове чете су опселе Чачак и претиле да сваког тренутка пролију братску крв.

МАЈКЕ!

Сећате ли се како су вас и вашу децу дочекали пред касарном, када сте сврстане у хиљадите редове, са српском заставом на челу, тражили од њих да обуставе братоубилачку борбу.

На ваше жеље и захтеве одговорили су плотунима. На вас, и вашу децу коју сте носили на рукама, пуцали су. Нису их такле ваше сузе и крици из срца ишчупани.

Смејали су вам се и претили они, који су завели ваше синове.

МАЈКЕ, ви које још нисте могле заборавити страхоте прошлог рата, ви којима крвави непријатељ убио сина, мужа, брата,

оставио вас без крова, да ли данас можете гледати мирно све ово? Не можете и не дозволите да фашистички злочинци сеју семе раздора међу вашом децом. ЗАУСТАВИ РУКУ СИНА, која се окренула против народа и његове слободе.

РОДОЉУБИВЕ СРПКИЊЕ!

ПРЕЗРИТЕ нове Бранковиће са Равне Горе, и збијте се као једна у чврст и јединствени фронт слободе нашег народа.

Окупимо се око наших народноослободилачких одреда, који нас бране и штите од подивљалих хитлерових хорди.

Пружимо сву помоћ онима који се боре за нашу слободу, бољи живот нас и наше деце, у нашој слободној Србији.

СВЕ СНАГЕ НА ОКУП ПРОТИВ ФАШИСТИЧКИХ ОКУПАТОРА – ЗА СЛОБОДУ И ЛЕПШУ БУДУЋНОСТ НАРОДА!

12. новембра 1941. год.

Чачак

СВЕ ЗА ФРОНТ!
ЖЕНА ЧАЧКА[17]

Овај апел упућен женама за обустављање братоубилачког рата и за пружање помоћи борцима који се боре за слободу имао је веома позитиван одзив. Парола Све за фронт подстакла је већу активност жена у свим сферама њихове активности. У радионици за израду рубља, која је била смештена у кући инжењера Љубомира Ивковића, са око 30 машина, дневно је израђивано око 50 пари рубља. Када је почело такмичење са женама Ужица, тај број се попео на преко 100 пари. Доста је рађено по кућама. Редови жена изјутра су стајали испред радионице да приме материјал и предају сашивено рубље. Стручни руководилац ове радионице била је Светлана – Бутра Тадић, кројачица. Организатори политичког рада биле су Нада Вилимановић – Јанковић и Вера Ђокић – Радосављевић. О организовању целокупног рада на изради рубља старала се Радмила – Лала Ивковић, која је преносила искуства о оваквој активности у Мачви.[18]

У Чачку, а и у свим другим местима у тој устаничкој години заживео је и културно – забавни живот, чији су носиоци биле же-

17. *Жене Србије*, стр. 410.
18. Исто, стр. 411. Лала је кћи инжењера Ивковића.

не и омладинке. Припремане су забаве и приредбе, од којих је сав приход трошен за потребе бораца на фронту и за набавку хране за кухиње ради исхране сиротиње које је било у великом броју.

ОМЛАДИНСКЕ РАДНЕ БРИГАДЕ

У овом свеобухватном народном покрету свак је тражио своје место да би дао допринос величанственој борби. Омладинци и омладинке који нису били способни за борбу оснивали су радне групе и омладинске радне бригаде, које су на селима пружале помоћ породицама чији су чланови били у Чачанском НОП одреду „Др Драгиша Мишовић“ или у заробљеништву, посебно у обради земље. У граду се радило на рашчишћавању рушевина.

Прва омладинска радна бригада основана је у Доњој Горевници. У свом саставу је имала 45 омладинаца и омладинки. Основана је у августу. Ова бригада је, поред осталог, вадила потопљену муницију из Мораве код Грдице у околини Краљева. Омладинци су вадили сандуке муниције из вирова Мораве, а омладинке су ту муницију чистиле и сушиле. Из Мораве је извађено и осушено пет кола муниције, које је била драгоцена борцима, а она је недостајала у првим данима устанка. Омладинке ове бригаде исплеле су 30 џемпера, 50 пари чарапа и 80 пари рукавица.

У више села чачанског краја омладинке и омладинци су организовали радне групе и помагали породицама око убирања летине.[19]

БОЛНИЧАРКЕ У ПРОЛЕТЕРСКИМ ЈЕДИНИЦАМА

Када су се делови партизанских одреда у децембру 1941. године повлачили за Санџак и Босну, у њима се нашло и санитетско особље: Марија Ломпар, Босиљка Вукмановић, Олга Богићевић, Зора Богићевић, Јела Костић, Нада Алексић, Смиља Тодорић, Кринка Томанић, Вера Ћерамилац, Милица Радојевић, Радмила Крупеж, Ружа Матић, Олга Ђокић, Реа Алмозлино – Вера, Терезија Алмозлино, Марија Алмозлино и Олга Величковић...[20]

---

19. Исто, стр. 412 – 414.
20. *Партизански видари*, стр. 101.

Болничарке Друге пролетерске бригаде за време курса на Сремском фронту (1945)

При формирању Друге пролетерске бригаде Олга Ђокић је постављена за санитетског референта у Другом (Чачанском) батаљону, Зора Богићевић и Радмила Крупеж у Прву љубићку чету, Олга Богићевић и Смиља Тодорић у Трећу таковску чету, Јела Костић у Другу чачанску чету, Кринка Томанић и Милица Радојевић у Прву пожешку чету. Марија Ломпар отишла је у Централну партизанску болницу на Жабљак. Нешто касније у Другу пролетерску бригаду прешле су и: Ружа Матић, Верка Ћерамилац и Марија Алмозлино са кћерком Реом.[21] Све оне су прошле тежак ратни пут Друге пролетерске бригаде. Неке су и остале на том путу.

---

21. Исто, стр. 114.

ДОСТОЈАН ОТПОР ТЕРОРУ

Жене из партизанских породица тешко су страдале све време рата. Над њима је вршен жесток терор. Највише од сарадника окупатора, посебно од равногораца.

Готово да није било жене из партизанских породица да није над њом вршено насиље у било ком облику. Куће су им претресане, привођене су на саслушања и биле изложене мучењима. Примораване су да се одрекну својих синова, мужева и браће, поготову ако се није знало где се налази неко од родбине. Хапшене су и одвођене у логоре, у којима су држане као таоци. Многима је било ограничено кретање ван места боравка. Примораване су да спремају групама четника храну и пиће у било које доба дана и ноћи.

И поред терора, највише жена, нарочито млађих, показивало је изузетну храброст и јунаштво. Нису избегавале да у своје домове или у склоништа примају илегалне партијске раднике и борце. Да није било тих храбрих жена, партизански покрет не би могао да опстане и да све време рата буде стална опасност за окупатора и његове сараднике. Жене су биле верни сарадници овим борцима. Спремале су им храну и односиле у њихова сконишта на уговорена места. Неке од њих радиле су у партијским техникама, друге су се старале да илегалним путем набаве хартију и други материјал како би ове технике радиле. Разносиле су оштампани пропагандни материјал по селима својим сарадницима, пратиле су кретање непријатеља и обевештавале о њиховом кретању борце, биле су курири и чувале стражу приликом одржавања илегалних састанака.

Саме су учествовале у изградњи склоништа и бункера и строго чувале тајну о њиховом постојању, па и онда када су стављане на највеће муке. На читавој чачанској територији било је изграђено много бункера и склоништа, у којима су се у кризним ситуацијама скривали партијски радници и борци. Највише тих склоништа је било изграђено у таковском и трнавском крају. Склоништа су постојала у: Атеници, Кулиновцима, Вапи, Бањици, Јежевици, Виљуши, Липници, Доњој Горевници, Прислоници, Прељини, Станчићима, Доњој Трепчи, Соколићима, Пријевору, Белом Пољу, Богданици, Велеречи, Врнчанима, Врбави, Грабовици, Заграђу, Леушићима, Луњевици, Мајдану, Руднику, Ру-

чићима, Горњим Бранетићима, Сврачковцима, Грабу, Тијању, Турици, Гучи, Доњој Краварици... Више склоништа и бункера било је изграђено и у самом Чачку. Многа од тих скровишта у току рата нису откривена.[22]

У извршавању ових задатака у Чачку су биле најактивније: Радосија Хорват и њене кћерке Добрила и Емилија Клисарић, у чијој је кући једно време била смештена партијска техника, где су умножавани материјали добијани из Београда и ОК КПЈ, који се налазио у селу Вапи. Душанка Богићевић је у својој кући прекуцавала партијске материјале, који су достављани одређеним пунктовима. Њој су пружале помоћ Стоја Тошић, правник, и Ружица Нешковић, домаћица. Оне су биле у вези са женама и омладином на читавом чачанском подручју. Поред њих, најактивније су биле: Смиљана Пишчевић, домаћица; Јованка Азањац, радница; Милица Минић, домаћица; Нада Тодосијевић, домаћица; Загорка Волић, фризерка; Лена Маринковић, домаћица; Јела Радоњић, ћевабџија; Ксена Јовановић, домаћица...[23]

У срезу трнавском највећу активност су у НОП-у испољавале жене села Вапе, где је све време рата радио одбор жена, у коме су биле: Љубинка Поповић, домаћица (заклана од четника); Милица Пауновић, домаћица; Љубинка Савић, домаћица; Десанка Терзић, домаћица (заклали је четници); Будимка Бабић, домаћица (изгубила два сина у рату); Драга, Зора и Љубинка Јаковљевић, домаћице; Милица Савић, домаћица (на чијем је имању био бункер за чланове ОК КПЈ и технику); Рада Радојевић, домаћица (заклали је четници); Живка Радосављевић, домаћица; Иванка Пауновић, домаћица; сестре Румена и Круна Поповић, омладинке (кћерке Љубинке која је заклана); Милица Глишовић, омладинка и Перса Обрадовић, омладинка. У Атеници и Кулиновцима су биле: Даринка Лишанчић са кћеркама Зорком и Славком, сестре Росанда и Чедина Лишанчић, Румена Јањић, Крстина Средојевић, Јула и Косара Шићевић, Јелена Ђокић (1944. ступила у Одред), Јула Стеванчевић, Милунка Гудурић, Стојана Петронијевић, Миља и Ружа Јевтовић, Радојка Василић, Јула Васиљевић (у њеној кући једно време боравили су чланови ОК

---

22. *Партизански видари*, стр. 129.
23. *Жене Србије*, стр. 425.

КПЈ; у НОР-у изгубила два сина), Ката Шолајић и друге. У Виљуши: Дрина Петровић, Живка Влајковић, Катарина и Цаја Мандић, Дрина Вучићевић. У Трнави: Румена Протић, Софија Живковић, Лепосава и Драга Суботић, Јелена Вукосављевић, Олга Бабовић (1943. ступила у Одред), Драгојла и Љубица Симовић (у њиховој кући била је смештена партијска техника). У Мршинцима: Лена Капларевић (у рату изгубила три сина, мужа, девера и свекра), Бранимирка Капларевић, Малина Ковачевић и Милунка Лазовић. У Липници и Јежевици: омладинке и жене из породица Властелица, Прелића, Пропадовића, Ружа Косовац, Милка Шушић (1941. године ступила у Одред, касније била митраљезац Другој пролетерској бригади). У Заблаћу и Доњој Јежевици: Добринка Лазовић – Салаџа, Љубица Аџемовић, Олга Лакићевић (учитељица), Рада Чутовић, Олга Зечевић, Анђа Стојић. У Слатини: Сибинка Јоксић, Мара Смиљанић (1941. у њеној кући била смештена партијска техника, мужа јој четници заклали). У Јездини и Придворици: Милоранка Чворовић, Санимирка Стефановић, Драгиња Вуковић, Косана Вуловић, Ранка Славковић. У Горичанима и Качулицама: Милева Јовановић, Јела Бешевић, Милена Благојевић и сестре Даница и Милостива Богићевић (Даница ухапшена, одведена у логор и после изласка из логора ступила у одред словеначких партизана). У Рајцу Русија Бисенић, у Лозници Милева Живановић, у Парменцу Станојла Петровић и Мица Радовановић.[24]

У Станчићима је постојао иницијативни одбор жена у коме су биле: Неранџа Петровић, Перка Петровић, Милена Петровић, Олга Бојовић, Бојана Радосављевић (1944. ступила у Одред), Милунка Васиљевић, Драгиња Поповић и Младена Јовановић. У Мојсињу су се истицале: Раја Симовић, Мара Тошић, Милена Тошић (члан КПЈ од 1942, 1944. ступила у Одред), Дара Пауновић (заклали је четници), Добринка Павловић (на свом имању имала два склоништа у којима је била техника ОК КПЈ), Милица Јовановић и Милица Ђурић. У Доњој Горевници и Мрчајевцима: Петрија Петровић, Милосава Лукић, Милева и Милијана Павловић, Милка Кузмановић, Милева Ђорђевић, Бранка Гајовић, Драга

---

24. *Жене среза трнавског*, рукопис у МИАЧ, стр. 74 – 159; *Жене Србије у НОБ*, стр. 424 – 431.

Војиновић, Живана Новаковић. У Горњој Горевници – жене из породице Тороман. У Остри: Рајка Белић, Олга Ратковић, Лепосава Борисављевић и Љубица Анђелић. У Доњој Трепчи: Радмила Урошевић (са кћеркама Будимком и Босиљком), Перисава и Десанка Ђоковић – Бојовић, Станислава Бојовић (крајем 1944. председник АФЖ-а у свом селу), Ната Ристовић, Ана Бојовић (примила у своју кућу борце, четници су открили њихов боравак, том приликом Ана је тешко рањена; изгубила је у рату два сина), Рада Урошевић (професор). У Прељини: Пава, Цаја, Велика и Здравка Јовашевић (1943. отишла у Одред, одатле је прешла у Прву шумадијску бригаду); у Одред су отишле и: Аница Вуловић (радница), Дара Јовановић – Олујић, Ната Топаловић и Нада Калуђеровић, Милунка Вуловић са кћеркама Милостивом и Милком. У Прислоници, Соколићима и Ракови: Зора Гојковић – Јовановић, Францишка Новак (учитељица), Ленка Крупеж, Драгиња Крупеж, њене кћерке Милка и Милена и снаха Рада (Рада 1944. ступила у Одред), Цана Комадинић, Милица и Милка Правдић. У Пријевору и Трбушанима: Косана Томић (у рату изгубила три сина), Живка Боришић, Стана Козодер, Софија и Стана Савић. У Љубићу: Дмитра Николић, Даринка Рабреновић, Ружа Ковачевић, Спомена Гавриловић...

Захваљујући и женама у Вапи, Атеници и Кулиновцима изграђено је на десетине склоништа и бункера.[25]

Велику активност у помагању НОП-у исказивале су жене таковског краја. Политички рад са женама у овом крају организовале су 1941. године: Јованка Радаковић и Јелена Поповић, професори, и Добрана Ђилас, све три чланови КПЈ. Од првих дана међу женама истицала се Љубица Пауновић из Леушића, члан КПЈ од 1939. године, која је обављала курирске послове, а међу првима је у својој кући саградила бункер за смештај илегалаца. Њу су пратиле Живка Ђурић из Невада и Гордана Лазић из Горњег Милановца. Уз њих: Рада Јевтовић из Горњег Мановца, Иванка и Станимирка – Цака Николић (1944. ступила у Чачански партизански одред), Ранка и Десанка Биорац из Срезојеваца, Лидија и Бранка Бајић из Брајића, Славка Вујовић из Невада, Даница Маринковић из Горње Црнуће, Сибинка Томовић из Ко-

---

25. *Жене среза љубићког*, рукопис у МИАЧ, стр. 1 – 74; Исто.

Штала породице Милић у селу Велеречи, у којој су били смештени партизанска болница и Окружни комитет СКОЈ-а

штунића, Зора Илић (у рату изгубила јединца сина, а њене две кћерке, чланови СКОЈ-а од 1941. биле су у логору на Бањици годину дана) и Стојанка Теодоровић из Горњег Милановца.

Посебно истицала Косана Ђурић из Невада са своје три кћерке – Живком, Иванком и Милицом. Она је од првих дана устанка изгубила најстаријег сина, док су три њене кћерке и други син 1943. године ступили у Чачански одред и прошли кроз читав ратни пут до ослобођења земље; кћерке Иванка и Милица тешко су рањаване. После одласка деце у партизане четници су ухватили Косану и њеног супруга Будимира и предали их Немцима који су их стрељали у Крагујевцу. Ана Ђурић и Сава Грковић са своје три кћерке провеле су шест месеци у Бањичком логору. Олга Урошевић била је члан народноослободилачког одбора који је формиран 1943, активна је била и Вера Шутић. У Велеречи: Гила Милић (на њеној вези био бункер са техником ОК КПЈ); и после једне провале четници је ухватили, тукли и мучили и најзад заклали ту изнад бункера 1944; њена кћерка Цака је једно време радила у технички, па је ступила у партизански одред, Станица, Цаја и Миланка Минић, Клеута Павловић (муж бо-

Вајат Тривуна Вујовића у Невадама, једно од главних склоништа позадинских радника и бораца

рац од 1941, погинуо у Босни), Наталија и Јулијана Царевић, Добрила Миловановић (на њеној вези била је партизанска болница и техника) и њена кћерка Дара, затим Јелица Пауновић, Даница Михаиловић (члан КПЈ од 1943). Склоништа су постојала у кућама Драге и Косе Милојевић, Радмиле и Деснке Пауновић, Милене Јанићијевић. Године 1944. у Одред су ступиле Љубица Царевић и Даница Миловановић.

На разним задацима су се из Грабовице ангажовале и Славка и Милка Миловановић, Рада Сретеновић (у својој кући имала је склониште за илегалце), Гроздана Сретеновић и Гордана Премовић. Из Калиманића је 1944. ступила у НОВЈ Јулијана Лаудановић, а Милица Недељковић у Одред. У Озрему: Косана Новаковић, Томка Новаковић и омладинка Злата (која је обављала курирске задатке), Добринка, Милунка и Наста (у њиховој кући био бункер за илегалце). У Белом Пољу, Горњој и Доњој Врбави: Даринка и Косана Јанићијевић, Бојка Недељковић и Ружица Митровић. У Ручићима: Милица и Живка Жижовић. У Горњим и Доњим Бранетићима: Зорка Ђурђевић, Даринка Калиманчић (у својој кући имала склониште за борце), Гила Јевтовић, Ранимирка Лазаревић (њена три сина била у партизанима), Перса Жижовић, Милица Лазаревић (у својој кући имала склониште, вршила курирску службу и била члан НОО). У Бершићима: Милева Радовановић, и њена кћерка Милена. У Лозњу: Рајка Поповић. У Брезни: Јелена Таловић, члан СКОЈ-а од 1941. У Полому – Радовинка Ивановић. У Прањанима једна од најактивнијих је била Анка Танасковић, а сараднице НОП-а: Софија Марковић, Софија Радојевић (у рату изгубила сина и мужа) са кћеркама Миливојком – Мицом и Росом (обе су 1944. ступиле у Одред, у току рата хапшене и мучене), Даринка Јеремић, Рајка Марковић (у току рата изгубила три сина) и још око двадесет жена. У Дружетићима: Љубивојка и Милица Вуковић. У Срезојевцима: Станимирка Николић – Цана (члан СКОЈ-а од 1941, 1944. ступила у Одред, затим је била члан Среског комитета СКОЈ-а за таковски срез и члан одбора УСАОЈ-а). У Леушићима: Василија, Кринка и Иванка Лукић, Иванка Недељковић, Десанка Маркановић, Спасенија Милановић, Славка Продановић, Ката Жижовић, Раја и Будимка Јовановић и њена кћерка Бранка (која је 1944. ступила у Одред), Добринка, Зорка, Радојка и Драга Јевтовић, Милеса, Ђука, Радулка и Слободанка Недељковић. У Коштуницима: Илинка Ми-

лосављевић, Стана Марковић и Миља Томовић. У Брајићима: Јула Бајић. На Руднику: Десанка Никић – Штуловић (1944. отишла у Одред), Лепосава Николић, Емилија Караулић. У Сврачковцима: Винка Тодоровић, Мита Тодоровић (у НОР-у изгубила три сина и снаху), Магда и Наталија Тодоровић. У Заграђу: Миљана Јевтић са кћерком Зором, Милунка и Добрила Пејовић. У Варницама: Сида Симеуновић. У Церови: Радосава Тодоровић и Драга Штуловић. У Мајдану: Миљана Петровић (мајка седморо деце) и Софија Џоковић. У Луњевици: Ката Кубуровић, Милка и Олга Дамњановић, Јевросима Тодоровић, Даница Радовановић и још око 20 жена. У Врнчанима: Душанка Милосављевић, Вукосава Пурић (у рату изгубила три сина, кћерку и два зета). У Накучанима: Зорка Зарић. У Љутовници: Рада Радојчић. У Брусници: Даринка, Дринка и Радмила Јевтовић. У Горњем Милановцу: Дара Радовановић са кћерком Олгом, Загорка Грковић, Зорка Правдић (била је у логору на Бањици), Марија Овчаревић, Дана Радишић са кћеркама, Слава Ђурић; у Одред су ступиле: Нада Марковић, ученица занатске школе, Милица Хусовић, Рада Пантовић и Радмила Радишић.[26]

У Драгачеву до 1944. није било запажење активности жена, сем у 1941. години. Организатор рада међу женама у Драгачеву била је Милена Лазаревић из Гуче, којој су помагале сестре Олга и Живка Мариновић, Радмила Ђорђевић и Вера Лазаревић. У Горачићима то је била Илинка Обреновић – Милошевић, учитељица, а у Тијању Живка Вујновић – Була, такође учитељица. Ипак, тај рад после повлачења партизанских снага за Санџак и Босну није начисто замро. Један број жена је одржавао везу са илеглцима, обезбеђивао склоништа, храну, одећу и обућу; биле су њихови обавештајци и водичи. То су биле: Јелисавета Вујиновић са сестром Даницом Ђуретић из Губереваца, Бранка, Видосава и Станојла Радичевић и Славка Пајовић из Каоне, Машинка Велисављевић и Милена Котуровић – Рудинац из Дубца, Милијана Вујовић из Граба (заклали је четници), Стојанка Габоровић из Негришора (стрељали је четници), Радмила Казаковић, службеник из Гуче (заклали је четници), Милица Ружић, домаћица из Гуче, Милунка Гавриловић и њена сестра Милица Раковић, обе

---

26. *Жене среза таковског*, рукопис у МИАЧ стр. 1 – 77.

домаћице (све три су заклали четници) из Гуче, Перса Ђокић из Зеока (заклали је четници), затим: Марица Станишић – Ковачевић, домаћица и Гуче, Олга Икодиновић из Гуче, Олга Старчевић из Гуче, Аница Гавриловић са кћеркама Вером и Дуњом, Вида Гавриловић, Тина Рајић, Миланка Ђерић, Мирка, Ружа, Милица, Петра и Драга Брођић, Милосава Тошић, све из Гуче, Стојка Јовичић из Граба...[27]

ПОГИНУЛЕ У ЈЕДИНИЦАМА НОВЈ

Било је и жена које су са пушком у руци ратовале у партизанским одредима, пролетерским бригадама и НОВЈ. Из чачанског краја 97 жена је учествовало у овим јединицама као борци и болничарке. биле су и на разним функцијама у овим јединицама. На ратиштима су оставиле своје животе: Олга Величковић (19) из Каоне, Видосава Радичевић (22) из Каоне, Радмила Крупеж (23) из Ракове, Милица Недељковић (21) из Бољковаца, Наталија Петровић (19) из Велеречи, Верка Ћерамилац (21) из Велеречи, Добрана Ђилас (23) из Горњег Милановца, Гвозденија Милинковић (18) из Луњевице, Милица Радојевић (20) из Прањана, Злата Ивковић (18) из Рудника, Радованка Вукомановић (23) из Срезојеваца, Олга Петронијевић (18) из Атенице, Терезија Алмозлино (49) из Чачка, Ружица – Ружа Матић (25) из Чачка, Десанка – Деса Томић (22) из Чачка, Милица – Мица Мејовић (20) из Чачка, Милица Вучетић – Трепуша (23) из Слатине, учитељица у Трнави (народни херој Југославије), Радмила Раденковић (18) из Лознице, Милица Тодосијевић (21) из Трнаве, Надежда Алексић (18) из Чачка и Разуменка Карличић – Милић (20) из Чачка.[28]

НАСТРАДАЛЕ У ЛОГОРИМА

Какве су репресалије вршене над женама које су припадале НОП-у казује податак да је 170 жена и девојака лишено слободе и интернирано у логоре на Бањицу и Смедеревску Паланку

---

27. *Жене среза драгачевског*, стр. 1 – 22 рукопис у МИАЧ;.
28. *Чачански крај у НОБ 1941 – 1945 – пали борци и жртве*.

У Маутхаузену

(149 на Бањицу, 21 у Смедеревску Паланку). Поред ових велики број жена, нарочито омладинки лишавано је слободе и више месеци проводило у четничким затворима и затворима окупатора у Чачку, Краљеву и Крагујевцу.

Поред ратних тортура које су ове логорашице доживљавале у овим казаматима усмрћено их је 33: на Бањици 20, у Немачкој – четири, у Чачку – четири, у Крагујевцу – четири и једна у Краљеву.

У Бањичком логору умрене су: Душанка Богићевић (36) из Чачка, Ленка Ешкенази (60) из Чачка, Надежда–Нада Вилимановић – Јанковић (23) из Чачка, Милена Властелица – Јевтовић (32) из Чачка, Добрила Клисарић (21) из Чачка, Војимирка Опанчина (28), рођена у Сјеници, живела у Чачку, Смиљка Кујунџић (20) из Пријевора, Надежда – Нада Мајсторовић (22) из Чачка, Вера Ђокић – Радосављевић (21) из Чачка, Ружица – Ружа Станишић (22) из Чачка, Станислава Чворовић (23) из Придворице, Јованка Радаковић (29) из Горњег Милановца, Матилда Дајче – Левић (39) из Београда, живела у Бершићима, Јелена Ракић (52) из Горњег Милановца, Надежда Царевић (22) из Горњег Милановца, Милена Лазаревић (25) из Гуче, Живка Мариновић (23) и Олга Мариновић (24) из Гуче и Косинка Лазаревић из Белог Камена. Из Бањичког логора спроведене су у Немачку, где су стрељане: Марија Лончаревић (63) из Горњег Милановца и Милијана Смиљанић (50) из Такова.[29]

У Војнотехничком заводу у Чачку стрељане су: Фина Албахари (23) из Чачка, Бела Рубиштајн (40) из Чачка, Лепосава Са-

29. *Логор Бањица*, I и II књига.

У Маутхаузену

вић (17) из Трбушана, а у управи полиције је мучењем усмрћена Косинка – Косара Шићевић (23) из Кулиновaца.

У Крагујевцу су стрељане: Радмила Овчаревић (20) из Горњег Милановца, Косара Ђурић (46) из Невада, Магдалена – Магда Тодоровић (30) из Сврачковаца и Наталија Тодоровић (23) из Сврачковаца.

У Краљеву, у затвору, убијена је Станија Мандић (56) из Виљуше, мајка народног хероја Раденка Мандића.[30]

УСМРЋЕНЕ ОД ЧЕТНИКА

Највећи број усмрћених жена припадао је партизанском покрету. Усмрћене су од равногораца. Четничке црне тројке су жене и девојке клале или убијале ватреним оружјем. Пре усмр-

30. *Чачански крај у НОБ 1941 – 1945* / пали борци и жртве.

ћења су мучене. Поред силовања, секли су им делове тела (дојке, уши, језик) и наносили им велики број убода камом. Подаци говоре да је већина тих младих жена, нарочито чланова СКОЈ-а, у тим стравичним мукама пркосило злочинцима, кличући идејама за које су се бориле. С обзиром на њихову мученичку смрт доносимо више имена – да не би биле заборављене:

Јелена – Јела Вукадиновић (21), избеглица из Босне, живела у Чачку, Невена Ђокић – Радовановић (38) из Чачка, Селена Маринковић (28) из Чачка, Лепосава – Лепа Мојовић (22) из Чачка, Госпава Ножанић (38) из Чачка, Милица – Дара Павловић (29) из Чачка (народни херој Југославије), Косара Радосављевић (56) из Чачка, Гордана – Грозда Ристовић (18) из Чачка, Станислава – Цала Терзић (20) из Чачка, Стоја Тошић (26) из Чачка, Роксанда Лишанчић (21) из Атенице, Милијана Доловац (62) из Балуге (трнавске), Милијана Вуколић – Николић (41) из Виљуше, Љубинка Поповић (43) из Вапе, Радосава – Рада Радојевић (41) из Вапе, Миланка Аничић – Богосављевић (36) из Виљуше, Јелена – Јела Бешевић (45) из Горичана, Цмиљка Вучићевић (32) из Јежевице, Дринка Вучићевић (50) из Виљуше, Живка Мандић (45) из Виљуше, Ружа Доловац (36) из Јежевице, Пелагија Штављанин (63) из Ласца, Милка Властељица (21) из Липнице, Косана Пропадовић (37) из Липнице, Косана Каровић (28) из Мршинаца, Малина Ковачевић (28) из Мршинаца, Стамена Шошић (31) из Мршинаца, Љубица Аничић (19) из Слатине, Даринка – Дара Пауновић (18) из Мојсиња, Надежда – Нада Симовић (24) из Мојсиња, Зорка – Зора Гојковић – Јовановић (22) из Прислонице, Ленка Крупеж (22) из Ракове, Марија Комадинић – Ђуровић (22) из Соколића, Перуника Петровић (39) из Станчића, Полексија Мијатовић (23) из Трбушана, Ружа Кузмановић (40) из Доње Горевнице, Јулијана Јелић – Радосављевић (27) из Горачића, Милијана Вујовић (37) из Граба, Милунка Гавриловић (31) из Гуче, Радмила Казаковић (38) из Гуче, Милица Ружић (37) из Гуче, Милица Раковић (25) из Гуче, Марија Раковић (17) из Гуче, Јулка Мићић (36) из Дљина, Драга Станчић (53) из Дучаловића, Перса Ђокић (38) из Зеока, Олга Милосављевић (21) из Лопаша, Настасија Павловић (31) из Негришора, Иванка Јаковљевић (48) из Прилипца, Гроздана Ђурић (21) из Брђана, Радовинка Ивановић (38) из Горњих Бранетића, Гордана Тороман – Сретеновић (25) из Калиманића, Десанка Биорац (24) из Леушића, Розалија – Роза Жауцер (53) из Словеније, живела у Ручићима.

Убијене су или стрељане ватреним оружјем: Чедина Лишанчић (17) из Атенице, Росанда Алексић (21) из Чачка, Јела Петровић (34) из Чачка, Љубица Вулићевић – Минић (29) из Чачка, Миленија Митровић (45) из Чачка, Миланка Јевтовић – Тороман (24) из Горње Горевнице, Стајка Јанковић (55) из Доње Горевнице, Милева Павловић (42) из Доње Горевнице, Сибинка Пауновић (45) из Мојсиња, Живана Боришић (19) из Трбушана, Ангелина Милић (57) из Велеречи, Славка Ћировић (49) из Велеречи, Јулијана Царевић (30) из Велеречи, Наталија Царевић (51) из Велеречи, Зорка Ђурђевић (51) из Горњих Бранетића, Косара Весковић (35) из Горњег Милановца, Милица Лончаревић (21) из Горњег Милановца, Станимирка Петровић (36) из Заграђа, Софија Радивојевић (51) из Коштунића, Даринка Глишић (52) из Прањана, Софија Марковић (43) из Прањана, Анка Танасковић (43) из Прањана, Марија – Марица Никић (36) из Рудника, Милица Жижовић (21) из Ручића, Стојка Дринчић (42) из Сврачковаца, Миленија Лазић (45) из Сврачковаца, Рада Тодоровић (23) из Церове, Драгиња Милекић (39) из Брезовица, Драгојла Дукић (51) из Горњег Дубца, Крстина Миливојевић (43) из Драгојевца, Јела Терзић (22) из Дучаловића, Вида Мартић – Рендулић (37) из Лучана, Стојанка Габоровић (29) из Негришора...[31]

НАЈВЕЋЕ ЖРТВЕ

Један број жена у току НОБ-а изгубио је више чланова породице, а неке породице су уништене. Те жене су претрпеле душевни бол, па заслужују да се њихова имена нађу у уводном делу ове књиге, јер су дале велики допринос борби за ослобођење наше земље. Ево њихових имена:

КОСАРА РАДОСАВЉЕВИЋ(1887), домаћица – радница из Чачка, у току Другог светског рата изгубила је целу своју петочлану породицу. Сина Момчила – Мола (1910), правника команданта Чачанског НОП одреда, стрељали су Немци у ВТЗ у Чачку 1. фебруара 1942. Син Милан – Абаз (1916), електромеханичар, погинуо је као борац Друге пролетерске бригаде у борби са Нем-

31. Исто.

цима код Прокупља 1944. Син Слободан – Лобец (1908), кафеција, стрељан је у Бањичком логору 19. фебруара 1943. Снаха Вера (1916), студент права, стрељана је у Бањичком логору 14. маја 1943. На крају Косару су заклали четници у Слатини 9. септембра 1943. Цела Косарина породица дала је живот у борби за слободу.

ВАНА – МИЦА ДРАЖЕВИЋ, домаћица из Горњег Милановца изгубила је три сина и супруга. Син Душан (1928), ученик, борац Таковског батаљона, рањен је у борби против непријатеља и умро у Горњем Милановцу 1942. Син Милош (1922), металски радник, члан СКОЈ-а, борац Таковског батаљона; заробили га четници и предали Немцима, који су га стрељали на Крушику у Ваљеву 27. новембра 1941. Син Бранко (1924), металски радник, члан КПЈ од 1942. године, борац Таковског батаљона и Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против четника на Хумићу код Фоче 16. априла 1943. Супруг Драгомир (1887), кројач, носилац Албанске споменице, члан КПЈ од 1919, делегат на Вуковарском конгресу КПЈ 1920, члан НОО, борац Таковског батаљона и Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против непријатеља у Омеровим водама на планини Озрену у Босни 22. јула 1943; за народног хероја Југославије проглашен је 20. децембра 1951.

ЛЕНА КАПЛАРЕВИЋ, домаћица из Мршинаца, изгубила је шест чланова своје породице: три сина, супруга, свекра и девера. Четничке црне тројке 28. августа 1943. извршиле су прави покољ: заклали су јој сина Ненада (1923), земљорадника, супруга Радомира (1899), земљорадника, девера Давида (1906), земљорадника, свекра Филипа (1878), земљорадника; сина Добрицу (1918), земљорадника, четници су заробили и предали Немцима, који су га отерали у Норвешку, где је страдао 1942. Син Десимир (1919), агроном, погинуо је у борби са четницима у Мрсаћу 7. децембра 1941. Све време рата ова жена је била подвргнута терору четника, а њена целокупна имовина опљачкана и уништена.

ДАНИЦА ТОРОМАН, домаћица из Горње Горевнице, за непуна два месеца изгубила је пет чланова своје породице. Супруга Александра (1895), земљорадника, четници су заклали 23. јуна 1944. Снаху Миланку (1919), студента економије, четници су убили 5. јула 1944. Син Војимир (1920), службеник, погинуо је у борби са четницима 3. августа 1944. Најзад, 14. августа 1944. четни-

ци су извршили прави покољ њене родбине. Те ноћи заклали су Даничину кћерку Гроздану (1919), која је за двадесет дана очекивала да роди бебу, свекрву Станку (1872), домаћицу, и слугу Светислава Дамљановића (1883). Тело сина Војимира, кога је тога дана требало да сахрани, бацили су у реку Чемерницу, где је пронађено тек по ослобођењу земље. Уз жртве из своје породице, Даница је изгубила и брата Миленка Никшића (1897), кога су четници убили 7. децембра 1941. Имовина је опљачкана и уништена.

ДРАГИНА КРУПЕЖ, домаћица из Ракове, изгубила је четири сина, а она са пет чланова своје породице провела је укупно шест и по година у Бањичком логору. Син Божидар (1910), земљорадник, стрељан је у ВТЗ у Чачку 16. децембра 1941. Сина Живка (1913), земљорадника, мобилисали су четници и отерали на Копаоник, где је убијен 16. јула 1944. Син Славко (1912), студент агрономије, погинуо је као борац Друге пролетерске бригаде код Нове Вароши 1943. Најмлађи син, Милић (1921), ученик гимназије, погинуо је као борац Друге пролетерске бригаде код Калиновика 21. марта 1943. У логору на Бањици, поред Драгине, били су јој: супруг Милован, синови Секула и Живко и снаха Радмила (која је у логору родила мушко дете). Имовина јој је делом спаљена, опљачкана и уништена.

СТОЈАНА ПЕТРОНИЈЕВИЋ, домаћица из Атенице, изгубила је четири сина. Бошко (1915), земљорадник, погинуо је у борби против Немаца у Заблаћу 23. августа 1941. Предислав – Предо (1920), службеник, заробљен је од четника, предат Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 14. маја 1943. Син Душан (1922), машинбравар, заробљен је од полиције, отеран у логор на Бањицу, затим интерниран у Маутхаузен, где је страдао. Дојчило (1923), ученик гимназије, погинуо је као борац НОВЈ против Немаца код Рудог 2. марта 1944. Стојана и остали члнови породице били су стално под присмотром четника и полиције. Више пута су хапшени, саслушавани и мучени. Имовина им је опљачкана и уништена.

РАЈКА КОМАДИНИЋ, домаћица из Соколића, изгубила је шест чланова своје ближе родбине. Сина Милоша (1909), земљорадника, заклали су четници у Балуги 8. марта 1943. Унука Милутина (1919), земљорадника, заклали су четници у Балуги 8. марта 1943. (када и стрица Милоша). Сина Драгомира – Драга

(1900), земљорадника, убили су одметници 3. октобра 1945. Синовца Милана (1918), земљорадника, стрељали су Немци у Коњевићима 7. јануара 1942. Синовицу Марију (1922), домаћицу, заклали су четници у Балуги 22. маја 1944. Синовца Николу (1924), земљорадника, отерали су четници на Копаоник, где је страдао у августу 1944. Над целом породицом вршен је терор, а имовина је немилосрдно пљачкана и одношена.

СТАНИЈА МАНДИЋ (1888), домаћица, мајка народног хероја Раденка Мандића из Виљуше, подарила је слободи пет чланова своје породице: супруга, три сина и себе. Супруга Радисава (1887), земљорадника, стрељали су четници у Трнави 2. марта 1942. Син Милутин (1914), земљорадник, погинуо је у борби против четника код Горњег Милановца јула 1943. Сина Војислава (1922), рањеника, заклали су четници у Катрги 1943. Сина Драгутина (1909), земљорадника, убили су одметници 17. маја 1950. Станију су стрељали Немци у Краљеву 11. августа 1943.

ЛЕНА МАРИНКОВИЋ – РИСТИЋ, домаћица из Чачка, из своје породице подарила је слободи пет слободара: два сина, кћерку, снаху и зета. Син Рајица (1912), обућар, борац Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против непријатеља на Купресу 31. јула 1942. Сина Јована – Јова (1914), кафецију, заклали су четници у Слатини 28. августа 1943. Снаху Селену (1915), домаћицу, заклали су четници у Љуљацима у мају 1943. Кћерку Лепосаву – Лепу (1920), удату Мојовић, чиновника, заклали су четници у Трстенику 28. децембра 1942. Зет Марко Мојовић (1911), правник, као борац Друге пролетерске бригаде, погинуо је у Босни 21. августа 1943. Лена је у току рата више пута хапшена и злостављана од полиције.

ЛЕНА ТОДОРОВИЋ, домаћица из Сврачковаца, изгубила је два сина, кћерку и снаху. Син Исаило (1909), земљорадник, борац Друге чете Таковског батаљона и Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби са Немцима у Пријепољу 4. децембра 1943. Син Предраг (1910), земљорадник, члан НОО, стрељан је у Бањичком логору 3. јула 1943. Кћи Наталија (1910), домаћица, сарадник НОП-а, ухапшена је и стрељана у Крагујевцу 29. јула 1943. Снаха Магдалена – Магда (1915), домаћица, сарадник НОП-а, стрељана је у Крагујевцу 29. јула 1943. Лена је све време рата била сарадник НОП-а.

СТАНА ЏОКОВИЋ, домаћица из Мајдана, чија је кућа била главна партизанска база, изгубила је три сина. Син Бранислав

(1918), келнер, борац Првог шумадијског одреда, ухваћен је од четника и предат Немцима, који су га отерали у логор у Норвешку, где је страдао 1942. Син Велисав (1919), обућар, борац Таковског батаљона, затим Шумадијског батаљона Прве пролетерске бригаде, погинуо је на Сутјесци у јуну 1943. Син Славиша (1921), борац Првог шумадијског НОП одреда, ухваћен је од четника и предат Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 1944. године.

КОСАНА ТОМИЋ, домаћица из Пријевора, изгубила је три сина борца. Синови Милија (1919), рударски радник, и Милисав (1921), земљорадник, стрељани су у ВТЗ у Чачку 28. децембра 1941. Син Божидар – Божо (1917), металски радник, погинуо је као борац Друге пролетерске бригаде код Прибоја 21. марта 1942; проглашен је за народног хероја Југославије.

СМИЉАНА МАРИНОВИЋ, домаћица из Чачка, изгубила је три сина борца. Син Миломир (1918), учитељ, погинуо је у борби против љотићеваца код Чачанског гробља 8. августа 1941. Син Љубиша (1922), кројач, стрељан је код ВТЗ у Чачку 22. децембра 1941. Син Радул (1920), књиговезац, стрељан је у логору на Бањици 18. фебруара 1943.

ТИНА РАЈИЋ, домаћица из Гуче, изгубила је три сина борца. Син Радоје (1908), опанчар, стрељан је у ВТЗ у Чачку 11. децембра 1941. Синови Благоје (1906), обућар, и Душан (1912), обућар, стрељани су у Бањичком логору 1. октобра 1943.

ДАРИНКА ЛИШАНЧИЋ, домаћица из Атенице, изгубила је два сина и супруга. Супруга Будимира (1908), земљорадника, заклали су четници у Атеници 29. августа 1943. Син Војин (1925), земљорадник, угушен је у логору Маутхаузену у мају 1945. Син Матије (1923) стрељан је у Малом Пожаревцу 25. маја 1943.

МИЛИЦА САВИЋ, домаћица из Вапе, изгубила је три сина и два девера, борце Чачанског НОП одреда. Син Миодраг – Мици (1920) стрељан је у Бањичком логору 25. маја 1943. Сина Милету (1922), земљорадника, заробили су Немци и стрељали у Балуги 22. августа 1941. Син Славољуб – Саво (1918), земљорадник, погинуо је у борби са жандармима у Остри 5. марта 1943. Девер Станко (1915), земљорадник, стрељан је у логору на Бањици 21. октобра 1944, а девер Драгољуб (1904), земљорадник, умро је од последица батинања од четника јула 1942.[32]

---

32. Исто.

СТВАРАЊЕ И АКТИВНОСТ ОРГАНИЗАЦИЈЕ АФЖ

Велика активност жена у току припрема устанка 1941. године и касније трајала је по упутствима и директивама КПЈ. Носиоци су биле чланови КПЈ и СКОЈ-а.

ЦК КПЈ је у више наврата подсећао на неопходност укључивања што већег броја жена у НОП. Због тога се указала потреба формирања посебне организације жена, која би самостално деловала и имала своје одборе од најнижих до највиших органа. У том циљу ЦК КПЈ 2. новембра 1942. године упућује директивно писмо о потреби оснивања таквих организација, под називом Антифашистички фронт жена (АФЖ). У вези са овом директивом, 5. децембра 1942. у Босанском Петровцу одржана је прва конференција жена из читаве Југославије, уз учешће великог броја жена из партизанских одреда. На конференцији се Јосип Броз Тито захвалио женама на дотадашњој помоћи НОБ-у и дао смернице о потреби будуће организације жена. Он је истакао да је фронт жена „десна рука Антифашистичком већу и највећа снага у позадини фронта“.

Жене среза љубићког са понудама рањеницима (1945)

Одбор и активисткиње првог одбора АФЖ-а у Доњој Горевнице

Циљ формирања организације АФЖ-а био је – окупити све жене у борбу против фашизма, чиме ће позадина бити потпуније и свестраније организована. Поред помоћи борцима на фронту, конференција је поставила озбиљан задатак да се поведе борба за описмењавање свих и културно уздизање грађана, јер и то је један од задатака Народноослободилачке борбе. Те задатке је требало спровести кроз организовање течајева за описмењавање и богаћењекултурног живота грађана, што је озбиљан задатак и НОО на ослобођеним територијама. Формирање АФЖ-а и утврђивање програма рада, дали су снажан допринос у омасовљавању ове организације у ослобођењу земље и касније у развоју друштва.

Ове организације формиране су на слободној територији и постале су снажна подршка НОВЈ. Оне су и даље осниване на делу територије земље која је ослобађана. Главну улогу у оснивању ових организација су имале партизанке из јединица НОВЈ. Оне су одмах по особађању неког места окупљале жене и говориле им о потреби оснивања ових организација и њиховим задацима у НОБ-у.

У чачанском крају организације АФЖ формиране су крајем децембра 1944. и у јануару 1945. године, упоредо са ЈНОФ-ом и УСАОС-ом. Изузетак је таковски крај, где је почело формирање у септембру и завршено до краја децембра 1944. године. У септембру формиран је Иницијативни одбор АФЖ-а, на чијем је челу била Живка Ђурић. Уследило је образовање организација по селима. За председницу одбора АФЖ-а у Горњем Милановцу изабрана је Христина Поповић (чија су два сина погинула у партизанима), а за секретара Радојка Крвавац, управник поште. Нема података које су жене биране у одборе, али се зна да су на овом подручју велике активисткиње АФЖ-а биле из партизанских породица: Славка Вујовић из Невада (члан Среског одбора АФЖ-а), Добрија Миловановић из Велеречи, Милка Миловановић из Грабовице, Дана Радишић из Горњег Милановца, Милунка Петковић из Богданице (била је после ослобођења председница Окружног одбора АФЖ-а за Ужице), Софија Радојевић из Прањана са својим кћеркама Миливојком и Росом... Велики број жена, нарочито из партизанских породица, био је ангажован у руководству АФЖ, али, на жалост, податке о њима нисмо нашли. У формирању АФЖ-а у таковском крају било је ангажовано доста жена из Чачка, трнавског и љубићког краја, бивших заточеница логора на Бањици и у Смедеревској Паланци, које су стигле на ово подручје пре ослобођења Чачка.

У Чачку је неколико дана после ослобођења формиран одбор за трнавски срез и град Чачак: Ната Цвијовић (председник), Радосија Хорват (секретар), Стојана Петронијевић, Перса Обрадовић, Лена Маринковић – Ристић, Ксенија Јовановић, Миланка Токовић, Даница Сунарић, Станка Вукић, Јела Златић, Брена Ђорђевић... У љубићком срезу је почетком децембра формиран Срески одбор АФЖ-а, на чијем је челу била Даринка Јовановић – Минић из Прељине, а чланице: Косана Томић из Пријевора, Олга Бојовић из Доње Трепче, Стојана Петронијевић из Бечња, Добрила Шијаковић из Горње Горевнице...[33]

У Драгачеву на иницијативу Среског комитета КПЈ у Гучи 26. децембра 1944. формиран је одбор АФЖ-а. За председницу је

---

33. *Жене Србије; и Жене срезова таковског, љубићког и трнавског*, као под 24, 25. и 26.

Долазак делегата на окружну конференцију АФЖ, одржану 1945. године у Чачку

изабрана Персида Комадинић, за секретара Ана Прелић, а благајника Милица Љујић. Одмах је одређено рејонско руководство, у које су именоване: Олга Зечевић, Лепосава – Лепа Васовић, Ната Лазаревић, Миланка Штављанин, Бранка Радичевић и Роса Божић. Потом су формрани одбори по селима. Поуздано се зна да су пре 28. јануара 1945. образовани одбори у Церови, Драгојевцу, Лиси, Белом Камену, Пшанику, Вучковици, Миросаљцима и Горачићима, а 29. јануара у Грабу, Губеревцима и Живици. У Зеокама одбор је формиран 11. фебруара, у Каони – 12, у Пухову – 13, у Милатовићима, Тијању и Ртарима – 14 фебруара, у Турици и Властелицама – 15. фебруара, у Марковици и Брезовицама – 16, а у Дучаловићима – 17, у Негришорима и Доњем Дубцу – 18. фебруара. У руководства су биране најчешће жене из породица припадника и симпатизера НОП-а, али и из других угледних домова.

На првим скуповима жене су упознаване са улогом Антифашистичког фронта жена. Брижљиво су објашњавани циљеви АФЖ-а, уз упознавање са политичком ситуацијом у земљи и свету, који је још живео у ратним страхотама.

У Гучи је 28. јануара 1945. године одржана прва конференција жена Драгачева, уз присуство око 1.000 жена. За председника Среског одбора АФЖ-а изабрана је Драга Броћић, за секретара Олга Зечевић, а за чланове ужег одбора: Перса Ивановић, Лепосава – Лепа Васовић, Ната Лазаревић, Радојка Вилотијевић, Олга Алемпијевић, Вида и Аница Гавриловић, Бранка и Милица Радичевић, Роса Божић, Даница Радовановић, Станимирка Радичевић, Зага Петровић и Олга Голубовић. Изабрано је и 49 одборница.

Пре ове конференције жена у Драгачеву, у Чачку је 25. јануара 1945. одржана Окружна конференција АФЖ-а, на којој су до танчина дефинисани задаци ове организације. За председницу Окружног одбора изабрана је Косана Томић (мајка која је у рату изгубила три сина, међу којима је Божо проглашен за народног хероја Југославије), за секретара Радмила Недић (која је 1944. године ступила у Чачански партизански одред). Изабрани су и чланови одбора. На овој конференцији, као и на другим, дата је пуна подршка новој народној власти и изражено је потпуно јединство о свему што треба урадити.

На митингу, после Окружне конференције АФЖ, говорила је Милка Минић

Непоновљиве су активности какве су биле у организацији АФЖ-а у време борби за коначно ослобођење земље и непосредно после рата – на обнови и изградњи. Готово да нема области живота и рада у којима жене нису учествовале, почев од формирања НОО, ЈНОФ-а, УСАОС-а, Црвеног крста и других хуманитарних организација које су помагале сиромашне и угрожене. Савременицима ће остати у памћењу несебична помоћ које су жене пружиле борцима и јединицама НОВЈ и рањеницима, којих је било доста у болницама (свакодневно су им носиле топлу одећу, храну и друге потребе). Готово да није било села из кога жене нису одлазиле у посету рањеницима, и то масовно. Лепа Лукић – Васовић, истакнути активиста и руководилац жена у Драгачеву, оставила је у својим забелешкама импресивне податке о томе. Рецимо, 60 жена Драгачева је 8. априла посетило рањенике у Чачанској болници; 13. априла рањенике у тој болници посетило је 45 жена из Зеока и 30 из Тијања; 27. априла 24 жене из Турице посетиле су рањенике у Гучкој болници, а 23. јуна у посети рањеницима у Чачанској болници било је 30 жена...

То су само неке од евидентираних посета рањеницима.

Много више података има о организовању прела, на којима је припремана топла одећа за борце и рањенике. На среској конференцији жена у Гучи говорено је о масовном учешћу жена на овим прелима. Наводи се, рецимо, да су жене Каоне исплеле и испоручиле борцима на фронту и рањеницима 206 џемпера, 456 пари рукавица и 23 ћилима, да је на прелима у Гучи учествовало 200 жена и да је опредено 20 кгр вуне. У Турици је на прелима учествовало 230 жена, које су опреле 25 кгр вуне. На прелима у Горачићима и Губеревцима учествовало је око 400 жена.

Илустрације ради, навели смо само ове примере, а таква активност жена била је на читавом чачанском подручју. Готово у свим селима, уз то, формиране су женске радне бригаде, које су масовно учествовале на рашчишћавању рушевина и поправци путева, уз пружање помоћи породицама чије су куће у току рата биле уништене или разорене. Није изостајала ни помоћ у обради земље, посебно деци која су остала без родитеља и сиромашним породицама. Можда никада таква солидарсност међу грађанима није постојала.

Тог времена жене су масовно биле учеснице разних скупова, митинга и прослава, на којима је пружала подршка новој вла-

сти. На првој слободној прослави 8. марта – Дана жена, што је штампа забележила, у Чачку, Горњем Милановцу, Гучи, али и у другим мањим местима окупљало се на хиљаде жена. Одржане су многе академије и приредбе у част овог празника. Таква масовна окупљања била су и 27. марта, дана када су патриотске масе срушиле пакт који је влада Цветковић – Мачек потписала са фашистичком Немачком.

Жене су учествовале и на аналфабетским течајевима и приредбама. На аналфабетским течајевима жене су бле најбројније. Организација АФЖ-а имала је одлучујућу улогу да на њих окупи што већи број својих чланица, па и оних у одмаклим годинама. Може се слободно рећи да је то било време када су жене, нарочито у селима, изашле из својих домова, за које су вековима биле везане, обављајући најтеже кућне послове, као и послове око обраде земље и неговања деце.[34]

Сликајући живот и борбу жена у току Другог светског рата, новинар и публициста Радомир Бурић у фељтону Срца тврђа од камена (Вечерње новости, Београд, 12. до 24. јануар 1970. године) написао је:

„Војни рок нису служиле, али су се на позив Партије оспособиле за ратне дужности и од првих дана устанка биле су спремне да изврше најтеже задатке.

Хапшене су, корачале у између џелата, пркосиле, умирале под батинама, порађале се у логорима, партизанским колонама... вешане...

Било их је у свакој колони – на челу и зачељу. Није било патроле, ни бомбашке групе, истурене осматрачнице и straже у којој се нису налазиле. У борбама су учествовале као курири, бомбаши, пушкомитраљесци, десетари, болничарке. Биле су одборници, секретари партијских и скојевских организација, водни делегати.

Извлачиле су рањенике са бојишта, браниле их од непријатеља или поред њих остајале смрћу погођене. Многе од њих, да су само за тренутак узмакле, можда би имале свој дом, а не гроб. Оне су волеле другове и њихове животе. Нису жалиле да свој жи-

---

34. *Антифашистички фронт жена Драгачева у првим послератним годинама.*

Група жена носе понуде рањеним борцима у Чачанској болници

Група жена из Чачка (Моравска улица) које су шиле постељину за борце одмах по ослобођењу Чачка 1944. године. Друга с лева на десно, у првом реду, Евица Ћерамилац

вот дају за спас рањеника. Последњим напором снаге пратиле су рањенике и болесне другове и остајале су на стазама борбе, крви и слободе. приче о њима личе на легенде.“[35]

У овој књизи налазе се подаци о учешћу у НОБ-у око 547 жена и девојака из чачанског краја, односно садашњих општина Чачак, Горњи Милановац и Лучани. Ту су и подаци о још око 280 њихових другарица, које су са њима биле у вези и помагале им у многим активностима. А, и оне су дале знатан допринос победи.

Од 1941. до 1945. године усмрћено је 140 жена и девојака.Биле су младе. Свесно су се жртвовале, јер нису хтеле да буду робови. Њих 19 је погинуло у партизанским одредима и јединицама НОВЈ. У логорима и затворима усмрћене су 33 жене и девојке. Највећу смртност жене су претрпеле од припаника равногорског покрета, чије су црне тројке усмртиле 88 жена (54 је заклано, а 34 стрељано). Све су оне пре пре усмрћења биле подвргнуте тешким мукама. При писању ове књиге било је много потешкоћа. Јер, протекао је велики временски период од тих дешавања. Писане грађе о учешћу жена у НОБ-и има, али не довољно. Поред грађе пронађене у Међуопштинском историјском архиву у Чачку, аутор је користио и друге изворе. Нису изостала ни теренска истраживања. Коришћено је и више од педесет разних публикација. Других извора није било. Највећи број сведока тих догађаја нема више међу живима, због протока времена нека сведочанства су често непоуздана. Јер, ни памћење није дуговеко. Због тога, сигурно ће се десити да нека жена не буде заступљена у овој публикацији, а била је учесник НОБ-а. Аутор се због тога извињава свима њима, или њиховим потомцима, јер недостатак изворних података учинио је своје.

---

35. *Партизански видари*, стр. 18.

ДРАГАЧЕВКЕ

Година 1945; Гуча: Мајке палих бораца (горе) и мајке и супруге погинулих бораца

ГОВОРИЛА ЈЕ ИСТИНУ

ДРАГИЊА МИЛЕКИЋ, домаћица, рођена 1884. године у Липници, живела у Брезовицама, симпатизер НОП-а. Уморена је недалеко од своје куће на потесу Дубоке јаруге 12. маја 1943. Убио ју је неки четник из Каоне, а сва њена „кривица“ састојала се у томе што је у селу отворено причала да „четници нису никаква војска“, да „само иду од куће до куће, тамо где има нешто да се једе и пије“.

Чачански крај у НОБ/ūали борци и жрūве, стр. 5;
Брезовице на Јелици, стр. 166.

ВЕРНИ САПУТНИК СУПРУГА

ДРАГА ЋИРЈАКОВИЋ, домаћица из Вирова, супруга познатог револуционара и комунисте Милојка Ћирјаковића – Ћирјака, била је и пре Другог светског рата укључена у активности које је спроводио њен супруг. У свом дому у Вирову примала је многе комунисте – револуционаре, који су долазили на договоре са њеним супругом.

У устаничкој 1941. години први договори и припреме устанка били су у њиховој кући. Њен супруг Милојко, као стари револуционар, имао је највећу одговорност за организовање устанка у Драгачеву. Одржавао је састанке и конференције, говорио о потреби почетка оружане борбе. Он је био и први политички комесар Драгачевске партизанске чете, затим батаљона. Његова кућа и тада постаје одредиште за борце и активисте. Све их је дочекивала као своје најмилије. По повлачењу партизанских снага у Босну, супруг Милојко је прешао у илегалу. Сакривао се најпре у склоништу код своје куће, затим у планини Голупцу, па код своје сестре у Доњој Краварици. Четници и полиција непрестано су трагали за њим. Она је била свакодневно изложена саслушањима и терору – да ода место где јој се налази супруг. Најзад су је спровели Специјалној полицији у Београд, где је била

посебно мучена да би открила где јој се налази супруг. Затим је спроведена у Бањички логор, где су је држали годину дана. Тамо је пркосила злогласном Кригеру. Сва мучења издржала је и није хтела одати место пребивалишта супруга Милојка.

Жене драгачевског среза, рукопис, МИАЧ;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 390, лог. број 5558.

ВЕРНОСТ ЈАЧА ОД МУКА

РАДОЈКА ЋИРЈАКОВИЋ (1910), домаћица из Вирова, мајка двоје деце, супруга Гвоздена Ћирјаковића (1913), борца Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда.

После повратка Немаца на слободну територију, окупатор и његови сарадници тражили су Гвоздена да ухапсе. Пошто га нису пронашли, ухапсили су Радојку, коју су спровели у Пожегу, у немачки затвор, затим у Бањички логор, као таоца, 26. децембра 1941. Ту је задржана до 15. фебруара 1942. Тада је спроведена у Краљево, где је задржана једно време у затвору. Гвозден је у то време живео код своје куће, у бункеру, али га супруга Радојка није одала иако је била изложена мучењу. Међутим, Гвозден није дуго остао у том свом склоништу. Када је осетио да ће бити откривен, није дозволио да падне у руке четницима, који су га гонили, па је 17. априла 1942. извршио самоубиство.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 259, лог. број 3134;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 7.

СУПРУГА ЈУНАКА

ДАРИНКА ШЕНДЕКОВИЋ, домаћица из Вирова, била је супруга Светоликова. Њен супруг Светолик (1911), земљорадник, рођен у Вирову, живео је у Београду. Био је члан Среског коми-

тета КПЈ за Ариље. У 1941. години учествовао је у припремама и организовању устанка у ариљском крају. Био је борац Ариљске чете, касније Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда. Погинуо је, јуначки, у борби против Немаца у Горобиљу 20. септембра 1941.

Даринка је била веран сапутник свога супруга и помагала је покрет коме је он припадао. Због тога су је, касније, сарадници окупатора третирали као присталицу партизанског покрета.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 8.

*

* *

Више жена у драгачевском селу Вирову било је међу припадницима НОП-а. И, страдало је у току рата – мучено и злостављано:

ЉУБИЦА БОШКОВИЋ, домаћица из Вирова, супруга Богданова. Он је био земљорадник и борац Драгачевског батаљона. Као тешког рањеника заробили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 7. децембра 1941. Била је веран сарадник супруга у НОБ-у.

ГРОЗДА МИЛИНКОВИЋ, домаћица из Вирова, била је супруга Богосава (1880), земљорадника, борца Драгачевског батаљона. Њега су заробили четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 7. децембра 1941. Била је веран сарадник свога супруга у НОБ-у.

РИСТОСИЈА МЛАДЕНОВИЋ, домаћица из Вирова, имала је супруга Богосава (1880), грађевинског предузимача. У устаничкој 1941. години био је ангажован као позадински радник, одборник. Ухватили су га четници и заклали у Вирову 24. априла 1943.

САВЕТА НЕДЕЉКОВИЋ, домаћица, била је мајка Велимира (1922), земљорадника, борца Драгачевског батаљона. Заробили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 7. децембра 1941. Мајка Савета је била веран сарадник свога сина, а после његове смрти туговала је за њим.

КОВИНА НЕДЕЉКОВИЋ, домаћица, била је супруга Миленка (1910), земљорадника. Био је борац Драгачевског батаљона. Заробили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку. Ковина је у току устанка и касније била уз свога супруга и помагала партизански покрет.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 5 – 8.

МАЈКА ОДБОРНИК

МИЛИЦА ГЛАВОЊИЋ (1919), домаћица из Горачића, била је супруга Андрије, члана Среског комитета КПЈ за Драгачево, једног од организатора устанка у Драгачеву 1941, борца Драгачевског батаљона, кога су, као илегалца, убили Немци и недићевци у Грабу 24. августа 1942. Године 1941. била је члан НОО села Горачића. Дала је велики допринос у раду овог одбора на пружању помоћи борцима. После повратка Немаца на слободну територију често је малтретирана од четника и жандарма, нарочито у време док је њен супруг био илегалац.

Када је полиција открила активност КПЈ у Драгачеву 1942. године, за Андријом Главоњићем кренуле су потере. Тада су жандарми почели да буду бруталнији према његовим најближим, ухапсили су целу породицу супругу – Милицу, мајку Разуменку и оца Јеротија, а у кући су остала само деца (кћи Милева од три године и син Михаило од две године). Породици су ставили до знања да ће остати у затвору све док открију где се Главоњић налази. Иако су знали где се крије, чланови породице су се храбро држали и нису хтели одати његово пребивалиште.

Терор је трпела и после смрти супруга, као жена која је давала подршку комунистима и НОП-у. Живела је у Горачићима са своје двоје мале деце као самохрана мајка. Умрла је у Горачићима 2004.

Драгачево, стр. 346 – 347;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 10.

ДВА СИНА ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

РАЗУМЕНКА ГЛАВОЊИЋ, домаћица из Горачића, била је мајка двојице палих бораца и најстарији члан СУБНОР-а у општини Лучани, изузетно цењена и уважавана жена у својој средини. Њен син Срећко Божанић, борац Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“, погинуо је 3. новембра 1941. у борбама за Пожегу. Други син Андрија Главоњић, такође борац Драгачевског батаљона, погинуо је у августу 1942. као илегалац – члан Среског комитета КПЈ за Драгачево.

У току рата, са осталим члановима своје породице, мучена је, затварана и злостављана, али је остала непоколебљива у својим уверењима да ће победа бити извојевана, и поред жртава. После рата херој – мајка била је активиста у организацији СУБНОР-а и Антифашистичком фронту жена. Умрла је у Горачићима 23. марта 1981. у 92. години живота. Сахрањена је у присуству великог броја грађана и поштовалаца.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/йали борци и жрйве, стр. 10 и 363;
Чачански ѓлас, 3. април 1981.

ЦРВЕНА УЧИТЕЉИЦА

ИЛИНКА ОБРЕНОВИЋ – МИЛОШЕВИЋ, учитељица из Горачића, члан КПЈ, активно се 1941. укључила у пружање помоћи партизанском покрету. Она се ангажовала као одборник НОО села и општине Горачићи. Као одборник прикупљала је храну и одећу за борце Драгачевског батаљона. Нарочито се истакла у раду са омладином. Звали су је – Црвена учитељица. Непријатељи су је сматрали за опасног комунисту, на шта је и полиција ука-

зивала по повратку Немаца на слободну територију. Због те своје активности била је хапшена од стране четника и жандарма. Полиција ју је, иако гравидну, спровела у Бањички логор 16. јула 1942. и у њему је остала до 6. августа 1942.

Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ;
Драгачево, стр. 501. и 507;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 442, лог. број 6678.

ОСТАВИЛА ТРОЈЕ ДЕЦЕ

ЈУЛИЈАНА РАДОСАВЧЕВИЋ – ЈЕЛИЋ, домаћица, рођена 1916. године у Горачићима, симпатизер НОП-а. Давала је храну партизанским илегалцима. То су дознали четници, извели је из куће у току ноћи и заклали. Пре њеног усмрћења четници су јој ухапсили супруга Здравка и предали Немцима, од када му се губи сваки траг. После њихове смрти остало је троје мале деце, без средстава за живот, о којима се касније старала Јулијанина болесна и остарела мајка.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 12;
Казивање Драгана Вељовића, комшије усмрћене Јулијане.

*
* *

И неке друге жене у Горачићима злостављане су у току рата због тога што су им синови партизани:

РУЖИЦА ГЛАВОЊИЋ изгубила је сина Сава, борца Драгачевског батаљона, кога су Немци стрељали 5. децембра 1942. у Чачку.

АНГЕЛИНА – ГИНА ГЛАВОЊИЋ изгубила је сина Миодрага, партизана 1941. године, логораша на Бањици, који је погинуо као борац НОВЈ код Ужица у октобру 1944.

МИЛИЦА ЂУРОВИЋ изгубила је сина Божидара, борца Драгачевског батаљона, кога су стрељали четници у Дубцу 31. децембра 1942.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палидорци и жртве,
одељак о Драгачевцима.

У ЗАГРЉАЈУ СИНОВА

ЈУЛКА РАДИЧЕВИЋ, домаћица, рођена 1908. године у Котражи, живела у Горњој Краварици; била је супруга Станоја Радичевића, борца Драгачевског батаљона, кога су четници стрељали у Котражи 26. новембра 1941. Она је помагала партизански покрет, коме је остала привржена и после смрти супруга. Њу су са два сина – Миодрагом (1922) и Станимиром (1927) – ухватили Немци у Горњој Краварици, дотерали у Гучу, где су их стрељали 25. августа 1943. Тако је отишла у смрт у загрљају своја два сина. Сахрањена је са синовима на гробљу у Горњој Краварици.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 15;
Драгачево, стр. 377.

ЗАКЛАНА ЈЕ ПО НАЛОГУ СУПРУГА

МИЛИЈАНА ВУЈОВИЋ, рођена БРОЋИЋ, домаћица, рођена 1906. у Гучи, живела у Грабу. Првих дана устанка, под утицајем своје родбине из фамилије Броћића, приклонила се партизанском покрету, а њен муж, Чедо Вујовић, био је лидер у четничком покрету и сарадник окупатора. Помагала је партизански покрет материјално, пошто је била богата. Њена пуна активност почиње после одласка партизанских јединица за Босну, када је почео прогон припадника партизанског покрета. Пошто је њен муж често, због обавеза у четничкој организацији и по линији власти, био одсутан од куће, пружила јој се могућност да, у његовом одсуству, прима илегалне партијске раднике. У свом дому пружала је гостпримство Милици Вучетић – Трепуши, Андији Главоњићу, Милени Лазаревић... У свом домаћинству имала је и скровиште, где су се повремено илегалци скривали.

Сазнавши за ово, њен супруг доводи четнике и жандарме, који 24. августа 1942. блокирају домаћинство, где се налазио Андрија Главоњић, члан Среског комитета КПЈ за Драгачево. У том оружаном сукобу Главоњић је погинуо. Тада је, са неколико са-

радника, ухапшена, па спроведена у затвор у Гучу, затим у Краљево, где је остала три месеца. Пуштена је на јемство грађана. Од тада почиње да се скрива и живи илегално код своје родбине и пријатеља у Гучи, Горачићима, Губеревцима... Међутим, по налогу свог супруга, четници су је открили и привели у четнички штаб у селу Живици. Овде је, после вишедневне тортуре, осуђена на смрт и заклана у шуми на месту Љута крушка, 18. децембра 1943. Њено тело пронађено је тек у фебруару 1944. године. Било је готово раскидано од шумских звери и птица. Њена родбина из фамилије Броћић у Гучи, крijући је остатке њеног тела пренела и сахранила у Броћића гробље у селу Гучи.

Жене Драгачева у НОБ, рукопис у МИАЧ; *Драгачево*, стр. 346 – 347.

СКОЈЕВКА

НАДА ШИПЕТИЋ, домаћица, рођена 1929. године у Грабу, од средине 1944. члан СКОЈ-а; позадински радник НОП-а; четници су јој заклали оца Гвоздена, а њу су као малолетну мучили, па је умрла од последица терора у Грабу 1947. године.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 14.

ЛОГОРАШИЦА

ЖИВКА ВУЈИНОВИЋ – БУЛА, учитељица, супруга Миодрага – Мића Вујиновића из Губереваца, уочи и за време рата службовала је у Марковици и Тијању. Под утицајем сестре Милице Вучетић – Трепуше, била је припадник напредног покрета, па је НОП помагала од првих дана устанка 1941. године. Када је почео терор над припадницима НОП-а, њену сестру Милицу Вучетић, која је за време устанка била секретар Окружног комитета СКОЈ-а и члан Окружног комитета КПЈ за Чачак, скривала је. По повратку

Немаца на слободну територију Трепуша, као секретар Поверенства КПЈ за Драгачево, обнавља партијску организацију и оживљава устанички покрет. Тада Трепуша налази уточиште код сестре Живке, учитељице у Тијању. Преко пута њеног смештаја, на око двадесет метара, налазио се четнички штаб.

Неколико месеци је у овим околностима деловало партијско руководство на челу са Трепушом, чему је сестра Живка дала велики допринос. У јулу 1942. ова активност је откривена. Трепуша је успела да се извуче из Тијања. Живка је, са једним бројем сарадника из Драгачева, ухапшена и, после саслушања и тортуре, спроведена у Бањички логор, где је остала једанаест месеци. Када је пуштена, отпуштена је из службе. Тих дана, када је изашла из логора, четници су јој заклали оца Милију Вучетића, учитеља – пензионера, и његову пољерку Љубицу Аничић, а почетком јануара 1944. у борби са четницима погинула јој је и сестра Милица Вучетић Трепуша.

После ослобођења наше земље Живка је наставила да ради у школству исказујући се као марљив и савестан просветни радник и активан члан КПЈ. Одликована је Орденом рада, а добитник је и других признања. Умрла је 17. фебруара 1983. и сахрањена на Чачанском гробљу.

Чачански гласс, 21. фебруар 1983;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 338 – 339;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 471, лог. број 7192.

ЛОГОРАШИЦА

ЈЕЛИСАВЕТА ВУЈИНОВИЋ (удата БОГИЋЕВИЋ), домаћица, рођена је 1919. године у Губеревцима. Устаничке 1941. године, са Јеремијом Јечеменићем била је ангажована на прикупљању оружја, муниције, одеће и хране за партизанске борце. Била је одборник првог Народноослободилачког одбора основаног у септембру 1941. године. Поред тога, много је радила на умножавању и растурању пропагандног и политичког материјала, у чему јој је нарочито помагала Нада Ћендић.

После повлачења партизанских јединица за Босну и повратка Немаца на наше подручје, четници је хапсе и држе у затвору у Горачићима. То су радили више пута у јесен 1941. и пролеће 1942. године. Мучили су је и тукли, а када су је пустали из затвора, наређено јој је да се сваког дана јавља четничкој команди у Горачићима. И поред такве присмотре, већ у фебруару 1942. године повезала се са Миленом Лазаревић у Гучи, па затим са Милицом Вучетић – Трепушом, коју је неко време држала у својој кући у Губеревцима, а када је запретила опасност да буде откривена, пребачена је у Тијање код своје сестре Живке Вујиновић, учитељице у том селу. По откривању боравка Трепуше у Тијању, са више сарадника, ухапшена је од четника, када је затворена у Гучи, где је над њом вршена тешка тортура. Затим је предата Гестапоу у Чачку, па Специјалној полицији у Београду, која ју је пребацила у Бањички логор, где је провела 13 месеци.

По повратку из логора живела је код своје куће скривајући се често код пријатеља и у суседним селима. Са њом је била и њена сестра Даница, која се из Гуче, где је раније живела и радила, повукла у своје село. Јелисавета је у току 1945. постала члан СКОЈ-а, а члан КПЈ 1948. године.

По удаји живела је углавном у Чачку, где је умрла 2008.

Жене Драгачева у НОБ, рукопис у МИАЧ;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 471, лог. број 7193.

СТАЛНО ПОД ПРИСМОТРОМ

ДАНИЦА ВУЈИНОВИЋ – ЂУРЕТИЋ, службеник, рођена у Губеревцима, живела у Гучи и у Губеревцима. Њен супруг Петар Ђуретић био је 1941. године члан Среског НОО. Ухватили су га четници предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 22. децембра 1941. Као супругу партизана, четници су је више пута малтретирали, а 1944. године, после продора пролетерских јединица у Драгачево, по њиховом повлачењу, хапсили су је и

држали у Котражи у затвору због тога што је пружала помоћ борцима НОВЈ. Из затвора је пуштена, али је била под присмотром. По ослобођењу земље од првих дана се укључила у рад антифашистичких организација била је и одборник НОО у Гучи.

Драгачево, стр. 405.
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 370.

ОДГАЈИЛА ЈЕ ДВА ХЕРОЈА

МИЛКА ЈЕЧМЕНИЋ, домаћица из Губеревaца, мајка два пала борца, који су херојски дали своје животе за слободу. Њен син Јеремија (1914), члан КПЈ, био је организатор устанка у Драгачеву; одборник Среског одбора НОО и члан Повереништва КПЈ; убили га четници у Вичи 25. јануара 1942. Други син, Душан (1911), члан КПЈ, борац Драгачевског батаљона, па командир чете и командант батаљона у Другој пролетерској бригади, погинуо је у борби против Немаца 4. децембра 1943. у Пријепољу. Проглашен је за народног хероја Југославије 20. децембра 1951.

Ова партизанска мајка после одласка партизанских одреда за Санџак и Босну више пута је хапшена од четника и све време рата терорисана је са породицом.

Умрла је 1947. године не дочекавши највише ратно признање за херојску смрт свога сина Душана. Сахрањена је у Губеревцима.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 18;
Казивање њеног унука Милије аутору;
Народни хероји Југославије, стр 295.

ПРИМИЛА ЈЕ ОРДЕН НАРОДНОГ ХЕРОЈА

МИЛЕНА ЈЕЧМЕНИЋ, домаћица из Губеревaца, рођена 1912. године, супруга је народног хероја Југославије Душана Јечменића. У устаничкој 1941. години активно је помагала партизански покрет, у коме се нашао њен супруг. После повлачења партизанских одреда за Санџак и Босну, у чијим је редовима био њен супруг, хапшена је од четника и све време рата малтретирана.

Њен супруг, Душан, земаорадник, рођен 1911. године у Губеревцима; члан КПЈ, борац Драгачевског батаљона, затим командир чете у Другој пролетеркој бригади и командант Чачанског батаљона, погинуо је у борби против Немаца у Пријепољу 4. децембра 1943. За народног хероја Југославије проглашен је 20. децембра 1951.

Она је после рата активно радила у оргнизацијама АФЖ-а и СУБНОР-а. Одликована је Орденом заслуге за народ са сребрном звездом и Медаљом заслуге за народ. Примила је Орден народног хероја Југославије који је додељен њеном супругу Душану.

Умрла је 1987. године у Мршинцима код Чачка. Сахрањена на гробљу у Слатини.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 18;
Народни хероји Југославије, стр. 295;
Казивање Милије, сина Милениног и Душановог аутору.

ОРГАНИЗАТОР ЖЕНА

РАДОСИЈА ЈЕЧМЕНИЋ, домаћица, рођена 1917. године у Губеревцима, била је супруга Јеремије Јечменића, који је 1941. године био члан Среског повереништва КПЈ за Драгачево, члан Среског НОО и организатор устанка. И остали чланови породице били су припадници НОП-а. У устаничкој години била је једна од организатора акције „Све за фронт“ у

Губеревцима и у суседним селима. После повратка Немаца на слободну територију, четници су јој убили супруга Јеремију, а њу злостављали. Ипак, она и њени чланови породице су сарађивали са преживелим партизанима.

После ослобођења изабрана је за првог председника Антифашистичког фронта жена у Горачићима и Губеревцима. Била је изузетно цењена као човек и друштвено – политички радник у Губеревцима, потом у Гучи, где је живела. Умрла је 18. фебруара 1983. у 66. години живота.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 18.
Чачански ґлас, 18. фебруар 1983.

ОДБОРНИК

МАРИЈА – ЛЕПА ПЛАЗИНИЋ, домаћица из Губереваца, од првог дана устанка почела је подржавати НОП, па је изабрана у Општински народноослободилачки одбор Горачића и у сеоски одбор села Губереваца, због чега је касније била малтретирана од четника. По ослобођењу земље активно се укључила у рад друштвено – политичких организација.

Драґачево, стр. 501.

ПРЕДСЕДНИЦА АНТИФАШИСТИЧКОГ ФРОНТА ЖЕНА

ДРАГА БРОЋИЋ, домаћица из Гуче, од првих дана устанка била је на страни партизанског покрета, у чијим је редовима био њен син јединац Милојко – Ћата (1918), како су га звали, јер је био писар по занимању. Био је члан КПЈ; комесар чете у Драгачевском батаљону Чачанског НОП одреда. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 29. новембра 1942. По погибији сина још више се

везала за партизански покрет сарађујући са женама које су илегално радиле за НОП.

По ослобођењу земље, крајем 1944. године, жене Драгачева бирају је за председника Среског одбора АФЖ-а. Дала је велики допринос у активирању жена на пружању помоћи борцима на фронту (прикупљањем вуне по селима, организовање прела и израда одевних предмета) и рањеницима у болницама у Чачку и Гучи у које су свакодневно одлазиле, носиле им понуде желећи да се што пре опораве.

Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ, стр. 16;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 19.

СТРЕЉАН ЈОЈ СУПРУГ

ГИНА БРОЋИЋ, домаћица из Гуче, имала је супруга Богосава (1897), трговца, борца Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда и члана Среског НОО одбора. Њега су заробили четници и љотићевци и убили на планини Јелици 7. децембра 1941.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 10.

МАЈКА И СУПРУГА КОМЕСАРА И КОМАНДИРА ЧЕТЕ

МАГДА БРОЋИЋ, домаћица из Гуче, супруга је Драгићева и мајка Ђорђа (1909), бојаџијског радника, комесара чете у Драгачевском батаљону Чачанског НОП одреда и командира чете у Ужичком НОП одреду. Њега су заробили Немци и стрељали у Ужицу 28. децембра 1941.

Дуго мајка и супруга, које су живеле у Ариљу, нису знале за Ђорђеву судбину. Мислиле су да је спроведен у логор на Бањицу, па су тамо слале и пакете са храном. О његовом страдању родбину је касније обавестио Адам Грујовић, борац Драгачевског батаљона, који се са Ђорђем нашао у Ужицу у затвору и био сведок његовог извођења на стрељање. Породицу је обавестио касније, када је дошао из Бањичког логора.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 19;
Казивање Адама Грујовића из Чачка.

ДВА СИНА ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

МИРКА БРОЋИЋ, домаћица из Гуче, супруга је Милисављева и мајка двојице синова – Живорада (1917), земљорадника, и Мијата (1919), земљорадника – бораца Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда. Они су подарили своје животе слободи. Живорада су заробили четници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 30. децембра 1941; имао је само 24 године. Млађег сина, Мијата, ухватили су четници и претукли, па је од последица батинања умро у Котражи 15. јула 1943; и он је имао 24 године живота.

Мајка Мирка читавог живота оплакивала је њихову младост и своју трагедију проклињући равногорце за усмрћење своје деце.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 19.

МАЈКА ПАРТИЗАНКА

ПЕТРА БРОЋИЋ, домаћица из Гуче, супруга Светозарева, мајка је тројице првобораца. У устаничкој 1941. години из њене куће са пушком у руци кренули су супруг Светозар и сва три сина. Она је знала да је то једини пут којим њени најмилији морају кренути. Позив КПЈ у њену кућу није стигао изненада. Много раније, пре 4. јула 1941, када је стигао позив за устанак, често су одржавани састанци партијских и скојевских активиста у њеној кући. Њихов син Раденко био је секретар Среског комитета СКОЈ-а и један од организатора устанка у Драгачеву. Она се активно заложила да ратнике опреми са оделом и другим потребама, неопходним борцима. Зато је плела топле чарапе, џемпере, шалове, са осталим активисткињама прикупљала храну и сачекивала у своју кућу и хранила борце који су ту навраћали.

После повратка Немаца на слободну територију у децембру 1941. године син Раденко се повукао са делом одреда у Санџак и

Босну. Супруг Светозар и друга два сина бивају ухапшени и више времена су проводили у затвору. Када су пуштани из затвора, били су под сталном присмотром. Више месеци су држани као таоци због сина Раденка, за кога се знало да се налази у пролетерским јединицама у Босни. У августу 1943. године Бугари су ухватили сина Младена и стрељали га у селу Јездини, што је била посебна трагедија за мајку.

По ослобођењу земље, повратак сина Раденка са јединицама НОВЈ из Босне, за кога све време рата није знала да ли је жив, донекле је ублажила тугу и муке које је за три године рата преживела. У ослобођеној земљи Петра и сви њени укућани прихватили су нове обавезе, неопходне у обнови и изградњи. Остала је верна идејама за које су се борили њени синови до краја живота. Због те своје активности била је бирана за делегата на Првом конгресу АФЖ-а Србије. Умрла је 10. јануара 1981. у 84. години живота и сахрањена, уз присуство великог броја грађана, на гробљу у Брођићима.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 19;
Чачански ґлас, 16. јануар 1981.

ЧАРНА

БОСИЉКА ВУКАНОВИЋ – ЧАРНА, медицинска сестра, рођена 1910. у Беранима (Црна Гора). Пре рата радила је у Равном Гају код Крагујевца. У устаничкој 1941. години, по задатку Партије, дошла је у Чачански НОП одред. Била је болничарка у Драгачевском батаљону, затим у партизанској болници у Чачку. Нарочито се истакла у борби на Вељовом гробу у Ртарима (Драгачево) 29. новембра 1941: пробијала се кроз кишу куршума из четничких пушака да би превијала рањенике.

После повлачења у Стари Влах, упућена је на Јабуку да прихвати рањенике из црногорских јединица које су водиле борбу на Пљевљина. У Рудом је била у строју Трећег (Крагујевачког) батаљона Прве пролетерске бригаде као санитетски референт. Касније је била санитетски референт Прве пролетерске бригаде и управник бригадне болнице. У борби код Дрвара рањена је. Касније је транспортована у Италију, где је лечена у савезничком

војним болницама. Из Италије је авионом доспела на ослобођену територију у Србију у лето 1944. године на планину Радан. Од тада је радила у персоналној служби. За ратне заслуге добила је многа ратна одликовања. После рата живела је у Скопљу.

Партизански видари, стр. 204; *Драгачево*, стр. 323;
др Живко – Жико Ерић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Љубивоје Пајовић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Прва пролетерска, књ. I, стр. 749.

СЕСТРЕ

МИЛУНКА (1918) ГАВРИЛОВИЋ, и њена сестра МИЛИЦА (1912) живеле су као домаћице у Гучи. Милунка (мајка троје деце), чији је муж био у заробљеништу, живела је у тешким условима, радећи по туђим кућама да би деци могла да обезбеди макар кору сувог хлеба. Браћа Миодраг и Видоје Раковић били су у партизанима. Отуда се и Милунка приклонила том покрету, за кога је активно радила спремајући за борце храну и одећу.

После повлачења партизанских јединица за Санџак и Босну, против Милунке отпочео је терор – саслушања као присталице НОП-а. Услед терора Миодраг и Видоје беже у Немачку. Са Милунком остају и њихова стара мајка и неспособна сестра Милица.

Међутим, четници и жандарми нису им дали мира. Привођења и саслушања у њиховим штабовима била су честа, јер се сумњало да Милунка одражава везе са другим активистима НОП-а.

Четничке црне тројке Милутина Јанковића 19. јула 1943. ухапсиле су већи број присталица НОП-а са подручја Гуче. Међу њима су се нашле Милунка и њена сестра Милица Раковић, девојка која је била хрома од 25 година. Обе су заклане са својим комшијама Милицом Ружић и Сретеном Ружићем. У кући Милунке Гавриловић остало је троје малолетне деце и стара мајка.

Драгачево, стр. 376;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 19 и 23;
Жене Драгачева, рукопис у МИАЧ, стр. 13.

УСМРЋЕНА СА ГРУПОМ РАЊЕНИКА

ОЛГУ ЂОКИЋ, студента медицине, рођену 1920. године у Пожеги, борци су звали Плава Олга. Школовала се у Приштини, где јој је отац био на служби, а на Медицинском факултету у Београду завршила је две године студија. У гимназији је постала члан КПЈ. У Априлском рату 1941. отац јој је заробљен, а мајка са петоро деце се вратила из Приштине у Чачак, па је у време устанка прешла у Пожегу. По ослобођењу Чачка, ступила је у Чачански НОП одред. Пошто јој мајка то у почетку није хтела да одобри, она јој је до танчина објаснила – да је она медицинска сестра и треба да лечи рањенике заједно са другарицама које нису медицинске сестре, па су опет у партизанским болницама и амбулантама. Мајка се сагласила, па је Олга једно време радила у Чачанској болници. Ускоро је ступила у Драгачевски партизански батаљон. Учествовала је у борбама на Трешњици, Пожеги, Прањанима и другим бојиштима. У време повлачења партизанских јединица према Старом Влаху у току прве непријатељске офанзиве, кретала се са болницама из Севојна и Ужица.

На дан формирања Друге пролетерске бригаде распоређена је у штаб Другог (Чачанског) батаљона, затим Трећег (Шумадијског) батаљона као референт санитета. На дугом и тешком путу Друге пролетерске прошла је бојишта у Босанској Крајини, на Неретви и Сутјесци.

После битке на Сутјесци, када су се јединице Главне оперативне групе НОВЈ пробиле у источу Босну, крајем јуна 1943. године налазила се у хируршкој екипи Друге пролетерске дивизије. Код Ракове Ноге ову екипу изненада су опколили четници и заробили је. Поред Олге, у екипи су били и др Иво Павлетић и неколико другарица. Павлетић је успео да побегне, док су Олгу четници стално држали под присмотром. Као заробљеник, она је неко време лечила четничке рањенике, па су је „повели кући“ и убили код Белог Брда, недалеко од Прибоја, почетком 1944. године.

На спомен – плочама у Гимназији у Приштини и на Медицинском факултету у Београду, међу палим борцима, записано је

и име медицинарке Олге Ђокић, борца Драгачевског батаљона и Друге пролетерске бригаде.

Драгачево, стр. 322 – 323;
Партизански видари, стр. 208;
Друга пролетерска бригада, књ. I, стр. 740;
Љубивоје Пајовић, *Сећања*, МИАЧ.

ТРИ СИНА ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

МИЉА ДМИТРОВИЋ, домаћица из Гуче, у борби за ослобођење у Другом светском рату, три своја сина даровала је слободи. Њен син Милић (1917), земаорадник, борац Драгачевског батаљона, заробљен је од Немаца и стрељан у Чачку 25. септембра 1941. године. Други син, Милорад (1905), земљорадник, борац Драгачевског батаљона, погинуо је у борби против Немаца на Краљеву 24. октобра 1941. године. Трећег сина, Драгишу (1910), борца Драгачевског батаљона, ухватили су Немци и стрељали у Гучи 9. јула 1943. године.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 21;
У овој књизи они су уписани као Митровићи, што је грешка,
јер је њихово презиме Дмитровић.

САЧУВАЛА ОРУЖЈЕ

ОЛГА ИКОДИНОВИЋ, домаћица из Гуче, била је мајка четворо деце. Њеног мужа, Милојка (1900), ковача, борца Драгачевског батаљона, исекао је секирицом немачки агент Милан Вукосављевић Звер у Гучи 29. новембра 1941. После његове смрти остала је доследна борби за коју је он дао свој живот. Због тога су је четници често, иако самохрану мајку, приводили у своје штабове, батинали и мучили. Сачувала је доста наоружања, које је поседовао њен супруг и одмах га предала партизанима по ослобођењу земље. Била је једна од најактивнијих чланова организације АФЖ у Гучи.

Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ, стр. 14;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 20.

ГЛЕДАЛА СТРЕЉАЊЕ СИНА

Зокобну судбину доживела је ЗОРКА ЈЕШИЋ, домаћица из Гуче. Њеног сина Филипа Јешића (1923), пекарског радника, члана СКОЈ-а, борца Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда, ухватили су Немци и стрељали у Гучи на Вашаришту 11. јула 1943. Несрећна мајка била је пошла да умоли злочинце да јој ослободе сина и, уместо тога, гледала је његово погубљење. Био је то тежак удар за мајку Зорку, којој је сцена погубљења читавог живота лебдела пред очима.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 20;
Казивање Томислава Протића из Гуче.

ДВА ПУТА ЈЕ КЛАЛИ

РАДМИЛА КАЗАКОВИЋ, службеник Среског начелства у Гучи, рођена 1905. у Зајечару, живела у Гучи, била је сарадник НОП-а. Тајно је издавала објаве и друга документа борцима и члановима њихових породица. За то су сазнали четници, па су је почели прогањати. Два пута су је њихове црне тројке, под командом Милутина Јанковића, клале. Коначно су је заклали 6. јуна 1943. Њено тело мештани су пронашли искасапљено, на коме се уочавало дуго мучење.

Жене Србије у НОБ, стр. 449;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 21;
Жене Драгачева у НОБ, рукопис, МИАЧ, стр. 18.

ЗАКЛАНА ЗАЈЕДНО СА СИНОМ

МИЛИЦА РУЖИЋ, домаћица, рођена 1906. у Гучи, била је сарадник НОП-а. Њен муж и син били су у партизанима, па су по повлачењу партизанских јединица у Стари Влах и Босну остали код куће и били стално под присмотром четника и жандарма. Четници су 19. јула 1943. у ноћ опколили њихову кућу, па, како нису нашли њеног мужа Миладина, са собом по-

вели Милицу, сина Сретена и кћи Наду. После дужег ислеђивања и малтретирања, која су вршили на планини Чемерну, пустили су кћер Наду, а Милицу са сином Сретеном заклали испод брда Гуштеровице поред реке Белице. После њеног усмрћења ухваћен је и њен супруг Миладин и после три дана заклан, у ноћи између 22. и 23. јула 1943. године.

Драгачево, стр. 376 – 378;
Жене Драгачева у НОБ, рукопис у МИАЧ, стр. 12 – 13;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 23.

ПАРТИЗАНСКА МАЈКА

РАЈКА – РАДА ЛАЗАРЕВИЋ била је домаћица у Гучи. У њеном дугом животу, упркос свим недаћама испуњеним тешким радом у младости код сеоских газда, патњама које су преживљавале партизанске мајке у време издајничког терора непријатељске окупације и напорима да преживелу децу изведе на пут, остала је ведра, чила, пуна оптимизма и борбености до краја живота.

Зидове њеног дома у Гучи красиле су три споменице НОР-а, које је доживљавала као најсветлије иконе. Син Миодраг (1923) погинуо је на почетку устанка у борбама са жандармима у Гучи. Кћи Милена (1918), домаћица, члан Среског комитета КПЈ, учесник у подизању устанка, стрељана је у Бањичком логору 7. јуна 1943. Друга кћерка, Вера (1921), члан Среског комитета СКОЈ-а, била је у Бањичком логору и умрла је од последица логорског живота 1948. године. И сви остали чланови породице нису имали ни од кога заштиту, па је све време рата над њима вршена тортура и на разне начине малтретирање и понижавање. По ослобођењу земље она и њени други чланови породице дали су велики допринос у изградњи и обнови земље поштујући идеале за које су дала живот њена деца. Умрла је у дубокој старости и сахрањена у Гучи 14. априла 1982, уз присуство великог броја грађана и представника друштвено – политичких организација.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 21;
Чачански гласник, 16. април 1982.

СЕСТРЕ ЛАЗАРЕВИЋ

МИЛЕНА ЛАЗАРЕВИЋ (1918), домаћица из Гуче, била је једна од најнапреднијих омладинки у Драгачеву. Члан КПЈ постала је пре Другог светског рата, а од маја 1941. била је члан Повереништва КПЈ за срез драгачевски. Као комуниста активно је учествовала у припремама устанка 1041. Сакупљала је оружје, храну, санитетски материјал за борце Драгачевског батаљона. Одлазила је на многе скупове и говорила о потреби дизања устанка и позивала, нарочито омладину, да ступа у партизанске редове. После одласка партизанских јединица у Босну, наставила је илегални партијски рад. Прерушена у старицу, често је одлазила у Чачак на састанке и по партијски материјал, који је растурала на подручју Гуче.

Почетком 1943. године, после неке провале, прешла је на партијски рад у Чачак. У априлу је са групом партијских активиста ухапшена, спроведена у Специјалну полицију у Београду, затим у логор на Бањицу, где је стрељана 7. јуна 1943.

Читава њена породица била је на страни НОП-а. Сестра Вера је била члан Среског комитета СКОЈ-а, једна од активисткиња међу младима. Више пута је затварана од полиције и четника; много је мучена. Била је кратко време и у Бањичком логору. Умрла је од последица мучења 1948. године.

Брат Миодраг је погинуо у борби против жандарма у Гучи у септембру 1941.

Брат Предраг отеран је у логор за преваспитање омладине у Смедеревској Паланци, а најмлађа сестра, Наталија, више пута је хапшена и малтретирана.

Жене Србије у НОБ, стр. 412;
Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ, стр. 8;
Партизански видари, стр. 228;
Драгачево, стр, 340 – 368;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 136, лог. број 13926.

НЕПОКОЛЕБЉИВА

ЛЕПОСАВА – ЛЕПА ЛУКИЋ – ВАСОВИЋ, домаћица, рођена 1922. у Леушићима, по завршетку женске занатске школе у Пожеги, вратила се у родно село и радила у земљорадничкој задрузи. Под утицајем оца и стрица, почела се дружити са напредном омладином учествујући у бројним акцијама политичког карактера. Као скојевка, радећи у Чачанској болници, у току припрема устанка давала је санитетски материјал за борце Чачанског НОП одреда. Плашећи се да буде откривена, напустила је службу у болници и отишла у Леушиће, где је деловала као позадински радник. Пошто је ослобођен Горњи Милановац, 28. септембра 1941. године, као болничарка почела је да ради у градској партизанској болници, а када су рањеници пребачени у школу на Савинцу, она је бдила над њима у октобру и новембру 1941. године. Када су четници напали на болницу 8. новембра 1941. године, ухватили су је, са више бораца и санитетских радника, и предали Немцима у Ваљеву. Мучена је, тучена, али је остала непоколебљива. У затвору је провела седам месеци, а затим је пуштена.

Дошла је у родно село, али је свакодневно морала да се јавља четницима. У кућном притвору је тако била све до марта 1943. године, када је, због опасности да буде заклана, отишла у село Граб, код брата свога мужа. И, ту се повезала са партизанским илегалцима. Поново је ухапшена и мучена у Чачку.

После ослобођења Чачка и Гуче, почетком децембра 1944. године, била је санитетски референт и руководилац болнице у Гучи. Радила је као политички радник у одбору АФЖ-у и Црвеном крсту. Живела је у Гучи. Умрла је 2007. године.

Партизански видари, стр. 230 – 231.

СЕСТРЕ – ХРАБРЕ СКОЈЕВКЕ

Тешку судбину имале су сестре Мариновић ОЛГА (1920), домаћица, и ЖИВКА (1921), домаћица у Гучи. Обе су се рано прикључиле напредној омладини. У устаничкој 1941. години, као чланице СКОЈ-а, са сестрама Лазаревић, Миленом и Вером, чиниле су језгро напредне омладине у Гучи. Олга је по формирању Драгачевског партизанског батаљона, постала његов борац и учествовала у свим борбама које је ова јединица водила против окупатора и њихових сарадника. Живка је била ангажована као позадински радник. Радила је на свим пословима потребним борцима на фронту и новој власти.

После одласка партизанских јединица за Стари Влах и Босну, обе су затваране од четника и жандарма и доста времена су провеле у гучком затвору, где су биле подвргнуте свакодневним саслушањима и мучењима. То их није застрашило да почетком 1942. и 1943. године, са сестрама Лазаревић и неким другим омладинкама, почну активно да раде у корист НОП-а, иако су биле под сталном присмотром и четника и жандарма.

Крајем јануара 1943. године, једна бугарска јединица, која је пре тога у Чачку, Пожеги и Ивањици заменила немачке трупе, упала је у Драгачево и хапсила припаднике НОП-а. У тој акцији ухваћене су и сестре Мариновић. Истрага је почела у Гучи, настављена у Чачку. Спроведене су у Бањички логор, па затим у логор у Немачку, где су страдале 1943. године.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 21;
Жене Драгачева, рукопис у МИАЧ, стр 10;
Жене Србије у НОБ, стр. 452;
Драгачево, стр. 363;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 146, лог. број 14125 и 14 126.

СИН ИСЕЧЕН СЕКИРИЦОМ

ВИНКА НОВАКОВИЋ, домаћица из Гуче, слободи је подарила сина Радишу (1905), учитеља, члана КПЈ, борца Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда. Њега су заробили четници и предали љотићевцима, па га је познати зликовац Милан Звер исекао секирицом на Гучком гробљу 6. децембра 1941.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 22.

ПРОГНАНИЦА

ЕВА ПЕТРОВИЧ, удова ШАУБАХ – ЛОВШЕ, лекар, рођена је 1914. године у месту Лажиште код Лашког у Словенији. У јуну 1941. године дошла је као прогнаница са мужем Леоном Шаубахом и троје деце и краће време живела у Гучи станујући у згради Основне школе. Одавде се преселила у село Каону, где је радила као лекар за грађанство. Пружала је лекарску помоћ партизанима Драгачевске чете, у којој је био борац и њен супруг Леон, кога су Немци стрељали у Војнотехничком заводу у Чачку 27. децембра 1941. Четници су је протерали из Каоне у Гучу, где је у марту 1942. године родила четврто дете. У мају 1942. године завршила је једномесечни апотекарски курс у Чачанској болници и запослила се у септембру 1942. у Здравственој задрузи у Пецки код Ваљева. Ту је остала до лета 1945. године, када се поново вратила у Словенију. Радила је као специјалиста медицине за школску децу у Марибору. Живела је као пензионер у Марибору.

Иначе, борци Драгачевског партизанског батаљона била су и њена браћа Симон и Болеслав Петровичи.

Ева Петрович – Шаубах – Ловше долазила је у Чачак са децом првим Возом братства – јединства 1961. године. Положила је свеже цвеће на хумку у Спомен – парку борбе и победе, где је сахрањен њен муж Леон са саборцима.

Евин син написао је песму „Сећања малог изгнаника“:

ДЕЦЕМБАР 1941.

Децембар, зима оштра, с неба веје, снежи,
мраз љути, снег и ветар, продиру до кости.
На прагу оронуле колибе ја стојим,
прогнаник мали, маму за руку држим.

Тад заробљених бораца колона стиже,
утрнуле руке до кости жица реже,
ноге ратника босе пртину табају,
патње, муке страшне с лица им се читају.

Бичевима их терају и лају ко пси
фашисти швапски бледи и црни четници.
Често сам, дете, тај спровод с језом гледао,
што је са муком на последњи пут кретао.

Кад мама моја скочи, стравично завапи:
„Отац је међу њима“ и к њему полети.
Сруши је шаком суровом жутокљун фашист,
над оцем зафијука зверски челични бич.

Крвав траг још видим на његовим очима,
и маму јадну видим како у снег пада,
оштра „лос, лос“ вика још ми звони у уву,
још босих ногу стопе пеку ме у срцу.

У страшну смрт оца је фашист мрски гонио,
крај маме бесвесне у снегу сам стајао,
колона даље боса, шибана, одмиче,
очајан претећи дижем мале песнице!

Марибор, 29. децембар 1972.

Партизански видари, стр. 248;
Сећање на Јелицу планину у: *Сведочанства – Причевања*,
приредили Мирослав – Миле Мојсиловић и
Радован М. Маринковић, Чачак, 1973.

ЗАКЛАЛИ ЈОЈ ДЕВЕРА И СУПРУГА

АНА ПРЕЛИЋ, домаћица из Гуче, доживела је да јој четници закољу супруга и девера. Њеног девера Радомира – Рада Прелића (1907), поштанског чиновника, члана КПЈ, команданта партизанске команде места у Гучи 1941, ухватили су четници, одвели у село Лису и после страховитог мучења заклали у ноћи између 24. и 25. новембра 1941.

Супруга Младена – Млађа (1903), трговца, председника Среског НОО у Гучи 1941. године, ухватили су четници и заклали у Гучи 20. јула 1943. године.

Ана и читава породица Прелића у време рата трпела је терор четника као чланови комунистичке породице.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 22.
Чачански крај у НОБ – слободари на стратиштима,
стр 329 – 331 и 338.

ИЗГУБИЛА СИНОВЕ

СТАНИМИРКА ПРОТИЋ, домаћица из Гуче, супруга Милисављева, изгубила је двојицу синова.

Мијаило (1913), пекарски радник, био је командир чете у Драгачевском батаљону Чачанског НОП одреда; заробили су га четници и убили у Трнави код Чачка 8. фебруара 1942.

Млађи син, Марко (1920), члан СКОЈ-а, борац Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда, погинуо је у борби против Немаца на Краљеву 15. октобра 1941.

Станимирка је од првог дана устанка 1941. године подржавала своје синове, а после њихове смрти наставила је да подржава њихове другове.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 22.

ТРИ СИНА ПОДАРИЛА СЛОБОДИ

ТИНА РАЈИЋ, домаћица из Гуче, као удовица и самохрана мајка, чији је муж страдао у Првом светском рату, одгајила је

три сина, који су дали своје животе на стратиштима у Другом светском рату, као борци Драгачевског партизанског батаљона. Сина Радоја (1908), опанчара, ухватили су четници и предали Немцима, који су га стрељали у Кулиновцима (у Мишовића забрану) 11. децембра 1941. Друга два сина, Благоја (1906) и Душана (1912), ухватили су Бугари, који су их одвели прво у Краљево, па затим у логор на Бањицу, где су стрељани 1. октобра 1943. Ишла је брижна мајка за ухапшеним синовима надајући се да ће наћи неке милости код окупатора да би их спасла од смрти. Када се сусрела са њима у затвору у Краљеву, били су измучени и испребијани, што је посебно тешко преживела. Већ се била помирила да им спаса нема. Иако у поодмаклим годинама, трудила се да нешто добро учини њиховим друговима, који су били још слободни, јер јој се чинило да и тако чини добро синовима, које више није имала. Четници су строго контролисали њено понашање, па су били забранили слободно кретање њој и снахи.

Жене Драгачева у НОБ, рукопис у МИАЧ, стр. 15;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 22 и 23,
Чачански крај у НОБ – Слободари на стратиштима 1941 – 1945, стр. 29 и 82.

ИЗУЗЕТНА ПОЛИТИЧКА ЛИЧНОСТ

МИЛЕВА – ЛУЛА ПЛАНОЈЕВИЋ, студент, рођена у Гучи, била је члан КПЈ од 1940. године, секретар ћелије у Гучи у пролеће 1941, а потом курир ЦК КПЈ и Врховног штаба у Београду и ослобођеном Ужицу. До почетка 1943. године радила у Врховном штабу НОВ и ПОЈ. Тада је, по одлуци ЦК КПЈ, упућена у Прву пролетерску бригаду за члана политодела. У лето 1944. именована је за члана по-

литодела Шесте личке пролетерске дивизије „Никола Тесла“. Прошла је читав ратни пут ових пролетерских јединица.

Са Сремског фронта враћена је у Београд, где је постала секретар Рејонског комитета КПЈ у Београду. Учествовала је на конгресу АФЖ-а у Босанском Петровцу, када је основана ова организација жена. Била је члан АСНОС-а, затим делегат на оснивачком конгресу Комунистичке партије Србије у мају 1945. После рата била је друштвено – политички радник. Највише је била ангажована у организацији СУБНОР-а. Била је посланик у Скупштини Србије и Скупштини ФНРЈ. Носилац је Споменице 1941. и многих ратних одликовања. Живела је у Београду и последњих година у Чачку. Умрла је 2003. године. Кремирана је, а урна од остатака њеног тела положена је у породичну гробницу у Гучи.

Драгачево, стр. 323;
Жене Драгачева, рукопис у МИАЧ.

МУЖА ЈОЈ СТРЕЉАЛИ

МАРИЦА СТАНИШИЋ – КОВАЧЕВИЋ била је домаћица у Гучи. Њен супруг Милош Станишић (1905), кафеџија из Тијања, био је борац Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 20. јануара 1942.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 56.

ПРОЛЕТЕРКА

БОСА ЦВЕТИЋ, дипломирани филозоф, рођена 1912. у Гучи, члан КПЈ, у устаничкој 1941. години била је борац Пожешке чете Ужичког НОП одреда, касније борац Друге пролетерске бригаде. По завршетку рата радила је у Влади Републике Србије.
Пожега, стр. 51 и 68;

Друга пролетерска, књига I, стр. 744;
Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници, стр. 385.

*
* *

Поред жена, о којима доносимо податке, било их је још доста које су помагале партизански покрет у Гучи. Њихова имена треба да се нађу у овој публикацији. То су: Олга Старчевић, Аница Гавриловић са својим кћеркама Вером и Дуњом, Миланка Ђерић, Мирослава Тошић и њена кћерка Радмила, Ружа Броћић, Милица Броћић и друге.

Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ, стр. 14, 15 и 16.

УБИЈЕНА СЕКИРОМ

ЈУЛКА МАЋИЋ, домаћица, рођена 1914. године у Гугљу, живела у Дљину, сарадник НОП-а, супруга Војина Маћића, столара, рођеног 1916. у Дљину, борца Драгачевског батаљона, кога су ухватили четници и предали Немцима, а они га стрељали са 20 бораца на гробљу у Пожеги. Његово тело је мајка Радосава, са једним комшијом, у току ноћи украла, довезла кући и сахранила на гробљу Шанац у Дљину.

Јулка је убијена од непознатих људи 18. октобра 1944. Сумња се да су је усмртили припадници четничког покрета. Убијена је секиром. Оставила је троје деце (две кћери и сина). Сахрањена је на гробљу у Дљину.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 24;
Допуна података од њене снахе.

ДЕВОЈКА СА ПУШКОМ

МАШИНКА (Живојина) ВЕЛИСАВЉЕВИЋ, домаћица из Доњег Дубца, била је сарадник НОП-а. Сарађивала је са групом комуниста и илегалних радника, која се 1944. године, наоружана, окупила у Доњем Дубцу. Приликом откривања те групе ухваћена је од стране четника, саслушавана у четничком штабу, затим је спроведена у затвор у Гучу, где је била подвргнута тешким мучењима. Чак су дад њом неки четници вежбали клање!

Драгачево, стр. 410 – 412.

КАМА НАД ГРЛОМ

МИЛЕНА (Миладина) КОТУРОВИЋ, домаћица из Доњег Дубца, била је сарадник НОП-а. Прикључила се групи бораца, која је организована у Дубцу у лето 1944. године. Приликом откривања ове групе четници су је ухапсили, па су је подвргли страшним мучењима у свом штабу, затим спровели у затвор у Гучи, где су чак над њом вежбали клање.

Драгачево, стр. 410 – 412.

У РАТУ ИЗБЕГЛИЦА, У МИРУ ОБНОВИТЕЉ СЕЛА

РАЈКА ШОТРА – БОРОЈЕВИЋ, учитељица домаћинства, рођена је 1913. године у селу Пљешивцу код Стоца (Босна и Херцеговина). У јуну 1941. године пребегла је испред усташког терора са мужем Вукашином Боројевићем, браћом Бранком и Рајком и једним дететом и настанила се близу манастира Студенице. Пошто су јој браћа и муж били комунисти, активно су учествовали у припремама устанка 1941. године у том крају. Међу првима су ступили у Копаонички партизански одред. У овом одреду Бранко Шотра је у почетку био партијски руководилац, затим командир чете. Када је заробљен, као тежак рањеник, командант Одреда Предраг Вилимоновић, Бранко је половином новембра 1941. године постао командант. Његова сестра Рајка била је болничарка у овом одреду, а Рајкин муж Вукашин и други брат Рајко – борци. Вукашин се, као тежак рањеник, лечио у болници у Горњој Горевници, а Рајко код куће Мића Марковића у Рајцу. Када се Рајко опоравио, ступио је у везу са партизанима и погинуо, као борац Прве Шумадијске НО ударне бригаде, у битки на Пријепољу 4. децембра 1943. Бранко је умро 1960. године. Крајем новембра 1941, када су се повукли партизани од Краљева, Рајка је остала у Доњем Дубцу, у кући Спасоја Тадића, где је илегално радила за НОП. У НОВЈ ступила је 1944. После ослобође-

ња, она је, у знак захвалности народу Доњег Дубца, где је сачувала свој и живот своје двоје деце, основала Драгачевску задругу жена – ткаља, чији је била руководилац. Ова задруга је по својим радовима чувена у свету и много је допринела подизању економског и културног живота жена и уопште народа у овом забаченом драгачевском крају. Умрла је 6. јуна 1973. у Београду.

Партизански видари, стр. 275.

ЈУНАШТВО ГИНЕ ТОМАШЕВИЋ

ГИНА ТОМАШЕВИЋ, домаћица из Доње Краварице, рођена је сестра Милојка Ћирјаковића, познатог комунисте из Драгачева, и комесара Драгачевског батаљона у устаничкој 1941. години. Гинин супруг Тимотије и синови Душан и Миленко, као и њене кћери, били су припадници НОП-а. Она је од првих дана устанка пружала пуну помоћ борцима. У току рата доживела је тешку породичну трагедију.

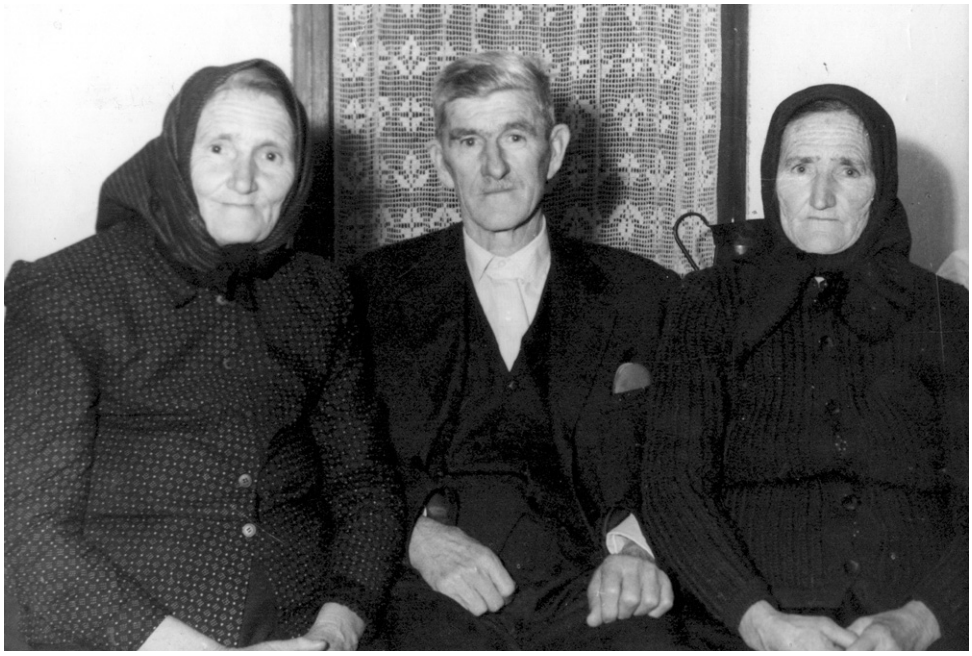

Ћирјак са сестрама Милицом (лево) и Гином (десно)

Ево њеног казивања:

– Мој брат Милојко Ћирјаковић, комесар Драгачевског партизанског батаљона и предратни комуниста, са Милојком Пајићем склонио се најпре у планину Голубац, али се ту нису могли одржати... Милојко је одлучио да се врати својој кући. У селу је био прави терор над припадницима партизанског покрета. Када га је видела супруга Драга, рекла је: „Зар си жив, несрећниче? Убиј се, немој им жив пасти у руке!“ Било је то 8. јануара 1942. Милојко се привремено склонио код сестре Милице у Алексиће у Пилатовићима. Ипак, четници су то осетили и почели су свакодневне претресе куће Алексића, јер је сестрин син Илија био у партизанима. Пошто се ту није могао одржати, дошао је код мене. Било је то 7. марта. Мој муж Тимотије и ја смо га примили. Ископали смо бункер под шталом. Да је он код нас, знали су само Алексићи и његова супруга Драга. Нико више. Четници су на све начине трагали за њим. Настојали смо да што мање људи долази нашој кући. Кад би нас неко питао за Милојка, говорили смо да су га још у децембру одвели, на коњу, неки људи и да више нико не зна да ли је жив...

Некако иза поноћи 23. априла 1943. негде су се чуле пушке. Ми смо спавали на опрезу. Те ноћи са кћеркама спавала сам у једној, а Тимотије са синовима у другој кући. Дошла су четири четника. Тукли су на врата обе куће. Звали су Тимотија и тражили да изађе и да им „покаже пут“. Он је одбио и рекао синовима да се сакрију под кревет. Одвалили су врата. Онда су пуцали на Тимотија. Но, и то им није било доста. Седамнаест пута су га ударали камом, која је пролазила кроз његово тело и заривала се у патос. Осетили су да неко има под креветом, па су пуцали и убили нам сина Душана. Син Миленко се био сакрио под сто, који је био покривен великим чаршавом. Соба пуна крви. Кукам. Уђем у шталу – тамо ми брат Милојко. Он ме саветује да не говорим да је Миленко остао жив. Убиће и њега – да би сакрили своја недела. И, саветује ме да сина и мужа сахраним истог дана. Јавим родбини шта се догодило. Дође на сахрану доста света. Таман да започне опело, долазе четници. Кажу да су дошли да изврше увиђај. Свет се разбеже. Поп је, такође, побегао. Мене саслушавају. Мој брат Милојко у штали.

Четници су наставили са терором. Долазили су и претресали кућу и све објекте. Нису нашли бункер.

Пролазило време. Милојко у бункеру. Долазе Бугари 19. августа 1943. године. Пале све редом. Запалили су и шталу, где је Милојко био у бункеру. Ватрена стихија гута објекат. Доносим воду, сипам на капак бункера. Не могу да прићем. Стављам врљике и идем преко њих, а оне се пале. Газим по ватри. Сипам воду, а она цврчи по ужареном црепу, који се сручио. Полако зовем Милојка и питам да ли је жив. Јави се, тражи воде. Стиже однекуд и Миленко и пита ме: „Да ли је жив?“ Изведем Милојка из бункера, обучем га у моје женско одело и склоним у купу врљика. Када се ватра смирила, рашчистили смо сав онај шут. Милојко опет у бункеру на згаришту штале. Пожурили смо да поново саградимо шталу. Док смо градили шталу, долазило је много људи, а Милојко у бункеру. Нико није приметио да је он ту. Ту је остао до 28. августа 1944. Тада је узео своје бомбе и отишао са борцима НОВЈ...

Гинин супруг Тимотије био је сарадник НОП-а и одборник НОО 1941. године. Такође је и син Душан активно помагао НОП. Гина је остала са сином Миленком и две кћери, којима четници до краја рата нису дали да мирно живе.

После рата брат Милојко, у знак захвалности за жртве и бол које је поднела да брата сачува у животу, преселио се из Вирова код сестре у Доњу Краварицу, где јој је помагао да обрађује земљу и школује децу.

Чачански ѓлас, 26. октобар 1979;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрт̄ве, стр. 27.

УБИЈЕНА СА МУЖЕМ

КРСТИНА МИЛИВОЈЕВИЋ, домаћица, рођена 1902. године из Драгојевца, помагала је НОП при ослобођењу земље. Њен супруг, Драгојле, био одборник НОО у Драгојевцу. Обоје су 5. октобра 1945. у Драгојевцу, убили четнички одметници.

Драѓачево, стр. 445;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрт̄ве, стр. 28.

ОДЕЛО ЗА КОМЕСАРА

СТАНИСЛАВА РАДОЈИЧИЋ, домаћица из Дучаловића, под утицајем свог девера и његових другова, који су пре рата до-

лазили у њену кућу, заволела је напредни покрет. Године 1941. активно је пружала помоћ борцима и илегалним радницима. Спремала им је храну и носила на места где су борци логоровали и вршила је курирску службу преносећи поруке и вести на читавом доњем Драгачеву. Из куће је давала храну, одећу и обућу, остављајући својој деци минимално за исхрану. Станислава је сељачко одело свога супруга, који је био у немачком заробљеништву, дала Ратку Митровићу, комесару Чачанског НОП одреда – да га непријатељи не препознају. При наиласку првих јединица НОВЈ 1944. године, са одушевљењем их је дочекала и све од хране што је имала њима понудила.

После рата била је прва председница АФЖ-а у свом селу и много је радила на организовању жена на изради одеће за борце и прикупљању хране. И касније, у обнови земље, била је међу најактивнијим женама.

Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ, стр. 19.

СИМПАТИЗЕР

ДРАГА СТАНЧИЋ, домаћица из Дучаловића, рођена је 1900. године. Њен супруг Настас је у току Првог светског рата погинуо у Русији. Била је симатизер НОП-а. Убили су је четници у Негришорима (Драгачево) 1943. године.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 30.

СМРТ ПРЕД ОЧИМА ДЕЦЕ

ПЕРСА ЂОКИЋ, домаћица, рођена 1905. године у Атеници, живела у Зеокама, била је мајка шесторо деце. Њен супруг Милан био је активан четник, па се легализовао код Недића и примао плату. Био је активан у прогону партизана, са чим се његова супруга Перса није слагала, па се често са њим расправљала покушавајући да га одврати од тога. Уз то, она је познавала Раденка Мандића, кога су четници тада гонили говорећи мужу да је Мандић добар човек. То је код мужа изазивало сумњу да му су-

пруга сарађује са Мандићем. Веровао је да је Мандићу дала неке кондуре, јер се кретао бос. Те расправе међу супружницима биле су честе.

Критичне вечери супруг је стигао касно увече кући са својим земљаком Миланом Пајовићем доневши и неко месо. Захтевао је да им Перса спреми вечеру. И, док је она спремала вечеру, између њих је избила жучна распарава око његовог четништва. Док је расправа трајала, испред куће, путем, наишао је војвода Милутин Јанковић са својом пратњом. Чувши расправу, видевши да гори светло у кући, наредио је свом пратиоцу да уђе у двориште и да извиди о чему је расправа. Баш у том моменту супружници су помињали име Раденка Мандића, о чему је овај из пратње известио војводу. Јанковић је улетео у двориште, па у кућу и упитао ко помиње Мандића. Препознавши Јанковића, Милан је стао пред војводу и рапортирао:

– Господине војводо, ја сам ваш војник, али моја супруга воли Мандића, па са њом о томе расправљам!

У том моменту Перса је држала дете у наручју. Јанковић је командовао:

– Остави то дете!

И кад је жена спустила дете на кревет, Јанковић је зграби за косу и – севнула је кама ту, на кућним вратима. Заклао ју је пред очима шесторо деце, супруга и једног комшије.

Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ, стр. 14;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 32;
Казивање Слава Николића, његовог комшије;
Драгачево, стр. 385.

НАЈПЛЕМЕНИТИЈА БОЛНИЧАРКА

ОЛГА ВЕЛИЧКОВИЋ, ученица, рођена је у Каони 1923. године, где су јој родитељи били на служби. Ту је завршила основну, а у Ивањици женску занатску школу. Године 1941. постала је скојевка. Тада је ступила у Моравичку чету Ужичког НОП одреда, у којој је била борац и болничарка. У Ужицу је завршила санитетски курс. У прихватној болници у Ива-

њици, са другим омладинкама, неговала је партизанске рањенике. Једно време је радила у партизанској болници у Ужицу.

У Другој пролетерској бригади је била у Трећој (Моравичкој) чети Првог батаљона. Била је једна од најомиљенијих болничарки. Рањенике је превијала и у стрељачком строју. У КПЈ примљена је 1942. године. На Купресу 12. августа 1942. тешко је рањена, па је убрзо издахнула. Од ње и још пет погинулих бораца у тој борби опростила се Цана Бабовић, члан ЦК КПЈ и партијски руководилац бригаде.

Драгачево, стр. 313;
Партизански видари, стр. 202;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 33.

СЛЕДБЕНИК СВОГА ОЦА

ВИДОСАВА РАДИЧЕВИЋ, домаћица, рођена 1924. године у Каони; члан СКОЈ-а и борац 37. дивизије НОВЈ; умрла у војној болници у Крагујевцу од рана 10. марта 1946. које је задобила у борби. Њеног оца Милутина, члана КПЈ и НОО 1941. године, ухватили су четници и стрељали у Котражи 13. маја 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 33.

ПОГИНУЛА ЈЕ НЕСРЕЋНИМ СЛУЧАЈЕМ

СТАНКА – ЦАНА ПАЈОВИЋ, ученица гимназије, рођена 1923. године у Каони, члан СКОЈ-а, борац НОВЈ, погинула је несрећним случајем у Чачку 7. децембра 1944. Гимназију је учила у Краљеву, одакле је побегла у родну Каону, па се прикључила јединицама 25. дивизије НОВЈ при ослобођењу Драгачева. Била је упућена у Чачак, одакле је добила распоред да се врати у Драгачево ради организовања

омладинских организација. Међутим, неспретно је руковала машинком, па је погинула.

Сведок свога времена, стр. 73 – 75;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 33.

ПЛЕМЕНИТА

Др ЗОРА САБОВЉЕВ, лекар, стигла је у Каону после борби устаничких снага са немачким јединицама код Краљева у јесен 1941. године, заједно са супругом, такође лекаром, Александром. Није се знало да су обоје партизани, па су нормално лечили народ Каоне и околних села до априла 1944. године. Тада су у горње Драгачево продрле јединице Друге пролетерске дивизије НОВЈ, а када су се повлачиле, са њима је отишао брачни пар Саболјев. Александар је после ослобођења земље био професор на Медицинском и Правном факултету Универзитета у Скопљу и члан Француске академије за судску медицину. Умро је 1972. у Скопљу, где је радила и његова супруга. Старији житељи Каоне и данас сведоче о пламенитости овог брачног пара лекара.

Здравство чачанског краја, стр. 126 – 127.

*
* *

Поред поменутих, на подручју Каоне својим активним радом у пружању помоћи НОП-у истицале су се још и: Бранка Радичевић, Милица Радичевић, Станојла Драгићевић и Мијојла Војиновић.

Жене среза драгачевског, рукопис у МИАЧ, стр. 3.

ПАРТИЗАНКА

ОЛГА МИЛОСАВЉЕВИЋ, домаћица, рођена 1920. године у Милићевом Селу, живела је у Лопашу. Била је борац у Пилатовачкој позадинској чети, па у Драгачевском батаљону. Учествовала је у борбама на Краљеву и Пожеги. После слома партизанског устанка повукла се и скривала у родном селу, где су је заклали четници 29. новембра 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 40.

ЖРТВА

ВИДА МАРИЋ – РЕНДУЛИЋ, домаћица, рођена је 1906. године у Лучанима. Била је сарадник НОП-а. Убили су је четници у Лучанима 13. марта 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 42.

ПОЗАДИНСКИ АКТИВИСТА

ВОЈИМИРКА ЈОВАШЕВИЋ, свршени матурант, рођена 1918. године у Марковици. Била је члан КПЈ. Као ученик гимназије повезала се са напредном средњошколском омладином. Била је стравствени тумач идеја и линије које су трасирали КПЈ и СКОЈ. Као такву, још пре рата полиција је хапсила и прогонила, али она је упорно око себе окупљала омладину, код које је била уважавана.

У устаничкој 1941. години, због болести, остављена је да ради у позадини, где је окупљала омладину на разним акцијама које је спроводила у пружању помоћи борцима. После повратка Немаца на слободну територију, више пута је хапшена и малтретирана од стране четника. Умрла је од последица тортуре и од болести 10. јула 1945.

Ртари, стр. 97 – 99;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 42.

СУРОВА ПРЕСУДА

СТОЈАНКА ГАБОРОВИЋ, домаћица, рођена 1915. у Негришорима, била је члан КПЈ и борац Драгачевског батаљона 1941. У јесен 1941. године политички је радила на територији Драгачева, извршавајући задатке партијског руководства. По одласку партизанских снага у Стари Влах и Босну, повукла се у своје Нагришоре, где се ангажовала као позадински радник. Кућа њеног оца Влада била је стално под присмотром. Била је повезана са партијским руководством у Драгачеву. Највише је одржавала везу са Десимиром Васиљевићем из Кулиноваца, који је био на испомоћи партијским радницима у Драгачеву. Када су, због њене активности, четници почели да је траже, пребацила се у Чачак и сместила у кућу Даре Обрадовић. Међутим, четници су за то сазнали, па ју је једна четничка тројка, у којој су били Радојко Поповић* из Тијања и неки Кувељић из Зеока, ухватила и довела у Тијање, где је предата четничкој команди. Четници су је неко време држали у затворима у Котражи и Гучи, затим ју је преки четнички суд, у коме су били: Крста Бабић, Новица Цогољевић, поручник Недељковић, Бошко Урошевић и Радмило Милисавић, свештеник, осудио на смрт 1. јуна 1944. Два дана касније стрељана је на пијаци у Гучи.

Отац Владе је њено тело сахранио на гробљу у Негришорима.

Жене Драгачева у НОБ-у, рукопис у МИАЧ, стр. 11;
Чачански крај у НОБ – Слободари на стратиштима 1941 – 1945, стр. 345;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 45.

ДОМАЋИЦА

ДОБРИНКА ЈОТИЋ, домаћица, рођена 1899. године у Доњој Краварици, живела у Пилатовићима, била је симпатизер НОП-а. Убили су је Немци у Пилатовићима 6. децембра 1944.

---

* У књизи *Негришори* и споменици *Чачански крај у НОБ – Слободари на стратиштима*, погрешно је штампано име Ранко, уместо

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 49.

МАЈКА ЈУНАКА

ЈЕЛИКА МАРКИЋЕВИЋ, домаћица, супруга Јовићева, из Пилатовића, мајка истакнутих револуционара. Њен син Велимир, чиновник, рођен 1914. године, члан КПЈ, био је устаничке 1941. године политички комесар, па затим командант Мајданпечког НОП одреда. Други син, Средоје, рођен 1910. године, капетан БЈВ, члан КПЈ, био је устаничке 1941. године начелник Штаба Чачанског НОП одреда, а потом виши војни стручњак у техничкој команди Врховног штаба НОПОЈ у Ужицу. Ова двојица истакнутих руководилаца у партизанским одредима ухваћени су и отерани у Бањички логор, где су заједно стрељани 9. маја 1942. Трећи Јелкин син, Милан, подофицир БЈВ, рођен 1920. године, симпатизер НОП-а, пошто су га четници премлатили, извршио је самоубиство у Пилатовићима 7. јула 1942.

Мајку Јелику и остале чланове породице од краја 1941. године до коначног ослобођења земље мучили су четници, али је остала непоколебљива уз своју децу. Таква је била до смрти. За заслуге у току рата два пута је одликована високим ратним одликовањима. Била је изузетно поштована, што показује и број присутних грађана на њеној сахрани – ретко се дешава да се толики број грађана окупи око нечијег одра. На њеној сахрани било је неколико хиљада грађана из Пожеге, Лучана, Чачка, Мајданпека... Умрла је 2. априла 1982. у 95. години живота.

Чачански гласс, 9. април 1982;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 49.

МРТАВ СИН И ЗГАРИШТЕ КУЋЕ

ЈЕЛЕНКА ПЕТРОВИЋ, домаћица из Ртара, супруга је Василијева и мајка Милана Петровића – Сурца. Он је био члан КПЈ,

организатор устанка у Драгачеву 1941.

Од првог дана устанка активно је помагала партизански покрет. У њену кућу у Ртарима, одмах после напада Немачке на Совјетски Савез, када је почела хајка на чланове КПЈ, дошло је више чланова КПЈ и чланова Окружног комитета КПЈ за Чачак. Та кућа постала је партијска база. У њу је свакодневно долазио већи број партијских радника и партизанских бораца. Ту је био смештен део технике ОК КПЈ: слушане су радио – вести, умножаване и разношене по читавом чачанском крају. Јеленка се пуна два месеца, са својим снахама, Миком и Нером, старала о исхрани и другим потребама организатора устанка.

Међутим, непријатељ је, преко својих сарадника, дознао за постојање ове комунистичке базе, па је са већом јединицом, уз учешће сарадника, 27. августа 1941. упао у Ртаре. Неприметно је блокирана кућа у којој су се тада од партијских радника и бораца нашли само Ранко Врељански, секретар Окружног комитета КПЈ, и Јеленкин син Милан, звани Сурџо, опанчарски радник у Чачку. Врељански је успео да изађе из блокаде, а Немци су Милана, при покушају извлачења. убили. Убијен је на прагу родне куће пред очима мајке, деце и супруге. Та окупаторска јединица до темеља је спалила све зграде ове имућне породице, у којој је живело око 15 душа. Немачки војници су, по извршеном злочину, ухапсили другог Јеленкиног сина, Милојка, и снаху Јелу, супругу убијеног Милана, и отерали у чачански затвор. Из затвора су ослобођени 1. октобра када су устаничке снаге ушле у Чачак.

Ртари, стр. 86 – 88;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 385.

ХЕРОЈЕВА МАЈКА

РАДОМИРКА – РАДА ОБРАДОВИЋ, домаћица из Ртију, мајка народног хероја Југославије Бранислава Обрадовића Џамба и супруга Јездимирова, изгубила је у Другом светском рату

сина и супруга, борце Драгачевског батаљона.

Син Браислав, студент права, рођен 1920. године, члан КПЈ, приликом повлачења дела партизанских одреда за Стари Влах и Босну у децембру 1941. и сам се тамо кретао. Приликом формирања Друге пролетерске бригаде постао је њен борац. У првим борбама те бригаде исказивао је велику храброст и сналажљивост. Постао је вођа бомбаша и ишао је у борбу тамо где је бомбама требало растерати непријатеља. У једном таквом нападу на усташке бункере код Рогатице погинуо је у ноћи између 7. и 8. марта 1942. За исказану храброст 7. јула 1953. године проглашен је за народног хероја Југославије. Радин супруг Јездимир, ковач, рођен 1900. године, при повлачењу партизанских јединица за Босну, вратио се својој кући не очекујући суровости према борцима партизанског одреда. Међутим, четници су њега имали у плану за ликвидацију. У зору 3. марта 1942. године опколили су Радину кућу, уз врисак деце, извели јој супруга Јездимира и одвели са собом. Тога дана су га убили, ту, у свом селу, изнад Ђекића кућа. Тада је настао прави терор над осталим члановима породице, јер су тражили њеног Бранислава, за кога се тада није знало да ли је отишао за Босну или се негде крије. Терор је трајао све време рата. Притиснута тугом за изгубљеним супругом и проблемима око издржавања деце, она је живела у нади да ће јој се једног дана вратити син Бранислав. Уместо тих очекивања, половином 1944. године стигла је вест да је погинуо у априлу 1942. године. Тако је Рада за непун месец дана остала без супруга и вољеног сина. И, уместо жељног сусрета са сином, наступила је туга. Ипак, имала је снаге да и тај бол поднесе и остане верна идеалима свога сина и супруга.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 55;
Народни хероји Југославије, стр. 569;
Рти, стр. 149 и 186.

ЉУБИЋАНКЕ

САХРАЊЕНА НА ГОДИШЊИЦУ СМРТИ СИНА

СТОЈАНА ПЕТРОНИЈЕВИЋ, домаћица из Бечња, мајка је двојице бораца, који су дали своје животе за ослобођење своје земље. Њен син Живота био је 1941. године ученик трећег разреда учитељске школе. Рођен је 1922. године. Био је члан СКОЈ-а. У првим устаничким данима узео је пушку и пошао у борбу. Заједно са др Момчилом Катанићем, чланом штаба Чачанског НОП одреда, ухваћен је у Горњој Горевници, па су их Немци, са још једанаест родољуба, стрељали на стадиону Фудбалског клуба „Борац“ у Чачку 20. јула 1941. Била је ово прва група родољуба које је окупатор стрељао.

Стојана је у овом рату изгубила и другог сина – Радојка.

Бол и тугу за изгубљеним синовима носила је ова часна и угледна жена читавог живота. Умрла је 19. јула 1976, а сутрадан је сахрањена на сеоском гробљу у Бечњу. Дан њене сахране поклопио се са даном стрељања сина Животе. Случајност! Или мајчино тужно сећање на тај дан?

Чачански глас, 23. јул 1976;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 94.

ИЗ ШКОЛЕ У ЛОГОР

ЉИЉАНА АКСЕНТИЈЕВИЋ – РАДОВАНОВИЋ, ученица VII разреда гимназије из Бреснице, због учешћа у партизанским акцијама искључена из школе уз забрану даљег школовања, 22. децембра 1941. године. Затим је 22. јануара 1943. упућена у логор у Смедеревској Паланци, ради „преваспитања“. Нема података када је отпуштена из логора.

Чачанска гимназија, стр. 518 – 519;
Непокорена младост, стр. 278.

ПАРТИЗАНСКА БОЛНИЧАРКА

СТОЈАНКА – СТОЈКА МИЛОВАНОВИЋ – НЕНАДИЋ, радница, рођена је 1922. године у Бресници. Радила је у Фабри-

ци конзерви у Крагујевцу. Када је почео рат 1941. године, дошла је у родно село. Приликом формирања Четврте љубићке партизанске чете, ступила је у њу као болничарка и борац. Учествовала је у свим борбама које је водила њена јединица.

По повратку окупатора и повлачењу партизанских снага за Босну, хапшена је, мучена и прогањана од сарадника окупатора. Издржала је тортуре и мучења, али је остала жива. После рата је радила у Пољопривредној задрузи у Чачку. Живи у Бресници.

Жене среза љубичког, рукопис у МИАЧ, стр. 56 – 57;
Партизански видари, стр. 236.

У ДВА ЛОГОРА

ВИДОСАВА – ВИДА СТОЈАДИНОВИЋ – МАКСИМОВИЋ, учитељица, рођена је 1911. године у Смедереву. У време Априлског рата и припрема устанка 1941. године радила је у Основној школи у Бресници. У септембру 1941. године организовала је сакупљање вуне, плетење чарапа, џемпера и рукавица за борце. У октобру и новембру 1941. била је болничарка у болници у Доњој Гореници, где је неговала партизанске рањенике. По повратку Немаца и одласку партизанских снага за Босну, крила се једно време у Чачку, а затим се пребацила у Смедерево, где је ухапшена 4. фебруара 1942. и отерана у Смедеревску Паланку. У овом логору остала је до 18. јуна 1942, када је отерана у Бањички логор, из кога је пуштена 9. новембра 1942. После се крила код родитеља у Смедереву, све до коначног ослобођења 1944. године. Живела је у Смедереву.

Видосава Стојадиновић – Максимовић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Партизански видари, стр. 260;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 425, лог. број 6313.

ЛОГОРАШИЦА БАЊИЦЕ

ЉУБИЦА Илије ЈАКОВЉЕВИЋ, домаћица, рођена је 1923. у Видови. Била је сестра Славољуба Јаковљевића, ученика

гимназије, рођеног 1921. године, члана СКОј-а, борца Љубићког батаљона, кога су ухватили жандарми и стрељали у Миоковцима у ноћи између 14. и 15. августа 1941. Она и њена сестра помагале су НОП, коме им је припадао и брат. Због тога су је четници о повратку Немаца на слободну територију у децембру 1941. године ухапсили и предали Немцима, који су је 5. јануара 1942. спровели у Бањички логор, где је остала до 15. фебруара 1942. Тада је враћена у затвор. По повратку из затвора све време рата била је под присмотром четника. Удала се после рата за официра ЈНА Бранка Перића и живела у Новој Градишки у Хрватској.

Логор Бањица, књига I, стр. 290, лог. број 3635;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 104;
Ацо Јаковљевић, *Казивања аутору*.

ТЕШКЕ РАТНЕ ПОСЛЕДИЦЕ

МИЛЕНА КРЏИЋ, домаћица из Горње Горевнице, супруга је Милутина – Бана, члана КПЈ, који је првих дана устанка приступио у партизански одред и био борац Љубићког батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 19. јануара 1943. Њу су четници више пута затварали и тукли, па је, од многобројних батина, остала дефектна у десно око и ухо, које је последице носила читавог живота.

Жене сеза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 7;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. стр. 109;
Логор Бањица, књига I, стр. 290, лог. број 3645.

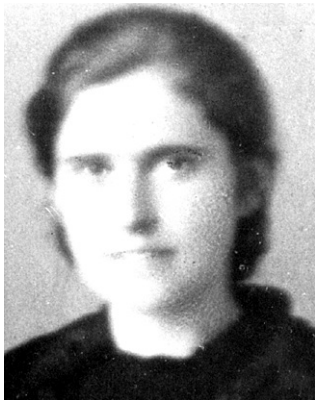

УМРЛА ОД ДОБИЈЕНИХ БАТИНА

СТАЈКА РАКАНОВИЋ, домаћица, рођена је 1917. године у Горњој Горевници. Била је сарадник НОП-а. Тукли су је и мучили четници, па је умрла од последица те тортуре 30. маја 1942.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/йали борци и жр̄тве, стр. 110.

МАЈКА РАЊЕНОГ СРЦА

ДАНИЦА ТОРОМАН, домаћица из Горње Горевнице, доживела је тешку ратну судбину: четници су јој заклали супруга Александра, кћерку Гроздану и свекрву Станку, а у борбама су погинули син Милутин и његова супруга Миланка Јевтовић – Тороман, а на почетку ове трагедије убијен јој је брат Миленко Никшић. О њеном болу и мукама које је претрпела у тим ратним годинама казивала је:

– Моји синови Милољуб и Драгутин били су заробљеници у Немачкој, а у време рата трећи син Војимир, студент агрономије, радио је илегално за НОП у Београду, повезан са извесним људима из села дуже време по задатку КПЈ. Познато ми је да је у то време упућивао извесне другове у партизански одред и радио тако све до септембра 1943. године, када се, под притиском непријатеља, а можда и по задатку Партије, прикључио Одреду „Драгиша Мишовић“, заједно са својом супругом Миланком Јевтовић – Тороман. Обоје су дуже време сарађивали са групом илегалних радника у таковском срезу. Са сином Војимиром сам одржавала везу преко једне омладинке из Леушића, чије име данас не знам, јер она није хтела рећи (ваљда је све то задатак Партије). Поменута омладинка доносила је разна писма и пошту од Војимира, коме сам преко ње слала одећу, храну и све што је требало. Да не би било упадљиво

то што поменута омладинка из села Леушића често долази мојој кући, она се врло често задржавала код бунара, где је испод кофе остављала пошту и писма упућена мени. Врло често сам, илегално, по ноћи, израђивала разне вунене предмете, шила веш и остало, које сам преко везе слала партизанима иако су ме четници често малтретирали и пљачкали. Ноћи између 21. и 22. јуна 1944. године четници Драже Михаиловића извели су мог мужа Александра, необученог, у спавaћем вешу, и насред села заклали. Александар Тороман био је стари ратник – носилац Албанске споменице, члан НОО у ослобођеном чачанском крају 1941. Заклан је у ноћи 23. јуна 1944. године. Изнад његовог унакаженог тела стајао је напис: „Овако ће проћи комунисти“, а у руке му је стављена цедуљица на којој је писало: „ЧИТАЈ ТОРОМАНЕ ИДЕ ЛИ ТИ СА ИСТОКА ЦРВЕНА АРМИЈА“.

Даље Даница казује:

– У августу 1944. године погинуо ми је син Војимир у борби са четницима у селу Прањанима. Њега сам касније нашла скоро голог за једном оградом. Непријатељи су са њега скинули одело, обућу, сат и све што су нашли, а са десне руке су остругали прст, како би скинули златан прстен. Дотерала сам га кући и, пошто нисам имала са ким да га сахраним, јер у моју кућу није смео нико да уђе у то време (пријатељи нису смели, а непријатељи нису хтели), послала сам телеграм мојој кћерки Гроздани у село Калиманиће, код Горњег Милановца – да дође и помогне да сахраним сина. Па, пошто је Гроздана била компромитована у свом селу, јер је и њен муж био у партизанима, а она у својој кући чувала партизане у свом склоништу, то је и њој било забрањено кретање. Ипак, некако је измолила железничаре да је превезу до Чачка, скривену у локомотиви, без путних исправа. Од Чачка је дошла пешке кући у Горњу Горевницу. Исте ноћи у моју кућу упали су црнотројкаши, на челу са злогласним Бојаном Ристановићем, који је после дужег претреса куће испитивао мене и моју кћерку, уз батине. Потом су повели моју седамдесетпетогодишњу свекрву, слугу Светислава (који је био избеглица у мојој кући) и моју Гроздану, која је била бременита (пред порођајем за 20 дана). Молила сам џелате да је пусте да се породи, на шта су ми рекли: „Шта, треба још да нам роди неко Рушче?“ И, наставили су даље да је туку теретећи је да је одржавала везу са братом Војимиром и осталим партизанима. Онако испребијана, једва је про-

говорила: „Збогом, мајко, више се нећемо видети“. Ја сам замолила џелате да убију мене уместо ње. На то су ми рекли: „Не, тебе ћемо, кучко, најзад убити – када све твоје ликвидирамо“. Бојан ме је тукао кундаком и неким тупим предметом по глави до несвести, од чега сам оглувела (попуцале су ми бубне опне), па сам и данас глува. Њих троје су одвели од куће, па су их поклали. Када сам се, сутрадан, освестила и пошла да их тражим, нашла сам прво слугу Светислава, закланог, у башти, затим свекрву – расечени скроз кроз груди, а мало даље лежала је моја једина кћерка Гроздана, која је била ударена на 17 места ножем по глави и леђима и најзад заклана. Исте ноћи, када су њих поклали и мене испребијали, однели су мог мртвог сина Војимира у сандуку и бацили негде у Чемерницу. Тек ослободиоци су га нашли.

Како је било летње доба [14. августа], добила сам наређење од тадашње општине да заклане сахраним код своје куће, у имању, а никако у гробљу, зато што су били припадници НОП-а. Пошто нико није смео од родбине и пријатеља да дође и да ми помогне, обратила сам се општини, која је одредила човека да ми помогне. И, тако сам сахранила свекрву и кћерку у мом воћњаку, без сандука и ма каквог обреда, завијене само у ћилим, а слугу Светислава успела сам да пребацим у село Вранић. Њега је брат тамо сахранио.

После ове трагедије остала сам у кући са једним малолетним унуком (од 5 – 6 година, коме је мајка умрла, а отац у заробљеништву). Чувала сам кућу и њега, једног од толико моје деце. Да није било њега, сигурно је да бих себи одузела живот. Мој нејаки унук пратио ме је у стопу, стално је плакао када би видео да ја плачем. Због њега и непријатеља нисам хтела да плачем.

Више пута сам одлазила на гроб своје јединице ноћу, где сам често освањавала. Тако, једне ноћи, у зору, у октобру 1944. године, дигли су ме са гроба кћерке младићи са петокракама говорећи: „Мајко, што кукаш?“ Кад сам се освестила, видела сам младиће са петокракама, мислила сам да још увек сањам све то, па сам их упитала, онако сањива, несигурно: „А. ко сте ви?“ На то су ми одговорили: „Ми смо Пекови војници – ослободиоци. Више се никога, мајко, не бој. Осветићемо ми твоје жртве“. Тако су ме под руку довели у кућу, где сам им испричала што сам доживела, а они су ми објашњавали да је дошло ослобођење, да ме више нико неће малтретирати и мучити, да је непријатељ побеђен и да ће осветити наше жртве...

После њиховог одласка врло често су долазили официри наше војске говорећи да се не плашим, више нема непријатеља, и да ће они о мени водити рачуна. Касније, када је успостављена власт, одмах ми је омогућено да све жртве, тј. мужа, сина, кћерку и свекрву пренесем у породичну гробницу и сахраним на нормалан начин.

Касније сазнајем да ми се син Милољуб вратио из заробљеништва и да је остао у Београду на служби. У јуну 1945. године вратио ми се и други син, Драгутин. Сусрет са синовима, после трагедије коју сам доживела, био је веома дирљив и тежак...

Поред свих ових мука које сам преживела, често су ме малтретирали због брата Миленка Никшића. Подносили су ми разна писма под сумњом да сам одржавала везе са партизанима из његове чете, при чему ништа нисам могла признати по цену најтежих мука...

То је исповест мајке која је читавог живота у себи носила тугу за изгубљеном кћерком јединицом, сином, супругом, братом, снахом и свекрвом, али која никада није губила веру у победу идеја за које су њени најмилији дали своје животе.

Умрла је 1983. године. Сахрањена је у породичној гробници у Горњој Горевници, уз присуство бројних поштоваоца.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 72 – 74;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 110;
Фрике, стр. 65 – 68.

ТЕШКО РАЊЕНА НИЈЕ СЕ ПРЕДАЛА

МИЛАНКА – МИЛА ЈЕВТОВИЋ – ТОРОМАН, студент економије, рођена у Мрчајевцима 1919. године, члан КПЈ од 1941. године, супруга Војимира Торомана, родом из Горње Горевнице, живела је у Београду. За време окупације била је секретар рејонског комитета СКОЈ-а, организатор многих акција у окупираном Београду. Учествовала је у паљењу немачке гараже у Хаџи Поповцу. Ухапшена је у мартовској провали 1942. године. Празан досије остао је сведок њеног држања пред

полицијом. По изласку из затвора дуго је лежала у болници, затим код куће – да би залечила ране задобијене од батина у полицији. Године 1944, заједно са супругом Војимиром, чланом КПЈ, упућена је у чачански крај по партијским задацима. Средином октобра откривен је бункер у селу Велеречи, где се налазила техника Чачанског партизанског одреда, у којој је она радила са Ивом Василићем и Цаном Илић. Услед издаје Лазара Филиповића, цела четничка бригада и жандарми из Горњег Милановца, са Цаком Илићем, полицијским писарем, опколила је склониште технике. Захваљујући храбрости и присебности, све троје су успели да се извуку из бункера и да бомбама пробију блокаду. Иво и Цана су умакли четничкој потери, а она је погинула. И она је са Цаном и Ивом изашла из блокаде, али, пошто је имала слабо срце, није могла даље да трчи, па се зауставила насред једне чистине. Четници су је пристигли и ранили у стомак. Пала је, али је пуцала на њих, тако да јој нису могли прићи и заробити је. Узвикивала је пароле и грдила четнике као издајнике народа. После краћег времена четници су је погодили у главу, па је тако јуначки погинула бранећи част и достојанство партизанског борца. Жандарми и четници су њено тело изложили код школе у Сврачковцима да би сељаке заплашили и одвратили од сарадње са НОП-ом.

Непун месец дана по њеној смрти, у борби против четника погинуо јој је и супруг Војимир Тороман, члан КПЈ, борац Чачанског НОП одреда.

Жене Србије у НОБ, стр. 457;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 110.

РАСПОРЕНА ОД ГРЛА ДО СТОМАКА

СТАНКА ТОРОМАН (1872), домаћица, доживела је тешку породичну судбину. Иако у годинама, била је то изузетно храбра жена, која се отворено супротстављала четницима због злочина које су чинили над недужним народом. За четрдесетак дана изгубила је три члана породице: 23. јуна 1944. године четници су јој заклали сина Александра, 5. јула – убили снаху

Миланку, а 3. августа – унука Војимира, да би 14. августа 1944. њу заклала злочиначка црна тројка Бојана Ристановића. Због њеног отпора црнотројкашима распорили су јој цео стомак.

Тако је храбро умрла ова седамдесетједногодишња старица, за коју злочинци нису имали самилости.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ,а стр. 72 – 74;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 110;
Казивање њеног праунука Мира, аутору.

СУПРУГА ЈЕ САХРАНИЛА У ТАЈНОСТИ

ДОБРИНКА ШАЈИНОВИЋ била је домаћица из Горње Горевнице. Њеног супруга Секулу Шајиновића, који је вршио обезбеђење болнице у Горњој Горевници, заробили су четници и отерали у Брајиће, где су га стрељали 5. новембра 1941. После двадесет дана Добринка га је пронашла у једном подруму са још четири лица. И, крijући, по ноћи, успела је да га преко пријатеља узме мртвог и дотера кући. Због овога су је четници довели у свој штаб, где су је саслушавали, тукли и саопштили јој да не сме да сахрани супруга по обредима како се покојници сахрањују, па га је покопала тајно, без присуства веће групе комшија, пријатеља и родбине. Али, и после смрти супруга малтретирана је, као што су четници радили и са другим партизанским породицама, све до коначног ослобођења 1944. године. Тада, 1945. године, укључила се у активан рад у антифашистичким организацијама, не само у АФЖ-у у свом селу.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 71;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 111.

ИСТЕРАНА ИЗ ШКОЛЕ

ВОЈКА АВРАМОВИЋ из Горње Горевнице, ученица другог разреда Учитељске школе у Ужицу, због помагања НОП-у, по од-

луци Министарства просвете искључена је из школе без права полагања испита.

Жене Србије у НОБ, стр. 447.

НЕГОВАЛА ЈЕ РАЊЕНИКЕ

БОЈАНА ЈОВАНОВИЋ, домаћица из Доње Горенице, у својој кући имала је прву илегалну партизанску болницу устаничких дана 1941. У борби партизана са Немцима у Заблаћу 23. августа 1941. рањени су борци Добросав – Боба Милетић, Лазар Лотвин и Душан Азањац. Њих су сељаци чамцима пребацили преко Мораве у Доњу Горевницу и они су смештени у кућу Милана и Бојане Јовановић, где им је указана прва помоћ. Бојана је као домаћица спремала храну и помагала болничарима. Више пута, када је заптерила опасност да борци буду пронађени исељавани су из њене куће, па, када би прошла опасност, поново враћани. Ту су се задржали до ослобођења Чачка 1. октобра 1941.

Партизански видари, стр. 26 – 29.

МЛАДИ БОРАЦ

МИЛИЦА В. АЛЕКСАНДРИЋ, омладинка, рођена 1930. године у Доњој Горевници, симпатизер НОП-а, 1944. године ступила је у НОВЈ и била је борац Друге пролетерске бригаде. Учествовала је у борбама за ослобођење Београда и на Сремском фронту.

Друга пролетерска, стр. 515.

ДЕЦА БРАНИЛА МАЈКУ

ЉУБИЦА АЏЕМОВИЋ, домаћица из Доње Горевнице, била је активни сарадник НОП-а, због чега је трпела велики терор од четника. Најчешће је преносила пошту, па је, једном приликом, извршавајући тај задатак, изашавши на пут Доња Горевница – Мојсиње видела како четници кољу једну жену, али је ни то није заплашило. Због те активности неколико пута четници су је хватали, скидали голу, везивали за дрво, тукли и малтретирали на разне друге начине, при чему никада није хтела да призна оно за шта су је оптуживали.

Код куће је имала троје малолетне деце, а супруг јој је био у немачком заробљеништву. Доживела је и то да јој је једном приликом, док је била у затвору код жандарма у Прељини, један жандарм рекао: „Проклета жено, да ли знаш шта те чека, а код куће ти је остало троје малолетне деце?“ Том приликом јој је рекао да бежи, а он ће тобоже пуцати, како би се извукла и спасла сигурне смрти, што је учинила. Другом приликом у 1943. години, по оптужби неког из села, четници су је ухапсили теретећи је да је скривала Раденка Мандића, Милоша Минића и друге. Тада су је повели тунелу у Горевници, тамо где су често клали припаднике НОП-а. Њена малолетна деца су је пратила плачући и вриштећи. Због тога су четници одлучили да је добро истуку и пусте кући због деце и супруга, који је био у заробљеништву. Касније, када је сазнала да су јој четници заклали брата, била је још активнија на страни НОП-а. Од тих мучења остале су тешке последице на њеном здрављу.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 59 – 60.

У СМРТ СА СУПРУГОМ

МИЛУНКА ЈАНКОВИЋ, домаћица, рођена је 1899. године у Доњој Горевници. Њен супруг Милисав био је борац Љубићког

батаљона. Као тешког рањеника она га је лечила.

Када су тешки рањеници у новембру 1941. године испред немачких јединица транспортовани у Ужице и даље у Сан-цак, Немци су похватали све на Златибо-ру и са болничким особљем стрељали. Ту су Милунку стрељали са супругом.

Чачански крају НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 114;
Доња Горевница, стр. 223.

ХЕРОЈСТВО

СТАЈКА ЈАНКОВИЋ, домаћица, рођена 1878. године у Остри, живела је у Доњој Горевници. Припадала је партизанској породици. Њеног сина Милисава, борца Љубићког батаљона, као тешког рањеника, стрељали су Немци на Златибору 30. новембра 1941. Са њим су стрељали и његову супругу, која није хтела да га напусти, већ га је лечила као тешког рањеника.

Стајку су четници ухапсили и привели у команду свог команданта Жарка Боришића, где су је осудили на смрт и заклали због тога што је помагала борце и партијске раднике. Преживели људи и жене, који су били очевици ових зверстава, причали су о херојском држању при клању ове седамдесетогодишње старице. Она је са још девет жртава бачена у јаму рудника у Доњој Горевници. Тада је Боришић наредио да нико не сме прићи јами рудника у коју су тела бачена ближе од 500 метара и да нико не сме ни реч рећи о овом злочину.

У присуству масе грађана њено тело је 12. априла 1945. пренето у заједничку гробницу на гробљу у Доњој Горевници.

Жене Србије у НОБ-у, стр. 453;
Жене љубићког среза у НОБ, рукопис у МИАЧ, стр. 4 – 47;
Доња Горевница, стр. 223.

НЕУМОРНА

РАДМИЛА ЈОВИЧИЋ била је домаћица у Доњој Горевници. Под утицајем групе политичких радника и партизанских руководилаца, који су припремали устанак (Радиша Поштић, Средоје Урошевић, Боба Милетић и други), она се од 1941. године укључила у корист НОП-а. Спремала је храну, плела и шила одевне предмете, сакупљала добровољне прилоге, разносила политичке материјале... У својој кући у 1942. и 1943. години скривала је илегалце, хранила их, обавештавала о кретању непријатеља, а врло често спроводила до места где је требало успоставити везе. Са себе је скидала одећу и обућу и давала слабо обученим и одевеним партизанима. Али, то није остало незапажено код непријатеља, па је више пута привођена у четничке штабове и малтретирана. Једном приликом је осам дана лежала у четничком затору везана за прозор. Мучили су је и батинали, али је остала доследна својим уверењима и тако је дочекала ослобођење земље.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 58.

СТИСНУТОМ ПЕСНИЦОМ ПРКОСИЛА УБИЦАМА

РУЖА КУЗМАНОВИЋ, учитељица, рођена је 1901. године у Чачку. Пред Други светски рат радила је на просвећивању народа заједно са својим супругом Тихомиром, такође учитељом у Крушевцу, који је у Априлском рату 1941. пао у немачко заробљеништво.

У припремама устанка 1941. године активно је учествовала, због чега је два пута хапшена, али је оба пута, заузимањем утицајних људи, пуштана из затвора у Крушевцу.

При повлачењу партизанских снага из западне Србије, са сином Милошем, борцем Крушевачке чете Краљевачког НОП одреда, склонила се у Јелову изнад Крушевца. Ипак, четници су их ухватили и предали Немцима. Милоша су Немци отерали у логор

на Бањицу, а њу затворили у Крајскоманди у Краљеву. Пустили су је 18. децембра 1941, али је већ сутрадан четници ухватили. Истог дана спроведена је у Матарушку Бању и стрељана на оном месту где су пре неколико дана усмрћени борци Чибуковачке чете. Ружи Кузмановић су пре стрељања везали очи, али је она неколико тренутака пред плотун стиснутом песницом запретила непријатељу партизанским поздравом.

Неколико дана после њеног стрељања, мештани Крушевца су ископали посмртне остатке своје учитељице и пренели их у Јежевицу код Чачка. Ружин син Милош, по повратку из Бањичког логора, умро је, од последица мучења, 17. маја 1945.

Када се њен супруг Тихомир, учитељ, резервни официр БЈВ, вратио из заробљеништва 11. јула 1945. године, у Чачку је сазнао за страдање своје породице. И, напрасно је умро. Приликом његове сахране и Ружино тело је из Јежевице пренето у заједничку гробницу у Доњој Горевници, где је и син покопан.

Доња Горевница, стр 133;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 159;
Чачански крају НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 115.

ЧУВАЛА ЈЕ ИЛЕГАЛЦЕ

МИКОСАВА ЛУКИЋ, домаћица, супруга Крстина, живела је у Доњој Горевници. У њеној кући у предратним годинама одржавани су разни састанци, јер су њени синови, Новак и Милисав – Миса, активно радили на спровођењу линије КПЈ и у време организовања устанка били организатори оружаних група и партизанских јединица.

Њен син Новак 1909), земљорадник, био је члан Среског комитета КПЈ за срез љубићки, касније командир Четврте чете Љубићког батаљона. После повлачења дела партизанских одреда у Босну 1941, Новак је ухапшен од четника, предат Немцима, који су га спровели у Бањички логор, где је провео од 16. априла до

28. маја 1942. године. По повратку из логора више пута је хапшен. У пролеће 1944. године четници су га принудно мобилисали и отерали на Златибор, где је, при покушају да пређе у НОВЈ, убијен 11. маја 1944.

Син Милисав – Миса (1922) у децембру 1941. повукао се са делом партизанских одреда за Босну. Приликом формирања Друге пролетерске бригаде постао је комесар чете, касније је имао високе политичке и командне дужности у овој и у другим јединицама НОВЈ. По завршетку рата биран је на високе политичке положаје у републичким и савезним органима.

Син Љубомир (1919), као војник БЈВ, заробљен је од стране Немаца 1941, па је ратне године провео у Немачкој.

Најмлађи син, Војислав (1926) радио је на задацима које је од њега тражила омладинска организација.

Микосава од првих дана је била укључена у НОП пружајући свесрдну помоћ својим синовима и другим устаницима. Спремала им је храну, чувала стражу за време одржавања састанака, разносила пошту, скривала оружје и муницију, плела одевне предмете. У својој кући је, првих дана устанка 1941, лечила и неговала рањенике. Више од месец дана лечила је, у својој кући, рањеног Боба Милетића, али и друге рањенике.

После повратка Немаца на слободну територију, у децембру 1941. више пута је хапшена од четника. Једном приликом су је спровели у злогласни затвор у Ракову и предали Бојану Ристановићу, који ју је ислеђивао, тукао и мучио тражећи од ње да им ода обавештења о борцима и илегалцима са којима је сарађивала.

Дочекала је слободу. Тада је ангажована на окупљању жена у Доњој Горевници спровђећи задатке који су постављани пред организацију АФЖ. Умрла је 1978. у 91. години свога живота.

Жене среза љубићкоґ, рукопис у МИАЧ, стр. 55 – 56.
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/п̄али борци и жр̄тве, стр. 115;
Лоґор Бањица – лоґораши, књига I, стр. 382, лог. број 5416.

МЛАДА СКОЈЕВКА

РАДМИЛА Новака НОВАКОВИЋ, домаћица, рођена 1922. године у Доњој Горевници, члан СКОЈ-а, била је једна од најактивнијих омладинки у селу. Радила је у корист НОП-а спроводећи све задатке које је организација СКОЈ-а пред њу постављала. Убили су је Немци у Мрчајевцима 13. фебруара 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палн борци и жртве, стр. 116.

„БОРИЋУ СЕ ДО КРАЈА“

ЖИВКА НОВАКОВИЋ била је домаћица из Доње Горевнице. Њен син Радомир, секретар партијске организације у Доњој Горевници, од првих дана устанка постао је партизански борац. Она је одмах почела помагати борце тако што је у својој кући припремала храну (са осталим женама из села) и односила на места где су партизанске групе, а касније чете, биле лоциране. Поред хране, припремала је одевне предмете, чарапе, џемпере, шалове, рукавице...

После повратка Немаца на слободну територију, њен син, Радомир, повукао се у илегалност. Она је у својој качари изградила бункер, где се Радомир, са својим друговима, дуго скривао, а она се старала о њиховој исхрани и прању одеће.

Четници, у потери за Радомиром, хапсили су чланове његове породице. Тако је и Живка ухапшена и једно време провела у логору на Бањици, одакле је пуштена тек када јој је син Радомир погинуо. Када је дошла из логора, продужила је да помаже другове који су живели у илегали, због чега је често хапшена и тучена од четника. Када су је после смрти сина упитали зашто се бори када су јој сина убили, пркосно је одговорила: „Борићу се до краја, јер не жалим свој живот“.

Син Радомир погинуо је као борац обновљеног Чачанског НОП одреда и као секретар партијске организације у борби са четницима и недићевцима у Остри 5. марта 1943. у 21. години живота. Оставио је супругу и двоје мале деце.

Живка је после ослобођења земље активно извршавала све задатке који су постављани пред организацију АФЖ-а и Савеза бораца НОР-а.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 53 – 54;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 116.

УСАМЉЕНА КУЋИЦА НА ОБАЛИ

МИЛЕВА – ЕРКУША ПАВЛОВИЋ, домаћица, рођена 1901. године у Бечњу, живела у Доњој Горевници, била је сарадник НОП-а. Родила је и одгајила три сина: Милана, Михаила и Стојана и сву тројицу је подарила слободи, али је и свој живот жртвовала.

Сва три њена сина припадали су НОП-у.

Син Михаило, пекарски радник, рођен 1922. године, члан КПЈ, борац Љубићког батаљона 1941. и обновљеног чачанског НОП одреда од 1942. године, погинуо је у борби са четницима и недићевцима у Остри 5. марта 1943. Она је била изузетно храбра жена. После погибије сина четнике је грдила на сваком месту, говорила је о њима онако какви су били. Због таквог њеног држања они су је ухватили и заклали са групом припадника НОП-а на руднику у Доњој Горевници 22. марта 1943. Четници су забранили да тело сина и њено буду сахрањени у гробље. Сахрањени су иза врзине у суседној њиви.

Најмлађи Милевин син, Стојан, земљорадник, рођен 1924. године, борац Љубићког батаљона 1941, погинуо је од Немаца у Љубићу 12. октобра 1944.

Најстарији син, Милан, бравар, рођен 1920. године, борац Љубићког батаљона 1941, а од 1944. године борац 23. ударне дивизије НОВЈ, рањен је у борби против непријатеља и умро у Сремској Митровици у марту 1945. Он је био последњи из ове честите породице који је свој живот уградио у слободу и бољи живот.

Остала је осамљена њихова кућица у Лугу, на обали реке Островке, која подсећа на ову храбру и честиту породицу.

Чачански глас, 14. август 1981;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 116;
Доња Горевница, стр. 226.

ШОК

ПЕТРИЈА ПЕТРОВИЋ, домаћица из Доње Горевнице, од првог дана устанка 1941. активно је радила за партизане, у чијим је редовима њен супруг Вучић био на руководећем положају. Вучић је био члан КПЈ, командир Четврте чете Љубићког батаљона. Четници су га ухватили и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 16. децембра 1941.

У својој кући у почетку устанка 1941. скривала је партијске раднике, које је жандармерија гонила. Њима је спремала храну, прикупљала и оружје. По хапшењу супруга Вучића и предаји Немцима у ВТЗ у Чачку, она се нашла у посети када су га извели на стрељање. Био је то тежак шок за Петрију, који је оставио дубок бол у њеној души.

После смрти супруга четници су њену кућу често претресали, њу саслушавали и батинали, наводећи је да ода другове партизане и покаже њихова пребивалишта и кретање. Иста група четника одлазила је код њених родитеља у село Трнаву, од којих је узимала новац и пљачкала, наводно да не тероришу Петрију. Под тешким условима дочекала је слободу. Тада се укључила у све антифашистичке организације и учествовала у обнови и изградњи земље.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 58 – 59;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрт̄ве, стр. 116.

ТРИ СИНА ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

АНА БОЈОВИЋ, домаћица из Доње Трепче, од почетка устанка 1941. године помагала је партизански покрет, у коме су се од првих дана устанка налазила њена четири сина. Спремала је храну и односила борцима који су били на логоровању у близини њене куће. Прела је, плела и спремала одећу од вуне за борце. По повратку Немаца на слободну територију у децембру 1941. године, почело је страдање њених синова, који су били борци у Одреду „Др Драгиша Мишовић“.

Сина Бошка заробили су четници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 3. децембра 1941.

Сина Милију, члана СКОЈ-а, борца Љубићког батаљона, стрељали су сарадници окупатора на Орловику у Доњој Трепчи 1. децембра 1941.

Сина Милојка, борца Љубићког батаљона, ухватили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 7. августа 1942.

И поред свих тих трагедија, она никад није престала да помаже борце за слободу. У њеној кући се налазило склониште за илегалне раднике и борце. Непријатељи су знали за њену активност и као мајку партизанских бораца често су је хапсили и малтретирали и у полицији, и у четничким штабовима. Она је била непоколебљива и истрајна.

Ту своју активност наставила је и после ослобођења земље у организацијама АФЖ и Савеза бораца НОР-а. Одавали су јој признања, а она је изјављивала: „Сматрам да се мојим радом одужујем мојој деци и осталим друговима који су дали своје животе за слободу“.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 33;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 117.

ЈУНАК

СТАНИСЛАВА БОЈОВИЋ (супруга Радосављева), била је домаћица из Доње Трепче. Њени пасторци Исаило и Десимир од првих дана устанка 1941. године приступили партизанима, а она, као мајка, здушно помагала тај покрет. По повратку Немаца на слободну територију и повлачењу дела партизанских јединица за Санџак и Босну Исаило и Десимир бивају заробљени од четника. Десимир (1911), водник у Трећој чети Љубићког батаљона, стрељан је од стране четника на Орловику у Доњој Трепчи 1. децембра

1941. Исаила (1914), члана КПЈ, командира Шесте чете Љубићког батаљона, ухватили су четници у Доњој Трепчи и одвели у Горњи Милановац, где је стрељан 8. децембра 1941.

Станислава, позната као храбра жена, поред тако тешких губитака, и даље је подржавала покрет за који су њени пасторци дали животе. У своју кућу примала је илегалце Раденка Мандића, Гвоздена Пауновића и Радована Јовановића. У Чачку је одржавала блиску везу са Душанком Богићевић, од које је примала пропагандни материјал, који је разносила по селима у околини. Најчешће Јулки Јовановић у Прељину и Радивоју Ћусловићу у Прислоницу. И поред тога што је стално била под присмотром непријатеља, у своју кућу примила је малолетно дете професорке Албахаријеве, која је стрељана у ВТЗ у Чачку, а њен супруг био са партизанима у Босни (где је погинуо 1944. године).

Дете је остало у Станисављевином дому до завршетка рата. О његовом неговању се највише старала њена снаха Лепосава, која га није одвајала од своје деце. Све време рата окупаторске власти нису открило његово порекло, а пријатељима су говорили да је дете неке њихове сроднице које је остало без мајке.

Сачувала је један пиштољ и бомбе које су остале од њених пасторака, а после једне борбе између партизана и четника пронашла је митраљез, који је са својим унуком Бранком закопала и предала партизанима. Због тога су је четници одвели у свој штаб, тукли и мучили, али она није хтела да призна да је тај митраљез пронашла. Умрла је 2. новембра 1978.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 30 – 31;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 117.

ОДРЖАВАЛА ЈЕ САНИТЕТСКЕ ТЕЧАЈЕВЕ

ЛЕПОСАВА – ЛЕПА РАДИВОЈЕВИЋ – ЖИВАНОВИЋ, учитељица, рођена је 1915. године у Чачку. Устаничке 1941. службовала је у Основној школи у Горњој Трепчи. Радила је у устаничкој позадини са женама и омладином. Одржавала је санитетске течајеве у Доњој Трепчи. Тако је

велики број девојака оспособила за обављање ових послова. Живела је у Београду.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 27 – 28;
Партизански видари, стр. 253.

ПРКОСНИЦЕ

ДЕСАНКА ЂОКОВИЋ – БОЈОВИЋ, домаћица, рођена је 29. новембра 1919. године у Доњој Трепчи. Њен отац Милан, као борац Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби на Сутјесци 12. јуна 1943. године, а брат Видосав погинуо је од непријатеља 8. новембра 1944. Десанка, са својом мајком Перисавом и њеном браћом, од првих дана устанка 1941. била је верни сарадник партизанским борцима. Поред прикупљања војне опреме, одеће и обуће и спремања хране, оне су у свом дому имале склониште, у коме су се често скривали илегални партијски радници и борци. То су чинили у најтежим данима непријатељског терора.

Једном приликом у њиховом склоништу су се нашли илегалци Гвозден Пауновић и Богић Васовић, који су спавали на штали, а нису знали да су четници опколили читаво домаћинство. Четници су по блокади све укућане ставили под контролу. Десанка се некако извукла испод те контроле и обавестила ову двојицу партизана да су четници блокирали домаћинство. Двојица илегалаца, уз пушчану борбу, извукли су се из опсаде. Тада су четници Десанку и њену мајку Перисаву подвргли тешким мучењима – да прокажу партизане који су се ту скривали. Забијали су им игле под нокте, тукли до бесвести, али ни речи признања није било. Поред њих, на тешке муке су стављали и Десанкину браћу Бошка и Радосава. О мукама којима су у току рата биле изложене, Перисава је касније говорила: „Чини ми се, што су нас више мучили, толико су нас више везивали за партизане. Није нам више мука од онога што смо преживеле, колико нам је жао дру-

гова који су изгинули, нарочито Радована Јовановића из Прељине.“

Десанка је постала члан КПЈ 1944. године. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања. Више одликовања је имала и њена мајка Перисава.

Жене Србије у НОБ, стр. 435;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 31 – 32;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 118.

ЛОГОРАШИЦА СА БАЊИЦЕ

БРАНКА ПАУНОВИЋ – БРКИЋ, домаћица, рођена је 20. октобра 1919. у Доњој Трепчи. Припадала је породици чији су сви чланови од првих дана устанка 1941. припадали НОП-у. Њена браћа, Гвозден и Милан, погинули су у борби са четницима и недићевцима у Остри 5. марта 1943, а трећи брат Добросав је у тој борби рањен

Бранка је од првог дана устанка учествовала у редовима НОП-а. Члан СКОЈ-а постала је почетком 1942. године. Била је веза између партијских радника и Окружног комитета КПЈ за чачански округ, који је 1943. године био лоциран у селу Вапи, стална веза између илегалаца на терену љубићког и трнавског среза. То није остало незапажено код четника и полиције. У фебруару 1943. ухапшена је и отерана у логор на Бањицу, где је остала до фебруара 1944. После изласка из логора наставила је илегални рад, с тим што се и сама скривала и често мењала место боравка користећи тајна склоништа.

Говорећи о свом животу у ратним данима, издвојила је најтежи догађај из логора:

– Било је много тешких и узбудљивих момената, али ми је највише остао у сећању случај када су 7. јула 1943. повели на стрељање Душанку Богићевић, Добрилу Клисарић, Наду Јанковић, Ружу Станишић и друге из Чачка и Милену Лазаревић из Гуче, које су весело ишле уздигнуте главе у смрт певајући парти-

зanske песме и машући црвеним марамама, чиме су задивиле читав логор. Оне су своје ручне радове, урађене у логору, давале стражарима логора – да их предају другарицама из друге категорије (таоцима) како би их уручиле породицама за успомену. То је било веома дирљиво. Том приликом Нада Јанковић довикивала је своју свекрву Зору, која се такође налазила у логору, шаљући поруке у вези детета и опраштајући се са њом.

Под крај 1944. ступила је у НОВЈ, али је одмах враћена у село, где је, као члан Среског комитета СКОЈ-а и Среског одбора АФЖ-а, радила на прикупљању помоћи за борце.

Живела је у Чачку. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 432;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 34 – 36;
Партизански видари, стр. 245;
Логор Бањица – логораши, књига II, лог. број 13925.

МАЈКА ХЕРОЈА

РАДМИЛА УРОШЕВИЋ, домаћица, мајка деветоро деце из Доње Трепче, мајка народног хероја, преживела је у току рата велике жртве и патње. У њену кућу су, још пре рата почели долазити напредни људи и често су држали састанке са њеним синовима, а по окупацији земље почели су прикупљати и сакривати оружје, муницију и другу ратну опрему. У време дизања устанка 1941. сва Радмилина деца определила су се за партизански покрет.

Син Средоје постао је командир Треће љубићке чете, касније одласком за команданта Љубићког батаљона, замењује га брат Симо. Радмила је од почетка устанка, са кћеркама Будимком и Босиљком, данима кувала храну, месила хлеб и са укућанима односила борцима у шуму. Поред тога, прела је вуну и плела вунену одећу за борце.

По повратку Немаца на слободну територију и одласку партизанских снага за Санџак и Босну, Средоје је отишао са тим јединицама, а четници су заробили синове Сима и Радојка. Симеун – Симо (1910) био је члан КПЈ, командир Треће чете Љубићког батаљона; ухваћен је од четника и предат Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 5. децембра 1941. Другог сина, Радојка, рођеног 1912. године, борца Треће чете Љубићког батаљона, ухватили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 9. марта 1942. У ВТЗ у Чачку 13. децембра 1941. Немци су стрељали Радмилиног зета, супруга кћерке Здравке, Милуна Јовашевића из Прељине, рођеног 1912. године, борца Љубићког батаљона, кога су четници ухватили и предали окупатору.

Син Средоје постаће касније високи војни руководилац у Другој пролетерској бригади и Другој пролетерској дивизији НОВЈ.

Због учешћа Радмилиних синова у партизанским јединицама и због активности других чланова породице на пружању помоћи партизанским борцима, по повратку Немаца почели су прогони. Почетком 1942. године четници су ухапсили Радмилу и кћерке Будимку, Босиљку и Милку и сина Милана, па су их спровели у затвор у Горњи Милановац. После десет дана ислеђивања и мучења, из затвора су пустили малолетну Милку, док су Радмилу са Будимком и Босиљком и Миланом, спровели у логор на Бањицу, 13. маја 1942. године, где су их држали до 15. октобра 1942. Поново су ухапшени 15. марта 1943. године и враћени у Бањички логор, где су остали до 15. априла 1944, што значи да је Радмила са Будимком и Босиљком одлежала у Бањичком логору 18 месеци.

Какве су тортуре над њима вршене, тешко је описати. Радмила је касније причала да јој је најтеже када је била приморана да гледа док јој туку децу, гладне и изнемогле. Сећа се: Када су им из собе прве категорије одводили затворенице на стрељање у двориште, викали су им: „Затварајте прозоре!“. Затим плотуни. Падају млади животи. Страшна ситуација.

Сећала се: Када су Наду Јанковић из Чачка повели на стрељање са једном групом другарица, оне су махале црвеним марамицама и певале партизанске песме. Нада је довикивала својој свекрви Зори: „Мама, нас одводе на стрељање. Чувај ми дете, ако

се жива вратиш. Извини, тако је морало бити“. Тог момента Зора се онесвестила од жалости. Остало јој је у сећању да су у логору са њима биле Радмила Довијанић и Зора Дудић, које су увек ако се неко појавио да туче старије другарице, говориле: „Оставите те старе жене, оне нису криве. Ако шта треба да се испашта, ево нас млађих“.

Радмила је у логору била омиљена. Водила је рачуна о младим другарицама, као о својим кћеркама.

По повратку из тамнице нашли су се у кући, која је била опљачкана. Све што није могло да се однесе или отера – уништено је. Али, Радмила је чврсто остала на својим опредељењима за која су се борила њена деца и за које су давали своје животе. Радовала се слободи, али и туговала за изгубљеном децом.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 29 – 30;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 403 и 666, лог. број 5858 и 10879;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 121 и 150.

СА СУПРУГОМ У ЛОГОРУ

ДОБРИЛА УРОШЕВИЋ, домаћица из Доње Трепче, од почетка устанка 1941. почела је да помаже партизански покрет, у чијим су се редовима налазила њена два сина. После повлачења партизана у Босну њен син Миливоје повукао се у илегалност. Због тога су она и супруг Љубисав прогањани и више пута од четника привођени и саслушавани. Најзад су од Начелства среза љубићког упућени у логор на Бањицу 15. марта 1943, где су остали до октобра 1944. године до расформирања логора, као таоци.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 666, лог. број 10882
и стр. 668, лог. број 10910.

У ЛОГОРУ 18 МЕСЕЦИ

БУДИМКА УРОШЕВИЋ – ПЕТРОНИЈЕВИЋ, домаћица, рођена 1925. године, из Доње Трепче, припадала је породици која је цела 1941. године приступила партизанском покрету. Међу њима и Будимка, седамнаестогодишњакиња, скојевка. Она је од

првог дана устанка радила што се од скојевца очекивало. Ти задаци су: прикупљање оружја, муниције и санитетског материјала. По формирању партизанских јединица, са мајком Радмилом и сестром Босиљком, припремала је храну борцима, али и одевне предмете. Своју девојачку спрему делила је другарицама и друговима из Одреда када је приметила да је на њима одело поцепано.

После пропасти устанка 1941. и у време терора доживела је да су јој стрељана два брата, Симо и Радојко. Она је ухапшена, заједно са мајком Радмилом и сестром Босиљком. Спроведене у логор на Бањицу, где су провеле 18 месеци. Најпре од 13. маја 1942. до 15. октобра 1942, па од 15. марта 1943. до 15. априла 1944. У логору су биле изложене мучењима, јер су третиране као таоци, због свога брата Средоја.

По повратку из логора Будимка није прекидала везу са илегалним партијским радницима и са борцима. После рата активно је радила у организацијама омладине и жена.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 29 – 30;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 403 и 666, лог. број 5857 и 10878.

У ЛОГОРУ СА НАЈРОЂЕНИЈИМ

БОСИЉКА УРОШЕВИЋ – БОЈОВИЋ, домаћица, рођена 1926. године, из Доње Трепче, припадала је породици која се цела 1941. године определила за партизански покрет. Њима се, са мајком Радмилом и сестром Будимком, придружила и шеснаестогодишња Босиљка. Као омладинка, касније члан СКОЈ-а радила је на пружању помоћи партизанима са мајком Радмилом и сестром Будимком.

После повлачења партизанских снага у Босну хапшена је заједно са мајком и се-

стром. Заједно су све три са братом Миланом 13. маја 1942. упућене у Бањички логор, где су задржане до 15. октобра 1942. Поново су ухапшене и упућене у Бањички логор 15. марта 1943, где су задржане до 15. априла 1944. У логору су биле изложене разним мучењима, јер су третиране као сестре једног од високих руководилаца Друге пролетерске бригаде и Друге пролетерске дивизије.

По изласку из логора Босиљка није губила везу са илегалцима.

После ослобођења активно се укључила у рад омладинске организације.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 29 – 30;
Логор Бањица – логорашице, књига I, стр. 403 и 666, лог. број 5855 и 10880.

РОДИЛА ЈЕ И ОДГАЈИЛА ХЕРОЈА

ЈЕЛИСАВЕТА ЂУРАКИЋ, домаћица из Љубића, мајка је народног хероја Радомира Ђуракића – Ђураке. У судбоносним данима 1941. године упутила је своју децу на пут борбе против фашиста, уверена да је свака пушка допринос слободи. Са таквим уверењима поносно је корачала за све време Народноослободилачког рата, не презајући од бајонета и садистичких мучења од окупатора и њихових слугу – домаћих издајника.

Њен син Радомир, студент технике, члан КПЈ, међу првима је ступио у Чачански НОП одред; био је политички комесар Прве чете Љубићког батаљона и политички комесар Треће чете Чачанског батаљона Друге пролетерске бригаде. Погинуо је у борби против непријатеља, као политички комесар Трећег батаљона Друге пролетерске бригаде, у Вранићу код Посушја 11. фебруара 1943. За народног хероја Југославије проглашен је 27. новембра 1953.

Јелисавета је у време рата свакодневно трчала од затвора до затвора, од Прељине до Сувог Брега и до злогласног логора на Бањици, тражећи своје и носећи им храну. Остала је верна идеалима свога сина, хероја, до краја живота. Умрла је 26. јуна 1967.

Сахрањена је на Љубићком гробљу у присуству већег броја грађана. На њен одар положен је већи број венаца појединаца и друштвено – политичких организација.

Чачански глас, 14. јул 1967;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 127.

СЕСТРА ХЕРОЈА

ЉУБИНКА ЂУРАКИЋ, домаћица, рођена је 1920. године у Љубићу. Није била удата.

У Бањичком логору била је од 12. марта 1943. Упутило ју је Начелство среза љубићког. Нема података када је пуштена из логора. Она је сестра народног хероја Радомира Ђуракића. Заједно са Љубинком ухапшен је и њен отац Тихомир, који је пуштен из логора 22. септембра 1944. године. Значи логораш је био 18 месеци, као талац, због сина Радомира, руководиоца у Другој пролетерској бригади.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 663 и 667, лог. број 10813 и 10817.

МАЈКА СЕДАМ ПАРТИЗАНА

МАРИЈА КОВАЧЕВИЋ, домаћица из Љубића, имала је седам синова, који су припадали НОП-у, док је њен супруг Драгољуб пружао несебичну помоћ партизанима. После повратка Немаца на слободну територију и повлачења партизанских јединица за Босну, четници су ухватили његовог сина Драгослава – Кудра (1920), борца Љубићког батаљона, и предали га Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 26. децембра 1941. После стрељања сина, мајка Марија се још више везала за покрет коме је он припадао и активно је помагала НОП. Била је стално изложена терору четника, тучена је и на други начин мучена.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 156;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 130.

МАЈКА РУЖА

РУЖА КОВАЧЕВИЋ, домаћица из Љубића, мајка је Средојева. У њеној кући су често одржавани састанци чланова КПЈ и СКОЈ-а. Она им је помагала, скривала забрањену литературу и летке и често их односила активистима КПЈ, по налогу свога сина и његових другова.

У устаничкој 1941. години њена два сина су од првих дана приступила партизанским јединицама. И, оба су погинула у току рата.

Старији син, Средоје (1920), службеник, члан КПЈ, борац Љубићког батаљона, ухваћен је и предат Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 13. децембра 1941.

Млађи син, Радослав (1924), ученик гимназије, члан СКОЈ-а, борац Љубићког батаљона и Чачанског батаљона Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против непријатеља код Доброг Дола под Дурмитором 7. јуна 1942.

Ружа је, поред бола који је носила у души за изгубљеним синовима, у току рата сарађивала са илегалцима. Била је на сталној вези Станиславе Терзић, која се једно време скривала у њеној кући. Разносила је политички материјал; радила је то тако што је на свом имању имала место где су илегалци остављали пошту, а она остваљала поруке. Та веза са илегалцима за све време рата није откривена.

По ослобођењу укључила се у активан рад на извршавању многих задатака, а нарочито у организацији АФЖ-а.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 157;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 128.

ВЕРАН САРАДНИК КОМУНИСТА

ДМИТРА НИКОЛИЋ, домаћица из Љубића, још од пре рата била је повезана са другарицама из Женског покрета у Чачку, на чије је састанке врло често одлазила. Њен супруг Дмитар при-

падао је напредном покрету, па су у његовој кући одржавани илегални састанци чланова КПЈ и СКОЈ-а. Ту се 1940. године крио од полиције Недељко Крајичић из Београда. Преко сина Слободана добијала је забрањени пропагандни материјал и разносила га поверљивим људима. Једном приликом 1943. године ухватили су је четници у селу, где је ишла по намирнице. Целог дана су је испитивали и мучили тражећи да призна да је обављала поверљиве задатке у корист комуниста.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 156.

НИЈЕ ТРАЖИЛА ОСВЕТУ

ЈУЛИЈАНА – ЈУЦА НИКШИЋ, домаћица, рођена је 1903. године у Чачку. Мајка је четворо деце, супруга Миленка Никшића, трговца из Чачка. Била је веран пратилац супруга на свим пословима. Подржала га је онда када је могао, због давања хумане помоћи сиротињи, да економски банкротира, али и онда када је, због својих политичких ставова, хапшен пред Други светски рат.

Миленко Никшић је пред Други светски рат био један од водећих комуниста Чачка. У његовој кући често су одржавани важни састанци комуниста чачанског подручја, али и активиста синдкалних организација. Стражу су, док су ти састанци одржавани, чували поверљиви чланови Партије и синдиката. Јулијана се бринула да их деца не ометају у тим договорима.

У устаничкој 1941. години Миленко, као члан КПЈ, био је организатор устанка у чачанском крају, командир прве устаничке чете, командант Љубићког батаљона, а после ослобођења Чачка у октобру и новембру 1941. године командант партизанске Команде места. Јулијана за то време доставља Миленкове поруке комунистима и симпатизерима НОП-а да ступају у партизанске редове. Касније, по избијању оружаног сукоба између партизана и четника, који су изазвали четници Драже Михаиловића, она се,

на конференцијама грађана, залагала за превазилажење искрслих несугласица и за јединство у борби против окупатора.

По повратку немачких оружаних снага на слободну територију и повлачењу дела партизанских снага за Санџак и Босну, она, као мајка и супруга, доживљава праву породичну трагедију, коју су само храбре и јаке жене могле да преживе. Супруг Миленко, да не би пао у руке четничким злочинцима, у Милићевцима, свом родном селу, извршио је самоубиство 7. децембра 1941. Само девет дана касније тужна мајка добија вест да је у борби против непријатеља у Зеокама, 16. децембра, погинуо син Миодраг, борац Љубићког батаљона. Имао је само 17 година. Сатрвен жалошћу за сином и унуком, стари Владимир, отац Миленков и дека Миодрагов, учесник балканских и Првог светског рата, проклињући Швабе и домаће издајнике, умре на Божић, само двадесет дана после погибије унука и непун месец дана после смрти сина. Читаву породицу, посебно мајку и супругу Јулијану, опхрвали су неописиви жалост и туга, праћени терором и шиканирањем од четника и других слугу окупатора.

Највећи део окупације она је провела у Љубићу чинећи све да јој деца што безболније поднесу тешке ране, прогоне и малтретирања. Својим достојанственим држањем пред непријатељем доказала је своју привржености идеалима и борби свог супруга Миленка и целе своје породице.

По ослобођењу земље од окупатора и четничког терора и страховладе, ова партизанска мајка испољила је невиђену хуманост, добродушност и толеранцију. Синове Милорада и Владимира саветовала је да не буду осветољубиви. Оне који су их за време окупације злостављали, понижавали и терорисали није оптуживала и тражила њихово кажњавање.

Умрла је 1956. године и сахрањена на Чачанском гробљу.

Миленко са Мораве;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 129;
Казивања Владимира Никшића – Лала.

ЧЕТИРИ СИНА У ПАРТИЗАНСКИМ РЕДОВИМА

МИЛИЦА ПАВЛОВИЋ, домаћица из Љубића, мајка је четири сина у партизанима. А, супруг Драгомир и кћерке су прикупљали храну и друге потребе за борце.

После повратка Немаца на слободну територију, четници су јој ухватили сина Милисава (1921), борца Љубићког батаљона, предали га Немцима, који су га отерали у Бањички логор, одакле је 1942. године одведен од стране Гестапоа и од тада му се губи сваки траг.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 156;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 130.

СЕСТРЕ РАБРЕНОВИЋ

ЈЕЛИЦА РАБРЕНОВИЋ – СТЕФАНОВИЋ, ученица женске стручне школе, рођена 1927. у Мрчајевцима, живела је у Љубићу. Због тога што јој је брат Драгољуб – Рабрен био у Другој пролетерској бригади, сумњали су да одржава везу са илегалцима, више пута је хапшена и саслушавана. Ухапшена је 14. априла 1943. и отерана у Бањички логор, затим у логор у Смедеревску Паланку. После пуштања из логора у септембру 1944. године, са сестром Даром, пребацила се у Горњи Милановац. Ту је радила као болничарка и лечила борце НОВЈ и руске војнике.

По ослобођењу дошла је у Чачак и ступила у Трећу српску бригаду Друге пролетерске дивизије НОВЈ, у којој је била болничарка. Демобилисана је крајем 1945. Логорашки живот и ратни напори допринели су да је рано оболела и умрла 19. новембра 1952.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 156 – 157;
Партизански видари, стр. 253;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 60, лог. број 12688.

ДАРА РАБРЕНОВИЋ, свршена ученица женске стручне школе, рођена 1922. у Чачку, живела у Љубићу. Као и сестра Јелица, због тога што су имали брата Драгољуба – Рабрена у Другој пролетерској бригади, често је хапшена и саслушавана под сумњом да одржава везу са илегалцима. Са сестром Јелицом у септембру 1944. пребегла је у Горњи Милановац, где је, као болничарка, лечила борце НОВЈ и руске војнике. После ослобођења Чачка радила је у амбуланти Чачанског војног подручја, затим у

екипи за одлазак деце на опоравак у Бугарску. По повратку – у Дечјем дому у Јарменовцима и најзад у Медицинском центру „Др Драгиша Мишовић“ у Чачку.

Партизански видари, стр. 252;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 156 – 157.

ЗАБРАЊЕНО КРЕТАЊЕ ВАН СЕЛА

СТАМЕНКА САВИЋ, домаћица из Милићеваца, на почетку устанка 1941. имала је тројицу синова, од којих су се двојица одмах прикључили партизанима под командом Миленка Никшића, а трећи син је то учинио касније.

Син Миломир (1923) био је борац НОВЈ; умро је од ратних последица у Чачанској болници 1945. године.

Њу су четници одводили у свој штаб и тукли као партизанску мајку, док су јој супруга Акесентија отерали на принудни рад у Борски рудник. Њој је било забрањено кретање ван свога села све до коначног ослобођења земље.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 71;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 133.

ПРВА ИЗГУБИЛА СИНА

МИЛИЦА ЂУРИЋ, домаћица, из Мојсиња, под утицајем сина Милутина – Мића, који је још као ђак седмог разреда гимназије постао скојевац и као такав отишао у партизане, у свему је помагала НОП. Од првих дана устанка 1941. пружала је материјалну помоћ борцима. Њен син Мићо погинуо је међу првим борцима у борби са жандармима 9. септембра 1941.

Губитком сина она и супруг Рашо схватили су да ће се најбоље одужити Мићу ако буду што више помагали његове

другове који се боре за слободу. То су радили и после одласка бораца за Босну, што није остало незапажено код жандарма и четника. Због тога је Милица, са кћерком Персом, мењала место боравка – код родбине у Београду и другим местима. У Београду је помагала борце које је упознала на том терену.

У њеној фамилији у току Другог светског рата пало је шест жртава: изгубила је сина, зета, два девера и два синовца. У свом болу за изгубљеном родбином често је истицала: „Тешим се углавном тиме, што је мој јединац – син дао живот за оно што је волео“.

Жене среза љубићког у НОБ-у, рукопис у МИАЧ, стр. 50;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 137.

ВЕРНА ИДЕЈАМА СВОГ СИНА

МИЛИЦА – МИЦА ЈОВАНОВИЋ (супруга Милошева), домаћица из Мојсиња, била је под утицајем сина Драгослава, студента права, који се још у гимназији приклонио идејама које је спроводила КПЈ. У устаничкој 1941. био је борац Љубићког батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у логор у Смедеревску Паланку. Од последица мучења у затвору и логору умро је у Мојсињу 1945. године. Болом, који је носила у души због патње сина, кога је подржавала док је био у Одреду, чврсто се везала за покрет коме је он припадао. У време дизања устанка пружала је помоћ борцима. Касније, као мајка партизана, није била поштеђена терора, јер је помагала илегалце. Као мајка остала је до смрти везана идејама за које се њен син борио и дао свој живот.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 50;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 137;
Непокорена младост, стр. 278.

ДОМАЋИЦА ИЛЕГАЛЦИМА

ДОБРИНКА ПАВЛОВИЋ, домаћица, из Мојсиња, под утицајем сина Добривоја, који је у устаничкој 1941. години био члан Среског комитета КПЈ, од првог дана устанка почела је подржавати НОП.

У својој кући имала је три склоништа, где су се после 1941. године скривали борци и партијски радници. Она их је хранила и прала им одећу. У тим склоништима скриване су архиве Среског и Окружног комитета КПЈ, као и техника и писаћи материјал. Њеног сина Добривоја ухватила је полиција. Спроведен је Специјалној полицији у Београду, па у логор на Бањицу, где је стрељан 7. јануара 1943.

Добринка са кћерком Цаном и млађим сином Градимиром и даље је помагала илегалце, па су од четника и жандарма више пута хапшени и мучени.

По ослобођењу земље борила се за идеале за које је њен син Добривоје дао свој живот.

Жене љубићког среза у НОБ, рукопис у МИАЧ, стр. 49 – 50;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 138.

УМРЛИ ЗАЈЕДНО

Тешка је ратна судбина породице ГОЈКА, његове супруге СИБИНКЕ и кћери ДАРЕ ПАУНОВИЋ и Мојсиња. Усмрћени су у једном дану, па је та породица престала да постоји. Пали су као жртве кољаша.Свакако да је тада почињен један од најгнуснијих злочина у чачанском крају.

ДАРИНКА – ДАРА ПАУНОВИЋ, домаћица, рођена 1924. године у Мојсињу (јединица својих родитеља), од устаничких дана 1941. године приступила НОП-у. Као члан СКОЈ-а, била је једна од најактивнијих омладинки у свом селу. Извршавала је бројне задатке који су тада постављани пред омладину. Она је тај рад наставила и после повратка Немаца на слободну територију. Нарочито је њена активност повећана када су 1942. године у овом селу обновљене партијска и скојевска организација, али и Чачански НОП одред. Као одважна и поверљива, била је главна веза између партијског руководства и Одреда. У томе је имала пуну подршку мајке Сибинке и оца Гојка. Задатке је добијала од Радомира Новаковића, секретара партијске организације у Доњој Горевници. После страдања Одреда у Остри, вероватно се дошло до неких података о активности Даре Пауновић.

У ноћи 22. марта 1943. четничка црна тројка, под командом Жарка Боришића, привела је Дару у кућу Радисава Марковића у Доњој Горевници, где је смештен четнички штаб. Ту је подвргнута најстрашнијим мукама. Секли су јој дојке и поједине делове тела да би изнудили признање у вези њеног рада и њених сарадника. Све те муке је издржала не казавши ни једну реч о својој активности и о својим сарадницима. Под таквим мукама је издахнула, па су њено тело однели и бацили у јаму рудника у Доњој Горевници.

СИБИНКА ПАУНОВИЋ, домаћица, рођена је у Заблаћу, а живела у Мојсињу. Била је симпатизер НОП-а. Црнотројкаши су је довели – још јој је кћи лежала у локви крви у четнички штаб и почели ислеђивање и мучење. Подвргли су је тешким мукама. Пошто нису могли добити никакво признање о активности њене кћерке, нити о њеним сарадницима, и њу су заклали и бацили у јаму рудника.

Нешто пред зору дошао је Дарин отац Гојко да се интересује за кћерку и супругу. Четници су му саопштили да су обадве заклане. Чувши ту вест, он је злочинцима рекао: „Када сте ми поклали све што сам имао, онда закољите и мене, јер после њих мене живот не треба“. И, одвели су га у јаму рудника и тамо заклали. Тако је на свиреп начин уништена ова честита породица.

Њихова тела су у априлу 1945. године, у присуству великог броја грађана, повађена из јаме рудника и пренета у заједничку гробницу, подигнуту на гробљу у Доњој Горевници.

Ксенија Јовановић из Чачка, која је у току рата изгубила два сина – Милојка, учитеља, и Александра, песника, приликом посете костурници где је сахрањена Дара, евоцирајући успомене на њу и њен рад и оплакујући њену младост, поред осталог је испевала ове стихове:

ДРАГА ПАРТИЗАНКО!

Крај тужне хумке стојим
И мислим где се скриваш?
И како твоју младост
Та влажна земља покрива.
У наручју с оцем и мајком
Ти овде млада лежиш
Искрвављено тело твоје,
Бездушни фашисти су хтели,
да ти убију душу
Идеју за слободу
Да ропски подносимо
Терет, мрак и неслогу.
О, где си, драга, сада
Да видиш зашто си пала:
Борба залуд не беше
Јер беше идеала.
То наше племе живи,
Синови и девојке,
И доказаше свету
Поново Косово поље.
Витешко племе наше
У борбу с пушком пође.
Свуда су лале и божур
Сејали дух слободе.
Косовка девојка живи,
Живеће сви што су пали –
Српски витези и кћери
Славно су племе дали.
О лежи, Даро, мирно,
Блиста сунце слободе,
Црвена звезда на грбу
где некад круна је била.
Историја ће славна писати
И вековима причати
О овој народној борби
где хиљаде су пали
крв, живот и младост дали.
Сад омладина наша,
Заставу црвену вије
На Дому Титову,
На гробу старе Југославије.
У колу словенске браће
И Југославија стоји
Републикански народ живи,
Ради, обнавља, ствара.
А Тито изнад свију
Демократију и братство ствара.
Вечни мир нек је над тобом
То сестре и мајке желе.

Жене Србије у НОБ, стр. 453;
Жене љубићког среза у НОБ, рукопис у МИАЧ, стр 63;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 372

КОЉИТЕ МЕ, КУКАВИЦЕ

НАДЕЖДА – НАДА СИМОВИЋ, студент шумарства, рођена 1920. у Мојсињу, напредном омладинском покрету пришла је као ученица гимназије. Године 1941. постала је члан КПЈ и исте секретар партијске организације за Мојсиње и Станчиће.

Чим су почеле припреме за дизање устанка 1941. несебично се ставља на располагање НОП-у. За време тешких борби са окупатором била је неуморна на организовању позадине. Улагала је све од себе да би прилив људства у чете био већи, да би јединице биле што боље снабдевене. Ни претње и застрашивања, ни окупаторске одмазде, ни остале тешкоће нису је омеле у полетном раду.

После повлачења партизанских одреда у правцу Санџака, остала је у свом крају и под најтежим условима окупљала преостале снаге. Живела је и деловала у четничком окружењу, а они су будно мотрили на њен рад. Више пута су је хапсили, саслушавали и мрцварили, па су је пуштали.

Једне јануарске ноћи 1944. четничка тројка ју је извела из куће и полуголу спровела у Прељину, затим у злогласни затвор у Ракови. Предали су је у надлежност вођи црних тројки Бојану Ристановићу. И, ту су је, у Ракови, заклали 17. фебруара 1944.

О јуначкој смрти Наде Симовић, хроничари су забележили:

„Из Ракове ка Милићевцима кретала се колона... Ту су црнотројкаши Превислав Миловановић – Ебир, Гојко Максимовић – Рогоња и Алекса Ковачевић – Босанац. У забрану Лазара Радуловића зауставили су се, на месту Јаруге, и ту повели крваво коло. Бело су јој грло пререзали. Изболи јој груди. Са кама су топлу крв лизали.

Тренутак пре него што ће севнути безгласне муње, љуто је писнула девојка. Рукама се за церић ухватила и одржала предсмртну беседу:

– Кољите ме, бедне кукавице! Идеја за коју умирем ће нацивети смрт коју сејете.

Тако је у смрт отишла јунакиња Надежда – Нада Симовић.

Иза себе је оставила узбудљив ратни дневник.

Жене Србије у НОБ, стр. 417;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Слободари на страштиштима, стр. 374;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 40.

НАЈАКТИВНИЈА ОМЛАДИНКА

РАДОСЛАВА – РАЈА СИМОВИЋ рођена је 29. новембра 1917. у Мојсињу. Пре рата припадала је напредном покрету. Кандидат за члана КПЈ постала је 1941. Исте године била је руководилац скојевског актива у свом селу и одборник Народноослободилачког одбора.

После одласка партизанских јединица у Босну, наставила је рад и била једна од најактивнијих омладинки у селу. Године 1942. постала је члан КПЈ и ушла у Среско повереништво КПЈ за љубићки срез. Године 1943. била је веза између Среског и Окружног комитета Партије. Све време рата радила је у строгој илегали одржавајући сталне везе са борцима. Више пута су је четници хапсили и над њом вршили терор. Много пута напуштала је село и повлачила се у илегалност променом места боравка.

Била је носилац Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања. Умрла је 1974. године.

Жене Србије у НОБ, стр. 428;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 46 – 48.

СНАХА И ЗАОВА

МАРИЈА – МАРА и МИЉАНА ТОШИЋ, снаха и заова, домаћице из Мојсиња, под утицајем Наде Симовић, врло рано су почеле симпатисати комунистичке идеје. У устаничким данима 1941. године активно су пружале помоћ НОП-у. Нарочито су активне за време највећег терора који је вршен над припадницима партизанског покрета од 1942. до 1944. године.

У пролеће 1943. године у кућу Миљаниној одржана је партијска конференција

за срез љубићки, на којој се, у строгој илегалности, окупио велики број партијских активиста. По завршеној конференцији Мара је друговима поделила одећу свога супруга, који се налазио у заробљеништву, што говори о њеној привржености НОП-у. Мара и Миљана, пошто су биле доста имућне, пружале су помоћ друговима у храни, одећи и другим неопходним потребама. Четници су пратили ту њихову активност, па су често хапшене, саслушаване и малтретиране да би одале своје везе са партијским радницима, чија се активност, нарочито почетком 1943. године, осећала на терену. Одведене су у злогласни четнички затвор у Ракову и ту држане једно време. Пошто од њих нису могли да изнуде било какво признање, нарочито да имају везу са партизанима, пуштене су. Пошто је претила опасност да буду ликвидиране, по одлуци руководства Партије, у августу 1944. године повучене су у Чачански НОП одред.

После ослобођења Горњег Милановца враћене су кућама – да помогну формирању одбора власти и организације жена АФЖ-а, која је одиграла значајну улогу при коначном ослобођењу земље пружајући помоћ борцима и рањеницима у храни, одећи...

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 47.

НЕСАЛОМЉИВА

БРАНКА ГАЈОВИЋ, домаћица, рођена 1921. године у Мрчајевцима, позната је као једна од најнапреднијих омладинки у овом крају. Њен брат Александар, земљорадник, рођен 1922. године, постао је члан КПЈ 1940. године. Као борца Одреда „Др Драгиша Мишовић“, ухватили су га Немци и стрељали на стадиону „Борца“ у Чачку 20. јула 1941. Преко брата Бранка се упознала са напредном омладином Чачка. Била је врло интелигентна девој-

ка, па је уочи рата говорила на великом митингу у Чачку у име сељанки чачанског краја.

У устаничкој 1941. години организовала је омладину у прикупљању помоћи борцима у храни и одећи. Приликом повлачења партизанских одреда у Босну 1941. године, међу првима је ухапшена. Била је у затвору у Бресници.

Покушала је да крене са борцима за Босну, заједно са Љубишом Поповићем, али су у Косјерићу четници разбили колону, па је враћена својој кући. Поново су је четници ухапсили и 16. априла 1942. спровели у Бањички логор. После месец дана су је пустили. Али, поново су је ухапсили и вратили на Бањицу 12. марта 1943. Ту је остала до расформирања логора, 4. октобра 1944. По ослобођењу из логора прикључила се НОВЈ и у војсци остала до окончања борби за ослобођење читаве Југославије. У војсци је обављала дужност комесара чете.

После рата наставила је да живи у Београду.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 52 – 53;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 140;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 382 и 663, лог. број 5410 и 10812.

ХРАНИЛА ЈЕ БОРЦЕ У СКЛОНИШТИМА

СТАНОЈКА ЛУКИЋ била је домаћица из Мрчајеваца. Њен син Радисав био је борац Четврте љубићке (Вучићеве) чете 1941. године, а она је учествовала у свим акцијама у припремама за устанак (плетење одевних предмета, спремање хране, сакупљање добровољних прилога).

Од 1942. до 1944. године, када је вршен најстрашнији терор над присталицама НОП-а, она је у својој кући скривала и хранила илегалце, једно време читав месец дана.

У ратном времену била је повезана са Рајом и Драгојлом Симовић из Мојсиња, са којима је наизменично носила храну и остале потребе партизанима смештеним у склоништима у Остри. Једном приликом, при одласку у Остру,

ухапшена је од четника, одведена и затворена у задружни дом у Бресници, где су је четници страшно мучили тражећи да ода партизане са којима је сарађивала. Наравно, признање је изостало. И после пуштања из затвора, више пута су је четници саслушавали и мучили, па је стално била под присмотром.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 54 – 55.

ЗАПАЉЕНА ЈОЈ КУЋА

МИЛИЈАНА ПАВЛОВИЋ, домаћица у Мрчајевцима, у своју кућу примила је у најтежој ситуацији 1943. године групу илегалаца којима је обезбедила храну и пружила дугу помоћ која им је била потребна.

Неко је доставио четницима да она и њен супруг стално помажу партизане. Четници су у августу 1943. године довели Немце, који су после претреса куће њеног супруга везали за шљиву и тукли тражећи да призна које је партизане помагао и где се они налазе. Том приликом Милијани су запалили кућу и после тога она и њен супруг, све до ослобођења, скривали су се код разних пријатеља и тако су дочекали слободу.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 59.

ВЕРНА ИДЕЈАМА СИНА

МИЛУНКА ПОШТИЋ, домаћица, из Мрчајеваца, као мајка борца који је био организатор устанка у чачанском крају, дала је велики допринос НОП-у.

Њен син Радиша, шумарски инжењер, рођен 1912. године, члан КПЈ, био је један од значајних организатора устанка у чачанском крају. Међу првима је ступио у Чачански НОП одред. Погинуо је као заменик команданта обновљеног Чачанског

НОП одреда и секретар Среског комитета КПЈ за срез љубићки у Остри у борби против жандарма и четника 5. марта 1943. Иако тешко ожалошћена погибијом сина, остала је верна идејама за које се он борио до краја свог живота.

Умрла је у Мрчајевцима 5. октобра 1967.

Чачански глас, 5. октобар 1967;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 142.

ИЗГНАНИЦА БОЛНИЧАРКА

ВЛАДИМИРА – ВЛАДА СКАЗА (касније Флоријанчич) стигла је са већом групом изгнаника из Словеније у лето 1941. године и са родитељима и млађом сестром настанила се у Мрчајевцима. У припремама устанка, првих дана јула, повезала се са скојевцима и другим напредним омладинцима и убрзо је ступила у Четврту љубићку партизанску чету, у којој је била борац и болничарка. Учествовала је у борбама код Краљева у октобру 1941. По повратку са краљевчког фронта, неговала је рањене партизанске борце у Доњој Горевници. После повлачења партизанских снага према Старом Влаху и Босни, помагала је партизанске илегалце. Ово је откривено, па је у мају 1943. године ухапшена и одведена у Бањички логор. Рат је, ипак, преживела.

Устанички борци их памте у: *Севочанства – Причевања*, приредили Мирослав – Миле Мојсиловић и Радован М. Маринковић, Чачак, 1973;
Партизански видари, стр. 258.

„ВЕЛИМИРЕ СИНЕ, ХВАЛА ТИ“

ЉУБИЦА АНЂЕЛИЋ, домаћица из Остре, мајка два борца, које су непријатељи стрељали, туговала је и поносила се својим синовима. Ту тугу потискивало је сазнање о храбром држању си-

нова приликом њиховог злочиначког стрељања од стране четника и Немаца.

Наиме, групу партизана првих дана по повратку Немаца на слободну територију у заједничкој акцији похватали су четници и Немци и довели у Мојсиње, где је вршено погубљење. У тој групи су се нашли њени синови Светомир и Велимир. Светомир је имао двадесет година, а млађи Велимир тек 17. Велимир је био кројач и члан СКОЈ-а, а Светомир земљорадник. Оба су били борци Љубићког батаљона. Када су се нашли на губилишту испред пушчаних цеви, неко од четничких команданата, понуди Велимиру да га ослободе, због његове младости, али да викне: „Живео краљ“. Уместо да прихвати понуду, он је везаних руку изашао пред групу својих другова који су очекивали наредбу о погубљењу и пркосно узвикнуо: „Живео Совјетски Савез! Живела Комунистичка партија“! Отишао је у смрт заједно са братом и друговима са којима је водио борбу за ослобођење земље.

Када су мајци казали како је храбро Велимир отишао у смрт, казала је: „Велимире сине, хвала ти, дуњо и радовање моје...“ Затим је загрлила кћерку Видосаву, која је браћи везла звезде петокраке и шила на капама и замолила је да следи пут своје браће. Поносила се мајка својим синовима, који до последњег даха остадоше верни својим идеалима.

Сахранила је синове, усправљена као никада до тада. Гледала је на сахрани неколицину најсмелијих који дођоше да их испрате до вечне куће.

Много касније, у слободној земљи, мајка Љубица је често истицала: „Много је наше деце изгинуло, борили су се за боља времена, а која ми, ето, дочекасмо. Нису наша деца узалуд дали своје животе“. На зиду у својој кући држала је фотографије и споменице својих синова. Гледала их је са тугом, али и са поносом: дивне је синове имала.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 144;
Чачански ґлас, мај 1962.

НИСУ ЗАСТРАШЕНЕ ЗВЕРСТВИМА

РУЖА АНЂЕЛИЋ и њена мајка РАКИЛА, кћи и супруга Милоша из Остре, кога су четници на свиреп начин усмртили – клањем уз претходно мучење, сечење ушију и језика, вађење очију, ломљење руку и ногу – биле су верни сарадници борцима, који су се скривали у њиховом склоништу у непосредној близини куће. Дуго су времена у свом склоништу примале борце, обезбеђивале им храну, прале, крпиле, лечиле и превијале ране рањеницима...

После откривања бункера, садистичког мучења и убиства њиховог оца и супруга, четници су се окомили на њих две. Поред батина, Ружу су покушали и да силују. Била је приморана да напусти Остру и да се привремено склони у Београд, код стрица, који ју је пријавио као своју чистачицу. Међутим, четници су открили њено пребивалиште, па је морала да напусти Београд и да бежи у Зајечар, где је, у селу Прлета, радила најтеже послове да би преживела. Ту је остала све до завршетка рата.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 24;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 146.

ЊЕНА КУЋА – СТЕЦИШТЕ БОРАЦА

РАЈКА БЕЛИЋ, домаћица из Остре, дала је велики допринос НОП-у. Њен син Вукадин, земљорадник, рођен 1913. године, секретар партијске ћелије, водник у Трећој чети Љубићког батаљона и борац обновљеног Чачанског партизанског одреда, погинуо је у борби са жандармима и четницима у Остри 5. марта 1943. Њеног супруга, Михаила, ухватили су Бугари и отерали у Бањички логор, где су га стрељали 1. октобра 1943. Рајка је здушно

помагала НОП. Она је сина – јединца Вукадина подржавала у његовој борби за стварање бољег и срећнијег друштва. Њена кућа је у току рата била стециште партизанских бораца. У јеку најжешћег терора, у њеној кући су одржавани састанци партизанског руководства. Давала им је последње парче хлеба. Често је обављала и курирску службу, преносећи пошту и вести између партијских радника и бораца.

После ослобођења земље остала је верна идејама за које је њен син – јединац дао свој живот.

Умрла је у Остри, у 81. години живота, 3. фебруара 1969.

Чачански гласа, 8. фебруар 1969;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 145;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 23;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 263, лог. број 16335.

ЛОГОРАШИЦА СА БАЊИЦЕ

ЛЕПОСАВА БОРИСАВЉЕВИЋ, домаћица, рођена у Радосављевићима у Станчићима, живела је у Остри. Била је идејно везана за партизански покрет, иако је живела са супругом који није показивао никакве склоности према НОП-у. Она је преко другарица, у чијим су домовима била тајна склоништа, помагала борце. То није остало незапажено, па је ухапшена од четника, предата Немцима и спроведена у Бањички логор, где је робовала од 12. марта 1943. до 15. марта 1944.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 24;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 663, лог. број 10814.

НИЈЕ ХТЕЛА БРАЋУ ДА ИЗНЕВЕРИ

ОЛГА РАТКОВИЋ, стара 16 година, и њена мајка Сибинка, домаћица, чија су браћа и синови Милош и Саво од првих дана устанка отишли у Чачански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“, биле су уз њих. Иако малолетна, Олга је заволела партизански покрет под утицајем своје браће. Од првог дана устанка служила је као курир и то је радила све до одласка партизана за Босну у

децембру 1941. Разносила је партизанску штампу, летке и други пропагандни материјал.

Као омладинка из партизанске породице после повратка Немаца и када је успостављана квислиншка власт, иако малолетна, малтретирана је од четника. Чак је и затварана заједно са својом мајком у четнички затвор.

Милош и Саво погинули су као борци Друге пролетерске бригаде. Млађи, Милош, кројач, рођен 1922, члан КПЈ, погинуо је у борби против Немаца у Пријепољу 4. децембра 1943. Старији, Саво, металски радник, рођен 1922, члан КПЈ, погинуо је на Омеровим водама на планини Озрен у Босни 22. јула 1943.

Мајка Сибинка је, као таоц, тамновала у Бањичком логору, од 26. маја 1943. до 13. априла 1944.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 24;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 146;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 142, лог. број 14060.

СЕСТРЕ УЗ БРАТА

НАТАЛИЈА и НАДЕЖДА БОЖОВИЋ, сестре из Прељине, као омладинке су активно помагале партизански покрет. Њихов брат, Милош, ковач, рођен 1922. године, члан КПЈ, борац Љубићког батаљона и Чачанског батаљона Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби са Немцима на Сутјесци 13. јуна 1943. Њихов отац Здравко више пута је хапшен од четника, а провео је више од пет месе-

ци у логору на Бањици, као талац за сина Милоша, партизана. Наталију и Надежду, као сестре партизана, четници су више пута приводили на саслушање, малтретирали и мучили. Оне су у току рата сарађивале са напредним омладинкама, а Наталија је одмах по ослобођењу земље примљена у СКОЈ и активно радила на изградњи и обнови наше земље.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 18;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 147;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 366, лог. број 5175.

МАЈКА И ДВЕ КЋЕРИ

МИЛУНИКА ВУЛОВИЋ и кћери МИЛОСАВА и МИЛКА, домаћице из Прељине, познате су као једне од напреднијих присталица НОП-а. Милуника је са кћеркама учествовала у акцијама у припреми устанка: плетење вунених предмета, прикупљање добровољних прилога, спремање и давање куване хране. Њихов син и брат Драгиша, опанчар, рођен 1922. године, члан КПЈ, борац Љубићког батаљона, погинуо је у борби против Немаца на Краљеву 18. октобра 1941.

Због тога су четници врло често сву његову родбину малтретирали као партизанску породицу. Дуго времена су сестре и мајка морале сваког дана да се пријављују жандармеријској станици у Прељини. И поред тога, налазиле су могућности да преко других веза пружају помоћ партизанима. У више наврата у њиховој кући су боравили Раденко Мандић и Радован Јовановић. Та активност трајала је до половине 1944. године када се НОВЈ приближавала чачанском крају. Тада су четници

постајали све крволочнији у ликвидирању присталица НОП-а, па је претила опасност и породици Вуловић. Да би избегли трагичну судбину, у септембру 1944. године обадве сестре, мајка и отац Здравко напуштају свој дом и ступају у редове Друге пролетерске бригаде. Милосава је са сестром Милком учествовала у свим борбама ове бригаде – при ослобођењу Београда, на Сремском фронту... до коначног ослобођења земље.

Када је ослобођен чачански крај, мајка Милуника и отац Здравко су се вратили кући. Милосава је остала у ЈНА до половине 1946, а Милка до 1947. године.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 17;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палн борци и жртве, стр. 148;
Друга пролетерска бригада, стр. 519.

МАЈКА ХЕРОЈА

ЈУЛКА ЈОВАНОВИЋ, домаћица, рођена је 1895. године у Прељини. Њени су супруг Драгутин и син Радован били борци Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“. Касније супруг Драгутин је био борац Друге пролетерске бригаде.

Она је од првог дана устанка 1941. пружала пуну помоћ борцима, међу којима су били њени син и супруг.

После повлачења партизанских одреда за Босну, са њима је отишао и супруг Драгутин, а Радован се повуко у илегалност.

Јулка је доживљавала тешке тренутке терора, који су над њом вршили четници и жандарми. Лежала је у четничким затворима, а у априлу 1942. године је спроведена у Бањички логор, где је тамновала једно време, па пуштена. Међутим, поново је ухапшена и враћена у Бањички логор, где је остала све до његовог расформирања, 4. октобра 1944. У међувремену, док је била у логору, погинуо јој је син Радован, заменик команданта Чачанског партизанског одреда, политички комесар Одреда и секретар Среског комитета КПЈ за срез љубићки. После рата проглашен је за

народног хероја Југославије. Погинуо је у борби са четницима у селу Љутовници 5. фебруара 1944. Драгутин је прошао ратни пут Друге пролетерске бригаде и Друге пролетерске дивизије НОВЈ. Доживео је да се врати у своје место и свој дом, који је био опустошен. По повратку из логора, иако у годинама, Јулка је пружила пуну подршку новој власти при коначном ослобођењу земље и обнови.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 6;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 149;
Логор Бањица – логораши, књига I и II, стр. 377 и 666, лог. број 5333 и 10881.

ПРЕЖИВЕЛА ПРИЈЕПОЉСКУ ЕПОПЕЈУ

ДАРИНКА – ДАРА ЈОВАНОВИЋ – МИНИЋ – ОЛУЈИЋ, рођена је 1921. године у Прељини. У НОП се укључила од првих дана устанка 1941. и била једна од најактивнијих жена у селу. После одласка партизанских јединица за Босну злостављана је и прогањана, али је, и поред тога, наставила да пружа помоћ илегалним партијским радницима и преосталим борцима Чачанског партизанског одреда. У јулу 1943. године ступила је у новоформиран Чачански партизански одред, из кога је прешла у Прву шумадијску бригаду, где је била у Трећој чети Трећег батаљона. Касније је била комесар у Трећој српској бригади.

Преживела је ратну епопеју, коју је та бригада имала на Пријепољу 1943. године и прошла кроз касније борбе.

У НОВЈ је остала до краја 1944. године, када је демобилисана. Од тада је била политички радник у љубићком срезу и потпредседница Среског одбора АФЖ-а и члан Среског комитета КПЈ до 1968, када је пензионисана. Живела је у Београду. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 436;
Прва Шумадијска НОБ бригада, стр. 436;
Жене љубићког среза, рукопис у МИАЧ, стр. 4 – 6.

БОРАЦ И ПОЛИТИЧКИ РАДНИК

ПАВА ЈОВАШЕВИЋ била је домаћица у Прељини. Цела њена породица приступила НОП-у првих дана устанка 1941. године. Њен супруг Милош, земљорадник – песник, рођен 1913, члан КПЈ, један од организатора устанка у љубићком крају, политички комесар Пете чете Љубићког батаљона, погинуо је у борби против четника у Бањици 10. априла 1942. Девер Радосав (1916), земљорадник, члан КПЈ, борац Љубићког батаљона, погинуо је заједно са њеним супругом Милошем у Бањици у борби против четника 10. априла 1942. Други девер Раденко, земљорадник, рођен 1905, позадински радник НОП-а, мучен од четника, умро од тих последица у Прељини 30. јануара 1942. Пава је, као супруга Милошева и као припадница ове партизанске породице, заједно са јетрвом Милицом, од првог дана устанка активно радила на пружању помоћи НОП-у.

После повратка Немаца и погибије њених супруга и девера, непријатељи је нису остављали на миру, јер су знали да одржава везу са илегалцима. Често су је малтретирали, затварали и мучили. Њену имовину су развлачили и узимали, колико је ко хтео. Није имао ко да је заштити. Кућа јој је била стално под присмотром и блокадом.

После рата међу првима је бирана у органе власти и антифашистичке организације. Била је истакнути активиста, поштована и уважавана од својих сарадника.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 7;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. стр. 150.

У СТРОЈУ ДРУГЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ

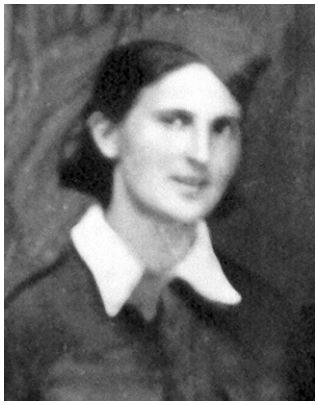

НАСТАСИЈА – ЂУРОВИЋ-КАЛУЂЕРОВИЋ (1923), домаћица из Прељине, симпатизер НОП-а, од 1944. године била је борац у Другој пролетерској бригади НОВЈ. Учествовала је у борбама за ослобођење Београда и на Сремском фронту.

Живела је у Краљеву. Умрла је 2010. године.

Друга пролетерска бригада, стр. 527.

ЧУВАЛА ДЕЦУ ПАРТИЗАНА

БРАНКА НАСТИЋ, домаћица из Прељине, потиче из сиромашне породице. Њу је у враме рата усвојила Здравка Јовашевић, под чијим је утицајем, иако малолетна, заволела партизане и преживела тешке муке од стране непријатеља, јер је живела у кући која је одржавала везу са партизанима.

Када је се Здравка почетком августа 1943. прикључила Чачанском партизанском одреду, Бранка је остала у кући са њеном малолетном децом иако је знала да јој прети опасност. На инсистирање родитеља и комшија да напусти Јовашевића кућу, била је упорна. И даље је одржавала везу са партизанима.

После рата учествовала је на омладинским радним акцијама, а на прузи Шамац – Сарајево завршила је дактилографски курс, запослила у Београду, где је наставила да живи.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 18.

РАТ КАО ОПРЕДЕЉЕЊЕ

ЗДРАВКА ЈОВАШЕВИЋ, домаћица из Прељине, од првог дана устанка 1941, заједно са супругом Милуном, учествовала је у пружању помоћи партизанском покрету, на чијем је челу један од руководилаца био њен брат Средоје Урошевић из Доње Трепче. Њен супруг Милун, рођен 1912, био је борац Љубићког бата-

љона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 11. децембра 1941. Због активног рада у време дизања устанка хапшена је и малтретирана од четника и после стрељања супруга. Међутим, она није престајала да ради за НОП, без обзира на тортуре којима је била изложена.

Завршавајући један задатак Партије, она је у августу 1943. ухапшена од четника у селу Кукићима, али ју је група партизана, под командом Раденка Мандића, ослободила. Тада се прикључила Чачанском НОП одреду. То је одлучило руководство Одреда, пошто је схваћено да је њен рад на терену неодржив: постојала је опасност да је четници закољу. При одласку у Одред, у својој кући, односно у подруму, пошто је кућа запаљена, оставила је двоје малолетне деце (од две и четири године) малолетној девојчици из комшилука. При формирању Прве шумадијске бригаде била је борац у њеној Трећој чети Другог батаљона. Радила је у санитету.

По ослобођењу земље била је активни официр ЈНА до септембра 1956. године, када је демобилисана у чину капетана. Живи у Чачку.

Жене среза љубићкоī, рукопис у МИАЧ, стр. 6;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 150;
Прва шумадијска НОО бриīада, стр. 453.

ТУЧЕНА И МУЧЕНА

НАТА ТОПАЛОВИЋ, омладинка из Прељине, којој су непријатељи убили оца, имала је у дому две малолетне сестре, због којих није могла да напусти кућу и оде у партизански одред, па је била изложена великом мучењу и малтретирању од стране непријатеља, нарочито четника, пошто је била једна од најактивнијих омладинки у Прељини. Поред разних мучења и малтретирања, као и хапшења које је издржала од стране непријатеља као припадник НОП-а, било је, чак, и покушаја силовања од злогласног четника Милоша Ћирковића.

Жене среза љубићкоī, рукопис у МИАЧ, стр. 7.

НЕСТАЛА У СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ

ЦМИЉКА – ЦИЦА КУЈУНЏИЋ, домаћица из Пријевора, рођена је 1923. године. Била је члан СКОЈ-а и политички деловала са Божом Томићем (касније проглашен за народног хероја), Вукосавом Козодером и другим активистима КПЈ.

Када су почеле припреме за устанак 1941, завршила је курс прве помоћи, а када је почео устанак међу првима је ступила у Љубићку партизанску чету, чији је командир био њен отац Секула. Као болничарка и борац са пушком у руци учествовала је у борбама за ослобођење Горњег Милановца и Чачка и на линији фронта Краљево – Крагујевац. Затим је учествовала у одбрани Чачка почетком новембра 1941. године.

Пре повлачења партизанских снага према Ужицу и Босни, са братом и сестром, уз помоћ другова, пренела је свог тешко рањеног оца и у својој кући ископала склониште, где је проживео све време рата а да склониште није откривено.

После смештаја рањеног оца покушала је да се са својим друговима пребаци у Босну. Међутим, у тој намери није успела, јер су је четници и Немци заробили у селу Рињагама, где је страховито мучена, затим спроведена у ВТЗ у Чачку, па у Бањички логор. Из логора за кратко су је вратили у Краљево, па у Чачак, онда опет у Бањички логор, где је била до 5. априла 1943. године. Тада ју је преузела Специјална полиција и од тада се губи сваки траг.

Била је позната као добра омладинка, храбар борац и добар друг. У логору је имала добро држање – од ње нису могли ништа да сазнају о њеној активности иако су је стављали на велике муке.

Иначе, цела њена породица била је на страни НОП-а: отац Секула, сестра Радовинка (провела је на Бањици две године, а када је изашла из логора прикључила се јединицама НОВЈ), баба Станија и деда Гвозден били су у Бањичком логору по 19 месеци, као таоци за сина Секулу, који у време рата није откривен.

Жене среза љубићкоī, рукопис у МИАЧ, стр. 155;
Лоīор Бањица – лоīораши, књига I, стр. 284, 667 и 668, лог. број. 3514, 8963 и 0892.

ИЗ ЛОГОРА У НОВЈ

РАДОВИНКА КУЈУНЏИЋ, омладинка из Пријевора, кћи Секулина, била је 1941. године борац Љубићке чете Љубићког батаљона. После повлачења партизанских одреда за Санџак и Босну, читава њена породица прогањана је, јер се њен отац Секула, као рањеник, повукао у илегалност. Ухапшена је и спроведена у Бањички логор, где је провела две године.

После изласка из логора ступила је у НОВЈ и остала до ослобођења наше земље.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 667, лог. број 10893.

ТУГОВАЛА ЗА СИНОМ

МИЛУНКА МИЛОВАНОВИЋ, домаћица из Пријевора, мајка је Драгише – Кеза Миловановића (1921), ученика гимназије, члана СКОЈ-а, борца Љубићког батаљона Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“, који је погинуо у борби против Немаца на Краљеву у ноћи између 14. и 15. октобра 1941. Она је свесрдно помагала партизане у чијим се редовима налазио и туговала је читавог живота за изгубљеним сином. Умрла је 9. маја 1980. у 78. години живота.

Чачански глас, 16. мај 1980;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 155.

МАЈКА ПАРТИЗАНКА

МИРЈАНА МИРА МИЛОВАНОВИЋ, домаћица из Пријевора, мајка је двојице бораца Прве чете Љубићког батаљона Ча-

чанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“: Драгомира и Милојка, који су од првог дана устанка били партизански борци.

Трагичну судбину имали су браћа Миловановићи. Ухваћени од четника, који су их предали Немцима, стрељани су истог дана у Војнотехничком заводу у Чачку 28. децембра 1941. Старији Драгомир (1921), учитељ, члан КПЈ, био је организатор устанка у љубићком крају. Годину дана млађи Милојко, земљорадник, био је члан СКОЈ-а. Своју младост поклонили су слободи, јер су били задојени духом слободара. Тежак је то био удар за мајку Мирјану, а њена породица је и даље злостављана. Њен трећи син, Милош, ухапшен је и спроведен у Бањички логор, где је дуго задржан.

После коначног ослобођења земље Мирјана је наставила активности које су њени синови започели. Била је активна у раду друштвено – политичких организација, посебно у АФЖ-у и Црвеном крсту. Бирана је за одборника и поротника Среског суда. Носилац је неколико јавних друштвених признања. Умрла је 22. јула 1983.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 155 – 156;
Чачански глас, 29. јул 1983;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 71;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 267, лог. број 3286.

МАЈКА ХЕРОЈ РОДИЛА ХЕРОЈА

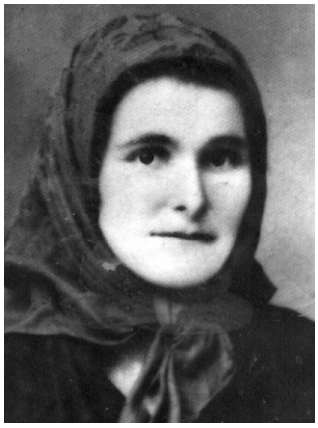

КОСАНА ТОМИЋ, домаћица из Пријевора, у рату је преживела велике страхоте.

Њен најстарији син Божидар – Божо, као комуниста, 1936. године истеран је из Чачанске гимназије. Касније се запослио у Фабрици хартије у Чачку, као радник. Хапшен је и тучен од ондашње полиције због свог политичког деловања. У припремама устанка 1941. био је један од истакнутијих организатора. Божо је био од 1939. године секретар Среског комитета КПЈ за срез љубићки, члан Окружног ко-

митета КПЈ за Чачак. Међу првим ступио је у Прву љубићку чету Чачанског НОП одреда. Био је политички комесар Чачанског батаљона Друге пролетарске бригаде. Погинуо је у борби против непријатеља на Бијелом брду код Прибоја на Лиму у марту 1944. године. За народног хероја Југославије проглашен је 20. децембра 1951. године.

Други Косанин син, Милија, рударски радник, био је борац Љубићког батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 28. децембра 1941.

Истог дана Немци су, у ВТЗ у Чачку, стрељали и трећег Косаниног сина, Милисава, члана СКОЈ-а, борца Љубићког батаљона. Њега су ухватили четници и предали Немцима.

Косанин брат Јеремија Савић погинуо је у борби против четника у Зеокама у децембру 1941.

Пре свих ових трагичних догађаја Косанину кућу крајем јула 1941. године запалили су Немци и све време док је кућа горела њу су држали под стражом – да лично посматра овај призор. Затим су је, са кћерком Милунком, спровели у Чачак, где су их испитивали, мучили и тукли. По изласку из затвора она је, уз помоћ неких пријатеља, поправила изгорелу шталу у којој је живела за време рата мучећи се и страхујући у свом бедном дому све до ослобођења. И у таквом стању, она је, преко симпатизера, пружала помоћ покрету у коме су њени синови дали своје животе.

Дочекала је слободу. Била је прва председница АФЖ-а у селу Пријевору, члан Среског одбора АФЖ-а, и прва председница Окружног одбора АФЖ-а учествовала је у свим другим организацијама у обнови земље.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАК, стр. 69 – 70;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 157.

КЛИЦАЛА ЈЕ: „ЖИВЕЛА СЛОБОДА“

РАДОЈКА ФИЛИПОВИЋ, учитељица, рођена је 1920. године у Пријевору. Била је члан КПЈ и борац Љубићког батаљона. У својој јединици је радила на специјалним задацима одржавајући везу са позадином, прикупљајући обавештајне податке, али је са својом четом учествовала у борбама против непријатеља. Прошла

је све ратне борбе које је водио Љубићки батаљон и њена чета под командом Секуле Кујунџића.

У борби на планини Јелици са Немцима и ченицима заробљена је са пушком у руци у селу Парменцу. Привели су је у четнички штаб у овом селу. Применили су над њом све врсте мучења. Тражили су од ње податке које је она знала о борбама њене јединице, али она ништа није хтела да говори, већ, када су је извели на стрељање, клицала је: „Живела слобода!“ Прво су је ранили из пушке, па су је тако рањену вукли друмом до потока, где су је довршили. Усмрћена је у Парменцу 2. децембра 1941.

Да би сачували успомену на њену трагичну смрт организација Савеза бораца НОР-а и грађани Парменца и Пријевора 1985. године, на месту где је Филиповићева усмрћена, подигли су Спомен – плочу на чесми, у коју је уклесано:

„РАДОЈКА ФИЛИПОВИЋ
1920 – 1941.
учитељица из Пријевора

Овде су је после страховитог мучења четници заклали децембра 1941 године.

Својим животом и смрћу учила је слободарству нове генерације“.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 155;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 157;
Дани страве, стр. 31 – 33.

ЧУВАЛА ЈЕ БОРЦЕ

БУДИМКА ВАСОВИЋ, домаћица из Прислонице, са супругом Раденком, у домаћинству имала је изграђено склониште, у коме су се све време окупације склањали партизани: Радован Јовановић, Владе Јањић, Милица Вучетић – Трепуша, Радоје Радојевић – Циго, Милош Минић, Мирољуб Нешковић – Жацо... У њеном дому они су се задржавали и више дана. Ту су добијали хра-

ну, прала им је рубље, крпила одећу, проверавала је терен, чувала стражу за време одржавања састанака. Са илегалцима се просто сродила, па кад оду, жељно је очекивала да се врате. Нарочито је волела Мицу Трепушу. После Трепушине погибије (сахрањена је на прислоничком гробљу), Будимка је редовно посећивала гроб, иако је знала да јој прети велика опасност уколико је неко од четника примети. Код њене куће су илегалци често остављали пропагандни материјал, који су она и њен супруг разносили симпатитерима НОП-а. Будимкина активност је трајала све време рата, али то није откривено.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 9 – 10.

БОРАЦ ДРУГЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ

МИЛЕВА Милована ГАВРИЋ, домаћица, рођена 1926. године у Прислоници, симпатизер НОП, 1944. године ступила у НОВЈ. Била је борац у Другој пролетерскј бригади НОВЈ.

Друга пролетерска бригада, стр. 519.

ХЕРОЈСКО УМИРАЊЕ

ЗОРКА – ЗОРА ГОЈКОВИЋ – ЈОВАНОВИЋ, домаћица, рођена 1922. године у Бајиној Башти, живела у Прислоници. Била је члан КПЈ и курир ОК КПЈ за Чачак. У 1941. години била је активан сарадник бораца Одреда „Др Драгиша Мишовић“, касније у време тешког терора – сарадник илегалних партијских радника и бораца. Поред поште, коју је носила као курир Окружног комитета КПЈ, преносила је и растурала пропагандни материјал, примала и скривала илегалце у својој кући, хранила их и водила рачуна о њиховој сигурности. Због те сарадње њеног оца Богдана четници су ухапсили, предали Немци-

ма и отерали у Бањички логор, а кућа је била под сталном присмотром четника и жандарма

У тој ситуацији састанке је често одржавала на гробљу у селу Соколићима. У време највећег четничког терора, од 1942. до 1944. године, њена активност није била умањена, што је будно праћено. Због тога је четници хапсе у мају 1944. године са сарадницама Францишком Новак, изгнаницом из Словеније, Ленком Крупеж, омладинком из Ракове, и Маријом Комадинић Ђурић из Соколића. Одвели су их у једну пољану између Прељине и Балуге, где су их после једнодневног садистичког мучења поклали. Њихова унакажена гола тела оставили су поред пута који води од Прељине према Балуги како би пролазници могли да их виде, сматрајући да ће тиме заплашити остале присталице НОП-а. Изнад њихових глава ставили су напис: „Овако пролазе сви који раде за партизане“. Овај злочин извршили су: Рајица Илић, Миле Козодер, Превислав Миловановић – Ебир и неки Величко, за кога кажу да је служио као кочијаш код Милорада Радовића у Љубићу.

Несрећну девојку Зору је заклао Рајица Илић, а држао ју је Милан Јовановић, звонар цркве у Прељини. Заклана је, а није имала ни пуне 22 године живота.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 7 – 8;
Слободари, стр. 103 – 111;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрт̄ве, стр. 158.

Наталија Ристовић, сељанка из Доње Трепче, у својој песми „Слобода 1944. године“, посветила је део стихова смрти Даре и њене три другарице заклане 22. маја 1944:

Чим партизан с партизаном стане,
Тад кољаши оштре каме.
Из кревета воде мирне људе,
да им Бојан и његови суде.
Тешко оном коме Бојан суди:
оштру каму зарија у груди.
Многа мајка без синова оста,
много деце сирочетом поста.

Прислоница претрпела јаде:
отераше три девојке младе.
Четврта је из Ракове била.
Свака беше као бела вила.
Слава њима до вијека била,
за слободу свака се борила.
За слободу животе су дале,
под крвничком камом су пале.
Муке њене биле су големе:
по телу су биле исечене.
То је било баш у летње дане,
покрај пута биле су поклане
Баш у јутру, када зора свану,
у Балузи код аеродрома,
покрај друма куда народ иде,
да их тако намучене виде.
Уз јендек им прислонило главе,
а више њих исписали табле:
„Сваки овим путем ће проћи,
који неће нашим путем проћи“.
Бојан мисли да ће бити боље,
да што више народа покоље...

Жене среза љубићког, стр. 20.

РУЧАК ИЗ ЈЕДНЕ ШЕРПЕ

ЗАГОРКА ДОМАНОВИЋ, домаћица из Прислонице, са својим супругом Илијом, од дизања устанка 1941. године активно је помагала партизански покрет. Са другарицама из села спремала је храну борцима, плела чарапе, џемпере и друге одевне предмете.

Ни после повлачења партизанских снага за Босну, њена активност у пружању помоћи преосталим борцима и илегалцима није престала, у чему је имала пуну подршку од супруга Илије.

У њихову кућу често су долазили илегалци и дуже се задржавали. И поред сиромашног стања, увек је одвајала хране и за гладне другове.

Једном приликом у њено двориште упало је девет жандарма који су пошли у потеру за партизанима. У том моменту у подруму куће је било пет илегалаца, спремних да ступе у борбу уколико их жандарми пронађу. Жандарми су читав сат у дворишту куће испитивали њеног супруга Илију тражећи обавештење о кретању бораца. Илија је тврдио да о њима не зна ништа. Био је доста убедљив и хладнокрван, па су му жандарми поверовали, али су захтевали да им домаћин да дâ нешто ручају. И док су се сместили у кућу да се припреме за ручак, Загорка је са флашом отишла у подрум да им донесе ракије и обавестила партизане да изгледа неће бити претреса. Када је припремала храну за жандарме, припремила је и за пет бораца у подруму. Тако су из једне шерпе нахрањени жандарми, али и борци које су они гонили.

Када су жандарми отишли, борци су одали признање Домановићима за сналажљивост и хладнокрвност. Овакав њихов поступак убедио је борце да у њима имају верне и одане сараднике.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 10 – 11.

И НА СРЕМСКОМ ФРОНТУ

МИЛИЦА МИЛИЋ, домаћица из Прислонице, чији је супруг Љубисав био борац Љубићког батаљона, касније борац у Другој пролетерској бригади, здушно је подржавала НОБ. Због терора четника, 1944. године отишла је у НОВЈ и учествовала у борбама на Сремском фронту, које је водила Друга пролетерска бригада. У НОВЈ је остала до ослобођења целе наше земље.

Њен супруг, Љубисав, због недисциплине, стрељан је од штаба батаљона у селу Кошчице на Каменој Гори 9. фебруара 1942.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 15;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 161.

СРБИЈА – ЊЕНА НОВА ДОМОВИНА

ФРАНЦИШКА НОВАК, учитељица, избеглица из Словеније живела у Прислоници, сарадник НОП-а, која је заједно са Зором Гојковић пружала неограничену помоћ борцима, а затим и илегалним радницима после повратка Немаца, и одласка партизанских јединица за Босну. Њена актовност није остала незапажена код четника, па су је више пута позивали у своје штабове и саслушавали и малтретирали. Четничке црне тројке су је ухватиле и одвеле у четнички штаб, где је после једнодневног мучења заклана, заједно са Зором Гојковић, Маријом Комадинић и Ленком Крупеж 22. маја 1944. године.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 9;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 162.

*
* *

Поред наведених из Прислонице и суседних села, било је још жена које су активно помагале НОП: Станислава Стризовић, Наталија Глишић, Станислава Тешић и Персида Бошњаковић из Брђана, Јермила Правдић, Милеса Правдић из Прислонице и Славка Шкипић из Прислонице.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 15 – 16.

ПОМАГАЛА ПАРТИЗАНЕ

ЗОРКА ВЕСКОВИЋ, домаћица из Ракове, на почетку устанка 1941. године, са кћерком Миленом, ангажовала се у акцијама прикупљања вуне и плетењаразних вунених предмета за партизане. У годинама окупације помагале су илегалце на терену, због чега су често малтретиране. Њен син Милош, који је на

почетку устанка отишао у партизане, дуже времена провео је у затворима и логорима.

Жене среза љубићкоī, рукопис у МИАЧ, стр. 16.

ЧЕЛИЧНО СРЦЕ МАЈКЕ ДРАГИНЕ

ДРАГИНА КРУПЕЖ из Ракове, са својим супругом Милованом, родила је и одгајила једанаесторо здраве и напредне деце. Да би их оспособили за живот, упућивали су их на школовање.

Неки су кренули у гимназију и на студије, други су изучавали занате одлазећи и враћајући се пешице из Ракове у Чачак и обрнуто.Њихова деца су од рођења осетила социјалну неправду, која је уочи Другог светског рата владала у друштву, па се већина њих определила за социјалистичке идеје, којима је тражена економска и политичка равноправност међу људима. Отуда је у њеној породици уочи рата било чланова Комунистичке партије, скојеваца...

Када је 1941. године почео устанак против окупатора, пет синова Драгине и Милована ступило је у партизане.

Син Славко био је познат као један од организатора устанка у чачанском крају.

Мајка Драгина их је испратила водећи, при том, рачуна да буду добро одевени и обувени. Са кћеркама је прела вуну, плела топлу одећу, јер је окупатор сву војну опрему уз помоћ својих сарадника одузео и отерао у своју земљу. Голоруки борци, нису имали ни одеће, ни обуће, ни оружја. За све ове потребе морали су се ослонити на народ. Драгина, не само да је снабдевала своје синове, већ и њихове другове.

При нападу већих и јачих немачких јединица на слободну територију, када су се партизанске јединице морале повлачити за Санџак и Босну, у тим редовима били су и њихове синови Славко и Милић. Остали синови, који нису успели да се повуку, пали су унемилост Немаца, четника, љотићеваца и других слугу окупатора.

Сина Божидара (1910), члана НОО и борца Љубићког батљона, заробили су четници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 16. децембра 1941.

Синове Секулу и Живка, борце Љубићког батаљона, ухватили су четници и предали Немцима и они су их упутили у Бањички логор. По пуштању из логора, сина Живка четници су мобилисали и отерали на Копаоник, где су га убили 16. јула 1944. Остали чланови породице, укључујући мајку Драгину, супруга Милована, кћерку Милку и снаху Радмилу провели су кроз четниичке и полицијске затворе у Ракови, Прељини, Горњем Милановцу, Краљеву, Чачку... Из ових затвора и логора на Бањици, упућена је Драгина, са супругом Милованом и снахом Радмилом, која је била у петом месецу трудноће и која ће у логору родити мушко дете, коме је мајка Радмила, из пркоса, дала име Славко, по свом деверу који је тада већ био међу погинулим у Другој пролетерској бригади у Босни. Страхујући за њега због имена, у логору су га почели звати Бато да би избегли одмазду логорских власти. Једно време у Бањичком логору из Драгинине породице се нашло шест чланова, укључујући и малог Бата. Сви су у логору провели заједно укупно шест година и шест месеци или 2735 дана.

По повратку, у Ракови су нашли кућу опљачкану: све што се могло отерати или однети, узето је. Деца Милка, Милена и Жарко живели су полуилегално код пријатеља и родбине. Драгина и Милован повукли су се у себе, никуда нису ишли, нити су са ким говорили о својим мукама, очекујући вест о своја четири сина – да ли је ко преживо. Вести о судбини њихових синова потрудили су се да им саопште локални четници, и то на циничан и безобзиран начин. Заслепљени мржњом, једне ноћи шаљу човека из својих редова који је показивао знаке неурачунљивости, који је, уместо израза саучешћа, изрекао посебну врсту задовољства, тражећи од Драгине и Милована да кажу „драгичка“. Потом им је саопштио вест да су сва четири њихова сина погинула. Исказали су задовољство, ликовање и уживање у туђој несрећи. Затим је та пијандура почела да пуца и пева. Тај чин пијаног четника – комшије био је један од најтежих које су до тада Драгина и Милован преживели. Јер, до тада су се надали да ће неко од њихових синова остати у животу. Драгина је ћутећи примила ту вест гризући своју мараму како би пригушила јецаје. Милован се, по-

што није могао коме, обратио Богу да са њим расправи своје муке речима: „Боже, да ли те има?“

Туговали су Драгина и Милован за својим синовима, повукли су се у себе. Били су поноснии достојанствени. Никога нису хтели да оптерећују својим мукама.

И, када је дошла слобода, када су многи за смрт њихових синова могли да положе рачуне, они то нису тражили. Нису хтели освету. Њихова мука и њихов бол остали су само у њима.

Много година, све до своје смрти, туговала је мајка Драгина, на друге своју тугу није преносила, а да је у дугим бесаним ноћима водила дуге разговоре са својим мртвим синовима, обећавајући им: „Не бојте се, децо моја, нећу јавно плакати и кукати. Нећу дозволити душманима да ликују. Разговараћу са вама, овако тајно, ноћу. Бићу храбра, остаћу ваша мајка“.

Обраћала се синовима појединачно:

„Божо, сине мој, кућо моја, рано си се уозбиљио. Рано си почео да бринеш о кући, о свима нама. Убише те душмани, а да те није оженила мајка. Молила сам попа Булића, да те, уместо свадбе, бар сахранимо. К’о човека. Ни то ми није дозволио. Крвник, поп антихрист, земља му кости истурила дабогда.

Славко, славо моја. Пркосу и поносу, мајке и целе породице, сада кад си завршио све школе и студије, уместо да стваращ породицу и бринеш о мајци и себи, морао си да се бориш за свој живот и живот других људи. Уместо да као мајка припремам свадбу за твоју женидбу, ја се распитујем где си погинуо. Отишао си, сине, са овог света а да ни мајка не зна ни где ти кости остадоше.

Сине Живко, узданицо моја, погибе, сине, а да ниси стигао ни да се поиграш са својим малим сином Батом. Остаде ти син сироче, а да није ни запамтио твој лик.

Милићу, мили сине, дете моје, коме си ти сметао? Па зар је и тебе, тако малог дечака неко могао да убије? Кажу ми да си погинуо негде у Босни, али нико не зна, или неће да кажу место, где почиваш, да те мајка посети.“

Ове речи мајке Драгине слушао је син Жарко, ноћу, док су други спавали. Запамтио их је и носио у себи читавог живота као своју тајну, па их је пренео на папир и направио за себе велико олакшање.

Од четворице погинулих синова само посмртни остаци сина Живка сахрањени су на гробљу у Ракови. Остала три по завр-

шетку рата сахрањени су у заједничке гробнице: Божо у Спомен парку борбе и победе у Чачку, Милић у Прељини, а Славко у Новој Вароши.

Када су после рата позвали Драгину у Општински одбор Савеза бораца и убеђивали је да поднесе захтев за добијање инвалиднине за изгинуле синове, одбила је рекавши да њена деца нису гинула да би она то касније наплаћивала. Умрла је крајем фебруара 1975.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 66 – 67;
Крупежи у борби за слободу, стр. 100 – 110;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 165;
Владимир Лале Никшић, *Песма*;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 283, 377, 667 и 668, лог. бројеви 3509, 3539, 10888, 10889 и 10909.

Уз велико поштовање према Драгини, мајки – јунаку Владимир – Лале Никшић посветио је ове песме:

ДРАГИНА КРУПЕЖ МАЈКА ОД МОРАВЕ

I

Изнедрила Морава мајку Драгину,
Драгина изнедрила
Седам синова и четири кћери.
Изнедрила сиове домовину да бране.
Синови јој СОКОЛОВИ били.
Кум им лепа српска имена наденуо:
Милош, Божидар, Живко, Славко, Милић, Секула
и Жарко.

II

Расла деца у породичној срећи и љубави.
Синови израсли к'о јабланови.
Кћери к'о оморике танке.
Онда је дошло зло пролеће 1941.
Дошли Немци у априлу.

Поробили земљу милу.
Слободари на устанак људе дижу –
Да у ропству не гамижу.
За бој дорасла браћа мила
Устанку се придружила.

III

Ратни вихор пожар носи,
У пламену земља гори,
Коса смрти људе коси
Драгинина четири сина.
Да слободе сунце гране,
Задобише љуте ране.
Смртоносне ране биле,
У вечност их преселиле.

VI

Док јој срцем пустош хара,
Храбра мајка с мртвом децом
Тужбалицом разговара:
„Синови моји мили,
Проклет био, ко вам крила поломио“.

V

У очима суза нема,
А туга је преголема.
Док около шуме шуморе,
Док Моравом таласи жуборе,
Из грла јој потресне речи роморе.

VI

О мој Божо, божји дару,
О мој Живко, жива рано,
О мој Славко, славо моја,
О мој Милићу, мили сине.

VII

О синови, моји СОКОЛОВИ,
Жалиће вас мајка ваша
Док ми у недрима срце куца,
Док не склопим тужне очи.
Жалиће вас мајка ваша
До последњег уздисаја.

ИЗБЕГЛА КЛАЊЕ

МИЛКА КРУПЕЖ, кћерка Драгине и Милована, домаћица, као члан партизанске и комунистичке породице, са великим одушевљењем учествовала је у многим акцијама у свом селу и у Чачку 1941. године.

У току прве непријатељске офанзиве и повлачења партизанских снага, са члановима своје породице напустила је Ракову и преко планине Рожња кренула ка Савинцу и Шаранима, одакле се морала вратити. Била је одмах ухапшена од четника, па је преживела разна малтретирања и мучења у затворима у Ракови, Прислоници, Соколићима и Прељини. Сва та мучења издржала је и чим би била пуштена из затвора, активно је радила за НОП, у коме су била њена браћа Славко, Божидар, Милић, Живко и Божо, иако је била под сталном присмотром и под ограниченим кретањем. Само игром случаја преживела је да није ликвидирана са своје четири другарице у селу Балуги. Имала је срећу да су четници закаснили да је доведу на место одређено за ликвидацију. Поред мука које је преживљавала, туговала је због свега што су подносили чланови породице у логорима: отац и мајка, два брата и снаха. Посебно је потресена смрћу своја четири брата, који су дали своје животе на стратиштима у току Другог светског рата.

Крупежи у борби за слободу, стр. 78 – 80.

РОДИЛА СИНА У ЛОГОРУ

РАДМИЛА КРУПЕЖ, супруга Живкова, домаћица из Ракове, снаха Драгине и Милована, кћерка је Филипа Марковића из Ракове, партизана. У току рата дошла је из једне партизанске у другу партизанску породицу. Имала је смелости да то уради иако је знала да Крупежима, као и њеном оцу, предстоје тешки дани прогона.

После неколико месеци проведених у браку ухапсили су је и спровели у Бањички логор. Очекивала је да ће у Бањичком логору наћи оца Филипа, који је пре неколико месеци тамо упућен. Међутим, до сусрета није дошло, јер су јој оца већ били стрељали у Јајинцима.Она је у логору родила сина, коме је дала име Славко, по свом деверу, за кога тада није знала да ли је био у животу, јер се налазио у Другој пролетерској бригади у Босни. Био је то израз пркоса. Мали Бато би је један од најмлађих логораша.

По изласку из логора доживела је погибију супруга Живка, кога су четници отерали у брбу против партизана на Копаоник, где су га убили 16. јула 1944. Тако је Радмила у овом рату изгубила, поред оца Филипа, и супруга. Остала је верна идејама за које су дали животе њене обе породице.

Крупежи у борби за слободу, стр. 80 – 81;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 165 – 166;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 667, лог. број 10889.

ДЕЛИЛА ЈЕ СУДБИНУ СВОЈЕ РОДБИНЕ

МИТРА КРУПЕЖ – ЛАЗАРЕВИЋ, кћерка Драгине и Милована, била је удата за Драгољуба Лазаревића у Доњу Трепчу, кога су стрељали Немци и домаћи издајници на Орловику у Доњој Трепчи 1. децембра 1941. Била је део породице Крупеж и веран сарадник партизанског покрета, коме су припадали, поред свих чланова њене породице и супруг Драгољуб.

После смрти супруга, као самохрана мајка, морала је водити рачуна о своје двоје малолетне деце.

У борби за слободу дали су своје животе њена четири брата: Божо, Славко, Живко и Милић и супруг, док је читава њена породица терорисана све време рата.

Крупежи у борби за слободу, стр. 82 – 83;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 119.

МАЈКА

МИЛИЈАНА – МИЉА КРУПЕЖ, домаћица, супруга Здравкова, у устаничкој 1941. години испратила је синове Животу и Предрага у партизане, а она је са кћеркама, Ленком и Милостивом, пружала помоћ свим борцима старајући се да им живот олакшају.

По повратку Немаца на слободну територију, Предраг се повлачи са друговима из свог одреда у Босну. Четници хватају Животу и предају га Немцима, који га стрељају у ВТЗ у Чачку 16. децембра 1941.

Међутим, и поред бола за сином Животом, Милијана подржава кћерку Ленку у њеној сарадњи са борцима на терену.

У мају 1944. године за Ленку су дошли по злу познати припадници четничких тројки. Миља је знала: Кога су они одводили, тај се никада кући није вратио. Покушала је да заштити кћерку. Међутим, један четник, иначе приглупи комшија, ударио ју је неколико пута кундаком пушке у предео бубрега. Ленку су заклали, што је био други удар на здравље мајке, која се после кундачења четника више није дизала из кревета. Умрла је после неколико дана од кундачења четника и од бола.

Крупежи у борби за слободу, стр. 64 – 65;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 165.

ЗАКЛАНА НА ДОМАК СЛОБОДЕ

ЛЕНКА КРУПЕЖ, ДОМАЋИЦА, рођена је 1922. године у Ракови. Уз своју браћу, Живка и Предрага, који су од првих да-

на устанка 1941. године постали борци Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“, заједно са сестром Милостивом и мајком Милијаном, са великом љубављу помагала је НОП. Радиле су у позадини (разношење штампе и летака, плетење и шивење одевних предмета, прикупљање добровољних прилога) за борце у Одреду.

При одласку партизанских одреда за Босну, а тамо је отишао и брат Предраг, према Ленки и читавој породици четници су спроводили насиље и терор. Брата Животу, борца Љубићког батаљона, заробљавају четници и предају Немцима у Чачку, где је стрељан 16. децембра 1941. Ленку су четници ухапсили и затворили у Основној школи у Ракови, где су је подвргли разним мучењима.

Повремено је пуштана из затвора у Ракови. Поново је четници хапсе и предају Немцима, који је спроводе у Бањички логор, где је остала шест месеци.

После пуштања из логора, повезала се са Радованом Јовановићем, преко њега са Зором Гојковић из Прислонице, Маријом Комадинић из Соколића и Францишком Новак, учитељицом – избеглицом из Словеније, која је живела у Прислоници. Активност ове групе четници су будно пратили, јер су биле главни сарадници илегалаца. Више пута их приводе у своје штабове, где их саслушавају, туку и муче на разне начине.

У мају 1944. године четници, осећајући да им се ближи крај, покушавају да заплаше народ и да покажу своју моћ, па хапсе ове четири жене, које осуђују на смрт клањем. За тај злогласни чин су одабрали раскрсницу путева Чачак – Краљево – Горњи Милановац, на простиру између Прељине, Балуге и Коњевића. Заклале су их комшије. Изнад њихових унакажених и нагих тела остављен је напис: „Овако ће проћи сви који сарађују са партизанима“. На њеном унакаженом телу родбина је избројала 21 ударац камом.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 17 – 18;
Крупежи у борби за слободу, стр. 62, 63, 64 и 75;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 165;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 377, лог. број 5338.

САПАТНИК И – БОРАЦ

МИЛОСТИВА КРУПЕЖ, кћерка Здравка и Миљане, омађица из Ракове, у току рата преживела је трагедију своје породице. Брата Животу стрељали су Немци у Војнотехничком заводу у децембру 1941. Сестру Ленку, са којом је сарађивала на пружању помоћи партизанима, заклали су четници у мају 1944. Мајка Милијана умрла је од тешких повреда које су јој нанели четници приликом покушаја да зашити Ленку, коју су кољаши извукли из куће уочи самог клања.

Да би избегла судбину свога брата, сестре и мајке, Милостива у септембру 1944. године постаје борац Четврте црногорске бригаде НОВЈ и учествује у борбама до коначног ослобођења земље.

Крупежи у борби на слободу, стр. 75.

ПРКОСНИЦА

ВЈЕРА КРУПЕЖ, ученица учитељске школе, пре рата се у Ужицу повезала са напредном омладином. Била је члан организације СКОЈ-а, због чега је искључена из школе и спроведена у Чачак.

У устаничкој 1941 приступила је партизанима и постала борац Прве чете Љубићког батаљона. Рањена је у новембру 1941. године у борбама за одбрану Чачка.

После повлачења партизанских јединица за Босну, скривала се код стрица Здравка у Ракови. Ту су је пронашли четници и предали Немцима у Чачку. Из затвора у Чачку спроведена је у логор на Бањици, па је затим пребачена у логор у Смедеревској Паланци, где је остала до расформирања овог логора. По изласку из логора, прикључила се НОВЈ, ступивши у Шесту ис-

точнобосанску бригаду, са којом је учествовала у борбама до коначног ослобођења земље.

По завршетку рата остала је једно време у ЈНА. Испољавала је изузетну интелигенцију, посебно је била обдарена за поезију, па је оставила лепих песама посвећених НОБ-у и страдањима нашег народа. Објавила је и једну збирку песама. Вјерин отац Радослав, учитељ, борац Љубићког батаљона и борац Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против непријатеља код Гламоча 1942. године.

Крупежи у борби за слободу, стр. 76 – 77;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 284, лог. број 3515.

Када је 1961. године у Васиној улици у Београду приређена изложба „Бањица 1941 – 1961. године“ преко звучника је рецитована песма о Бањици, за коју је речено да ју је спевала Јелена Ћетковић пред стрељање.

Међутим, постоје убедљиви докази на основу којих се може утврдити право ауторство ове песме, која је гласила:

Ван града у пољу,
Пустом широком,
Стоји кућа смрти,
Тај уклети дом.

Крај зидина хладних
Дана свакога
Изводе нам другове
Срца челичнога.

У подруму мрачном,
Где царује јад,
Ту је црна крила
Раширила глад.

По собама хладним
Мајке, очеви,
У очима њиховим
Понос борави.

Окупатор бесни,
Груди нам разбија,
Издајица рода
Крв нам испија.

Фашистички крвниче,
Крв те пече, знај,
Освета је она,
Смрт доноси крај.

Док нас на Јајинце
Тиран одводи,
С песмом на уснама
Кличемо слободи.

Док плотунске паљбе
Пролама се рик,
„Живела слобода“
– Чује се узвик.

И кроз дом уклети
На пољани тој,
Храбрих логораша
Одјекује пој.

Кроз решетке песма
Смрти пркоси
И поздраве жарке
Борби доноси.

Одмах пада у очи да ова песма није написана ијекавштином, а Јелена Ћетковић је била пореклом Црногорка и служила се ијекавштином. Осим тога, она у свом животу није написала ниједан стих. То не мора да буде пресудна чињеница, али се мора имати у виду. Уз све ове индиције, постоје и сведоци који су били с Вјером Крупеж у соби, а они су знали да она пише стихове. Дакле, она је аутор ове песме.

ПАЛА ЈЕ НА РАТИШТУ

РАДМИЛА – РАДА КРУПЕЖ, супруга Радослава, учитељица, рођена је у Ужицу 1920. У устаничкој 1941. години била је борац Ужичког НОП одреда, касније Чачанског батаљона Друге пролетерске бригаде. Погинула је у борби код Пријепоља 4. децембра 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 65;
Хроника фамилије Крупеж, стр. 151.

БОРАЦ СА СЕДМОРО ДЕЦЕ

МИЛОСТИВА МАРКОВИЋ, домаћица из Ракове, мајка седморо деце, од Комадинића из Соколића, преживела је велике патње и страдања у току рата. Пре рата у њену кућу су долазили припадници комунистичког покрета и доносили су разни пропагандни материјал, који је, са својим супругом Филипом, дотурала симпатизерима КПЈ. Била је у сталној вези са својом сестром Даницом Поповић из Вапе, која је већ тада припадала комунистичком покрету, као и са својом браћом Комадинићима из Соколића.

Њена активност је повећана дизањем устанка 1941. Здушно је са супругом Филипом прикупљала помоћ за борце.

После одласка партизанских одреда за Босну, Милостиву су четници злостављали, одузели јој личне исправе и забранили кретање из села. Претили су смрћу у случају да прекрши њихове наредбе.

Једном су је ухапсили и одвели у четнички затвор на Сувом брегу у Љубићу, где су је двојица злочинаца превијену преко неке клупе тукли моткама тражећи да каже имена партизана са којима одржава везу. Тако испребијану држали су је десетак дана у подруму, затим су је пустили са претњом да не сме нигде да се креће из свога дворишта. Говорили су: „Да није оно твоје седмо-

ро ситне деце, не би нам више ни зевнула“. У марту 1943. ухапсили су јој супруга Филипа и предали Немцима, који је спроведен у Бањички логор, где је стрељан 30. новембра 1943. Али, и поред тога, она је преко старих веза продужила да ради за НОП, због чега је преживела још неколико напада на кућу.

После рата у четничким архивама пронађен је списак припадника НОП-а, које је требало заклати. Међу њима је и Милостива Марковић.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 14;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 166;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 663, лог. број 10826.

НАЈДРАЖЕ ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

СТАНИСЛАВА РИСТАНОВИЋ, домаћица из Ракове, у току рата изгубила је супруга и два сина.

Њеног супруга, Војислава (1898), земљорадника, борца Љубићког батаљона, заробили су четници и предали Немцима, који су га обесили у затвору у Чачку у децембру 1941.

Сина Милутина (1921), земљорадника, борца Љубићког батаљона, заробили су четници у Парменцу и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 16. децембра 1941.

Други син Жарко (1918), земљорадник, борац Љубићког батаљона, од 1944. године био је у Команди места у Брђанима, а затим у Прељини; погинуо је несрећним случајем 22. децембра 1944.

Станислава је свесрдно помагала партизански покрет, а била је активиста и после ослобођења земље.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 166;
Ракова – село крај Мораве, стр. 206 – 209.

СУПРУГА ХЕРОЈА

ЈУЛИЈАНА – ЈУЦА ПЕТРОВИЋ, учитељица у Рошцима, била је 1941. године међу организаторима устанка, заједно са својим тадашњим супругом Предрагом Јевтићем – Шкепом, који је касније проглашен за народног хероја Југославије.

После рата била је члан Среског народноослободилачког одбора у Љубићу и његов први референт за просвету и културу. Касније је службовала као просветар у више места.

Умрла је у Београду 1. децембра 1968. у 58. години живота. Сахрањена је у свом селу, Рошцима, 4. децембра 1968.

Чачански гласˮ, 7. децембра 1968.

СА КЋЕРКОМ У НОВЈ

МИЉА ДОМАНОВИЋ, домаћица из Соколића, била је сарадник НОП-а за све време рата. Преко својих синова одржавала везу са партизанима и пружала им неопходну помоћ. Због њене активности, и због њена два сина, који су били у партизанима, и активности њених кћерки, често је малтретирана, мучена и тучена од стране четника.

Било је случајева да су је испребијану у колима довозили кући. Због претњи да ће бити ликвидирана, заједно са кћерком у августу 1944. прикључила се НОВЈ, где је остала до краја рата.

Жене среза љубићкогˮ, рукопис у МИАЧ, стр. 13 – 14.

ИЗГУБИЛА ДВА СИНА И СНАХУ

КОСАНА ЂУРОВИЋ, домаћица из Соколића, сарадник НОП-а, у току рата изгубила је два сина и снаху.

Са својом снахом Маријом активно је пружала помоћ борцима од првог дана устанка 1941.

После повратка Немаца, са снахом Маријом, припремала је храну, плела џемпере, чарапе и друге одевне предмете за бор-

це, међу којима се од првих дана налазио и њен син Љубиша, члан КПЈ, борац Љубићког батаљона, касније борац Друге пролетерске бригаде, који је у борби са Немцима рањен и од тих рана подлегао у војној болници у Тополи 29. октобра 1944.

Други син, Момчило, као симпатизер НОП-а, мучен је од четника и од тих последица умро је 5. априла 1943.

Као сарадницу НОП-а и као мајку синова партизана, четници су је често саслушавали, хапсили и тукли.

Остало је у сећању овакво мучење: Оборили су је на земљу, а испод стомака ставили трупац, па су је тројица четника тукла моткама – да би признала ко су партизани са којима сарађује.

Када и под таквим мукама није одала своје сараднике, пустили су је испребијану да оде кући.

Никаква мучења нису је застрашила. И даље је била верна НОП-у и после смрти снахе Марије, чије јој је дете остало на старање.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 19;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. стр. 169.

ЗАКЛАНА

МАРИЈА ЂУРОВИЋ – КОМАДИНИЋ, домаћица, рођена 1922. године у Соколићима, била је сарадник НОП-а. Њена родбина – Комадинићи и Ђуровићи – припадала је партизанском покрету, као и њен супруг Љубиша, земљорадник, члан КПЈ, борац Љубићког батаљона. Борац овог батаљона био је и њен брат Милан (1919), који је стрељан од Немаца у Коњевићима 7. јануара 1942. Други брат Никола (1924), сарадник НОП-а, отеран је од стране четника 1944. године на Копаоник, у борбу против НОВЈ,, па су га четници убили. Њена сестра Даница, удата за Милана Поповића у Вапу, била је члан КПЈ пре рата; после повратка Немаца отерана у Бањички логор, где је провела дуго времена.

Уз ову ближу родбину, ту су и браћа од стричева Драгомир – Драго и Милош, борци Љубићког батаљона.

У таквом окружењу Марија је од првог дана устанка почела да помаже борце у јединицама.

Све време рата била је повезана са групом илегалаца којом је руководио Радован Јовановић из Прељине. Пуну подршку имала је од свекрве Косане, чија су два сина била у партизанима.

Марија је разносила пропагандни материјал, старала се о храни, одећи и обући, вршила курирску и обавештајну службу. Њену кућу су четници често претресали, њу одводили на саслушања тражећи да ода партизане са којима сарађује.

У мају 1944. године ухапшена је са Зором Гојковић, Францишком Новак и Ленком Крупеж. Њих су четници одвели и на терену између Прељине и Балуге, после целодневног мучења, заклали. Њихова нага тела су изложили на раскрсници путева Прељина – Балуга. Четници су тако желели да застраше симпатизере НОП-а.

Крвави пир над недужним девојкама су извршили: Рајица Илић, Миле Козодер, Превислав Миловановић – Ебир, и неки Величко, за кога се каже да је служио, као кочијаш, код кафеције Милорада Радовића из Љубића. Искасапљено тело свекрва Косана пренела је и сахранила на гробљу у Соколићима, у присуству уже родбине, без верског обреда, јер су га четници забранили.

Када је усмрћена, Марија је имала само 22 године. Иза себе је оставила трогодишњег сина, који је видео унакажено тело своје мајке, због чега је касније имао здравствене проблеме.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 8 – 9;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 169;
Слободари, стр. 111 – 112.

ДАРОВАЛА ЈЕ СЛОБОДИ ШЕСТОРО НАЈДРАЖИХ

РАЈКА КОМАДИНИЋ, домаћица из Соколића, старица, преживела је тешке дане у току рата.

Казивала је:

„Из моје куће првих дана устанка у партизане су ми отишли моји синови Милош, Драго и Радош, унук Милутин и синовци Милан и Никола. У јулу 1941. године Немци су ухватили мог

унука Милутина, одвели га у Прељину, где су га, као и остале укућане ислеђивали. После неколико дана, задржавши Милоша, остале укућане су пустили.

Милутина су осудили на смрт, па му наредили да сам себи ископа раку у коју ће га сахранити по стрељању. Док је копао, приметио је да га чува само један Немац. Искористивши непажњу чувара, он је Немца ударио крампом у главу, тако да је Немац на месту остао мртав. Узео је његово оружје, побегао и одмах се придружио партизанима. После неколико часова Немци су са камионима стигли нашој кући. Покупили су много ствари и затим попалили све зграде. Ја сам са осталим женама у селу тих устаничких дана помагала партизане тако што сам за њих прела вуну и плела чарапе, џемпере и друге одевне предмете.

По повлачењу партизанских јединица за Босну и повратку Немаца, моји синови су остављени да раде у позадини са осталим друговима. Међутим, одмах су почеле хајке и хапшења партизана. Мога сина Радоша су ухватили, спровели у логор у Смедеревску Паланку, затим отерали у Норвешку, где је остао до ослобођења земље. Настала је потера за осталим члановима моје породице од стране четника и жандарма. Тако ми је у овом рату усмрћено шест чланова породице: моји синови Милош и Драго, унук Милутин, синовци Милан и Никола и синовица Марија. Сви остали чланови породице су хапшени, малтретирани и тучени. Мога старијег сина Драга убили су четници у башти 1945. године. Другог, Милоша, и унука Милутина ухватили су и везане одвели од куће. И тако везане су подвргли мучењима. Унуку Милутину заденули су нож у леђа и тако га терали кроз село – да сељаци виде како муче партизане. Њих су отерали на Мораву, ту су их мучили, унаказили, поклали и тела бацили у Мораву. Тек после месец дана дознала сам да је мој син Милош негде затрпан у песку на обали Мораве. Нашли су га неки рибари и мени јавили. Сазнавши то, морала сам прво да од четника тражим дозволу да бих сина довезла и сахранила, што ми је дозвољено после дугих молби и интервенција, под условом да на сахрани не сме бити никога, нити верских обреда.“

Тако је сведочила стара Рајка о страдању њене породице.

Иначе, Милош и Милутин су заклани у Прељинској Балуги 8. марта 1943. Рајкин старији син, Драгомир – Драго, од октобра 1944. године био је председник НОО и командант Команде места у Прељини. Убили су га четнички одметници у башти породичне куће у Соколићима 3. октобра 1945.

Старица Рајка увек је истицала своју тугу и због смрти синовице Марије, коју су заклали четници, и синоваца Милана и Николе који су страдали у овом рату.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 11 – 13;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 169.

СВИ КОМАДИНИЋИ У ПАРТИЗАНИМА

ЦАКА КОМАДИНИЋ, домаћица из Соколића, била је припадник НОП-а.

Њен супруг Милан, отишао је међу првима у партизане. Приликом повлачења делова партизанских снага у Босну, враћен је кући на позадински рад. Међутим, одмах је пао у руке Немаца, који су га одвели из куће на гробље у Коњевићима, натерали га да себи ископа раку и стрељали 6. јануара 1942.

Пошто је Цака била рођена снаха Марије Комадинић, она је са њом одржавала присну везу, па је активно радила на пружању помоћи партизанима на терену. Због тога је малтретирана и тучена од стране четника. После Маријине смрти, када је Цаки запретила опасност, крила се код пријатеља до августа 1944. године, када се прикључила Чачанском партизанском одреду.

У то време сви способни из породице Комадинић отишли су у партизане, јер су четници претили да ће их све уништити. У кући су остала само деца и старе жене. Остали су у Одреду до коначног ослобођења чачанског краја.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 13;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 169.

СКЛОНИШТА ЗА ИЛЕГАЛЦЕ

ОЛГА БОЈОВИЋ, домаћица из Станчића, рођена 6. маја 1911. године, мајка троје деце, од првих дана устанка, са својим супругом Драгољубом, ковачем, укључила се у НОП. Пружала је помоћ борцима на фронту и одборницима нове власти.

Тај рад настављен је и после повлачења партизанских јединица за Санџак и Босну. Олга је била једна од најактивнијих жена у селу. Пружала је свестрану помоћ илегалним партијским радницима и партизанима, обезбеђивала их са храном и одећом, скривала их у склоништу које је била направила у штали.

Мужа Драгољуба, борца Љубићког батаљона, ухапсили су жандарми и предали Немцима, који су га отерали у Краљево, где је умро од тортуре 2. априла 1943. Олга је и после мужевљеве смрти прогањана и малтретирана. Ипак, свесрдно је пружала помоћ илегалцима. У њеном склоништу су се често налазили: Радован Јовановић, Владе Јањић, Мица Трепуша, Милош Минић, Радоје Радојевић – Циго и други.

Крајем 1944. године изабрана је за прву председницу АФЖ у свом селу. Носилац је Споменице 1941. и више других одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 433;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 41 – 43;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 170.

ИЗГУБИЛА ЈЕ ДВА СИНА И СУПРУГА

МЛАДЕНА ЈОВАНОВИЋ, домаћица из Станчића, припадала је породици која је цела припадала НОП-у. Имала је несрећу да је своја три члана породице приложила слободи.

Њен син Миодраг, члан КПЈ и борац Љубићког батаљона, погинуо је у борби против четника у Мрчајевцима 11. новембра 1941.

Другог сина, Марка, члана СКОЈ-а, позадинског радника НОП-а, ухватили су четници и предали Немцима, који су га стрељали у Бањичком логору 14. маја 1943.

Најзад супруга Милана, носиоца Албанске споменице и борца Љубићког батаљона, заклали су четници у Коњевићима 20. априла 1944.

И поред жртава, које је имала, никада се није одрекла идеја за које су животе дали њени најмилији.

Жене љубићког среза, рукопис у МИЧ, стр. 50 – 51;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 170;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 220, лог. број 12298.

ПУНА ПОМОЋ ПАРТИЗАНИМА

МИЛУНКА ВАСИЉЕВИЋ, домаћица из Станчића, под утицајем супруга Милосава, на почетку устанка 1941. године приклонила се НОП-у, материјално га помажући.

Њен супруг, Милосав, члан Среског комитета КПЈ и борац Љубићког батаљона, ухваћен је од четника и предат Немцима, који су га отерали у Бањички логор, затим у логор у Норвешку, где је умро 8. јуна 1944. И поред тих жртава, са својом посвојкињом Даницом, пружала је пуну помоћ борцима до завршетка рата.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 51;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 170;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 283, лог. број 3498.

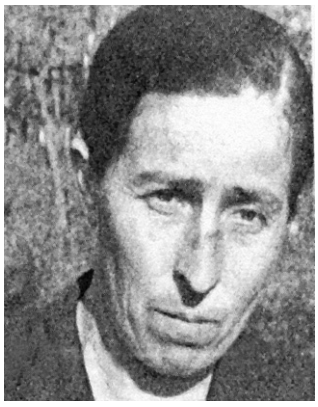

МАЈКА, КЋЕРКА И СНАХА

Породица Радојице Петровића, од првог дана устанка ставила се, свим својим бићем, на страну НОП-а. Због тога су га четници заклали недалеко од своје куће у Станчићима 17. фебруара 1943. Његова супруга Перка и кћи Милена наставиле су да активно раде за НОП. Као и њихова снаха Неранџа.

ПЕРУНИКА – ПЕРКА ПЕТРОВИЋ (1904), домаћица из Станчића, под утицајем кћерке Милене и других активиста КПЈ и СКОЈ-а, од првих дана устанка 1941. приклонила се НОП-у пружајући свесрдну помоћ. Пошто партизански одреди нису имали своје магацине војне опреме, ни магацине одеће и хране, ослањали су се на народ. Она је од првих устаничких дана показала оданост тој борби, па је сама из своје куће давала све што је имала, а и прикупљала од грађана да би потребе бораца биле задовољене. Пуну помоћ је имала од мужа Радојице, кћерке Милене и снахе Неранце. Она је код руководства НОБ стекла неограничено поверење, па је у току рата била главна веза између илегалаца који су се скривали у бази у Вапи и у Остри. Њу су четници и полиција више пута хапсили, саслушавали и малтретирали.

Најзад су је 31. јула 1943. одвели у злогласни четнички затвор у Ракови, где су је месец дана подвргавали свим могућим мучењима иа најзад је заклали заједно са још 11 сарадника НОПа 25. августа 1944.

МИЛЕНА ПЕТРОВИЋ (1923), кћерка Перкина, домаћица, била је 1941. године скојевка. Она се, под утицајем Разуменке – Зуме Петровић и Наде Симовић прикључила напредној омладини и упознала велики број другарица и дугова, који су обилазили села на подручју Прељине, Станчића и Мојсиња, или су, пак, ту били скривајући се од власти и окупатора који су их прогањали. Члан КПЈ постала је у јуну 1944. године, када је примала још веће задатке за политички рад на терену. У септембру 1944. изабрана је за члана Окружног комитета СКОЈ-а за чачански округ. Она је 31. јула 1944. ступила у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“, у коме је била секретар СКОЈ-а. У јединици је остала до ослобођења љубићких села, па је враћена из јединице на дужност секретара омладине у срезу. Носилац је партизанске споменице 1941. године и више других ратних одликовања.

НЕРАНЦА ПЕТРОВИЋ (1918), домаћица из Станчића, била је активни учесник НОП-а од 1941. Кандидат за члана КПЈ постала је 1942. године, а у мају 1943. године – члан. У току рата била је теренски радник и организатор рада међу женама у свом селу. У октобру 1944. године постала је члан партијског повереништва за срез љубићки. касније друштвено – политички радник. Носилац је Споменице 1941. Умрла је 1964.

Жене Србије у НОБ, стр. 432;
Жене среза љубићкоī, рукопис у МИАЧ, стр. 43 – 45;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/п̄али борци и жр̄тве, стр. 170.

ОРГАНИЗАТОР УСТАНКА У ТОПЛИЦИ

РАЗУМЕНКА ЗУМА ПЕТРОВИЋ – ПОПОВИЋ, професор, рођена је 1915. године у Станчићима. Гимназију је учила у Чачку, а студирала у Београду, где је 1939. године примљена у КПЈ. До почетка рата – професор Домаћичко – учитељске школе у Прокупљу. Учесник је у припремању устанка у Топлици. У јуну 1941. године постаје члан ОК КПЈ за Ниш, одговарајући за партијску технику. У октобру те године отишла у Лесковац са истом функцијом и задужењем у ОК КПЈ. У јануару 1942. године испред потера отишла је у Бабички партизански одред. Заробили су је Бугари, али је пуштена у мају 1942. године. У јуну одлази у Београд, где је постала члан Месног комитета КПЈ. Почетком 1943. године одлази на теренски рад у Пасјачу, Јабланицу и Црну Траву, где је водила партијске курсеве и организовала рад са женама. У јуну 1944. године уређивала је лист Окружног одбора АФЖ-а Лесковца „Јабланке у борби“.

По ослобођењу налазила се на одговорним дужностима у СР Србији. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више других ратних одликовања; резервни је капетан ЈНА. Била је члан Савета СР Србије. Живела у Београду. Умрла је 2007. године, а сахрањена у Станчићима.

Трећа чета, стр. 258;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 45 – 55.

И ЛОГОРАШ, И БОРАЦ

БОЈАНА РАДОСАВЉЕВИЋ, домаћица из Станчића, укључила се у рад НОП-а на почетку устанка 1941. године, када је примљена у СКОЈ, међу првим омладинцима у селу. Извршавала је сваки задатак који јој је повераван. Наставила је рад и после повлачења дела Чачанског партизанског одреда за Босну.

Њена активност није остала незапажена. Хапшена је и малтретирана више пута од стране четника, а 1943. године отерана је у Специјалну полицију у Београд, где је остала под истрагом шест месеци. По повратку наставила је рад за НОП. Тада су јој ухапшена двојица браће, које спроводе у злогласни четнички затвор у Ракову. У том затвору су јој заклали брата Владету, члана КПЈ, борца Љубићког батаљона и председника НОО у Станчићима 1942. године. Године 1944. она се прешла у таковски крај, где се прикључила Народноослободилачкој војсци, у Крајишку бригаду, где је, за храброст, добила Орден заслуге за народ III реда. Из ове јединице упућена је у Београд на лечење, јер је од последица мучења тешко оболела. Умрла је 18. априла 1947. Сахрањена је у Станчићима.

Жене Србије у НОБ, стр. 466;
Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 45 – 47;
Непокорена младост, стр. 293;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 171.

ОДБИЛА ЈЕ САМИЛОСТ

ЖИВАНА БОРИШИЋ (1923), домаћица из Трбушана, била је једна од ретко активних омладинки у селу. Ангажовала се у припремама устанка 1941. и у свим акцијама које су од ње тражене. Плела је чарапе, џемпре, шалове, рукавице, прикупљала новац и остале добровољне прилоге, обавештавала борце о ситуацији на терену, вршила курирску службу.

После повлачења партизанских одреда у Санџак и Босну, у децембру 1941. непријатељи су је гонили, као и остале припаднике НОП-а. Тако је једном приликом група четника, на челу са Жарком Боришићем (њеним рођаком), напала Живанину кућу у току ноћи. На силу су одвалили врата и извукли је из куће, па су је одвели на место звано Слатина. Довели су још осам бораца, над којима су применили садистичке методе мучења. Тукли су их до бесвести. Седамнаестогодишњој Живани пребили су руке и ноге,

тако да није могла да се креће сама. Одавде су их потерали на стрељање. Њу, која није могла да се креће, носили су омладинци Славиша Лучић и Миодраг Мићовић. Стигли су на њиву између Трбушана и Пријевора, где су их стрељали. Пре стрељања Жарко Боришић се обратио Живани са понудом да јој опрости живот, јер је још млада и заведена. Она је то категорично одбила речима: да је она заједно са друговима пошла у борбу и да заједно иду у смрт.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 70 – 71;
Чачански глас, 8. децембар 1967;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 172.

ПРЕЖИВЕЛА УПРКОС ТЕРОРУ

ЛЕПОСАВА БЕЛОШЕВИЋ, домаћица из Трбушана, чији је супруг Константин, пинтер, рођен у Рошцима, живео у Трбушанима, члан КПЈ, био командир чете у Љубићком батаљону 1941. Ухватили га четници и стрељали у Рошцима 5. децембра 1941. Лепосава је помагала НОП док јој је супруг био у Одреду. После његове погибије на разне начине је малтретирана од четника као супруга партизана. И, тако – све време рата.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 72;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 171.

БОРАЦ НОВЈ

МИЛИЦА Вукашина ВЕЛИЧКОВИЋ, домаћица, рођена је 1922. у Трбушанима. Била је симпатизер НОП-а, па борац Чачанског НОП одреда и Треће српске бригаде (од 6. децембра 1944).

После рата живела је у Лесковцу.

Трећа српска бригада, стр. 478.

СИН СТРЕЉАН, КУЋА ЗАПАЉЕНА

СТАНА КОЗОДЕР, домаћица из Трбушана, имала је сина Вукосава, који је 1941. године међу првима, са Ацом Савићем и Божом Томићем, отишао у партизане. Као одмазду Немци су јој, на позив издајнка, кућу запалили. Она је од првих дана помагала борцима у јединици, у којој се налазио њен син – члан КПЈ, заменик политичког комесара Прве чете Љубићког батаљона. Он је пао у руке четника, који су га стрељали у Рошцима 5. децембра 1941. Стана је и после тога, у најтежим данима прогона партизанских породица, помагала илегалце све до завршетка рата.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 69;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 172.

СТРЕЉАЛИ ЈОЈ СИНА ОД 17 ГОДИНА

ДМИТРА ЛУЧИЋ, домаћица из Трбушана, три сина је, иако су били млади, упутила у Љубићки батаљон 1941. године.

Сина Славишу (1925), механичара, заробили су четници злочинца Жарка Боришића и са групом партизана стрељали у Трбушанима у ноћи између 6. и 7. децембра 1941. Имао је само 17 година. Отишао је у смрт у загрљају са својих осам другова.

Старала се мајка Дмитра да сачува осталу двојицу синова, који су били још млађи од Славише. Остала је доследна и непоколебљива у својим прогресивним идејама корачајући путем за који је живот дао Славиша

Таква је била до краја живота.

Иако стара, била је врло активна и одговорна на свим задацима у организацијама Савеза удружења бораца НОР-а и жена. У том духу је васпитавала своју децу. Умрла је 29. марта 1980. у 81. години живота.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 173;
Чачански глас, 4. април 1980.

ЦИНИЗАМ УБИЦА

ГВОЗДЕНИЈА МИЋОВИЋ, домаћица из Трбушана, доживела је у току Другог светског рата велику трагедију.

Њен супруг Душан и синови Миодраг и Милан, почетком устанка прикључили су се партизанском покрету.

После повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, четници су јој ухапсили супруга Душана и синове Миодрага и Милана. Преки суд, на чијем је челу био њихов комшија, познати злочинац Жарко Боришић, осудио је на смрт сву тројицу Мићовића. Сазнавши за ово, несрећна супруга и мајка отишла је код Боришића и преклињала да јој поштеди синове и супруга. Осиони злочинац, чувши њену молбу, кратко је саопштио своју одлуку: „Мужа ћемо да ти стрељамо и једног сина, а ти одлучи кога сина да ти стрељамо, а кога да оставимо“. Чувши ово, несрећна мајка је занемела на саму помисао да она донесе одлуку кога од синова треба да изгуби. Замало се није срушила на ту помисао. Међутим, Боришић је одлучио – ослободио је млађег Милана, а старијег Миодрага, са осталих осам осуђеника стрељао. Стрељали су јој супруга – старог ратника, носиоца Албанске споменице, члана НОО те 1941. у Трбушанма, и сина, земљорадника, старог само 21 годину, секретара партијске ћелије КПЈ у селу и борца Љубићког батаљона, а са њима још седам другова и другарица.

На ливади поред Мораве убијали су једног по једног. Када је то видео Душан, замолио је Боришића да прво убије њега – да не гледа како му одузимају живот сину. На то му је овај одговорио: „Е, баш ћемо њега пре тебе стрељати, Мићовићу. Имаш да гледаш како му отиче погана комунистичка крв.“

Преживела је године окупације у болу за изгубљеним сином и супругом, али у сталном страху да можда исту судбину може доживети и други син, Милан.

Гвозденија је умрла половином јуна 1972.

Фрике, стр. 39 – 40;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр.???,
Чачански глас, 14. јуна 1972.

ПЕВАЈУЋИ НА ПОГУБЉЕЊЕ

ЛЕПОСАВА САВИЋ (1923) из Трбушана одрасла је и васпитавана у породици оца Душана, који је био познат као велики левичар и опозиционар. Много је волела да чита књиге, па је и она прихватила идеје левичарства и постала члан СКОЈ-а (1939. године). Била је уз брата Александра – Аца, партијског активисту, а од 1941. године члана Окружног комитета КПЈ и заменика комесара Чачанског партизанског одреда, кога су убили четници на путу између Дружетића и Прањана 8. фебруара 1943.

У припреми устанка 1941. године у свему је ангажована са својим братом Ацом, са којим је међу првима ступила у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“. Била је једна од најинтелигентнијих омладинки. Одржавала је везу са напредном школском омладином у Чачку. Стизала је да у слободном времену учествује у колективном раду у изради разних предмета за борце у партизанској радионици у Чачку, смештеној у кући Радмиле – Лале Ивковић.

По повлачењу партизанских одреда за Босну, покушала је да крене са својим друговима, али је враћена на позадински рад у околину Чачка. Враћен је и њен брат Ацо. На путу ка кући свратила је да преноћи у дому Љубише Недића у Трбушанима, да би одатле кренула код своје мајке која је била спремила бункер где би се склонили од прогона. Међутим, исте ноћи, група четника, на челу са председником тадашње општине Милорадом Павловићем, ухватила је Лепосаву и одвела у свој штаб код куће Спасеније Боришић. Ту је над њом вршено ислеђивање. Била је подвргнута тешком мучењу. Затим су је, са групом похватаних партизана, спровели и предали Немцима у Војнотехничком заводу у Чачку, где је исте ноћи, без саслушања, стрељана. За кратко време проведено у затвору бодрила је другове – да не клону духом, јер – истицала је – непријатељ неће победити. Када су је повели на стрељање, ишла је са осмехом и певала партизанске пе-

сме. Пркосећи непријатељу отишла је у смрт. Њене кости се налазе у Спомен парку борбе и победе у Чачку.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 67 – 69;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 174.

БИЛЕ СУ СРЦЕМ И ДУШОМ УЗ СИНА И БРАТА

СТАНКА и СОФИЈА САВИЋ, мајка и сестра Лепосаве – Лепе Савић, омладинке која је стрељана у ВТЗ у Чачку 27. децембра 1941. и Александра – Аца, кога су четници убили на путу између Прањана и Дружетића 8. фебруара 1943. године, преживљавале су тешке дане за све време рата од 1941. до 1944. Поред бола, који им је нанет усмрћењем син, кћерке, сестре и брата, биле су подвргнуте сталном мучењу од стране четника. на почетку устанка 1941. Немци су им, због деце комуниста, запалили кућу и уништили део имовине. Ипак, Стана и Софија од почетка устанка пружале су пуну помоћ борцима, што су чиниле све до ослобођења земље.

После рата Станка се прихватила свих задатака постављених пред организацију АФЖ-а, чија је дуго била председник. Када су је позвали у Општински одбор Савеза бораца ради регулисања инвалиднине за изгубљену децу у току рата, она се тога одрекла у корист сиромашних породица у земљи.

Жене среза љубићког, рукопис у МИАЧ, стр. 68 – 69;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 174.

TAKOBKE

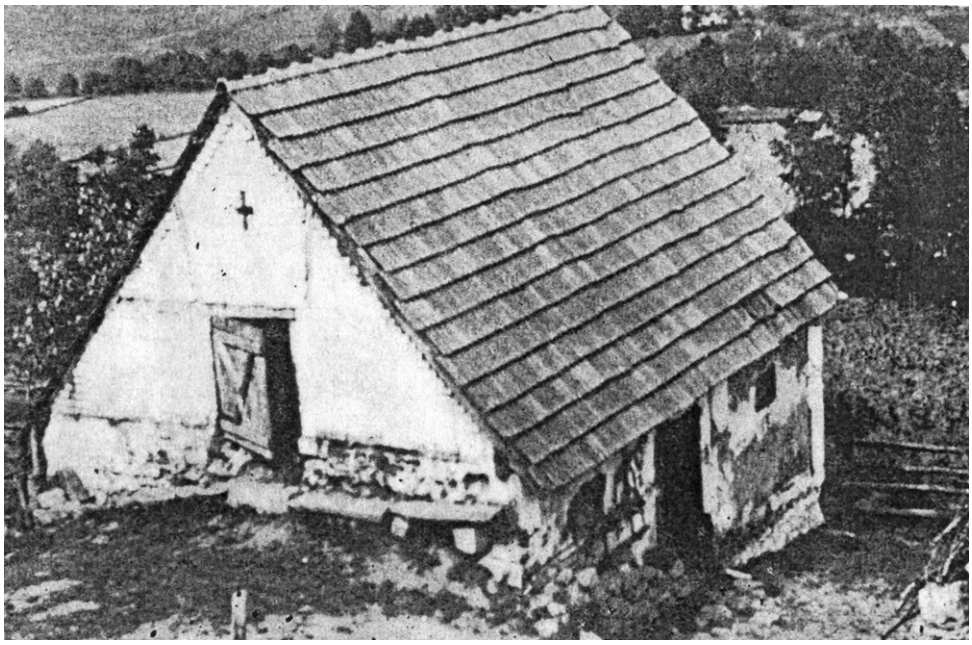

ПОРОДИЦА ХЕРОЈА У ЛОГОРУ

ЉУБИСАВА АНДРИЋ, домаћица, стара 58 година, живела је у Белом Пољу. Мајка је Тадије (1917), подоофицира БЈВ, члана КПЈ, командира Друге чете Таковског батаљона, који је погинуо у борби против муслиманске фашистичке милиције у Сјеници 22. децембра 1941. За народног хероја Југославије проглашен је 29. новембра 1953. Она је са супругом Славком и сином Чедољубом ухапшена и спроведена у Бањички логор 5. априла 1942, а отпуштени су 11. маја 1942. Држани су као таоци док је полиција сазнала да је њихов син и брат Тадија погинуо. Међутим, њих су и касније, као чланове породице истакнутог партизанског руководиоца и борца, и даље у више наврата хапсили.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 361, лог. број 5073, 5074 и 5075;
Таковци у НОБ и револуцији, стр. 115.

ДОМАЋИЦА ИЛЕГАЛЦИМА

РАДА ВАСИЉЕВИЋ, домаћица из Белог Поља, била је супруга Живкова, а он је био члан КПЈ од 1938. године (од формирања партијске организације у Белом Пољу). Партијски састанци су одржавани у њеној кући. На њих су често долазили истакнути чланови КПЈ – Петар Стамболић из Београда и нека студенткиња Душанка. Касније, бежећи од полиције, пре почетка устанка 1941, и неки комунисти из Горњег Милановца. И она је била упозната са активношћу Партије, па је и она касније постала њен члан, дајући пуну подршку свом супругу. У току дизања устанка 1941. њен супруг је распоређен за председника НОО и остављен је да ради у позадини – да регрутује нове борце и да организује прикупљање хране, оружја и друге опреме за партизане. Рада му је у тој активности пружала свесрдну помоћ.

По повратку Немаца на слободну територију, Живко је био ухапшен од четника и недићеваца и предат Немцима у затвор у Крагујевцу, где је стрељан у марту 1942. године. Она је, као су-

пруга партизана, касније стално била под присмотром, малтретирана и саслушавана.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 22;
Таковске новине, 26. март 1981;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 195.

ВЕРАН САРАДНИК НОП-а И ДОБРА МАЈКА

МИЛИКА ЈАКОВЉЕВИЋ, домаћица из Белог Поља, била је супруга Миодрагова. Он је био земљорадник – песник. Рођен је 1906. у Белом Пољу. Био је организатор устанка 1941. и један од најстаријих комуниста у таковском крају. Заробили су га Немци и отерали у Бањички логор, па у Маутхаузен, где су га стрељали 1943.

Милика је, поред мукотрпне борбе да исхрани и изведе нејаку децу на пут, била изложена шиканирању и прогону од стране изрода. Све је издржала и остала доследна борби коју је њен супруг водио, а таква је била и у изградњи и обнови земље.

Милика је умрла 27. маја 1971. у 62. години живота.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 22;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 195;
Таковске новине, 27. мај 1971.

ХЕРОЈЕВА МАЈКА

ДАРИНКА ЈАНИЋИЈЕВИЋ, домаћица из Белог Поља, била је једна од жена која је целим својим бићем помагала НОП. Устаничке 1941. године њен син Радисав – Бомба (1916), подофицир БЈВ, члан КПЈ, ступио је у Таковски батаљон Одреда „Др Драгиша Мишовић“. Био је командир Треће чете тог батаљона, затим заменик команданта Чачанског батаљона

у Другој пролетерској бригади и члан штаба Друге пролетерске дивизије НОВЈ, у којој је руководио обавештајном службом. Погинуо је у борби против четника код Фоче у августу 1943. За народног хероја Југославије проглашен је 6. јула 1953.

Даринка, као мајка првоборца, који се налазио у Другој пролетерској бригади у Босни, све време рата хапшена је и малтретирана од четника и других издајника, а једно време провела је у логору на Бањици. Њена туга за сином донекле је ублажена сазнањем да је погинуо као јунак и да је проглашен за народног хероја Југославије, највећим ратним одликовањем.

Логор Бањица – логораши, књига IV, лог. број 4478;
Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 22;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 195.

СЛЕДИЛА ПУТ СУПРУГА

БОСИЉКА ЛАЗАРЕВИЋ била је домаћица у Белом Пољу. Њен супруг Милош (1897), земљорадник, члан КПЈ од 1938. године, првих дана устанка приступио је у партизане. Био је политички комесар Прве чете Таковског батаљона, касније борац Прве шумадијске бригаде. Погинуо је у борби против Немаца у Пријепољу 4. децембра 1943.

Босиљка је од првих дана устанка помагала партизане, због чега је често од четника и других издајника малтретирана, саслушавана и мучена.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 22;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 196.

*
* *

Остале сараднице НОП-а из општине Бело Поље: Косана Јанићијевић, Војка Недељковић, Ружа Дмитровић (која је 1940.

године примљена у КПЈ), Гроздана Васиљевић, Милица Милић, Гроздана Јаковљевић, Славка Лазаревић из Белог Поља; Симана Пајевић из Врбаве, Каја и Бранка Маринковић (мајка и кћи) и Даница Маринковић из Црнуће.

Све оне пружале су несебичну помоћ борцима и у времену највећег терора над учесницима НОП-а.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 22 – 24.

ХРАБРО ИЗДРЖАЛА ТЕРОР И МУЧЕЊА

МИЛЕВА РАДОВАНОВИЋ била је домаћица у Бершићима. Њен син Миодраг Корчагин (1922), кројач, члан Среског комитета СКОЈ-а за срез таковски и Окружног комитета КПЈ за Чачак, борац Таковског батаљона и обновљеног Чачанског НОП одреда, погинуо је у борби са жандармима и Немцима у Грабовици 9. марта 1944.

Са кћерком Миленом са великом љубављу помагала је партизански покрет. За све време рата, а нарочито после погибије њиховог сина и брата, неуморно су биле у служби НОП-у. Та активност није остала незапажена код непријатеља, због чега су врло често, нарочито по ноћи, извођене из кућа, малтретиране и тучене да би одале партизане са којима су сарађивале и да би открише тајна склоништа. Сличан третман су имали и остали чланови њихове породице. Оне су утицале да је у Бершићима крајем 1944. године организована посебна група девојака и жена, која је прикупљала вуну и израђивала одећу за војску, у чему су се нарочито истакле Злата и Дара Обрадовић, Стевка Крстић, Гоца Михаиловић и неке друге.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 38;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 197.

ХРАБРОСТ ЈЕ БИЛА ОДЛИКА

МИЛУНКА ПЕТКОВИЋ (1905), домаћица, рођена је у Коштуницима, а живела у Богданици. Од првих дана устанка 1941. са супругом Станишом почела је помагати партизански покрет. Њена активност је нарочито дошла до изражаја у годинама тешког терора 1942, 1943. и 1944. Милунка је тада била у вези са илегалцима и борцима новоформираног одреда, међу којима са доктором Лаловићем, који је радио илегално на таковском терену. Од Лаловића примала је санитетски материјал, који је у великим количинама преносила борцима у Одреду. Радила је то тако вешто и дању и ноћу избегавајући четничке замке, које су јој постављане.

Због тога су њу и супруга јој Станишу четници непрекидно пратили, па су често мењали место боравка. И поред такве контроле, успели су да на свом имању изграде два бункера, у којима су се скривали илегалци. Један је био мало одаљен од куће, а други у дворишту под једном грађевином, који је могао да прими 30 илегалаца и бораца. Њеног супруга ухватили су четници на извршењу једног задатка у селу Дружетићима, па су га после мучења стрељали 8. априла 1943. Сазнавши многе ствари о активности Милунке и Станише, четници су се упорно трудили да њу пронађу, па је принуђена да пређе у строгу илегалност напустивши своју кућу и малолетну децу.

Више од једне године дана скривала се у Београду и околним селима живећи некад и под туђим именом.

По ослобођењу земље постала је друштвено – политички радник. У извршењу тих задатака, дошла је у своју Каменицу да одржи збор са грађанима. И, тада је доживела тешку ратну епизоду, каква се ретко догађа. После збора заноћила је у својој кући. Међутим, у добокој ноћи неко је закуцао на прозор и замолио да помогне једном борцу који је сломио ногу. Не слутећи ништа, спремила се, узела је свој пиштољ и сишла у поток ка месту које је посетилац означио. Изненада су на њу скочила тројица четника, везали је и повели ка планини Маљену, удаљеном 15 километара од њене куће.

Зашавши далеко у шуму, двојица четника су се одвојила ваљда да реферишу својим командирима о заробљавању Петковићеве, а онај трећи иронично јој је говорио да ће је одликовати „партизанском звездом“, јер је она то заслужила. И, када је он палио цигарету, Милунка је везаним рукама извукла пиштољ и са шест метака убила чувара. Онако везана, успела је да побегне са тог места у мрклој ноћи. Четници су за њом насумице пуцали, али нису успели да је пронађу.

Када је пуцњава престала, лутала је везаних руку шумским просторима. Изјутра су је нашли на једној ливади борци који су пошли у потеру за одметницима, јер су били обавештени да је ухваћена. Ово се догодило 5. октобра 1945. Иначе, напоменимо и то да је Милунка постала члан КПЈ тек после ослобођења наше земље. Била је председник Окружног одбора АФЖ, па је на Другом конгресу жена у Београду одликована Орденом за храброст и орденом за заслуге за народ.

Умрла је 11. новембра 1966. Сахрањена је на гробљу у Чачку, у присуству многих њених другова, другарица и поштовалаца.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 48 – 54;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 198;
Чачански глас, 18. новембар 1966.

ВОЈНИК НОВЈ

РАДМИЛА ГРГИЋ, домаћица из Бољковаца, са својим супругом Петром, од дизања устанка 1941. године определила се за партизански покрет.

Петар је био борац Ваљевског НОП одреда. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 22. марта 1942.

Одмах по ослобођењу Горњег Милановца у септембру 1944. године она се пријавила у НОВЈ и радила у дивизијској кухињи девет месеци. Потом је демобилисана.

Жене среза таковскоги, рукопис у МИАЧ, стр. 25;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 199.

У СЛУЖБИ НОП-а

ЈУЛИЈАНА ЛАУДАНОВИЋ, службеник из Бољковаца, са својим супругом Драгојлом, под утицајем Руже Главинић, професорке из Београда, и Милке Минић, које су радиле на организацији устанка на овом подручју, приступила је партизанском покрету, кога је помагала све време рата. Од првих дана устанка 1941. придружила се Ружи Главинић и Милки Минић, које су биле смештене у њеном стану. По њиховим налозима често је путовала за Београд преносећи пропагандни материјал. Из Београда је доносила лекове и све друго неопходно за лечење рањених бораца. Њена кућа је била стално склониште за илегалце и борце све време рата.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 24.

НИЈЕ ДОЧЕКАЛА СЛОБОДУ

МИЛИЦА НЕДЕЉКОВИЋ (1924), домаћица из Бољковаца, симпатизер НОП-а, у октобру 1944. прикључила се НОВЈ. Била је борац 21. дивизије НОВЈ. Прошла је цео ратни пут ове јединице до своје погибије у борби са непријатељем у Словенији у мају 1945.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 25;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 200.

СТАЛНО ПОД ПРИСМОТРОМ

ЈУЛА БАЈИЋ из Брајића од почетка 1941. године, са братом Драгишом Танасковићем из Озрема, почела је сарађивати и помагати партизане. Касније ће помагати политичке раднике који су остали на терену, након повлачења партизанских одреда за Босну.

Почетком 1942. године у њеној кући често су боравили илегалци: Радисав Недељковић, Славиша Новаковић, Драгомир Новаковић, Костадин Лукић, Милош Минић... Она је по задацима од

њих добијених, преносила политичке материјале из Брајића у Озрем и друга околна места и делила их симпатизерима НОП-а.

Четници су је уходили, али је више пута имала срећу да им умакне, када су је тражили код куће или на њиви. Дуже време скривала се код пријатеља. Ово је трајало све до завршетка рата.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 61.

ОСТАЛА БЕЗ СИНА

РАЈКА – ТЕТКА ЈОКОВИЋ била је домаћица из Брезне. Њена кућа је и пре рата била позната као састајалиште напредних људи. Њен син Богдан (1920), студент технике, члан КПЈ, у устаничкој 1941. години био је политички комесар чете у Чачанском партизанском одреду „Др Драгиша Мишовић".

Приликом повлачења партизанских одреда за Босну, остављен је на илегалном раду у таковском крају. Ухватили су га четници и стрељали у Бершићима 11. маја 1943.

Иако је остала без сина, наставила је да сарађује са припадницима НОП-а, примајући у свој дом илегалне раднике и борце.

По ослобођењу земље бирана је за одборника НОО, радила је у организацији АФЖ и другим масовним организацијама. Таква је остала све до своје смрти. Умрла је 10. фебруара 1973.

Таковске новине, 10. фебруар 1972;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палн борци и жртве, стр. 204.

ПРОЛЕТЕРКА

МИЛЕВА М. МАРКОВИЋ (1927), омладинка из Брђана, симпатизер НОП-а, ступила је у НОВЈ у септембру 1944. године и била је борац Друге пролетерске бригаде.

Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници, стр. 534.

ВОЛЕЛА ЈЕ СЛОБОДУ

СИДА Милана СИМЕУНОВИЋА (1900), домаћица, рођена је у Војковцима, живела у Варницама. Била је сарадник НОП-а. Стрељали су је четници у Варницама 5. јула 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 207.

ЛОГОРАШИЦА

ДАРИНКА ЈАНИЋИЈЕВИЋ (1873) из Грабовице била је мајка двоје деце са боравком у Велеречи. Ухапшена је и спроведена у Бањички логор 13. марта 1943, где је задржана до 16. априла 1943.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10866.

НЕГОВАЛА ЈЕ ПАРТИЗАНЕ

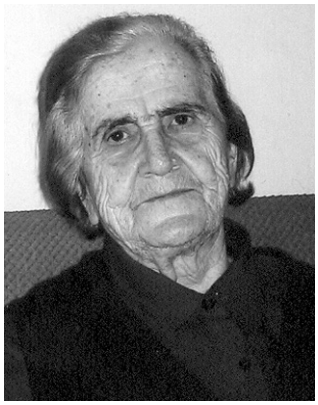

ДРИНКА ЈОВАНОВИЋ (1923) из Велеречи потиче из скромне сеоске породице.

Брата Ђорђа су јој одмах по окупацији отерали у немачке логоре.

Део овог села где се налазила њена кућа зове се Спрдња.

На простору места званог Спрдањска коса била су сграђена четири бункера – базе. У три су се крили припадници НОП-а. Ту је било и седиште Среског комитета КПЈ за срез таковски. У четвртом – болница са шест рањених партизана.

Пошто јој је брат био у заробљеништву, њену кућу, можда из тог разлога, непријатељ није посећивао и малтретирао чељад, али је чељад користила такву погодност и обилато помагала све оне смештене у бункерима, у првом реду Дринка, млада и наизглед безазлена девојчица у очима непријатеља. Та помоћ се огледала у припремању хране, одеће и обуће, прању и дотуру чистог санитетског материјала, прикупљању и преношењу информација, битних за НОП.

Дринка није била у томе сама. То су са њом чиниле и снаха Даница и њене другарице, из куће Милинка Павловића: кћерка Вера, Будимира Миловановића кћерке Даринка и Дана, Микаила Пауновића кћерка Десанка...

Све је то трајало до провале – откривања једног бункера, у коме је било троје партизана. Двојица бораца су успела да се извуку из клопке, а партизанка Мила Тороман из Београда, када је видела да ће бити ухваћена, узела је пиштољ и окончала свој млади живот.

После овог догађаја на целој територији долази до опште рације и преметачине по домаћинствима, па и хапшења једног броја мештана. Међу њима је била и Гила Милић, јер су јој синови Милорад и Миливоје већ били у партизанима. Четници су је одвели у Таково, где је мучена и малтретирана, а после месец дана враћена у Велереч и пред својим мештанима стрељана.

Подаци су добијени од Вере Тодоровић, председника Општинског одбора СУБНОР-а у Горњем Милановцу.

У СИРОМАШТВУ И БОРБИ ЗА СЛОБОДУ

СТАНА ЛУКОВИЋ, домаћица из Велеречи, мајка народног хероја Милутина Луковића, мајка осморо деце. Живела је са супругом Владимиром и децом у немаштини, али је успела оно што је најважније – да своју децу правилно васпита. Уместо лепих одела и пуних торби хране, њена деца, када су полазила у школу и занате, носила су поштење и жељу за правдом и спремност да се боре за истину и слободу. Њен син Милутин првих дана устанка 1941. године ступио је у партизански одред. Повукао се за Босну и постао борац Друге пролетерске бригаде. Са овом јединицом прошао је читав њен славни борбени пут. За исказану храброст у борбама проглашен је за народног хероја Југославије.

Све време рата Стана и њена породица малтретирани су од непријатеља због њиховог сина.

Иако већ стара и намучена Стана Луковић од првих дана слободе активно се укључила у обнову и изградњу земље.

Умрла је у 83. години живота, само 14 месеци после смрти сина Милутина, што није могла да преболи.

Таковске новине, 30. април 1976.

„СВЕ СУ ТО МОЈИ СИНОВИ...“

АНГЕЛИНА – ГИЛА МИЛИЋ, домаћица из Велеречи, устаничке 1941. године са своја два сина, Миливојем и Милорадом, и кћерком Цаном, прикључила се партизанском покрету.

Миливоје и Милорад постали су борци Таковског батаљона Одреда „Др Драгиша Мишовић“, док су Гила и Цана биле позадински активисти, радећи све послове који су били везани за снабдевање бораца.

После повлачења партизанских одреда за Босну, са њима је отишао и син Миливоје – Брановац и постао борац Друге пролетерске бригаде. У тешким окршајима, које је водила Друга пролетерска бригада, бива рањен, па је умро од тих последица у Горажду у априлу 1942.

Гила није престала да помаже борце и политичке раднике на терену. Та њена активност нарочито је повећана у пролеће 1943. У својој кући и у непосредној близини имала је четири склоништа и бункера, у којима је чувала борце и политичке раднике. У једном од тих бункера била је смештена и техника ОК КПЈ за Чачак. Иако у годинама, она је обезбеђивала храну за борце, носила пошту и одржавала везу са осталим политичким радницима и борцима. Њен син Милорад, као борац Таковског батаљона, погинуо је у борби против жандарма и Немаца, као заменик командира чете у обновљеном Одреду у Грабовици 5. марта 1944.

У опроштају са сином показала је да је мајка – херој, јер у сусрету са његовим друговима није успела да задржи сузе, али их је обрисала и рекла: „Опростите ми, другови, јер партизани не

плачу. Али, верујте да је данас погинуо само мој Мићо, уздржала бих се да не плачем, али данас је погинуло шест другова, тј. шест мојих синова, пошто сте ви за мене сви моја деца“.

И због своје личне активности, тако и због њених синова и кћерке Цане, Гила је често хапшена, малтретирана и тучена по четничким затворима. Али, она је све то, иако у годинама, издржавала. Најзад су је четници ухватили и стрељали у Велеречи 18. августа 1944. у 67. години живота. Тако је свој живот завршила ова храбра мајка на домак слободе, коју је жељно очекивала.

Гилина кћерка Цана такође је била велики активиста. Због тога је хапшена и мучена од четничких злочинаца. Њен рад је нарочито повећан у пролеће 1943. Била је под сталном присмотром четника, па су услови рада и живота били изузетно тешки. Често је морала да се повлачи у илегалност. Тражила је да оде у Одред, али партијски радници, упркос опасности да буде ухваћена, остављали су је на терену сматрајући да је такав њен рад за НОП кориснији. Ни смрт браће и мајке, као и тешки услови рада, нису је обесхрабрили. До краја рата је деловала упорно као политички радник, а једно време радила је у техници Окружног комитета КПЈ за округ чачански.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 16 – 17;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 208 – 209.

„ВЕШАЈТЕ, ЈА НИШТА НЕ ЗНАМ!“

ДАНИЦА МИЈАИЛОВИЋ, домаћица из Велеречи, приступила је НОП-у 1941. године. Нарочито се истицала у раду од пролећа 1943. Била је једна од најактивнијих и најодлучнијих жена у селу.

Због такве активности примљена је у СКОЈ у октобру 1943.

Њена активност није остала незапажена код непријатеља, па је често хапшена, саслушавана и малтретирана од четника и недићеваца. После једне борбе између партизана и четника, четници су је ухватили и стављали на разне муке. Тражили

су признање о сарадњи са партизанима, што је она порицала. Тада су запретили да ће да обесе њу и њено двоје деце, а она им је одговорила: „Вешајте, ја ништа о њима не знам!“ Ово је казала истражним органима иако је непун сат раније била у партизанској бази.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 19.

СВЕ ЗА БОРЦЕ

ДРАГА МИЛОЈЕВИЋ, домаћица из Велеречи, била је једна од најверних сарадника илегалцима и борцима НОР-а. Ово село није случајно одабрано за базу Окружног комитета КПЈ за Чачак. Велеречани су традиционално били непомирљиви са режимом предратне Југославије. Сиромашни су то и радни људи, и Партија је у тој средини још пре рата тражила своје упориште.

По дизању устанка 1941. Велереч и цела сврачковачка општина живели су у ослободилачком заносу. Мушкарци су масовно приступили партизанском одреду. Жене су, са плугом и преслицом, постале ратна привреда, болничарке, обавештајци, курири. Изграђивале су ратна склоништа за борце.

Таква је била и Драга Милојевић. Имала је три скривена склоништа у кући, штали и у шуми изнад дома. Ту су долазили партијски радници и борци. Таквих бункера у Велеречи било је доста. Било је случајева да је за борце и илегалце требало спремити и до сто оброка у току једног дана. То се није могло припремити у једној кући. Жене су се саме организовале, кувале су ноћу и храну носиле на одређено место, а за то често нису смели да знају ни укућани, ни комшије, који нису били спремни да се жртвују за слободу.

Та активност нарочито је била интензивна од почетка 1943. године, када се овде населио Окружни комитет Партије на челу са Милошем Минићем. Драга је била та која је примала задатке

од партијских радника и даље преносила женама – својим сарадницама.

Политичка активност жена Велеречи није престајала све до коначног ослобођења овог краја.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 19 – 20;
Таковске новине, 6. март 1981.

ЧЕСТО ЈЕ БИЛА ПРОГАЊАНА И ЗАТВАРАНА

ОЛГА МИЛОЈЕВИЋ – АЦОВИЋ (1925), домаћица из Велеречи, припадала је породици чији су сви чланови били активни сарадници илегалним партијским радницима и борцима Чачанског партизанског одреда.

Олга је у тој породици имала значајну улогу у исхрани бораца, нези рањеника, вршењу курирске дужности, прибављању података о кретању непријатеља... Све је то радила по директивама чланова Окружног комитета КПЈ, који су у њеном домаћинству имали своју базу.

Због те своје активности више пута је хапшена од четника и полиције у Горњем Милановцу.

После рата наставила је активан рад у омладинској организацији и АФЖ-у.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 19 – 20;
Сведочење Вере Тодоровић, председника Општинског одбора СУБНОР-а у Горњем Милановцу.

ЦЕЛА ПОРОДИЦА У НОП-у

ДОБРИЈА МИЛОВАНОВИЋ била је домаћица из Велеречи. Њена читава породица прикључила се НОП-у првих дана устанка 1941. године.

Син Миле први је ступио у Таковски батаљон НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Остали чланови породице пружају пуну помоћ на другим задацима који су од њих тражени, нарочито од 1943. године када је политички рад на терену оживео.

Једно време у њиховој кући се налази техника Окружног комитета КПЈ за Чачак, у којој је радио и њен син Миле. Ту је било и склониште у коме је била смештена партизанска болница.

Због своје сталне активности ухапшена је у јулу 1944. године са мужем, сином Милом и кћеркама Даринком и Даницом. У кући је остало само двоје мало деце.

Нешто касније Добрија је пуштена из затвора са млађом кћерком Даницом, а у затвору су остали супруг, син Миле и кћерка Даринка.

Међутим, она ни у тој ситуацији не прекида везу са политичким радницима и борцима, коју одржава преко Жиже Ђурић, под врло отежавајућим околностима, и поред тога што је очекивала да ће јој супруг и друго двоје деце бити стрељано у затвору. Имала је срећу – супруг и двоје деце пуштени су из затвора, али су супруга Будимира четници заклали у Велеречи 18. августа 1944.

Добрија је и даље била активна, а то је наставила и после ослобођења земље. Живела је у Горњем Милановцу.

Добријине кћерке, Даринка и Даница, такође су активно помагале НОП, нарочито у раду са омладином. Обе су хапшене са осталим члановима породице, али су у истрази имале добро држање и нису ништа одале иако су знале за склониште, у коме се налазила техника Окружног комитета КПЈ, као и склониште где је била болница. Даница је у септембру 1944. године ступила у Чачански партизански одред, у коме је остала до ослобођења Чачка почетком децембра 1944.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 17 – 18;
Партизански видари, стр. 234 – 235;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 209.

НЕ ЖИВЕТИ У РОПСТВУ!

ПЕЛАГИЈА НИКОЛИЋ, домаћица из Велеречи, мајка је петоро деце. Њен најстарији син, Драгиша (1920), кројач, био је члан КПЈ од 1937, секретар Среског комитета СКОЈ-а за срез таковски, секретар партијског руководства у Горњем Милановцу 1941, борац Таковског батаљона. Заробили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали на Крушику у Ваљеву 27. новембра 1941. Пелагија је здушно помагала партизане, а дуго није знала за страдање сина. Стално је говорила да се треба борити против непријатеља и да не треба робовати. Активно је помагала НОП и после сазнања да јој је син стрељан.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 19 – 20;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 209.

ПОГИНУЛА ЗА СЛОБОДУ

НАТАЛИЈА Јосипа ПЕТРОВИЋА (1926), домаћица из Велеречи, била је активна омладинка. По ослобођењу Горњег Милановца у септембру 1944. ступила је у Шесту источнобосанску бригаду НОВЈ. Са њом је учествовала у многим биткама све до погибије 13. јануара 1945. у селу Брка код Брчког. Сахрањена је у Горњим Рахићима у Босни и Херцеговини.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 209.

ПРОЛЕТЕРКА ВЕРКА

ВЕРКА ЋЕРАМИЛАЦ (1922), домаћица из Велеречи, првих дана устанка 1941. постала је борац Таковског батаљона Ча-

чанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. По повлачењу партизанских јединица за Босну, била је болничарка у Другој пролетерској бригади. Прошла је славни ратни пут ове бригаде негујући и лечећи рањенике. Погинула је у борби против непријатеља на Сутјесци у јуну 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 210;
Партизански видари, стр. 267.

УБИЛИ ЈЕ ШТО ЈЕ ВОЛЕЛА ПАРТИЗАНЕ

СЛАВКА Радомира ЋИРОВИЋА (1896), домаћица из Велеречи, била је сарадник НОП-а. Убили су је четници у Велеречи 19. јануара 1945.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 210.

ВЕЛИКИ ДАРОВИ СЛОБОДИ

Јулијана

НАТАЛИЈА ЦАРЕВИЋ, домаћица из Велеречи, устаничке 1941. године у борбу против окупатора послала је четири своја сина, а она и снаха Јулијана и три кћерке активно су помагале партизански покрет припремајући неопходне намирнице, одећу и обућу за борце.

Зла ратна судбина није мимоишла ову храбру жену, која је и срцем и душом помагала покрет у коме се налазила њена деца.

После повлачења партизанских одреда за Босну, њен син Душан стигао је тамо и био борац у Другој пролетерској бригади.

Жарка су четници заробили и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 22. марта 1942.

Осталу двојицу синова, Јова и Радоњу, четници су ухватили и предали Немцима, па су дуго времена провели у затворима у Горњем Милановцу, Крагујевцу и у логору на Бањици. Чим су

пуштени из затвора, Радоња је ступио у обновљени Чачански партизански одред. Затим је постао борац Шесте крајишке бригаде НОВЈ; погинуо је у борби против непријатеља у Брусници 23. септембра 1944.

Наталијина снаха Јулијана, домаћица, потиче из породице Пурића у Врнчанима, која је, такође, припадала партизанском покрету. Њена три брата су била у партизанским јединицама, од којих су двојицу четници заклали.

Активност Наталије и њене снахе Јулијане није остала незапажена код четника. После једног сукоба бораца Одреда са четницима у близини њихове куће, четници су их ухватили и у Велеречи стрељали 17. септембра 1943. наочиглед њихове малолетне деце. Важно је напоменути да су Наталијине три кћерке иако малолетне – Љубица, Радулка и Вера – учествовале у пружању помоћи борцима.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 15;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 210.

*
* *

Остале активисткиње: У селу Велеречи 1941. године било је око 100 активних бораца и велики број симпатизера НОП-а. Поред жена за које су дати подаци, и више других је на исти начин радило за НОБ жртвујући своје животе и животе чланова своје породице. Сигурно две трећине домова у овом селу одржавало је везу са партизанима, скривало их, помагало материјално и обавештавало о непријатељу. Тако да је у 1943. и 1944. години било у свакој другој кући или поред куће по једно или више склоништа, чиме је омогућаван лакши рад и сигурнији опстанак политичких радника и бораца.

У кући Радмиле и Десанке Пауновић било је више склоништа, па и у кућама Милене Јанићијевић, Наде Глишовић, Јелене и Нате Пауновић, Гроздане, Јуле и Анђе Павловић, Цане, Милке и Станице Милић. Све су биле у вези једна са другом када је у склониште требало сместити илегалце или рањенике.

Ништа мања активност није била: Радмиле и Милке Пауновић, Јулке Бојовић, Загорке и Душанке Милић, Гвозденије и

Даринке Михаиловић, Миљане и Гросде Миловановић, Јаглике Ацовић, Јелице и Пелагије Пауновић, Бранке и Олге Јовановић, Десе Филиповић..

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 19 – 20.

СА СИНОМ У СТРОЈУ

МИЛОЈКА СРЕТЕНОВИЋ, домаћица из Врнчана, устаничке 1941. са читавом породицом стала је на страну НОП-а. Године 1943. њена породица постаје активан учесник НОБ-а. Када је владао терор од домаћих издајника и окупатора, њен син Милета, са пушком у руци, ступа у народноослободилачку борбу и извршава одговорне задатке Окружног и Среског комитета КПЈ и СКОЈ-а. Њихова кућа је постала стециште партијских радника, бораца и курира.

Милојка се активно укључује у ту борбу. Помаже борцима, одржава везе, прикупља храну, скрива илегалце од непријатеља, обавља понекад и курирску службу.

По ослобођењу земље активно се укључује у рад масовних организација, нарочито АФЖ-а. Њена привржености НОП-у трајала је све до смрти. Умрла је 13. новембра 1980.

Таковске новине, 13. новембар 1980.

НАЈДРАЖЕ ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

ВУКОСАВА ПУРИЋ, домаћица из Врнчана, једна од партизанских мајки која је слободи жртвовала три сина, кћерку и два зета. Њена кућа једна је од оних чији су сви чланови били укључени у борбу за ослобођење земље.

Све време рата њена кућа била је топли дом за илегалне партијске раднике и борце. Она их је дочекивала и испраћала у свако доба дана, највише ноћу.

Њена три сина били су борци Таковског батаљона Чачанског НОП одреда и сва тројица су пали на олтару борбе. Син Војимир (1922), ученик гимназије, погинуо је у борби против муслиманске фашистичке милиције у Сјеници 22. децембра 1941. Сина Драгишу (1908), колара, стрељали су четници у Такову 12. јуна 1943. Трећег сина, Љубишу (1910), хармоникаша, убили су четници у јуну 1943. Кћерку Јулијану, удату Царевић, која је живела у Велеречи, стрељали су четници 17. септембра 1943. За непуна три месеца несрећна мајка сахранила је троје своје деце.

Иако душевно уништена, Вукосава је до своје смрти остала верна идејама за које су њена деца дала своје животе.

Жене Србије у НОБ, стр. 430;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 210 – 211.

ПРОГАЊАНА КАО СУПРУГА ПАРТИЗАНА

ГВОЗДЕНИЈА МАЛЕТКОВИЋ (1914), домаћица – радница, рођена је у Горњој Врбави, а живела у Горњој Врбави и Горњем Милановцу.

Њен супруг Ратко (1916), металски радник, од првих дана устанка био је члан НОО, затим борац Таковског батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, па у Норвешку, где је стрељан у логору Осен 1943. године. Она је као супруга партизана прогањана све време рата, па је била приморана да често, са малим сином, мења место становања. Ипак је највећи део ратног времена провела у Горњој Врбави, свом родном месту и родном месту свог супруга.

После рата прихватила се многих задатака у обнови и изградњи земље. Била је активан члан АФЖ-а и СУБНОР-а у Горњем Милановцу, где је живела. Поживела је 83 године. Сахрањена је у Горњој Врбави, у гробници коју је посветила супругу иако је његово тело остало у далекој Норвешкој.

Подаци Општинског одбора СУБНОР-а у Горњем Милановцу и
Сведочење Вере Тодоровић, председника тог одбора

УБИЈЕНА СА ДЕТЕТОМ У НАРУЧЈУ

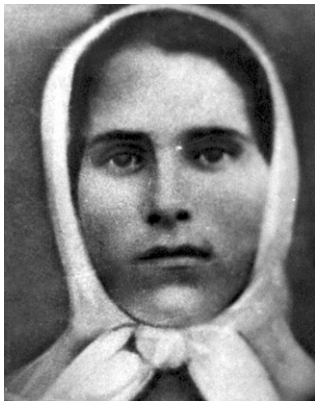

ЗОРКА ЂУРЂЕВИЋ (1912), домаћица из Горњих Бранетића, живела је са троје мале деце и супругом Обрадом, који је од првих дана дизања устанка 1941. приступио партизанима. Зорка је, као и остале напредне жене, помагала борце.

Када је 1942. године њен супруг Обрад, у једној борби, био рањен, она га је, са братом Добросавом, скривала и лечила у неком сену. Када се опоравио, вратио се у Одред, а Зорка је остала у кући бременита, очекујући треће дете. С обзиром на ситуацију у којој се налазила, јер је била компромитована због супруга и своје личне активности (а за супруга се није знало где се налази) морала је илегално да носи дете да се не би приметило да је у другом стању. Тако је у селу код својих пријатеља, крију̂ћи, родила женско дете, за које нико није знао.

Након осам месеци, када је непријатељ дознао за њен порођај, четници су упорно пошли у потрагу за њеним супругом, па су тако у мају 1943. дознали да је Обрад дошао кући. Одмах су блокирали кућу. Обрад је, бацајући бомбе на непријатеље, успео да се пробије из блокаде и да побегне, а Зорка са троје малолетне деце бежала испред непријатеља у оближњу шуму. Четници су пуцали за њом и том приликом убили девојчицу Надежду Ђурђевић, најмлађег партизанског курира у срезу таковском, која је тада била код стоке. Зорка је умакла. После седам дана четници су опет јурили за Зорком, која је, такође, бежала са најмлађим дететом у наручју. И, недалеко од куће, у једној шуми, убили су је. Њено малолетно дете, старо осам месеци, остало је у животу, и читавог дана сисало је мртву мајку. Када су мештани нашли дете, било је крвљу умрљано. Било је то 31. маја 1943.

Само четрдесет пет дана касније, 15. јула 1943. и њен је супруг Обрад, члан КПЈ, борац обновљеног Таковског батаљона, усмрћен. Наиме, он је у једној борби са четницима рањен, па да не би пао у руке жив четницима, извршио је самоубиство. Остало је за њима троје мале деце, које су преузели да се о њима старају њихови стричеви.

Зорка и Обрад су сахрањени на сеоском гробљу у присуству најближе родбине, јер четници нису дозволили да се народ тада окупља.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 29 – 30;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 216.

НАЈМАЛАЂИ ПАРТИЗАНСКИ КУРИР

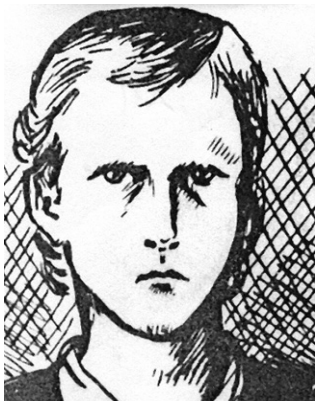

НАДЕЖДА – НАДА ЂУРЂЕВИЋ најмлађи је партизански курир у Шумадији. Рођена је 1931. у селу Горњим Бранетићима. Из Бранетића је 1941. године доста људи отишло у партизане, а са првима и Обрад, стриц Надин. Са борцима Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“ учествовао је у борбама против Немаца, четника и осталих сарадника окупатора.

Нада, кћи сиромашног сељака Миленка Ђурђевића, увек је радо слушала партизане и разговоре о њима, јер их је неизмерно волела. Крајем 1941. године, када је тек навршила девет година, обузета је сва осећањима да и она треба да помогне партизане. Упркос честог крстарења четника који су пребијали и клали партизанске симпатизере, она је свакоднвно помагала партизане: носила је извештаје, преносила храну, одећу и обућу. Не мало пута им је стражу чувала.

Она је убрзо постала позната као најмлађи партизански курир у Шумадији. За њено име су знали Милош Минић, Радисав Недељковић, Славиша Новаковић и остали борци и руководиоци Чачанског одреда и Прве шумадијске бригаде.

Једног дана 1943. године Обрад је са једним другом, по задатку, дошао у село. То је сазнао сеоски четовођа и известио остале четнике. Није дуго прошло, а батаљон до зуба наоружаних четника опколио је кућу у којој су били партизани. Чим је то Нада приметила, трчећи је дошла и још из дворишта повикала Обраду: „Чико, ено четника.“ А, четници су већ стезали обруч око

куће. Митраљески рафали и бомбе засипали су зграду. Обрад, прекаљени борац, са другом и својим оружјем пробио је четнички обруч и избегао сигурну смрт. У том великом окршају мала Нада, вршећи дужност курира, пала је покошена смртоносним четничким хицима.

Жене Србије у НОБ, стр. 454 – 455.

ЗАКЛАНА И БАЧЕНА У БЕЗДАН

РАДОВИНКА ИВАНОВИЋ, домаћица из Горњих Бранетића, за време рата са породицом живела је у селу Полому. У својој кући скривала је и издржавала дуже време Андрију Савчића, судију из Ваљева, који је био илегални теренски радник и припадник Колубарског партизанског одреда на вези са групом илегалаца таковског краја. Сазнавши за ово четници су је једне ноћи у мају 1943. ухапсили и одвели у село Рајац, где су је заклали и бацили у бездан, из кога је извађена 1945. са још неколико жртвава овог краја које су четници уморили. Код поменутог бездана подигнута је спомен – плоча, која сведочи о овом злочину. На њој се налази и име Радовинке Ивановић.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 34;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 217.

ХРАБРА ПЕРСИДА

ПЕРСИДА ЖИЖОВИЋ, домаћица из Горњих Бранетића, за време рата имала је у својој штали склониште, у коме је данима чувала борце и политичке активисте, хранила их, прала им одећу и обавештавала о догађајима у околини.

Једног дана, док је група бораца са Милошем Минићем била у склоништу у штали, у двориште је дошла група четника захтевајући да им спреми вечеру. На неколико десетина метара били су у склоништу борци са Минићем. Персида се није уплаши-

ла ове ситуације. Чак се сетила да би то била згодна ситуација да се ова група четника разоружа, па им је предложила да, док вечерају, одложе оружје како би били комотнији. И. док су вечерали, она је отрчала у склониште и обавестила партизане шта је учинила и да је то прилика да се четници разоружају. Али, ови се нису са тим сложили из разлога што би после четници повећали терор над партизанским породицама.

Персида је била врло сналажљива и у другим ситуацијама, што је у многоме користило НОБ-и.

Жене среза ташковског, рукопис у МИАЧ, стр. 3.

*
* *

ОСТАЛЕ ПРИСТАЛИЦЕ НОП-а ИЗ ГОРЊИХ БРАНЕТИЋА: Било је из Горњих Бранетића још жена које су на разне начине припадале НОП-у. То су: Илинка Ђурђевић (која је изгубила сина и била прогањана), Грозда Ђурђевић (која је од четника Драже Михаиловића добила многобројне батине, зато што је у своју кућу примала партизанске борце), Грозда Трипковић, Добринка и Бранка Продановић, Јелена Вуксановић, Злата Миленковић, Косана Трнавац, Вера Ђурђевић. Оне су одржавале везу и пружале разну помоћ партизанима све време рата.

Жене среза ташковског, рукопис у МИАЧ, стр. 32.

КОМЕСАР

КОСАРА – КОКА Милоја БАБИЋА (1914) из Горњег Милановца била је борац Прве шумадијске и Треће српске бригаде, политички комесар болнице. Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања. Прошла је ратни пут Шумадијске бригаде и Треће српске. После рата живела је у Београду, где је умрла 1979.

Трећа српска бригада, стр. 472.

САРАДНИК НОП-а

КОСАРА ВЕСКОВИЋ, кројач, рођена 1906. у Ракови, живела у Горњем Милановцу, била је једна од активних сарадница НОП-а. Ухапсили су је недићевци. Стрељана је у Горњем Милановцу 15. децембра 1941.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 40;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 218.

БОРЦИ – ЊЕНА ПОРОДИЦА

ЗАГОРКА ГРКОВИЋ била је службеник у Горњем Милановцу. Њен супруг Миодраг, предратни чиновник, као комуниста, прогањан је од полиције, врло често хапшен, па је 1940. године умро од последица мучења. Она се 1941. године са четворо деце затекла у селу Невадама у некој старој воденици, где је живела од најамног рада код сеоских богаташа да би прехранила себе и малолетну децу.

У близини воденице, у потоку налазило се склониште за партизане, у коме су се скривали 1943: Жижа Ђурић, Гвозден Пауновић, Гвозден Трипковић, Радоје Радојевић – Циго и неки други борци, са којима је Загорка сарађивала и доносила им храну. Колико је волела партизане види се из тога што је од зараде коју је добијала у најамном раду половину одвајала партизанима, а другу половину делила својој деци и остављала себи. Поред овог, у селу је прикупљала прилоге, а од своје три овце плела чарапе и џемпере борцима иако је њено троје деце било слабо одевено.

При крају рата њен најстарији син Драган ступио је у НОВЈ, постао борац Седамнаесте дивизије. Рањен је у борби против непријатеља и умро од задобијених рана у шабачкој болници 17. априла 1945.

Четници су имали податке да Загорка одржава везу са илегалцима, па су је често приводили у своје штабове, где су је излагали мукама да би одала са ким сарађује. На свим саслушањима

била је чврста. Није подлегла ни мучењима. Остала је са породицом у тој воденици све до ослобођења земље, када ју је нова власт приволела да се са децом пресели у Горњи Милановац, где је после живела.

Жене среза ћаковског, рукопис у МИАЧ, стр. 38 – 39;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ћали борци и жрћве, стр. 256.

МАЈКА И СУПРУГА ХЕРОЈА

ВАНА – МИЦА ДРАЖЕВИЋ, домаћица из Горњег Милановца, супруга је Драгомира, народног хероја Југославије, и мајка три борца, који су пали у борби за слободу.

Била је веран сапутник свога супруга Драгомира, кројачког радника, члана КПЈ од 1919. године, учесника Вуковарског конгреса Партије, борца Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“ и Друге пролетерске бригаде. Са Драгомиром је између два светска рата трпела његова хапшења и тортуре од режима старе Југославије.

У устаничкој 1941. години, при формирању партизанских јединица, у њиховим редовима нашао се и њен супруг. Са њим – и њихова три сина: Милош (19), Бранко (17) и Душан (13). Ни један није служио војску.

Њих је стари Дражевић и спремао да буду бескомпромисни борци. Четири Дражевића сврстали су се један уз другог у Одреду „Др Драгиша Мишовић“, спремни да се боре за ослобођење своје земље од фашистичког окупатора, и за стварање новог бољег и праведнијег друштва.

Испратила их је из свог дома, а као мајка и супруга старала се да буду што боље одевени и обучени страхујући за њихову судбину. Јер, кренули су на пут ратне неизвесности, на коме се гине и страда.

И, као што то често у рату бива, Дражевићима је ратна срећа окренула леђа. Мица је стојички примала вест о погибијама својих синова и супруга. Гинули су један за другим. Прво Миша – заробили су га четници и предали Немцима, који су га са саборцима стрељали у Ваљеву 27. новембра 1941. Најмлађи, Душан, тешко је рањен у борби за ослобођење Горњег Милановца, па је од тих последица умро у фебруару 1942. Супруг Драгомир и син Бранко су се повукли за Босну 1941. године. Били су борци Друге пролетерске бригаде. У тој славној јединици, у борби са четни-

цима на Хумићима код Фоче 16. априла 1943. погинуо је син Бранко, а само три месеца касније, 22. јула у борби са непријатељем у Омеровим водама на планини Озрен погинуо је и супруг Драгомир, последњи Дражевић, отац породице.

За све време окупације Мица је живела под строгим надзором окупатора и домаћих издајника. Кућа јој је често претресана, она хапшена и одвођена на многа саслушања у полицији и четничким штабовима. Вест о погибији синова и супруга гордо је примила свесна да жртве нису узалудне. Уместо синова и супруга живела је у њиховим ратним знамењима посећујући често места на којима су страдали њени најмилији.

Умрла је у Г. Милановцу крајем јануара 1966. Сахрањена је на градском гробљу уз присуство бројних грађана и родбине.

Чачански глас, 9. фебруар 1965;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 219.

СЕСТРЕ У БАЊИЧКОМ ЛОГОРУ

Сестре ДОБРИЛА ДАМЊАНОВИЋ (1921), ученица гимназије, и РАДМИЛА (1925), ученица гимназије, из Горњег Милановца, чланови СКОЈ-а и сараднице НОП-а, више пута су хапшене. Отеране су у Бањички логор 5. априла, а пуштене 5. маја 1942.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 362, лог. број 5081 и 5082;
Таковци у НОБ и револуцији, II, стр. 117.

СЕСТРА КОМЕСАРА БАТАЉОНА

ДОБРАНА Николе ЂИЛАС – ЖИВКОВИЋ, домаћица, рођена 1920. у Бијелом Пољу, живела је у Горњем Милановцу. Била је члан КПЈ и заменик политичког комесара чете Јабланичког НОП одреда. Погинула је у борби против непријатеља код Лебана у марту 1943. Сестра је Миливоја – Миње Ђиласа, комесара Таковског батаљона, стрељаног у логору на Бањици 5. марта 1942.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 219.

ПОНОСНА НА СИНА ХЕРОЈА

ЕМИЛИЈА ЈЕВТИЋ, домаћица из Горњег Милановца, мајка је народног хероја Предрага – Шкепа Јевтића, дипломираног правника. Рођен је 1913. Био је члан КПЈ, један од организатора устанка у чачанском крају, командир Драгачевске чете, командант Трнавског батаљона и командант Шумадијског батаљона Друге пролетерске бригаде. Погинуо је као командант Петнаесте дивизије НОВЈ у борби против Италијана и усташа у Шумберку код Лабина у Истри 31. јула 1943. За народног хероја Југославије проглашен је 25. октобра 1943. Емилија је помагала НОП у коме се налазио њен син, па је била врло цењена у својој средини.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 220;
Казивање Вере Тодоровић, председника Општинског одбора СУБНОР-а у Горњем Милановцу

МАЈКА И КЋЕРКА – ЛОГОРАШИЦЕ

ДАРИНКА ЈЕВТОВИЋ, домаћица, рођена 1884. године, и њена кћерка БОСИЉКА (1925), домаћица из Горњег Милановца, ухапшене су и спроведене у Бањички логор 9. априла 1942, где су држане као таоци због мужа, односно оца Петра Јевтовића, који се налазио у Другој пролетерској бригади. У логору су држне до 8. новембра 1942.

Лоґор Бањица – лоґораши, књига I, стр. 367, лог. број 5184 и 5186;
Таковци у НОБ и револуцији, стр. 116.

НОСИЛАЦ ПАРТИЗАНСКЕ СПОМЕНИЦЕ 1941.

ИНА КУШИЋ, студент из Београда, устаничке 1941. године радила као омладински руководилац у срезу таковском.

Крајем 1941. године прешла са партизанским јединицама за Санџак, где је била теренски радник.

Крајем 1943. ступила је у Посавски патизански одред, а у мају 1944. тешко је рањена у главу. Носилац је Споменице 1941. године.

Жене Србије у НОБ, стр. 430.

ЈУНАКИЊА МАЈКА

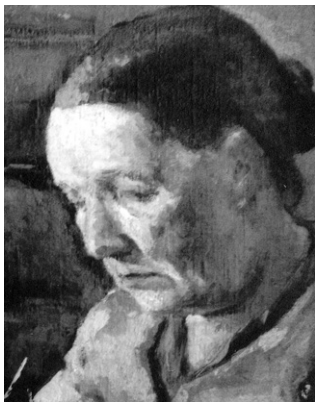

ЗОРА ЛАЗИЋ, сликарка, једна је од најплеменитијих жена у Горњем Милановцу, како је то констатовала Јелена Поповић у својој књизи *Таковци у НОБ и револуцији*. Са својим кћеркама, Лепом и Гоцом, пружила драгоцену помоћ НОП-у, којим је руководио њен син Миша. У њеној кући, у непосредној близини Среског начелства и немачке команде, организовала израду петокрака за партизанске борце. Везла их је са својим кћеркама, Лепом и Гоцом, и њиховим другрицама. Тако да су капе партизанских ратника добиле своја обележја. На туткалисаном сликарском платну израђена је и српска застава са петокраком у средини. Посао је био врло ризичан, јер је обављан у непосредној близини немачке команде и Среског начелства. Једном приликом су сазнале да се припрема претрес њихове куће, па су омладинке пре упада полиције петокраке спаковале и упутиле у јединице преко оних за које се није сумњало да сарађују са партизанима.

Њен син Владимир – Миша (1920), студент архитектуре, био је секретар Среског комитета СКОЈ-а за срез таковски и члан Окружног комитета СКОЈ-а за Чачак, члан Среског комитета КПЈ за срез таковски, заменик политичког комесара Таковског батаљона. Погинуо је у борби против четника у Луњевици 8. новембра 1941. Смрт сина Зора је јуначки поднела. Како је текао

погреб, Јелена Поповић пише: „Из зграде мртвачнице 9. новембра кренула је према милановачком гробљу жалосна поворка. То је била сахрана Владимира Мише Лазића. Иза сандука ишла је без плача жена – мајка, коју су с разлогом поредили са јунакињом Горког из романа „Мати“, отменог лица, а очи нису се виделе, потамнеле су павши у дубину. Поред ње, две лепе девојке, нижа плавуша, а виша, млађа – црнка са великим топлим очима, танким струком, бледог лица – сестре Мишине Лепа и Гордана. Ту су две – три жене, комшинке Лазићевих. И поп Драгомир, коме су дан раније одведена два сина према Равној гори, читао је опело на гробу, а сузе су му непрестано текле низ лице... Кафане су биле пуне брадатих људи који су пили и тупо гледали око себе. Међу њима је и Хаџић, сељак четник из Јабланице, без ока, који је један дан раније дошао код брата од тетке Лазићевих Сима Скубице и рекао му: „Убио сам ти брата“. Док је погребна поворка пролазила, пијани ченици су пуцали изнад глава и у птицу која је, усамљена, залутала у град без живота“.

Ни после погибије Мишине мајку Зору и сестре Лепосаву и Гордану нису оставили на миру. Често им је полиција упадала у кућу, саслушавала их, хапсила и најзад су Лепосава и Гордана упућене у Бањички логор, где су провеле једно време.

Таковски крај у народноослободилачкој борби и револуцији, стр. 120;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 221;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 211, лог. број 2358, 2359.

САБРАТОМ У ИСТОЈ КОЛОНИ

ЛЕПОСАВА – ЛЕПА ЛАЗИЋ – ЈОВАНОВИЋ (1922), свршени матурант, у Горњем Милановцу се дружила са напредном омладином учествујући и сама у бројним политичким акцијама. На њено политичко опредељење умногоме је утицао њен брат Владимир – Миша Лазић.

У току припрема устанка 1941. сакупљала је лекове и остали санитетски материјал. Када је формирана болница у Савинцу, радила је у њој као болничарка.

Четници су јој убили брата Владимира – Миша 8. новембра 1941. После повратка Немаца на слободну територију Лепосава је са сестром Горданом, ученицом VI разреда гимназије, ухапшена 16. децембра и спроведена су у Бањички логор, где су задржане до 28. априла 1942. После пуштања из логора обе сестре Лазић нису се враћале у Горњи Милановац, већ су остале у Београду, где су илегално радиле до ослобођења тог града, 20. октобра 1944. Затим су дошле у ослобођени Горњи Милановац, где су наставиле политички рад. Лепа је постала члан Среског комитета КПЈ за срез таковски, док је Гордана радила као активиста у омладинској организацији.

Партизански видари, стр. 227 – 228;
Лепосава Лепа Лазић – Јовановић, *Сећања*, МИАЧ;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 211, лог. број 2359, 2538

УСМРЋЕНА У ЛОГОРУ

МАРИЈА Јосипа ЛОНЧАРЕВИЋ, домаћица, рођена 1879. у Селевцу код Огулина, живела је у Горњем Милановцу. Била је сарадник НОП-а. Ухваћена је и отерана у Бањички логор, где је умрла 14. септембра 1942.

СТРЕЉАНА КАО САРАДНИК ПАРТИЗАНА

МИЛИЦА Андра ЛОНЧАРЕВИЋ (1922), радница, живела је у родном Горњем Милановцу. Била је позадински радник НОП-а. Стрељали су је четници у Лочевцима у јуну 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 221.

У СТРОЈУ СА ПРОЛЕТЕРИМА

РАДОЈКА МИЛОВАНОВИЋ, омладинка, рођена је 1924. године у Горњем Милановцу. Као симпатизер НОП-а 1944. ступила је у НОВЈ и била борац Друге пролетерске бригаде.

Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници, стр. 534.

ТУЖНА ПРИЧА

МАРИЈА ОВЧАРЕВИЋ, домаћица из Горњег Милановца, стара 70 година (подаци узети 1972), испричала је своју животну причу из Другог светског рата:

– Ја сам сиромашна жена. У предратном периоду мучила се и радила у Горњем Милановцу, по кућама, да би прехранила и одшколовала своје двоје деце, којима сам била и отац и мајка. Схватајући беду и тежак положај радничке класе у старој Југославији, моја деца су припадала напредној омладини која се тада борила против режима. Мој син Драгослав Овчаревић, по занимању радник, отишао је 1941. године, међу првима, у партизане. Као партизан стрељан у Ваљеву исте године. Моја кћерка, Радмила, ученица Женске занатске школе, радила је активно за партизане, због чега ју је непријатељ много прогонио. Но, она је чим би била пуштена на слободу наставила да активно сарађује са партизанима држећи се гордо пред нерпијатељем, кога је мрзела, све до почетка 1943. године, када је поново ухапшена, спроведена у Крагујевац и после дугог мучења стрељана. Мене су, као партизанску мајку, 1942. године ухапсили и спровели у логор на Бањицу, одакле су ме тек након три месеца пустили (пошто ми је кћерка стрељана). У кући нисам затекла ништа, јер су непријатељи све опљачкали. У њој и данас живим и једва чекам смрт да дође, пошто ми је старој, осиромашеној, живот несрећан без деце, коју су ми непријатељи погубили у овом рату...

Уз ова казивања тужне мајке напоменимо да је њен син Драгослав (1921), радник, био борац Таковског батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали на Крушику у Ваљеву 27. новембра 1941. Кћи Радмила (1923) била је кројач. Као сарадник НОП-а стрељана је у Краујевцу у марту 1943.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 39 – 40;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 222;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 368, лог. број 2503 и 2504.

МЛАДА ЛОГОРАШИЦА

ЕМИЛИЈА ПАВЛОВИЋ (1925), фабрички радник у Горњем Милановцу, као припадник НОП-а ухапшена је и спроведе-

на у Бањички логор 5. априла са групом сарадника НОП-а, где је задржана до 5. маја 1942.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 362, лог. број. 5089;
Таковци у НОБ и револуцији, II књига, стр. 117.

ОФИЦИР ЈНА

РАДА ПАНТОВИЋ, омладинка из Горњег Милановца, 1943. и 1944. године била је активан сарадник илегалним радницима и борцима. У септембру 1944. године прикључила се XVIII мајевичкој дивизији (Другој ударној бригади). Прошла је цео ратни пут своје јединице до завршетка рата. По завршетку рата остала је у активној служби у НОВЈ, у Ужицу у чину потпоручника.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 40.

БАЊИЧКА ЛОГОРАШИЦА

ЈЕЛЕНА ПОЗВЕК, куварица, рођена 1920. у Кузми, Словенија, живела у Горњем Милановцу, због припадности НОП-у ухапшена је са више сарадника НОП-а и спроведена у Бањички логор 5. априла 1942. године и задржана у логору до 5. маја 1942. године.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 362, лог. број 5090;
Таковци у НОБ и револуцији, II књига, стр. 117.

ВАТРЕНИ КОМУНИСТ

ЈЕЛЕНА ПОПОВИЋ, професор књижевности, рођена 1914. године је у Крушевцу, где је живела њена породица. Филозофски факултет завршила је 1938. године. Радила је као професор у гимназији у Ћуприји, одакле је 1940. године премештена у гимназију у Горњем Милановцу. Овде се одмах повезала са напредном омладином. Те године примљена је у КПЈ.

По окупацији 1941. године, пошто је у полицији оцењена као опасан комуниста,

почели су прогони, па се повукла у илегалност, нарочито после напада Немачке на СССР.

Од првих дана устанка 1941, као члан Среског комитета КПЈ за срез таковски, походећи села, говорила је на разним скуповима о потреби борбе против окупатора.

У септембру 1941. године, по задатку Партије, са Јованком Радаковић, отишла је у Београд, где је наставила револуционарни рад.

За кратко време проведено у Горњем Милановцу дала је велики допринос у развоју КПЈ и устанка.

После рата живела је у Београду, где је умрла 1993. године.

Таковци у народноослободилачкој борби и револуцији, стр. 217 – 222.

УЗОРАН КОМУНИСТА

ЈОВАНКА – ЈОВАНА РАДАКОВИЋ, професор, рођена 1912. године у Саутбенду, Индијана, САД, у фебруару 1941, као члан КПЈ, протерана је из Вршца у Горњи Милановац. У мају, као афирмисани комуниста, постала је члан Среског комитета КПЈ за срез таковски.

Одмах по доласку у Горњи Милановац ухватила је везу са члановима КПЈ и члановима СКОЈ-а. Њено деловање било је плодоносно – многе младе чланове Партије и СКОЈ-а упућивала је у револуционарни рад.

По нападу Немачке на СССР, када је почела хајка на чланове КПЈ и СКОЈ-а, избегла је у села око Горњег Милановца, где је држала састанке и позивала младе да ступају у партизане и да воде борбу против окупатора.

Међутим, када је, грешком, из Окружног комитета КПЈ за Чачак, стигла директива да се привремено распусте јединице, дато је и упутство да се поједини политички радници – чланови КПЈ, који нису са чачанског подручја упуте у Београд да не би пали у руке полицији. Тада су у Београд отишле Јованка Радако-

вић, Јелена Поповић и Добрана Ђилас, које су на овом терену биле компромитоване као комунистичке вође и за којима је полиција упорно трагала. У Београду Јованка је распоређена на рад у једну партијску ћелију у центру града. Није прошло много времена, пошто јој је полиција била на трагу, ухапшена је и стрељана у логору на Бањици 16. септембра 1941. Кратко време, које је провела у Горњем Милановцу, изузетно је било.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 233;
Таковци у народноослободилачкој борби и револуцији, стр. 128;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 74, лог. број 195.

МАЈКА ШПАНСКОГ БОРЦА

МИЛЕВА ПОПОВИЋ из Горњег Милановца, мајка је народног хероја Светозара – Света Поповића.

Њен син, Светозар, новинар, рођен је 1901. у Горњем Милановцу. Био је члан КПЈ од 1925. и учесник шпанског грађанског рата.

По повратку у Београд, 1943. године, одлуком Главног штаба НОП одреда за Србију, постао је политички комесар Прве шумадијске НОУ бригаде, затим начелник Главног штаба НОП одреда за Србију. Погинуо је у борби против четника на Јеловој Гори 6. маја 1944. За народног хероја Југославије проглашен је 9. октобра 1953.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 223;
Народни хероји Југославије, стр. 639.

ЦЕЛА ПОРОДИЦА У НОВЈ

ДАНИЦА – ДАНА РАДИШИЋ, радница, рођена 1906. на Руднику, живела је у Горњем Милановцу. Од пре рата симпатисала је КПЈ и раднички покрет. У Априлском рату 1941. године мужа су јој отерали Немци у заробљеништво, а она остала са тро-

је деце. У припремама устанка 1941. активно је учествовала.

После повратка Немаца и одласка партизанских одреда за Босну, затварана је и мучена. Четници су је једном, приликом напада на кућу, ранили.

Она се упркос терору, одржала и још чвршће везала за партизански покрет и борцима и илегалцима слала санитетски материјал који је илегално набављала у Београду.

Када је у септембру 1944. године ослобођен Горњи Милановац, ступила је у XXI српску дивизију НОВЈ са све троје деце. Радила је у болници у Горњем Милановцу. Кћи Радмила (1928) прикључивши се јединицама НОВЈ, завршила је санитетски курс и била је санитетски референт у Трећем батаљону Пете српске ударне бригаде XXI дивизије. Из НОВЈ је демобилисана 1946. године. Живи у Београду.

Даничини синови Радиша (1925) и Срећко (1931) постали су борци XXI српске дивизије НОВЈ и са њом су прешли цео ратни пут до ослобођења земље. Умрла је 1972.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 35 – 36;
Партизански видари, стр. 253 – 254.

ВЕРНА ИДЕЈАМА СВОГА СИНА

ДАРА РАДОВАНОВИЋ, домаћица из Горњег Милановца, пре рата живела је у Београду. У својој кући имала је синовца комунисту, који је утицао на њу и њену децу да заволе КПЈ и раднички покрет. Преко њега давала је помоћ сиромашним студентима у храни и новцу. Године 1941. Дарин муж доспео је у немачко заробљеништво као потпуковник Југословенске војске. Тамо је остао до краја рата. Она је са сином Момчилом, учеником VIII разре-

да гимназије, и млађом кћерком Олгом, прешла да живи у село Калиманиће, јер је тамо имала своју кућу, пошто је кућа у којој је живела у Београду срушена приликом бомбардовања у априлу 1941. Њен син Момчило је 14. септембра 1941.ступио у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“ и учествовао у ослобођењу Горњег Милановца. Те године, 5. октобра, он је погинуо у борби са Немцима на Рапај брду код Горњег Милановца. После погиије сина, Дара и њена кћи Олга бивају прогањане од жандарма и четника.

То њихово прогањање је настављено нарочито 1942. и 1943. године и трајало је до краја рата.

Једном приликом 1942. године четници су дошли њиховој кући са намером да их ликвидирају. Међутим, неко је обавестио четнике да су блокирани од партизана, па су се они повукли. Тај потез четника није их застрашио, па су и даље одржавале везу са илегалцима у склоништу у кући Бранислава Сретеновића у Калиманићима, где је Дара врло често односила храну, пошту, цигарете и вести. Са Сретеновићем, код кога је био смештен ОК КПЈ, одржавала је везу све до ослобођења не осврћући се на примедбе неке родбине на опасност која јој прети. Постајала је све одважнија и привржениja НОБ-и, јер је то био осећај мајке која је изгубила сина, а нераскидиво је везана за његове идеје.

По ослобођењу Горњег Милановца у септембру 1944. године бирана је за члана Извршног Среског народног одбора, где је водила Повереништво за здравство и социјалну политику, а била је и управник Дома за ратну сирочад. На окружној конференцији у Чачку у децембру 1944, као делегат пленума Среског одбора Горњег Милановца, изабрана је за судију Окружног народног суда у Чачку. Активно је радила у организацијама АФЖ-а и СУБНОР-а. Добила је више друштвених признања.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 37 – 38;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 223;
Казивање Дарине кћерке Олге, документ код аутора.

НЕУМОРНА

ЗАГОРКА – ЗАГА САВИЋ – МАРКОВИЋ, радница, рођена је 1923. године у Горњем Милановцу. Пред рат су јој умрли роди-

тељи, па је морала да напусти школу и са завршена два разреда гимназије запослила се као радница у фабрици бомбона „Шумадија“ у Горњем Милановцу. Дружила се са напредним радницима и постала члан СКОЈ-а у септембру 1941.

Када је ослобођен Горњи Милановац 28. септембра 1941, радила је у штабу Таковског партизанског батаљона (у агитпропу). После је добила задатак да, са Стојанком Теодоровић, организује смештај болнице у Савинцу.

Иначе, пре 1941. године завршила је курс прве помоћи и већ у Априлском рату 1941. године учествовала у превијању рањеника. Она и Стојанка претерале су у школу у Савинцу постељину, посуђе и други инвентар из интерната у Горњем Милановцу. После завршеног задатка она се вратила у Горњи Милановац. Радила је и даље у штабу Таковског батаљона.

Када су четници упали у Горњи Милановац, 8. новембра 1941. године, са једним бројем бораца ухваћена је и предата Немцима у Ваљево. После саслушања и мучења, пуштена је крајем новембра. Дошла је из Ваљева у Горњи Милановац, али је поново ухапшена и спроведена у Специјалну полицију у Београду, где је остала до 1. марта 1942.

Пошто је пуштена из полиције, није се враћала у Горњи Милановац, већ је илегално живела и радила у Латковићу и Рудовцима, где је била повезана са партизанским борцима и партијским радницима. Отишла је у Београд 1943. године, а 1944. у Смедерево, а одавде у Космајски партизански одред. По задатку 2. октобра 1944. дошла је у слободни Горњи Милановац, у Срески комитет СКОЈ-а. У децембру 1944. одлази у Гучу за секретара Среског комитета СКОЈ-а и члана Среског комитета КПЈ. У Гучи је остала до маја 1945. године, а затим је радила у Скупштини града Београда.

Др Петар Дујановић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Лепосава – Лепа Лукић – Васовић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Загорка Савић – Марковић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Партизански видари, стр. 256 – 257.

ЛОГОРАШИЦА

НЕРАНЏА СИМИЋ, домаћица (стара 60 година), рођена је у Јавору – Пожега, а живела у Горњем Милановцу.

Одведена је у логор на Бањицу 9. априла 1942. године. Пуштена је на слободу 8. новембра 1942. године по одлуци Управе града Београда.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 368, лог. број 5206.

БУРНЕ ГОДИНЕ

СТОЈАНКА ТЕОДОРОВИЋ, професор, рођена је 1914. у Обровцу у Бачкој. Завршила је шести разред гимназије у Новом Бечеју. Услед слабог материјалног стања прекида школовање, па тек неколико година касније продужује уметничку школу у Београду. Ту се показала као даровит сликар.

После завршене школе долази 1936. у Горњи Милановац за наставника ликовног васпитања у Гимназији. Као комунисга и наставник, била је врло популарна и омиљена код ђака. Оснивала је и бесплатно водила курсеве сликарства и вајарства, а кроз те течајеве упознавала омладину са напредним идејама, због чега је једно време отпуштена са посла.

Године 1941. активно је учествовала у припремама устанка.

У ослобођеном Горњем Милановцу 1941. године радила је у штабу Таковског батаљона.

Када је требало да се болница са рањеницима пребаци на Савинац, добила је задатак да, са Загорком – Загом Савић, организује смештај те установе. Пребациле су постељину, посуђе и инвентар у основну школу на Савинац. После обављеног задатка вратила се у Горњи Милановац, где је радила са омладином и женама.

Када су четници 8. новембра упали у Горњи Милановац, ухватили су је и предали Намцима у Ваљеву. Успут су је страховито мучили. Успела је да се некако из затвора спасе захваљују-

ћи томе што је један фолксдојчер познавао њеног брата трговца, који му је дао већу суму новца. По изласку из затвора кришом је отишла у Београд, код брата Војислава, који јој је обезбедио пропусницу да пређе у Земун код другог брата Ђурђа.

У пролеће 1942. године брат јој је обезбедио легитимацију, коју као да су издале усташе и тако је отишла у Мостар код брата Ђурђеве жене. Одавде је отишла у партизане.

Умрла је у Шћиту у близини Борачких језера, у марту 1943. од тифуса.

Сећања на пале другове 1941 – 1944/Споменица књижевницима уметницима Војводине палим у НОБ, Нови Сад, 1945, стр. 102;
Партизански видари, стр. 262;
Милан Катанић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Др Петар Дујановић, *Сећања*, рукопису МИАЧ;
Ђурђе теодоровић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

КЛАНА – НЕДОКЛАНА

НАТАЛИЈА ТОДОРОВИЋ – ВИВОД (1923), ученица гимназије из Горњег Милановца, учествовала је у свим акцијама које је пре рата организовала напредна омладина у њеном родном граду.

У септембру 1941. ступила је као болничарка у Трећу таковску чету Таковског батаљона.

Када је отворена партизанска болница на Савинцу, распоређена је да ту лечи и негује болеснике.

После одласка партизанских одреда за Босну, затварана је и мучена у затвору у Горњем Милановцу. Касније је више пута привођена у четничке команде, саслушавана и тучена. Покушавала је да продужи школовање, али је, као учесник НОП-а, истерана из гимназије, без права да полаже испите у свим школама у Србији. У септембру 1943. године четници је хапсе и одводе у село Грабовицу, где су је после једнодневног мучења извели на клање у једну шуму. Кољаш ју је ударио камом у кључну кост поред врата. Пала је онесвешћена. Мислећи да су је заклали, кољаши су мало даље од тог места наложили ватру, поред које је настало весеље, уз песму и оргијање. Она се освестила и све то слушала. Када су долазили код ње да провере да ли су посао обавили како треба, она је симулирала да је мртва.

Када су четници напустили место где су обављали свој задатак, успела је да се у току ноћи врати у Горњи Милановац, где је сутрадан смештена у болницу коју су чували Бугари. Када је залечила рану, знајући да је четници и даље траже, побегла је у Немачку, где је остала до завршетка рата.

После рата живела је у Босанској Крупи.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 36 – 37;
Патризански видари, стр. 265 – 266.

У ДРУГОЈ ПРОЛЕТЕРСКОЈ

ДРАГИЦА В. ЋИРОВИЋ, омладинка, рођена је 1926. године у Горњем Милановцу. Као симпатизер НОП-а у септембру 1944. године ступила је у НОВЈ и била борац Друге пролетерске бригаде.

Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници, стр. 546.

ЛОГОРАШИЦА СА БАЊИЦЕ

НАТАЛИЈА ФИЛИПОВИЋ, шнајдерка, рођена 1925. године у Горњем Милановцу, ухапшена је са оптужбом да је за време слободног Горњег Милановца 1941. помагала партизане и спроведена је у Бањички логор 5. априла, где је задржана до 5. маја 1942.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 363, лог. број 5097;
Таковци у НОБ и револуцији, II књига, стр. 117.

У ЛОГОРУ СА ОЦЕМ

ВЕРА ЦАРЕВИЋ, радница, рођена 1925. године у Горњем Милановцу, ухапшена је заједно са оцем Радишом и спроведена у Бањички логор 5. априла и задржана до 5. маја 1942. године. Ухапшена је као припадник партизанског покрета, јер је пружала партизанима помоћ за време постојања слободне територије 1941. године.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 363, лог. број 5099; *Таковци у НОБ и револуцији*, стр 117.

СТРЕЉАНА У ЛОГОРУ

НАДЕЖДА ЦАРЕВИЋ, дактилограф, рођена је 1920. године у Горњем Милановцу. Била је сарадник НОП-а. Ухваћена је и отерана у Бањички логор, где је стрељана 17. јула 1942.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 224;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 430, лог. број 6414.

САХРАНИЛА СИНА У КРВАВОЈ ОДЕЋИ

ЗОРКА МАРИЋ, домаћица из Грабовице, имала је несрећу да је два сина изгубила у току рата.

Син Милош (1909), земљорадник, био је као заробљеник БЈВ у Немачкој. Приликом повратка у земљу погинуо је у Чехословачкој 24. јула 1945.

Други син, Спасоје (1917), земљорадник, био је борац Таковског батаљона. Ранили су га љотићевци код куће у Грабовици 26. фебруара 1943. Рањен, умро је на крилима мајке. Она га је сутрадан сахранила у крвавој одећи, која је остала док је умирао на њеном крилу. Имала је снаге да над одром сина да завет да ће се, иако стара, бринути о његовој и братовљевој деци, а било их је петоро.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 226;
Казивање Вере Тодоровић, председника СУБНОР-а у Горњем Милановцу.

ЗАЧЕТНИК ЛЕВИЧАРСТВА

МИЛКА МИЛОВАНОВИЋ, домаћица из Грабовице, иако стара жена, помагала је НОП.

Њу су, као познату левичарку, ухапсили жандарми пре ослобођења Горњег Милановца 1941. године, па су је партизани ослободили. Пошто је она имала синове у заробљеништву, на питање партизана да ли је забринута за њих, одговорила је: „Нисам

забринута што су у заробљеништву, већ што нису ту – да се, заједно са нама, боре против непријатеља“.

Њен најстарији син Рајко отишао је у партизане првих дана формирања Одреда. Она је јавно иступала на многим конференцијама и зборовима отворено критикујући сарадњу са окупатором. Као угледна домаћица утицала је да се не мало жена определи за НОП.

Због те активности и сина, који је био у партизанима, њу су по повлачењу партизанских одреда за Босну, ухапсили и отерали у Бањички логор, где је провела извесно време. По повратку у другој половини 1943. године поново је ухватила везу са партизанима и са својом снахом Десанком примала је илегалце у своју кућу, давала им храну и вршила друге услуге.

По ослобођењу Горњег Милановца пружала је пуну подршку новој власти.

Њен син Рајко, кројач, члан КПЈ, водник Прве чете Таковског батаљона, руководилац партизанске радионице у Горњем Милановцу, заменик командира Треће чете Чачанског батаљона Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против непријатеља у Трнави код Бијељине у октобру 1943.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 20 – 21;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 226;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 368, лог. број 5197.

ИСКЉУЧЕНА ИЗ ГИМНАЗИЈЕ

СЛАВКА МИЛОВАНОВИЋ, ученица из Грабовице, у предратном периоду припадала је групи напредне омладине у милановачкој гимназији.

На почетку устанка 1941. била је једна од најактивнијих омладинки у свом селу. Ангажовала се на прикупљању помоћи борцима, окупљала је и организовала омладину, одржавала конференције и придобијала младе за НОП.

По повлачењу партизанских снага за Босну, жестоко је малтретирана. Крајем 1942. године искључена је из гимназије као припадник НОП-а. Половином 1943. године поново ступа у везу са политичким радницима и борцима на терену, где почињу да је прате четници, што ју је приморало да напусти село и да се одсели за Београд, одакле није престала да пружа помоћ, нарочито у санитетском материјалу, али и другим потребама.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 20.

*
* *

У Грабовици је било још жена које су симпатисале партизански покрет и повремено пружале помоћ борцима и политичким радницима: Радмила Миловановић, Анка, Миленија и Даница Капетановић, Радмила Ристановић, Даринка и Јованка Калојевић, Лепосава Миловановић, Зорка, Десанка, Перка и Загорка Матић, Зора Илић, Радојка Ристановић...

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 21.

ТАЛАЦ ЗА СИНОВЕ

АНГЕЛИНА ЈЕВТОВИЋ, домаћица из Доњих Бањана, ухапшена је заједно са сином Љубинком и спроведена у Бањички логор 5. априла 1942. У логору је задржана, као талац, због синова Добривоја и Радивоја, који су се налазили у Другој пролетерској бригади. Из логора је пуштена 5. маја 1942.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 367, лог. број 5185 и 5183.

НАПУСТИЛА СВОЈУ КУЋУ

ГИЛА ЈЕВТОВИЋ, домаћица из Доњих Бранетића, чија су два сина били борци Таковског батаљона, касније и Друге пролетерске бригаде, од првих дана устанка прикључила се овом по-

крету. И поред тога што је била мајка бораца који су се повукли за Босну, њено кретање је контролисано, а ипак је помагала илегалне раднике и борце новоформираног Чачанског НОП одреда.

Под притиском четника морала је да напусти своју кућу и да живи илегално код своје родбине и пријатеља.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 30.

СТРОГО КОНСПИРАТИВНА

ДАРИНКА КАЛИМАНЧЕВИЋ, домаћица из Доњих Бранетића, са својим супругом Драгољубом, од почетка устанка 1941. почела је симпатисати партизански покрет.

Од доласка Радисава Недељковића и Милоша Минића на терен таковског краја у пролеће 1943. године, почела је све активније да прима у своју кућу илегалне политичке раднике и борце, и то на дуже време. Поред тога што је чувала партизане у својој кући и околним склоништима, обезбеђивала им је храну, разносила политичке материјале и обавештавала о ситуацији, била је строго конспиративна. Такође – и добро камуфлирана што је умногоме користило илегалцима на терену. Таква је остла до ослобођења таковског краја.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 30.

ПРЕТУЧЕНА

ВИНКА ПЕТРОВИЋ, домаћица из Доњих Бранетића, примала је у своју кућу илегалне политичке раднике и обезбеђивала им храну.

Једном приликом, док је у њеној кући био Милош Минић, члан Покрајинског комитета КПЈ, ушли су четници у двориште. Он је успео да побегне, а Винку су четници због тога претукли.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 31.

МАЈКА ХЕРОЈА УМРЛА У ЛОГОРУ

ДАРИНКА ДУГАЛИЋ, домаћица, рођена је у Аранђеловцу 1891. Као мајка партизанских бораца, са кћерком Љубицом (1922), учитељицом, ухапшена је од полиције и отерана у Бањички логор 4. априла 1942. године. Ту су држане, као таоци, због Даринкиног сина Душана, који се налазио у Другој пролетерској бригади у Босни. Даринка је умрла од последица логорског живота 7. новембра 1942. у логору. Кћи Љубица је пуштена из логора 31. децембра 1942.

Даринкин син Михаило – Миле, учитељ, рођен 1913. године у Драгољу, живео је у Липњу код Лазаревца. Био је члан КПЈ и један од организатора устанка у овом крају. Ухватили га недићевци и предали Немцима, који су га стрељали у Горем Милановцу у децембру 1941.

Син Душан (1910), службеник, рођен у Драгољу, члан КПЈ, командант Првог батаљона Првог шумадијског НОП одреда, командант Трећег батаљона Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против непријатеља у Оборцима код Доњег Вакуфа у Босни 14. јула 1942. За народног хероја Југославије проглашен је 13. марта 1945.

Народни хероји Југославије, стр. 178;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 231.
Логор бањица, књ. I, стр. 361, лег. бр. 5069, 5070

ЛЕЧИЛА ЈЕ И НЕГОВАЛА НАРОДНОГ ХЕРОЈА

ЈУЛКА ЈЕВТИЋ, домаћица из Заграђа, помагала је партизане у храни. Поред тога, у својој кући три месеца је лечила и неговала рањеног партизана Ђорђа Нешића, који је касније проглашен за народног хероја Југославије. Сазнавши за ово, четници су је страховито мучили. Међутим, она је постала још активнија у пружању помоћи борцима и илегалним радницима. Таква је остала до завршетка рата, односно до ослобођења нашег краја.

Жене среза Таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 64 – 65;
Народни хероји Југославије, стр. 556.

„ВОЛИМ ДРУГОВЕ МОГА СИНА...“

МИЉАНА ЈЕВТИЋ била је домаћица из Заграђа. Њен син Добривоје још пре рата био је члан КПЈ, а устаничкој 1941. години међу првима је отишао у партизане. Био је борац Таковског батаљона, касније Петог батаљона Прве пролетерске бригаде. Погинуо је у борби против Немаца у Пјеновцу на Романији 21. јануара 1942.

Миљана је, као мајка партизана, била све време окупације прогањана од непријатеља, али је она, упркос томе, помагала борце и илегалце, давала им је храну, одећу, обућу и друге потрепштине и тако им олакшавала живот.

Њена кћерка Зорка била је једна од најнапреднијих омладинки у селу, чак је и своју девојачку опрему давала борцима. Зорка је имала групу омладинки – Милунку и Добрилу Пејовић – са којом је организовала прикупљање помоћи и ангажовала се око лечења рањеника. Миљана је носила храну илегалцима, који су били удаљени по неколико километара, под изговором да је носи својим радницима у пољу. Њен супруг, Миливоје, био је често хапшен од четника, као отац партизана и због своје активности у корист НОП-а. То су радили и са Миљаном. Када су је приликом ислеђивања запитали зашто воли партизане, поносно је одговорала: „Ја волим другове мога сина, исто као и њега, па морам да их помажем, а ви можете чинити шта хоћете“. Ова њена активност остала је до краја рата. Кћи Зорка морала је живети илегално, најчешће у Београду или суседним селима.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 64;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 237.

ТРИ СИНА ЈЕ ПОДАРИЛА СЛОБОДИ

ДАРИНКА ПЕЈОВИЋ, домаћица из Заграђа, мајка петоро деце, подарила је слободи своја три сина.

Син Александар (1923), био је борац Таковског батаљона. Заробили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у Шапцу 15. марта 1942.

Сина Бранка (1921), члана КПЈ, борца Првог шумадијског одреда, стрељали су четници у Заграђу 23. фебруара 1944.

Син Радован (1925), борац Прве крајишке бригаде НОВЈ, погинуо је у борби против непријатеља у Лаћарку на Сремском фронту јануара 1945.

Даринка је у своју кућу примала илегалце, хранила их, а њена кћерка Добрила давала им је своју девојачку спрему и ублажавала им тешкоће услед хладноће. Услуге партизанима вршили су сви чланови њене породице, са великом љубављу према њима. Због тога су их четници често малтретирали и тукли. Њена кћерка Добрила, због помоћи партизанима, била је приморана да се склони у Београд, код својих пријатеља, где је остала седам месеци, јер су је четници прогањали и претила је опасност да буде ликвидирана. Дешавало се више пута да четници блокирају село, а да се у њеној кући нашао неко од партизана. Даринка је у тим случајевима била сналажљива, те илегалце облачила је у одело своје деце, дајући им стоку да чувају и на тај начин их спасавала сигурне смрти.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 65;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 237 – 238.

БОЛНИЧАРКА

ЛЕПОСАВА ПЕТРОВИЋ – ЂОРЂЕВИЋ, домаћица, рођена је 1921. у Заграђу. Пошто је била без родитеља, живела је код деде и бабе на Руднику.

Још пре рата почела се дружити са напредним омладинкама и омладинцима.

Када је почео устанак 1941, са осталим активистима, сакупљала је оружје, опрему и санитетски материјал.

Када је у октобру 1941. отворена партизанска болница на Руднику, која је припадала Првом шумадијском НОП одреду, она је у њој радила као болничарка.

По повратку Немаца и повлачењу партизанских снага за Босну, мучена је и прогањана од четника и полиције. Преживела је рат. Живела је у Горњем Милановцу и радила у апотеци.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 62 – 63;
Партизански видари, стр. 248.

УЖАСИ ПОРЕД ГОРЕВНИЧКЕ РЕКЕ

ГРОЗДАНА – ГРОЗДА СРЕТЕНОВИЋ, домаћица, рођена је 1910. у Горњој Горевници, а живела је у Калиманићима. Била је сарадник НОП-а. Заклали су је четници у Горњој Горевници 4. августа 1944.

Цела њена породица, у којој је рођена (Александра Торомана у Горњој Горевници) припадала је партизанском покрету.

Њен брат Војимир, члан КПЈ, борац Чачанског НОП одреда, погинуо је у борби са четницима у Срезојевцима 3. августа 1944.

Другог дана по његовој погибији дошла је у Горњу Горевницу да помогне мајки око сахране брата. Четници нису дозволили Војову сахрану, па су његов леш однели. Касније је пронађен у кориту Чемернице.

Хроничари су забележили:

„Није се очекивала и оваква бездушност. Пало је вече тужно, јер га мртвог отеше, а плакати није смела, јер су то четници забранили. Наједном из мрака се појавише наоружани људи. Предводио их је „Црни вођа“. У његовој пратњи били су црнотројкаши Алекса Ковачевић – Босанац, избеглица из Босне, Милољуб Јелисијевић – Гининац из Горње Горевнице, Љубо Обрадовић – Котур из Миоковаца, Превислав Миловановић – Ебир из Трбушана и председник равногорског одбора Миленко Арсенијевић.

Одмах је настало сулудо пировање, у црној ноћи. Из куће потераше Грозду, бабу Станку и радника Светислава Матијевића из Вранића. На изласку из дворишта мучну и гробну тишину ноћи пресече Гроздин глас, а била је пред порођајем:

– Мајко, зашто ме у смрт позва?

– Бојане, води мене, остави Грозду.

– Њу да оставимо, да роди Рушче? – псовао је Бојан [Ристановић] ударајући Лику у лице.

Водећи их путем са кога се неће вратити – кољаши су весело бирали жртве. Бојан, као вођа, са Гининцем се одлучи на најсвирепији чин. Заклаће мајку и чедо под грудима да заједно са

мајком умре. Хтели су да заплаше и застраше живе и мртве. Желели су и страх оних који ће тек доћи.

У локви крви, исечених плетеница, лежала је Грозда. Њено тело седамнаест пута рањено, оставише звери долазећем дану. До ње лежала је баба Станка отворених старачких груди и срца извађена, а мало даље, као да их чува, лежао је преклан Светислав...“

Четници су забранили да се тела покланих сахране у сеоском гробљу и да при сахрани не сме нико од грађана да присуствује. Забранили су и верски обред, уобичајен при сахрани покојника. Мајка Даница је кћерку Грозду и свекрву Станку сахранила у свом воћњаку, у непосредној близини куће, без ковчега, само покривене ћилимом. Са њом је сахрањено и дете, које није имало среће да угледа свет...

Ову песму посвећујем сестричини Злати Сретеновић у знак сећања на грозоморну смрт мајке јој Гроздане – Грозде (девојачко Тороман), из Горње Горевнице код Чачка, записао је публициста Владимир Никшић:

ПОЗДРАВ МАЈКЕ

То није догађај из бајке,
Већ то су муке биле
Што су их звери чиниле
Од једне поносне мајке.
Била си врло мала
У она времена ружна,
Детињим сном си спавала,
Кад коб те задеси тужна.
Мајка ти бејаше дошла
У своје родно село
Да мртвог брата види
И сахрани његово тело.
Да режим њихов влада,
Четници гори, нег’ паше,
У нашем крају тада
Хладним камама клаше.
Ударац пада један за другим.
„Казуј, говори, живот ти нудим,

Казуј, говори, другови где су –
Да каму не гледаш у своме месу.“
Од силног бола свест јој се мути,
Ал’ она упорно ћути.
Ударац сваки као жар пече,
Ал’ им од тајне речи не рече.
У њеној утроби детешце мало
Вечитим сном је тада заспало:
„Шта сам криво, проклете звери,
Кад још ни данак не видех бели?“
Док у локви крви лежаше,
Камом јој грло клаше.
„Са задњом сузом у оку,
Мајка ти поздраве слаше.
Овај се злочин памтити мора,
Док сунце сија и земља постоји.
Слободу платисмо крвавом ценом,
Слободу платише новорођени моји“.
(1953)

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 72 – 74;
Фрике, стр. 67;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 239.

У БУНКЕРУ СВОЈЕ КУЋЕ ЧУВАЛА ЈЕ И ХРАНИЛА БОРЦЕ

РАДМИЛА – РАДА СРЕТЕНОВИЋ, домаћица из Калиманића, са својим мужем симпатисала је партизански покрет од почетка његовог формирања, а 1943. и 1944. године у њеној кући био је бункер (база) за политичке раднике. Она је све то време примала политичке раднике и борце у склониште, хранила их, прала и крпила им одећу, обавештавала их и пружала сваку потребну помоћ.

По изјави преживелог учесника – герилца Костадина Лукића, „Рада је више водила рачуна о нашим друговима у то време него о својој деци“. Оваква њена активност трајала је све до коначног ослобођења 1944. године.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 21.

БОРАЦ НОВЈ

ГОРДАНА ПОРЕМОВИЋ, домаћица из калиманића, била је сарадник НОП-а.

После ослобођења Горњег Милановца у септембру 1944. прикључила се јединицама НОВЈ, у којима је остала до завршетка рата. Године 1944. примљена је у КПЈ.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 45.

РАТНИ ВОЈНИ ИНВАЛИД

КОСАНА РАДОСАВЉЕВИЋ, домаћица, рођена је 1929. у селу Клатичеву, у сиромашној породици. Живела је са још две сестре и два брата. Као млада чувала је стоку код богатих сељака зарађујући на тај начин да би она и породица могли да преживе.

Када су јединице НОВЈ у септембру 1944. ослободиле Горњи Милановац, она је, са својом другарицом Горданом Повремовић из Калиманића, ступила у 23. ударну црнотравску дивизију. Ишле су из борбе у борбу са својом јединицом. Шеснаестогодишња Косана рањена је у борби против непријатеља у селу Пуречићи код Добоја. Постала је војни инвалид прве категорије.

Живи у Горњем Милановцу.

Подаци су из Општинског одбора СУБНОР-а у Горњем Милановцу.

ПОД ТЕРЕТОМ БАТИНА

ИЛИНКА МИЛОСАВЉЕВИЋ, домаћица из Коштунића у рату је помагала партизански покрет на тај начин што је, поред давања хране и осталих потреба илегалцима обезбедила склониште у својој кући. Ту су се скривали борци и илегални политич-

ки радници. После једне провале страховито су је мучили четници, али се она храбро држала и није одала борце који су у њеној кући нашли уточиште.

Њен супруг Александар, члан КПЈ, борац Таковског батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“ и одборник НОО, ухваћен је, па су га четници стрељали у Велеречи 18. августа 1944. Пре стрељања подвргли су га мучењима – пред супругом Илинком ударили су му чак 115 батина. Изгубио је живот на само месец дана пре ослобођења таковског краја, а то је жељно очекивао.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 59;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 242.

ПРОГАЊАНА И ТУЧЕНА

МИЛИЦА АВРАМОВИЋ била је домаћица у Коштунићима. Њој су четници стрељали супруга Радивоја у Коштунићима 4. октобра 1943. Она је одржавала везу са партизанима, којима је на свом имању обезбедила бункер, где су се илегалци скривали. Због тога је прогањали и жестоко тукли четници.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 58;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 241.

*
* *

И друге жене из Коштунића помагале су НОБ. То су: Радмила Аврамовић, Босанка, Јелена, Станија, Рада и Десанка Обрадовић, а Сибинка Томовић била је у партизанима од 1941. до почетка децембра те године, када је враћена у село и све време рата живела је илегално у Трбушанима.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 61 – 62.

ДЕСИНА ЛИВАДА

ДЕСАНКА БИОРАЦ, домаћица, рођена је 1918. у Леушићима. Била је члан КПЈ и сарадник НОП-а. Њен брат Иван (1930) био је борац Друге пролетерске бригаде НОВЈ. Погинуо је у борби против Немаца у Руми 2. новембра 1944.

Била је једна од најбољих активиста у пружању помоћи илегалним радницима и борцима на свом терену. Четничка црна тројка ухватила ју је и дотерала код куће Ивана Вукомановића. Мало даље, у једном забрану, ископали су раку. Она је то посматрала, па, знајући да ће ускоро бити убијена, упита црнотројкаша:

– Шта чекате, зашто једном већ не свршите са тим?

Желела је да буде убијена на ливади Слободана Недељковића, па да се та ливада зове – Десина ливада. Та јој је жеља испуњена. Стрељали су је Богољуб Јакић из Прањана и неки Радисав звани Прасе, избеглица из Босне. Експлодирајући пушчана зрна испод потилька распрсла су јој врат и грло. Изгледало је као да је заклана. Потом су мртво тело митраљезом засули.

Чачански крај у НОБ/ слобдари на стратиштима 1941 – 1945, стр. 396;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 243.

ЖИВОГ СИНА ОГЛАСИЛА МРТВИМ

КАТА ЖИЖОВИЋ била је домаћица у Леушићима. Њен син Љубисав био је борац Таковског батаљона Одреда „Др Драгиша Мишовић“. Приликом повлачења партизанских снага у Босну, нашао се у строју Друге пролетерске бригаде.

Ката, са кћеркама Стаменом и Драгославом, помагала је партизане у свему. С обзиром да се син Љубисав налазио у Босни, читава Катина породица била је подвргнута свакодневним малтретирањима и мучењима, тако да је била приморана да сина огласи мртвим и да му изда подушје – да би са себе и своје породице скинула анатему припадности живим борцима НОП-а.

Међутим, Љубисав је после ослобођења земље стигао кући жив и здрав, што је изазвало општу радост код мајке Кате и сестара.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 59.

ПОМАГАЛА БОРЦЕ И ХРАНИЛА ТРОЈЕ ДЕЦЕ

ДОБРИНКА ЈЕВТОВИЋ била је домаћица у Леушићима. Њој су супруга Миленка, борца Таковског батаљона, четници заклали у Брајићима 4. новембра 1941.

Она је остала са троје деце. Као супруга партизана све време рата била је изложена малтретирању и пљачкању имовине. И поред тога, била је везана за партизански покрет, па је пружала помоћ борцима, а у својој кући имала је склониште, у коме је чувала и лечила рањенике.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 60;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 244;
Партизански видари, стр. 216.

ИЗГУБИЛА СИНА И СУПРУГА

МИЛОЈКА ЈЕВТОВИЋ била је домаћица у Леушићима.

Њен супруг Радомир (1902), земљорадник, био је члан КПЈ и борац Таковског батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, затим је интерниран у Норвешку, где је стрељан у јуну 1943.

Син Светислав (1923), члан СКОЈ-а и борац Таковског батаљона, рањен је у борби против четника, који су га као рањеника стрељали у Синошевићима 26. новембра 1941.

Милојка је помагала партизански покрет, због чега је, као мајка и супруга партизана, у току рата малтретирана од четника и других непријатеља.

Жене среза таковскоги, рукопис у МИАЧ, стр. 60;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 244.

САМОХРАНА АКТИВИСТКИЊА

РАДОЈКА ЈЕВТОВИЋ живела је као домаћица у Леушићима.

Њеног супруга Милоша, члана КПЈ, борца Таковског батаљона, ухватили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, затим је интерниран у Норвешку, где је стрељан у августу 1943.

Радојка је са своје троје деце помагала партизане и сарађивала са Радисавом Недељковићем, који је био син њеног брата. Сарадња је трајала све време рата.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 59;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 244.

САНИТЕТСКИ И ОМЛАДИНСКИ РУКОВОДИЛАЦ

БРАНКА Будимира ЈОВАНОВИЋА рођена је 1929. године у Леушићима.

У току 1943. и 1944. године одржавала је везу са борцима Чачанског партизанског одреда, а 14. фебруара 1945. добровољно је ступила, као болничарка, у Други батаљон Четврте бригаде Пете српске дивизије КНОЈ-а. Била је руководилац омладине у чети, болничарка, па референт санитета Трећег батаљона Четврте бригаде Пете дивизије КНОЈ-а. Демобилисана је 10. априла 1946.

Радила је у Фабрици резног алата у Чачку.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 58;
Партизански видари, стр. 218.

ВЕРНА ИДЕАЛИМА СЛОБОДЕ

ВАСИЛИЈА ЛУКИЋ, домаћица из Леушића, била је супруга Костадина Лукића. Он је био члан КПЈ од 1929. године и руководилац групе политичких радника на територији среза таковског у времену окупације. Схватљиво је колико је она прогањана за време окупације од стране непријатеља.

Њен допринос НОП-у огледао се у томе што је у рату имала супруга као активног руководиоца партизанског покрета, затим што је све троје деце, синове Милојка и Миодрага и кћерку Милојку, отпремила у партизане 1943. године када им је запретила опасност да буду ликвидирани због оца и због своје личне активности у пружању помоћи НОП-у.

Одлуком партијског руководства, у јулу 1943. године Василија је спремила шеснаестогодишњег Миодрага, петнаестолетну Милојку и четрнаестогодишњег Милојка у партизански одред.

Син Милојко рањен је у борби против Немаца код Пријепоља, а умро је од задобијених рана у Мочиоцима код Ивањице 18. јануара 1944. У борби на Пријепољу кћи Милојка је рањена. Миодраг, Милојка и Костадин остали су у партизанима, односно НОВЈ до ослобођења земље, а после су распоређени на разне партијске дужности и рад у масовним организацијама.

Василију су у време рата, због свега тога, мучили на разне начине. Чак су једном приликом њеној кући долазили службеници Специјалне полиције из Београда, ислеђивали је и покушавали да је ухапсе, а она је била тешко болесна, непокретна. Да би се спасла прогона, морала је да се пресели у село Коштуниће, код својих старих родитеља, који су, такође, били у вези са партизанима – и они су изгубили сина јединца. У њиховој кући су била изграђена склоништа за борце и илегалне раднике. Василија је

била прва веза између Окружног комитета КПЈ и Одреда у почетку 1942. године и док јој деца нису отишла у партизане. У том времену било је случајева када је са децом по неколико дана напустала кућу и скривала се по шумама.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 58 – 59;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 245.

САЧУВАЛА ДНЕВНИК МИОДРАГА ЈАКОВЉЕВИЋА

ИВАНКА ЛУКИЋ живела је као домаћица у Леушићима. Њен супруг Веселин, носилац Албанске споменице, члан КПЈ од 1919. године, борац Таковског батаљона, заробљен је од четника код Пожеге и предат Немцима, који су га стрељали у Доњој Добрињи 5. децембра 1941.

Иванка је од првог дана устанка 1941. помагала партизански покрет и то је чинила све време рата. Иако је била сиромашна, одвајала је и од уста своје деце и помагала борце, другове њеног стрељаног супруга. И поред свега, успела је да сачува дневник Миодрага Јаковљевића, сељака писца, иако је малтретирана као супруга партизана. Дневник је после рата предала Костадину Лукићу.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 61;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 244.

МУЧЕНА КАО СУПРУГА ПАРТИЗАНА

ЈУЛКА МИЛАНОВИЋ живела је као домаћица у Леушићима. Њеног супруга Радишу, члана КПЈ, борца Таковског батаљона, после дужег мучења, убили су четници у Теочину 11. фебруара 1943. Њу су, као жену партизана, често излагали жестоким мучењима, али је преживела.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 60;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 245.

ХЕРОЈЕВА МАЈКА

РАДОЈКА МИЛОСАВЉЕВИЋ, домаћица из Леушића, мајка је народног хероја Милосава Милосављевића, комунисте од 1934. године, предратног и послератног секретара Окружног комитета КПЈ у Ваљеву, комесара Ваљевског партизанског одреда, комесара Друге пролетерске дивизије и вршиоца дужности комесара Главног штаба НОВЈ Србије.

Радојка Милосављевић, којој је муж Чедомир погинуо у Првом светском рату, родила је осморо деце. Све их је одгајила уз преслицу, мотику и надничење. Своју децу усмерила је истинским путем који је водио великим жртвама и праведности. Сиромаштво, полицијски, а за време рата и четнички прогони, нису заплашили ову храбру мајку. За све време рата њена кућа је била партизанска база. Та кућа била је насигурније место за партизанске илегалце и борце.

Старица Радојка умрла је у 101. години живота. Била је веома цењена и вољена, не само од своје деце и четрдесет унучади и праунучади, већ од својих суграђана. Умрла је 4. новембра 1976.

Таковске новине, 18. новембар 1976;
Народни хероји Југославије, стр. ???.

ИЗДРЖАЛА МУЧЕЊА И ПОДЦЕЊИВАЊА

ИВАНКА НЕДЕЉКОВИЋ, домаћица из Леушића, живела је у домаћинству са супругом Стеваном и синовима Радисавом и Обрадом. Њен син Обрад (1923) био је члан Среског комитета СКОЈ-а за срез таковски. Ухватили га Немци и отерали у Бањички логор, где је стрељан 25. септембра 1943.

Супруг Стеван и син Радисав међу првима су отишли 1941. године у Одред „Др Драгиша Мишовић“, одакле су касније враћени на рад у позадину. У време повлачења партизанских бораца за Босну, Радисав је остао на терену, где је живео у илегали све

време рата. Мајка Иванка држала га је у склоништу, са више његових другова.

Супруг Стеван све до ослобођења земље 1944. године често је био у затворима и логорима, као талац за своје синове. Иванку су често тукли и мучили, ислеђивали, пљачкали и подвргавали свим врстама подцењивања. Непријатељи су знали да је њен син Радисав после 1942. године руководио свим активностима илегалаца и бораца у таковском крају, па су се плашили освете партизана ако би му мајку убили.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 60;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 245;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 377, лог. број 5343 и књига II, стр. 213, лог. број 15401.

САРАДНИК ПАРТИЗАНА

МИЛЕСА НЕДЕЉКОВИЋ, домаћица из Леушића, сарађивала је са партизанима преко своје рођаке Десанке Биорац, коју су четници 1943. године ухватили у Милесиној кући и заклали, а Милесу хапсили, пљачкали јој кућу и прогонили је на разне начине као присталицу НОП-а.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 60.

ПАРТИЈСКИ КУРИР

ЉУБИЦА ПАУНОВИЋ, домаћица из Леушића, од пре рата припадала је напредном покрету. Члан КПЈ постала је 1939. године.

Од првих дана устанка 1941. припадала је партизанском покрету. Нарочито је њена активност дошла до изражаја од 1943. године када је радила као курир Окружног комитета КПЈ, извршавајући и друге задатке. Учествовала је у изградњи више бункера за борце, а у својој кући је имала склониште, у које је примала и хранила партизанске борце, као њихов веран и поуздан сарадник.

Жене Србије у НОБ, стр. 427.

ОМЛАДИНКА ПРОЛЕТЕРКА

РАНКА Р. ПРОДАНОВИЋ (1926), домаћица из Леушића, као симпатизер НОП-а, ступила је у НОВЈ 1944. и била борац Друге пролетерске бригаде.

Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници, стр. 540.

*
* *

И друге жене из Леушића биле су сарадници НОП-а: Кринка Лукић, Анка, Војимирка и Даринка Лукић, Десанка Марковић, Спасенија Милановић (у рату изгубила сина), Славка Продановић, Раја и Будимка Јовановић, Драга Јевтовић (члан СКОЈ-а од 1943), Ђука и Радулка (њен муж је стрељан 1943. на Бањици) и Слободанка Недељковић.

Жене Србије у НОБ, стр. 430;
Жене среза таковског, рукипису МИАЧ, стр. 61.

ПОГИНУЛА КАО БОРАЦ

РАДМИЛА Милојка РАДЕНКОВИЋА, (1926), домаћица из Лозња, симпатизер НОП-а, била је борац Пете српске бригаде НОВЈ. Погинула је у борби против непријатеља у Комлетницима 2. децембра 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. стр. 248.

ТЕШКЕ ПОСЛЕДИЦЕ ОД МУЧЕЊА

ДРАГА ВИДОЈЕВИЋ живела је као домаћица у Луњевици. Њен супруг Милан је на почетку устанка 1941. приступио партизанима и постао борац Таковског батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“.

Приликом повлачења партизанских снага за Босну у децембру 1941. године, четници су га заробили и стрељали у Радојини у Санцаку 25. децембра 1941.

Драгину кућу су, као партизанску, четници често претресали, пљачкали, а њу тукли и малтретирали, због чега су остале тешке последице на њеном здрављу.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 43;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 249.

ВЕРНА ИДЕЈАМА СВОГА БРАТА

ОЛГА ДАМЉАНОВИЋ, домаћица из Луњевице, припадала је једној од најнапреднијих породица у селу. Са супругом Миодрагом и Катом Кубуровић редовно је помагала илегалним радницима и борцима, због чега је била прогањана од четника. Дуже је у бункеру на својој штали чувала илегалне партијске раднике, међу којима је био и њен брат. Због те активности четници су је више пута приводили на саслушања и крвнички тукли, али она није одала другове које је скривала.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 42.

НИЈЕ МАЛАКСАЛА

КАТА КУБУРОВИЋ, домаћица из Луњевице, све време рата је сарађивала са илегалцима. Спремала је и односила им храну, скривала их и извршавала бројне задатке, проводила их по ноћи до везе на одређена места. У сарадњи са Миодрагом Дамљановићем и Миломиром Миланковићем, активно је помагала са илегалцима и борцима под претњом највећег терора од четника.

Све упорније и активније се ангажовала са другим женама које су биле наклоњене партизанима иако је знала да ставља у опасност себе и своју породицу. Ни за тренутак није малаксала у свом раду све до завршетка рата.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 42.

РАТНИК ДРУГЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ

СТОЈКА КУРЋУБИЋ – СТРУЊАШ, домаћица, рођена је 1927. у Луњевици. Њена целокупна породица била је наклоњена НОР-у.

Њен старији брат Мирослав – Митко, био је учесник НОБ-а од првих дана устанка 1941. године. У јесен 1941. године, као борац Таковског батаљона, повукао се за Санџак, па је као чувени пушкомитраљезац тешко рањен у борби на Сјеници.

Она је од првих дана устанка, као дјевојчица, помагала партизански покрет.

Приликом ослобођења Горњег Милановца септембра 1944. године, са својих 17 година, прикључила се јединицама НОВЈ. Била је борац Друге пролетерске бригаде и са њом је учествовала у ослобођењу Београда и тешким борбама на Сремском фронту.

По завршетку рата била је активна у обнови и изградњи земље као и велики активиста у свим друштвено – политичким организацијама.

Живи у Горњем Милановцу.

Друга пролетерска – ратовање и ратници, стр. 528;
Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 42.

ЖРТВЕ ТЕРОРА

СЛАВКА МИЈАТОВИЋ, домаћица, била је супруга Милана – Мића Мијатовића, који је 1941. године био председник НОО у Луњевици. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 22. марта 1942. Био је један од најпопуларнијих људи у вођењу политике у свом крају, па су га четници сматрали за опасног. Због таквог његовог угледа, четници су често посећивали његову кућу, тукли су Славку, али и његову децу, пљачкали имовину и строго контролисали кретање читаве породице.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 43;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 250.

ЖИВОТ ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

ГВОЗДЕНИЈА Алексија МИЛИНКОВИЋ, слуга, рођена 1927. године у Луњевици, била је симпатизер НОП-а и борац Друге крајишке бригаде НОВЈ. Погинула је у борби против непријатеља у Бабиној Греди код Славонског Брода 23. априла 1945.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 251.

МУЧЕНА КАО СУПРУГА ПАРТИЗАНА

РОСАНДА ПАВЛОВИЋ, домаћица из Луњевице, имала је супруга Михаила – Дођина, земљорадника, рођеног 1913. године у Прислоници, а живео је у Луњевици. Био је члан КПЈ од 1942; борац Таковског батаљона и Чачанског батаљона у Другој пролетерској бригади. Погинуо је у борби против непријатеља у Црној Гори почетком јуна 1943.

Росанду су четници мучили као жену партизана, за кога се није знало где се налази.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 44,
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 251.

ТУГА ЗА СИНОМ И МУЖЕМ

ИКОНИЈА РАДОЈЕВИЋ, домаћица из Луњевице, у рату је изгубила сина и мужа.

Њен муж Душан (1892), земљорадник, био је борац Таковског батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 22. марта 1942.

Син Милан био је борац Таковског батаљона; ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, одакле је интерниран у Норвешку, где је стрељан 1942. године. Иконија је била стално изложена терору четника. Туга за изгубљеним сином и мужем пратила ју је читавог живота.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 44;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 251.

СИНОВЕ И СУПРУГА ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

ЈЕВРОСИМА ТОДОРОВИЋ била је домаћица у Луњевици. Два њена сина и супруг првих дана устанка приступили су партизанима и постали борци Таковског батаљона Одреда „Др Драгиша Мишовић“.

Она је, као мајка и супруга, од првих дана устанка 1941. подржавала своје синове и супруга, па је пружала помоћ, не само њима, већ свим борцима, у храни и другим потребама.

На почетку устанка 1941. ратна коб почела је да прати ову храбру мајку и супругу:

Сина Радомира (1917), земљорадника, борца Таковског батаљона, ухватили су жандарми и предали Немцима, који су га стрељали у Горњем Милановцу 24. септембра 1941.

Сина Миломира (1919) и супруга Милојка (1897), борце Таковског батаљона, ухватили су четници и предали Немцима, који су их отерали у Бањички логор, па интернирали у Маутхаузен, где су стрељани 1943. године.

Све време рата, као мајци и супрузи партизана, четници нису дали мира, па је стално саслушавана и психички мучена. Тако је мајка и супруга Јевросима, слободи поклонила све што је имала – чланове породице.

После рата је живела сама тугујући за својим синовима и супругом.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 43 – 44;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 251 – 252.

*
* *

У Луњевици било је и других жена које су у припремама за устанак и касније активно сакупљале помоћ за партизане, колективно израђивале одевне предмете и у најтежим условима пружале помоћ илегалцима. То су: Милица Остојић, Лепосава Радојевић, Даница Радовановић, Стојка Новаковић, Милунка Мијато-

вић, Живка Николић, Микосава Новаковић (коју су пред целим збором грађана четници тукли моткама, мислећи да ће заплашити остало становништво у селу да не помажу партизане), Надежда Радојевић, Магдалена Миланковић, Бранка Мијатовић, Милка Дамљановић. Поред њих и неколико омладинки: Милунка Кубуровић (кћерка Кате Кубуровић, која је за време окупације као малолетна девојчица испребијана од четника због сарадње са илегалцима, али се као малолетна добро држала пред непријатељем, па и данас носи последице од тих батина), Милена Трифуновић...

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 42 – 46.

ЛОГОРАШИЦА БАЊИЦЕ

ДАРА РАДОЈИЧИЋ, домаћица из Љутовнице, као напредна омладинка, у време окупације помагала је партизански покрет. Због тога је ухапшена и почетком 1944. године спроведена у Бањички логор, па је остала до његовог расформирања у октобру 1944.

Поред Даре Радојичић из Љутовнице активно су радиле за НОП Ковина Радојичић и Лена и Милица Дмитровић.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 45;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 397, лог. број 18933.

НОСИЛАЦ ПАРТИЗАНСКЕ СПМЕНИЦЕ

МИЉАНА ПЕТРОВИЋ, домаћица из Мајдана, рођена је 14. септембра 1903. године 1941. остала је сама у кући са седморо деце, јер јој је супруг био у заробљеништву као војник Југословенске војске.

Од првих дана устанка 1941. прикључила се НОП-у. Сачувала је пушку, која је остала од Југословенске војске и одмах је предала партизанима, па је наставила помагање борцима у свим борбеним акцијама.

У време најжешћег терора била је веран и истрајан активиста НОБ-а. У својој штали направила је склоништа. У једном су били чланови Окружног комитета КПЈ за чачански округ и партијска архива, а у другом партијска техника. Обезбеђивала је храну за оне који су боравили у склоништима, преносила пошту и пропагандни материјал у оближња села, обавештавала илегалце о кретању непријатеља.

Седмог јула 1944. године четници су опколили њену кућу, извршили претрес и пронашли и запалили шталу у којој је било склониште. Страшно су је мучили да ода борце који су ту боравили и призна свој рад за партизански покрет. Пред њом су батинали и њену децу не би ли изнудили признање. Међутим, ништа нису могли сазнати од ње, ни деце. Одвели су је у затвор у Такову, где су наставили мучење, које је трајало два месеца, до 11. септембра, када су партизанске јединице напале четнике у Такову и ослободили ово место. Пошто су је ослободили, Миљана се придружила јединицама НОВЈ. У КПЈ је примљена у септембру 1944. године.

Носилац је Споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 438;
Жене среза ћковског, рукопис у МИАЧ, стр. 69 – 70.

ОМЛАДИНКА

ЉУБИЦА ПЕТРОВИЋ – МИЛОЈЕВИЋ (1926), домаћица из Мајдана, кћерка је Миљане Петровић. У њиховој кући у току рата било је стециште Окружног комитета КПЈ за Чачак, којим су руководили Милош Минић и Радисав Недељковић. У њиховом дому и у непосредној близини било је израђено неколико база, у којима су били чланови Окружног комитета КПЈ, рањени борци и партијска техника. Она је, као омладинка, обављала задатке који су од ње тражени. То није остало незапажено, па је у лето 1944. године ухапшена и била заточеник у четничком затвору. Као примерна омладинка била је делегат на

Првом конгресу УСАОЈ-а 1945. године у Београду. После рата била је омладински активиста и учествовала је у обнови и изградњи земље.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 69 - 70;
Казивање Вере Тодоровић, председника Општинског одбора СУБНОР-а општине Горњи Милановац.

ЖИВЕЛА ЗА ИДЕЈЕ СИНОВА

СТАНА ЏОКОВИЋ, домаћица из Мајдана, за слободу је даровала три сина. У њеној кући била је главна партизанска база. Због тога је 1943. године одведена у Крагујевачки логор са мужом Светоликом. У борбама за слободу погинули су јој синови:

Бранислава (1918), борца Првог шумадијског НОП одреда, ухватили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, па у Норвешку, где је стрељан у логору Ејзенд 1942.

Велисав (1919), обућар, члан КПЈ, борац Таковског батаљона и Шумадијског батаљона Прве пролерске бригаде, погинуо је у борби против непријатеља на Сутјесци у јуну 1943.

Славиша (1921), земорадник, био је борац Првог шумадијског НОП одреда. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу октобра 1944.

Станица је читавог живота била привржена идејама за које су дали своје животе њени синови. Умрла је 6. јуна 1972. у 78. години живота.

Таковске новине, 6. април 1972;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 254.

ПРЕТРПЕЛА ВЕЛИКЕ МУКЕ

СОФИЈА ЏОКОВИЋ, домаћица из Мајдана, мајка троје деце, којој је супруг у току рата био у заробљеништву, претрпела је велике муке и патње од четника, као припадник НОП-а. Помагала

је партизане, односно илегалне групе на тај начин што је набављала намирнице на Руднику и односила им у шуму и склоништа.

Поред тога, у своју кућу примала је илегалце, хранила их и водила бригу о њима. У мају 1942. добила је (провокативни) захтев од четника да се у њеној кући направи склониште, што је она одбила, због чега су јој четници ударили 15 батина. Касније су је одвели од куће, страховито је мучили и тукли, ударили јој 40 батина, при чему су је двојица четника држали за руке и ноге, а трећи тукао.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 67 – 68.

ВЕРАН САРАДНИК НОП-а

ЗОРКА ЗАРИЋ, домаћица из Накучана, као омладинка истицала се у прикупљању хране, одеће и обуће за партизане. Скривала их је у својој кући. Вршила је обавештајну службу. Године 1943. примљена је у СКОЈ. Ухапшена је од стране Немаца почетком 1944. године, спроведена у Крагујевац, одакле је после два месеца пуштена. По доласку из затвора постала је још активнија као секретар скојевске групе. Те године примљена је у КПЈ.

*
* *

Поред ње, у Накучанима су помагале НОП: Олга и Рајка Зарић (мајка и кћерка), Радмила и Славка Зарић (мајка и кћерка), Љубица Ђорђевић (чији је син Милан, као партизан, стрељан на Крушику у Ваљеву 27. новембра 1941), Станимирка Зарић...

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 45 – 46;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 255.

НАСТАВАК ПОЛИТИЧКЕ ТРАДИЦИЈЕ РОДИТЕЉА

СЛАВКА ВУЈОВИЋ, рођена 1921. године у Невадама, потиче из породице средњег имовног стања. Њену кућу је полиција

још пре рата гледала као комунистичку, јер су отац Трифун и стриц Бранко гласали за комунистичке посланике и били главни агитатори на изборима за КПЈ.

У време дизања устанка 1941. читава породица била је опредељена за партизански покрет.

Славка је са братом Миливојем и мајком Живком од почетка припреме устанка активно радила на прикупљању оружја, муниције, санитетског материјала и других потреба за борце.

После повлачења партизанских снага за Босну, успоставила је везу са илегалцима који су остали на терену. Та активност нарочито је повећана у пролеће 1943. године, када је Окружни комитет КПЈ, на челу са Милошем Минићом, деловао на таковском подручју. У КПЈ примљена је у септембру 1943. У њеној кући је изграђено склониште у коме је више пута боравило по више илегалаца. Четници и полиција претресали су домаћинство, а скровишта нису открили. Њу су више пута приводили на саслушања, праћена мучењима, али она није одала ни склоништа ни борце са којима сарађује. Више пута је тражила да оде у Одред, али јој нису дозвољавали, јер су сматрали да је њен рад у илегали корисније за НОП.

После ослобођења Горњег Милановца 1944. бирана је за секретара Среског одбора АФЖ-а. За своју активност у рату одликована је са више одликовања. Умрла је 14. маја 1957. у Београду.

ПОМАГАЛА ЈЕ КЋЕРКУ И НОП

ЖИВКА ВУЈОВИЋ, домаћица, мајка Славкина, од првог дана устанка 1941. пружила је пуну подршку кћерки и сину Миливоју, учествујући и сама у активностима свој деце. Нарочито се старала око смештаја илегалаца, којима је спремала храну, прала одећу, али и вршила обавештајне послове. Посебно се истицала хладнокрвношћу. Приликом претреса домаћинства није се могло приметити да се код ње скрива неко од бораца или илегалаца. Било је више таквих момената – да се група политичких радника задесила у њеној кући баш за време претреса, али она је

присебношћу, одважношћу и сналажљивошћу одвраћала пажњу свима, па склониште није откривено. И поред тога што је више пута била мучена да би одала склониште и сараднике, то није учинила. Тако је њена кућа била најпоузданије склониште све време рата на овом терену.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 7 – 10;
Партизански видари, стр. 203.

НЕСЕБИЧНА ПОМОЋ БОРЦИМА

САВА ГРКОВИЋ, домаћица из Невада, под утицајем девера Радована, студента права, симпатисала је напредни покрет.

У устаничкој 1941. цела њена породица активно је учествовала у НОП-у. Муж Радомир – Рацо и девер Радован ступају у партизански покрет. Сава остаје са петоро ситне деце. Због њиховог одласка у одред, непријатељ им пали кућу, па Сава и деца остају без крова над главом. Ипак, то је није поколебало да са кћеркама, Видом и Винком, активно помаже партизане.

При повлачењу партизанских одреда за Босну, у њима одлазе и њен супруг Рацо и девер Радован, који су постали борци Друге пролетерске бригаде. Касније стиже болно сазнање да јој је супруг Рацо погинуо у борби против непријатеља у Пазарићу код Сарајева 4. јула 1942. Кћер Винка се удала за Остоју Тодоровића у Сврачковце, који је, такође, припадао партизанском покрету. Њега су ухватили недићевци и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 3. јула 1943.

Све те жртве нису обесхрабриле Саву. Она од пролећа 1943. године поново са својом децом пружа свесрдну помоћ политичким радницима и борцима новоформираног Одреда, што чине све

њене кћери Вида (која је постала члан СКОЈ-а 1943, а члан КПЈ 1944. године) и Винка, Љубица и близнакиње Цана и Рада.

Сава је рат дочекала у тузи за изгубљеним супругом и зетом, и уништеним домаћинством, али била је срећна што су јој пет кћери остале живе и што су дочекале слободу.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 11 – 12;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 256;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 368, лог. број 5209.

ОДБИЈАЛА И НОВЧАНЕ ПОНУДЕ

АНЂА ЂУРИЋ, домаћица из Невада, у својој породици имала је мужа и свекрву. Од почетка дизања устанка 1941. године она је симпатисала НОП и била је у стању да у сваком моменту помогне колико се од ње захтева. Муж јој је био болестан, па није могао дати никакав допринос партизанском покрету. Анђина кућа била је често претресана и она малтретирана, јер се налазила близу дома Будимира Ђурића, чији су сви чланови били у партизанима.

С пролећа 1943. у Анђиној кући је сагрђено склониште за скривање бораца и рањеника, јер је она била једна од најпоузданијих жена НОП-у у том крају. Иако сиромашна, није имала довољно хлеба ни за своју породицу, она је скривала и хранила борце када је за то постојала потреба.

Једном приликом код ње су смештена три рањеника, која је лечила и хранила више од месец дана.

Полиција и четници су често вршили претресе и тражили од ње да ода где се налази склониште. Одводили су је у полицију, нудили 500.000 динара да ода где се налази Живка – Жижа Ђурић.

Приликом једне провале крајем јуна 1944. године Анђу са мужем и више припаника НОП-а хапсе и воде у Таково, где их саслушавају и муче да одају где се налази склониште. Под батинама њен муж је делимично признао да постоји склониште, а Анђа је то упорно порицала. Чак је мужа пред полицијом прогласила

умно болесним и да не зна шта прича. У томе је успела да убеди иследнике. Пошто није хтела ништа да призна, пуштена је кући.

Њена свекрва Миленија била је доста стара, али је, такође, дала велики допринос НОП-у, јер је у свему сарађивала са Анђом.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 10 – 11.

ХРАБРОСТ ПОРОДИЦЕ ЂУРИЋ

Породица КОСАНЕ и Будимира Ђурића у Невадама у предратном периоду била је оријентисана према напредном покрету. Глава породице, Будимир, учествовао је у политичком животу као опозиционар. Његов најстарији син Милош, у својој 16. години, 1936. повезао се са др Момчилом Катанићем, комунистом. Исте године постао је члан СКОЈ-а. Остали чланови породице пружали су подршку скојевцима и члановима КПЈ. У Косаниној кући су одржавани партијски и скојевски састанци. Тако су сви чланови били укључени у политички рад.

Партија је у кући Ђурића имала снажно упориште. У њој су се окупљали комунисти. Ту у њиховој кући у мају 1941. формиран је Срески комитет КПЈ за срез таковски, у који су ушли: Раде Кушић, Слободан Николић, Радисав Недељковић, Драгиша Николић и Јованка Радаковић. Из Ђурића куће отишли су у партизане они који су се ту скривали, међу којима и Миливоје – Миња Ђилас.

Косана је била укључена у сву ту активност коју је проводила Партија у данима устанка 1941. Спремала је храну, прала одећу, у свему са кћеркама, помагала борцима. Била је једна од најактивнијих жена у том крају, што ће остати до краја живота. Доживела је несрећу да јој сина Милоша првих дана устанка заробе жандарми и предају Немцима, који су га стрељали 24. септембра 1941. Он је био секретар партијске организације у Невадама и организатор устанка у таковском крају.

После смрти сина Милоша, Косана је постала још више привржена партизанском покрету. То потврђују и њене речи на гробу свога сина: „Сине, непријатељи ми говоре да твојој мајци треба да је доста жртава, и да треба да се окане свега. Не, твојој мајци није доста, јер пут којим си ти пошао није завршен. И, зато ћу бити спремна да дам и остало четворо деце, које имам, и свој живот, али нећемо остати на пола пута.“

Када су партизански борци отишли за Босну и Санџак, њено сво четворо деце и супруг наставили су да пружају помоћ партијским радницима и обновљеном Чачанском партизанском одреду. Непријатељи су на њихову кућу будно мотрили и држали под контролом њихово кретање. У јуну 1943. године када су кћерка Жижа и син Милисав отишли у Одред „Др Драгиша Мишовић“, Будимир је ухапшен и одведен у затвор у Горњи Милановац, а после неколико дана ухватили су и Косану са малолетном кћерком Милицом и отерали у Горњи Милановац. Одатле су после десет дана мучења Будимира и Косану спровели у Крагујевац и стрељали 29. јула 1943. При пуштању из затвора малолетне Милице, мајка јој је саветовала, да одмах иде у партизане да не би пала у руке непријатељу и трпела разне муке, које су над борцима примењиване. Тако је храбро завршила свој живот Косана, мајка петоро деце.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 3 – 6;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 256.

НЕСАЛОМЉИВА ЖИЖА

ЖИВКА – ЖИЖА ЂУРИЋ, домаћица, омладинка, из Невада, најстарија кћи Косане и Будимира, одрастала је и васпитавана у дому родитеља чија је породица била наклоњена левичарству. Уз брата Милоша, који је врло млад прихватио комунистичке идеје и другове који су се окупљали у њиховом дому, она је врло млада прихватила те идеје, а, по природи интелигентна, знала је те идеје да пренесе на своје вршњаке.

У устаничкој 1941. години она је знала да окупи омладину и да пруже значајну помоћ борцима у Одреду. У првим данима устанка имала је несрећу да јој брата Милоша, који је био секретар партијске ћелије у селу и организатор устанка, ухвате жандарми и предају Немцима, који су га стрељали у Горњем Милановцу. Губитком брата Жижа се још више ангажовала у пружању помоћи борцима. После повлачења партизанских снага за Босну, припадала је групи активиста која се ангажовала на одржавању морала код симпатизера НОП-а.

Група омладине, окупљена око Жиже, користила је пољопривредне радове и друга окупљања за политички рад са симпатизерима. У строгој илегалности дељен је и пропагандни материјал.

У фебруару 1943. године, после једне акције Шумадијског НОП одреда код Угриноваца, Жижа је са оцем Будимиром и групом од 15 особа са територије таковског среза ухапшена и спроведена у затвор у Крагујевац, одакле је после месец дана пуштена. По повратку поново успоставља везу са политичким радницима, међу којима је био Милош Минић.

Четници и полиција непрекидно су пратили њен рад, па је претила опасност да поново буде ухапшена и ликвидирана. Када су то сазнали чланови ОК КПЈ, одлучили су је упуте у јединицу, па је 15. јуна 1943. године, са братом Милисавом и сестром Иванком, ступила у обновљени Чачански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“. Те године, у новембру, ушла је у Срески комитет КПЈ за срез таковски са задатком да ради са омладином у свим местима где је Одред стизао. Она је упорно учествовала у борбеним акцијама.

Сећала се, рецимо, борбе у Сврачковцима, првог дана по ступању у Одред, у којој је учествовало око 80 бораца, док је на другој страни било 750 четника, љотићеваца и жандарма. Такође она није заборавила ни када је група око 320 четника у Велеречи напала групу од 14 бораца, који су у једној шуми одржавали један партијски курс. Борба је трајала читав дан. Тада је лакше рањена Здравка Јовашевић.

Жижа је у јулу 1944. године постављена за комесара чете, а крајем септембра примила је дужност помоћника комесара Другог таковског партизанског батаљона. На овој дужности је остала у свим борбама које су вођене до ослобођења Чачка.

По ослобођењу Чачка Окружни комитет КПЈ упутио ју је на политички рад у срез таковски, где је била секретар Среског одбора АФЖ-а. У марту 1945 изабрана је за секретара Среског комитета КПЈ за срез таковски, на којој је дужности остала до коначног ослобођења земље. За ратне заслуге добила је више одликовања. Носилац је Партизанске споменице 1941.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 1 – 5.

ПРЕЖИВЕЛА ТРАГИЧНО ПРИЈЕПОЉЕ

ИВАНКА ЂУРИЋ (1924), друга кћи Косанина, под утицајем брата Милоша, са сестром Жижом, почела је радити за НОП од почетка устанка 1941. године. Члан СКОЈ-а постала је још раније – у априлу 1941, а члан КПЈ у децембру 1943. године.

У устаничкој 1941. години, са сестрама Жижом и Милицом, радила је на обезбеђивању одеће за борце.

Под претњом да може бити ликвидирана од четника због своје активности за НОП, она 15. јуна, са сестром Жижом и братом Милисавом, ступа у обновљени Чачански партизански одред.

Приликом формирања Прве шумадијске бригаде постаје њен борац. Са бригадом у новембру одлази у сусрет јединицама НОВЈ у Пријепоље. У тој, за бригаду трагичној, али величанственој битки, учествује 4. децембра у Пријепољу. Тада је показала изузетну храброст спасавајући своју тешко рањену сестру Милицу.

У пролеће 1944. године у једном окршају са четницима код Мочиоца, у покушају да извуче рањеног друга, теже је рањена. Касније је пребачена на лечење у Италију. Отуда се вратила по излечењу са Првим моторизованим артиљеријским дивизионом НОВЈ, који је тамо формиран. Учествовала је у борбама до коначног ослобођења земље обављајући дужност секретара СКОЈ-а у дивизиону.

У априлу 1945. године изашла је из војске и дошла у Горњи Милановац, где је примила дужност секретара Среског одбора УСАОЈ-а. Истовремено постала је члан Среског комитета КПЈ. Носилац је више ратних одликовања и Партизанске споменице 1941.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 6.

НАЈМЛАЂИ БОРАЦ ИЗ ПОРОДИЦЕ ЂУРИЋ

МИЛИЦА ЂУРИЋ (1928), трећа Косанина кћи, иако дете, са старијим сестрама помагала је партизански покрет извршавајући разне задатке (према својим могућностима, преносећи материјал и храну борцима, касније и илегалцима).

У јулу 1943, у својој 14. години, ступила је у Чачански партизански одред, а након неколико дана у Прву шумадијску бригаду, у којој новембра полази ка Санџаку и Босни. У тешкој борби, коју је бригада водила 4. децембра 1943. у Пријепољу, тешко је рањена, па су је саборци носили све до јуна 1944. године, када је пребачена у Италију на лечење, где је имала три теже операције. После оздрављења вратила се у Никшић у новембру 1944. и случајно наишла на Први моторизовани артиљеријски дивизион НОВЈ у коме је била њена сестра Иванка. У овом дивизиону била је на дужности санитетског референта. У СКОЈ је примљена крајем 1943. године, а у КПЈ почетком 1945. Одликована је са више ратних одликовања. Носилац је Партизанске споменице 1941.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 7.

*
* *

Из Невада су и друге жене помагале НОП – примале партизане у своју кућу, храниле их, преле и плеле одећу, обезбеђивале

санитетски и канцеларијски материјал, обавештавале о кретању непријатеља. То су: Олга Весовић, Цвета Весовић, Стана Ратковић, Нада Ратковић, Божидарка Ратковић, Рада Поњавић, Дринка Поњавић, Дринка Миленковић, Цана Миленковић, Милица Милић, Микосава Милић, Микосава Благојевић, Ружа Грковић, Гвозденија Грковић, Стојка Пантелић, Нада Поњавић, Бранка Пантелић, Олга Петровић, Вера Весовић, Даринка Ратковић, Гвозденија Ратковић, Дринка Глигоријевић, Јелена Глигоријевић, Микосава Вујовић...

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 18 – 20.

САЧУВАЛА ЗАСТАВУ ОДРЕДА

КОСАНА НОВАКОВИЋ, домаћица из Озрема, била је активан сарадник илегалаца у таковском крају. Мајка је првоборца, због чега је страховито прогањана од четника, па је од половине 1943. године морала да живи у илегали у суседном селу Горњим Бранетићима.

У времену када је легално радила за НОП њу су једном приликом изводили на стрељање у Горњим Бранетићима. Пред збором народа читавог села један Дражин ађутант држао је пропагандни говор, после чега је требало јавно стрељати и њу и неке друге сараднике НОП-а. Грађани су реаговали говорећи да нема слободе док се убијају мајке са малом децом и остављају сирочиће. Наводили су, као пример, убиство Зорке Ђурђевић, која је оставила троје сирочади. Говорник је био приморан, на тако оштро реаговање грађана, да напусти збор и пусти осуђене на смрт.

Видећи да јој прети опасност, од јула 1943. године повукла се у илегалност не напуштајући активан рад за НОП. Под тешким условима живота сачувала је заставу Чачанског партизанског одреда од 1941. године, коју је предала ослободиоцима 1944.

На Окружној конференцији Народноослободилачког фронта округа чачанског 1. јануара 1945. говорила је како је сачувала

заставу: „Ја сам ову заставу таковске бригаде, која је била у саставу Чачанског партизанског одреда, сачувала. Када су партизани отишли у Босну, застава је остала код мене, коју сам сачувала до краја. Прво сам је оставила у једну камару, а одозго наслагала жито и још неке ствари. Четници су свуда око нас крстарили, али је нису пронашли. Једном приликом приметила сам да ју је киша дохватила, па сам морала да је осушим и да је прикријем на сигурније место...“ Додала је: „Бежала сам, браћо и другови, и од куће због тога, али се ја нисам бојала, ја сам стара и проста жена, али сам знала и била убеђена да ће слобода доћи и да ће се наша деца вратити... Чекала сам то и сада сам срећна, јер смо слободни и Шваба више нема. Нека живи нам ТИТО“.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 28 – 29.

МУЧЕЊА

ТОМКА НОВАКОВИЋ, домаћица из Озрема, сарађивала је са групом партизана коју су предводили Радисав Недељковић и Костадин Лукић из Леушића. Носила им је храну, оружје, одећу и обућу када су били у илегали. Због тога су четници тукли и њу и њену децу.

Једно приликом, после мучења, претили су јој да ће унети сламу у кућу и запалити и њу и децу. Али, ни она, ни деца нису одали са ким одржавају везу и коме носе храну и друге потребе. Она је и после таквог мучења продужила да ради.

Умрла је 1960. године.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 3;
Партизански видари, стр. 241.

ГЛЕДАЛА СТРЕЉАЊЕ ОЦА

НАДА РАКОВИЋ – ВУЈИЧИЋ рођена је 1930. у селу Озрему. Била је јединица у оца Тиосава и мајке Дринке.

Када је 1941. године дигнут устанак, Тиосав се међу првима прикључио партизанима. Био је одборник НОО, затим борац Таковског батаљона.

После повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, остао је код куће. Више пута су га четници хапсили. Али, и он и његова супруга нису престали да сарађују са борцима, иако су били изложени свакодневним малтретирањима од четника. Тридесетог маја 1943, после хапшења, четници су саопштили пресуду о његовом стрељању. Нада се ту нашла када су оца, са још четири његова друга, извели из затвора и прочитали пресуду о стрељању. Молила је и преклињала џелате да јој не стрељају оца. Остали су неми на све њене молбе, одгурнули су је на стану и ту пред њеним очима стрељали су јој оца са четири његова друга. У души девојчице је остао тежак ожиљак. После овог стрељања она и мајка Дринка морале су на извесно време да напусте село. Када су се вратиле наставиле су да сарађују са борцима.

Жене среза ѓаковског, рукопис у МИАЧ, стр. 32;
Казивање Наде Раковић – Вујичић у Општинскм одбору СУБНОР-а у Горњем Милановцу.

*
* *

Из Озрема је било више жена сарадника борцима. То су: Мара Новаковић, Злата и Наталија Лазаревић, Софија Јоксић, Славка Новаковић, Даринка Јоксић, Анка Новаковић (која је изгубила сина јединца), Десанка и Зорка Новаковић, Милијана Ковачевић, Даринка Раковић...

Жене среза ѓаковског, рукопис у МИАЧ, стр. 32.

МУЧЕНА ЦЕЛА ПОРОДИЦА

ДАРИНКА ЈЕРЕМИЋ, домаћица из Прањана, од дизања устанка 1941. године радила је активно на прикупљању разне помоћи за партизане.

Приликом одласка партизанских снага за Босну крајем 1941. године у Даринкиној кући затекла се већа количина намирница прикупљених за партизане. Због тога су четници Даринку тукли, а њеног супруга Јанка, као и децу, одводили у село Рошце, где су их злостављали, па су две кћери оболеле од последица мучења. При појави илегалних група партизана у октобру 1942. Даринка им пружа помоћ у свему. Чинила је то све до коначног ослобођења ових крајева 1944. године. У том периоду била је више пута малтретирана од четника. Наравно и њени укућани. Врло често су четници вршили ноћне препаде на њену кућу и претресе тражећи илегалце. Сумњали су да их она скрива. У новембру 1942. године у њеној кући формиран је Срески комитет КПЈ за таковски срез. Ту су и касније, врло често, одржавани састанци.

Жене среза таковскг, рукопис у МИАЧ, стр. 57.

ИСЕЧЕНА, ПА ЗАКЛАНА

СОФИЈА МАРКОВИЋ, домаћица из Прањана, била је активна у помагању илегалаца и бораца. Због тога су је четници често малтретирали.

У јулу 1943. године, једне ноћи, они су похватали 15 припадника НОП-а из села Прањана и околине, међу којима и Софију Марковић, коју су довели у кућу Даринке Јеремић. Са Даринком и њеним укућанима целе ноћи су их ислеђивали и мучили, тукући их. Пошто ни од кога нису могли да изнуде признање, Софију су, као најистакнутију активисткињу НОП-а, извели недалеко од куће Јеремића и секли је ножевима и најзад заклали. Даринкин син, Драган, тада младић, каже да је био присутан те ноћи када су Софију Марковић мучили, која није признавала ништа о везама које је имала са партизанима.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 57;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палн борци и жртве, стр. 263.

НАЈМЛАЂА САРАДНИЦА НОП-а

МИЛИЦА Средоја МАРКОВИЋ рођена је 1930. године у Прањанима. Била је сарадник НОП-а. Мучили су је четници за време окупације. Умрла је од последица мучења 10. маја 1945.

Она је у току рата изгубила браћу: Радоша (1920), члана КПЈ, кога су убили четници у Прањанима 16. фебруара 1943, и Мирослава (1923), сарадника НОП-а, кога су ухватили Немци и отерали у Бањички логор, где је стрељан 11. октобра 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 263.

ХРАБРА ПРОЛЕТЕРКА

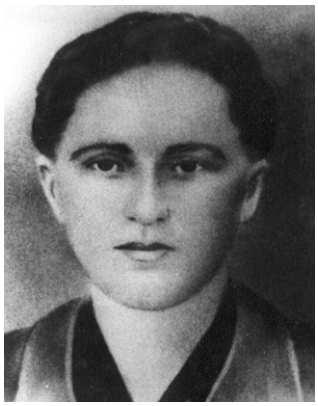

МИЛИЦА РАДОЈЕВИЋ – ТРИФУНОВИЋ, домаћица, рођена је 1923. године у Прањанима. Била је члан КПЈ. Првих устаничких дана 1941. године ступила је у Другу пожешку чету Ужичког НОП одреда. У октобру и новембру 1941. године радила је као болничарка у болници у Севојну. При повлачењу партизанских јединица за Санџак и Босну, и она се нашла у тим редовима. При формирању Друге пролетерске бригаде поверена јој је дужност референта санитета у једном батаљону. Прошла је ратни пут Друге пролетерске бригаде. Погинула је у борби против непријатеља на Сутјесци 14. јуна 1943. Имала је чин поручника.

Партизански видари, стр. 254;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 265;
Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 57.

МУЧЕЊА СУ БИЛА НЕИЗДРЖИВА

СОФИЈА РАДОЈЕВИЋ, домаћица из Прањана, била је жена која је у току рата имала тешке породичне трагедије, праћене мучењима од четника.

Њен супруг Драгутин, абаџија, припадао је напредној радничкој класи још пре рата, а пред устанак 1941. ангажовао се у свему за успешно организовање јединица. Поред њега и супруга Софија скривала је од првих дана окупације, у својој кући, чланове Окружног и Среског комитета КПЈ, које је полиција гонила и који су приморани да избегну из градова, нарочито после напада на СССР.

Њена старија кћерка Миливојка и син Милета отишли су у партизане првих дана формирања Одреда „Др Драгиша Мишовић“.

Крајем 1941. године они су заробљени од четника, па су остали у њиховом затвору до марта 1942. Година 1942, као и за остале партизанске породице, била је доба мучења и малтретирања. Стално је неко из Софијине породице бивао у затвору.

У јуну 1942. четници су јој ухапсили мужа и сина, одвели их на Равну гору, 15 дана држали у затвору страховито их мучећи: стављали су им ексере испод ноктију, секли вене на рукама, сина вешали о дрво, а све то у присуству оца који је гледао мучење сина. После 15 дана пустили су их, онако измрцварене, уз обавезу да се свакодневно пријављују четничком штабу.

Почетком 1943. године Драгутина су ухапсили Немци и спровели у логор на Бањици, где је стрељан 25. септембра 1943.

У пролеће 1944. године, после једне провале, када је погинуо Војо Тороман, који је био главна веза са Софијином породицом, ухапшени су син Милета и кћерка Миливојка. Међутим, они су успели да побегну из четничког затвора. Као одмазду за њихово бекство, четници хапсе Софију и њену млађу кћер Росу. Над њима примењују најтежа мучења. Софију су тукли, боли ножем, мучили на разне начине. Малолетну Росу тукли су кундацима и моткама, чупали јој косу, секли врат ножем – да крв отиче. Тако измрцварене и унакажене, када ништа нису признале о илегалцима са којима су биле у вези, окренули су их леђима једна другој, повезали раширених руку и тако разапете оставили читаву ноћ. У међувремену малолетна Роса, већ измрцварена од болова, дошаптавала је мајци: „Мама да признамо – да би нас убили или пустили, јер овако се више не може“. Софија није више осећала болове од задобијених батина. Већ јој је било неподношљиво што је била принуђена да посматра мучење своје малолетне кћерке. Окупирана бригом за остало двоје деце, која су се налазила у бекству, прибрала се и храбро бодрила своје дете: „Нипошто, сине, да признамо, јер би тиме, поред нас, упропастили и остале, а овако боље да нас две страдамо на мукама, него да остале другове и другарице похватају“. Када је ујутру отворена кафана у којој су мучене Софија и Роса и свет почео да се скупља, када су већ биле одрешене, свак ко их је видео био је пренеражен призором: Софија и Роса биле су страшно измучене, крваве, прљаве, модре, отечене, речју – унакажене.

Син Милета и кћи Миливојка нису могли одмах успоставити везу са борцима Одреда, па су живели илегално.

После ових мучења група политичких радника донела је одлуку да све троје Софијине деце оду у Одред, јер терор који је вршен над њима указивао је да ће бити ликвидирана. Тако се половином 1944. године ово троје деце нашло у Одреду, у коме су остала до ослобођења ове територије.

Софија је за то време остала сама у кући крijући се често код пријатеља да би избегла даље мучење.

Кћерке су по ослобођењу таковског краја распоређене на рад у политичким организацијама. Син Милета отишао је на терен Драгачева, где је било много одметника. Распоређен је на ду-

жност командира милиције у Марковици, где је погинуо од остатака четничких банди у ноћи између 22. и 23. марта 1945. Његова смрт нанела је нови бол мајци Софији и сестрама Миливојки и Роси.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 55 – 56;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 265;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 215, лог. број 15440.

ИЗГУБИЛЕ ОЦА И БРАТА

МИЛИВОЈКА и РОСА РАДОЈЕВИЋ, омладинке из Брђана, кћери Софијине, чија је цела породица била на страни партизана, заједно са мајком, све време рата су биле подвргнуте четничком терору. Више пута су хапшене и страшно мучене. Тражено је од њих да одају припаднике НОП-а са којима су сарађивале.

Мало је жена које су такве муке поднеле, као ове две омладинке са мајком Софијом. Партијско руководство их је држало као позадинске раднике. Али, када је запретила опасност да обе са мајком буду ликвидиране, упућене су у Одред у јулу 1944, у коме су остале све до ослобођења таковског краја у септембру 1944. Тада су обе распоређене на политички рад. Ангажовале су се на формирању и раду организација омладине и жена. После рата дале су велики допринос у обнови и изградњи земље.

Оне су у рату изгубиле оца и брата. Отац Драгутин је стрељан у логору на Бањици 25. септембра 1943, а брат Милета погинуо је у потери за одметницима 23. марта 1945.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 55 – 56;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 265.

ХРАБРА АНКА

АНКА ТАНАСКОВИЋ, домаћица, рођена 1900. у Гојној Гори, живела је у Прањанима. Њен син Бранко првих дана устанка прикључио се партизанском одреду. Она је у свему подржава-

ла сина, па је постала једна од најактивнијих жена у селу у пружању помоћи партизанима. У селу је организовала већу групу жена које су прикупљале помоћ партизанима у храни и плетењу топле одеће.

После одласка партизанских јединица за Босну, она је наставила да помаже партијске раднике и борце, који су остали на терену таковског среза, које су предводили Костадин Лукић и Радисав Недељковић, са којима је био и њен син Бранко.

Четници су били довољно упознати са њеном активношћу. Зато су је више пута приводили у четничке штабове, саслушавали и тукли. Често су саслушавали и њеног малолетног сина Душана да би сазнали о активности његове мајке и о друговима са којима она сарађује. У августу 1943. једна група четника дошла је њеној кући и са собом су довели Средоја Марковића из Прањана, сарадника НОП-а, свега испребијаног. Тада су ухватили Анку, коју су везали са Средојем, одвели на оближње раскршће и стрељали 6. августа 1943. Када је пошла од куће Анка је рекла Душану: „Сине, немој плакати јер ако мене убију, остаће неко ко ће нас осветити“:

Те вечери из Београда Анкиној кући стигла је њена јетрва Вукосава, коју су четници везали и одвели у свој штаб, где су је саслушавали тражећи и од ње признање да је дошла ради неке везе са партизанима. Пустили су је на интервенцију неких људи из села са захтевом да се одмах губи из села. Анкином сину Душану, кога су привели у свој штаб, наредили су да сахрани мртву мајку без верских обреда и без мртвачког сандука.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 53 – 54;
Жене Србије у НОБ, стр. 454;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 266.

ТЕЖАК РАТНИ ПУТ

КРИНКА ТОМАНИЋ, домаћица, рођена је 1924. године у Прањанима. У јесен 1941. ступила је, у Пожешку чету Ужичког

НОП одреда као борац – болничарка. Имала је само 17 година.

Касније је била болничарка у Другој пролетерској бригади. Била је пожртвована и храбра. У четвртој непријатељској офанзиви, и сама болесна, преузела је бригу о једном ешалону рањеника. Остала је седам дана потпуно сама са рањеницима.

Из куће коју је непријатељ запалио минобацачем износила је на леђима једног по једног рањеника и преносила преко порушеног моста на Неретви. За овај подвиг, показану сналажљивост и храброст, похваљена је од Врховног штаба, а од друга Тита је добила златан сат.

Пошто је 1943. године била тешко рањена, лечена је у Италији. После оздрављења вратила се у Главни штаб Србије и ту је радила у санитету.

Када је основана прва јединица КНОЈ-а, била је референт батаљонског санитета.

У априлу 1945. године долази у Горњи Милановац у Срески комитет КПЈ, где је водила реферат о женама. После тога поново се вратила у ЈНА, када је отишла у Војномедицинску школу и завршила за медицинску сестру. Због ратних последица разболела се и отишла у пензију 1953. године.

*

Повлачење са ослобођење територије почело је уз крваве борбе. Онима који су били уз рањенике одмах је постало јасно да крхко девојче из Прањана не одустаје лако.

– У једном тренутку били смо потпуно опкољени и ситуација је изгледала безнадежна. А онда су наишли авиони и засули нас бомбама и митраљеским реафалима. Ватра је била толико снажна да су се и Немци разбежали и потражили сигуран заклон. Искористили смо прилику и евакуисали рањенике – прича Кринка.

Септембар 1942. године. на Крстацу, у Босни, партизанска болница смештена у две свеже окречене сеоске куће. Унутра, опрани подови и зидови. На рањеницима снежно бели завоји.

Кринка Србијанка није избегавала да се прихвати четке, креча и кофе са водом, само да онима, о којима се старала, буде боље.

– Уживали смо у раскошним сунчевим зрацима и изгледало је као да је рат негде далеко од нас – сад помало узбуђено прича ова храбра жена.

– Одједном, поподневни мир наруши грмљавина авиона. Као стршљени усмерили су се на незаштићено село и беспомоћне борце. Тренутак касније болница је била у пламену.

Неустрашива болничарка улетела је у запаљену зграду осам пута. Сваки пут када би излазила њено, наизглед крхко, тело повијало се под теретом борца који није могао сам да хода.

Опекотине, а касније и тифус, нису успели да одвоје Кринку од рањеника. Ако није могла да лечи, месила је хлеб, прала одећу.

„Имао сам шест сестара, од којих су четири биле Титови партизани, тебе сматрам седмом сестром, најдража моја Кринка“ – пише Милан Миле Кашпић из Сарајева...

– Јуна 1943. године позвала је докторка Саша Божовић, која је имала неограничено поверење у Кринку, и рекла јој да мора да остане сама са 24 рањеника. Било је то у Кривају. Бригада је морала за Србију и није могла да води и рањене борце. Никада нећу заборавити како је немо стајала ван строја и гледала за колоном док смо се удаљавали. Требало је имати заиста велико срце, па све то поднети мирно.

Да је у том тренутку ко могао да завири у душу младе партизанске болничарке, нашао би зебњу, тешку као стене, рођену из бриге за поверене јој животе. И не без разлога. Оставили су јој три краве, нешто лекова, завоја и наду да ће се једног дана вратити по њих. Један вод отпратио их је до села Жељеве, где су пуних четрдесет дана провели у импровизованој и несигурној земуници. Тог периода Кринка Томанић се сећа као најтежег у свом војевању.

– Првих неколико дана били смо смештени у кућама домаћина Милуна и Михајла, презимена се више не сећам, а онда нам је неко јавио да се у близини врзмају четници. Пренели смо све рањенике под једно дрво што је нало над поток и ту на брзину импровизовали земуницу.

Под плаштом ноћи, Кринка Србијанка је напуштала склониште. Одлазила је у куће по храну, износила рањенике на ваздух, закопавала мртве. Од оружја имала је само један пиштољ,

који је још на почетку рата нашла недалеко од слупаног авиона у свом селу. Четрдесет дана стрепела је од непријатеља, искрено и дубоко патила за сваким животом најтеже рањених бораца.

Подземно битисање настављено је по старом до доласка Николе Љубичића, тада мајора, обавештајног официра 2. пролетерске, са борцима који их је одвео у сигурност...

Прењ, март 1943. године. Планина окована снегом и ледом, земља пуца од мраза. Јаке четничке и немачке снаге покушавају да стегну обруч око партизанских јединица. Борци се ужурбано повлаче преко завејаних гудура док им се промрзлине хватају на незаштићеним деловима тела.

Одједном, неко се сетио. Лекари су у брзини у подножју заборавили два џака драгоценог санитетског материјала. Чим је чула, Кринка Србијанка је тек утабаним пртинама похитала назад, у сусрет непријатељу. Два пута се враћала, јер је била преслаба да оба џака понесе одједном...

А, онда, драматичан сусрет са врховним командантом:

Маршал Тито и Кринка Србијанка срели су се више пута у току рата. У историјској бици на Неретви, раме уз раме, прошли су кроз кишу куршума.

– Климави мост којим смо прелазили набујалу реку био је непрестано засипан оловом и тешко је било прелазити са онемоћалим рањеницима. Остала сам последња са једним рањеником кога сам с муком пренела на другу страну. Вукла сам га према шуми, али било је све теже. Преморена, спустила сам се заједно с њим на земљу и онда тек схватила да је човек умро – прича Кринка и скрива овлажени поглед.

Гранате које су падале свуда око ње, Кринка није примећивала. Изненада, неко ју је ухватио за руку. Као кроз маглу, видела је Врховног команданта.

„Остави, другарице, видиш да је човек мртав, не можеш му више помоћи“ – обратио јој се друг Тито благим гласом.

Храбра партизанка га је послушала. Оставила је мртвог друга и заједно са Маршалом потрчала у заклон.

Тито њену храброст није заборавио. Пред постројеним бригадама, лично је Кринки Томанић уручио часовник, који и данас заузима почасно место, не само у њеном стану, већ и у животу.

Тај сат био је повод за нови сусрет жене – борца и човека

коме можемо да захвалимо за све што данас имамо. На лични захтев Кринке Томанић, друг Тито ју је примио у пролеће 1947. године, у Белом двору на Дедињу.

– Разговарали смо топло, пријатељски, а онда сам рекла да је нешто заборавио када ми је поклонио сат – оживљава сећање на најлепше тренутке свога живота. – Друг Тито се насмешио, узео сат који сам понела са собом и рекао да ништа не бринем. После седам дана, добила сам га са уграviраном посветом.

Партизански видари, стр. 266;
Жене Србије у НОБ, стр. 430;
Владимир Дедијер, *Дневник*, стр. 387;
Др Јулка Мештеревић, *Лекарски дневник*, стр. 109 и 117.

ОДЛИКОВАНА

СИБИНКА ТОМОВИЋ, кћи Вукашинова, ученица женске радничке школе у Чачку, рођена је у Коштуницима 1922. године. Као ученица почела се дружити са напредном омладином, нарочито са Лепосавом Савић из Трбушана и њеним братом Ацом, Вукосавом Козодером и Видосавом Колаковићем.

У устаничкој 1941, години од првих дана је помогла партизане. Касније је постала борац Таковског батаљона Чачанског НОП одреда. Приликом повлачења дела партизанских одреда у Стари Влах и Босну, нашла се у тим јединицама. При повратку дала Чачанског одреда на чажанско подручје, нашла се у тој групацији. У току борбе са Немцима, четницима и њиховим сарадницимана планини Јелици, са групом бораца избегла је заробљавање и са Лепосавом Савић се прикривала у родном месту. Касније је Лепосава Савић кренула у своје Трбушане, где су је ухватили четници и предали Немцима, који су је стрељали код ВТЗ у Чачку.

Сибинка се повукла у илегалност. потом је поново ухватила везу са Костадином Лукићем, Радисавом Недељковићем и другим илегалцима, са којима је сарађивала све време рата. Трагајући за њом, четници су јој ухватили брата, Милутина, борца Таковског батаљона, и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 22. марта 1942. Она је и даље, као скојевка и члан КПЈ, сарађивала са илегалцима и борцима у Таковском крају.

За заслуге у рату добила је више одликовања и других признања. По завршетку рата радила је у Београду, где и данас живи.

Радисав Недељковић, *Записи и сећања*, стр. 206, 207, 242, 243 и 244;
Јелена Поповић, *Таковци у Народноослободилачком рату и револуцији*, стр. 113, 156, 504, 587 и 589;
Чачански крај у НОБ 1941–1945 /пали борци и жртве, стр. 242;
Казивање Радоша Недића, њеног саборца

*
* *

У Прањанима су и ове жене помагале НОП и жртвовале се: Будимка Трифуновић (четници су јој једног дана одвели тринаестогодишњу девојчицу у оближњу шуму, где су је, поред осталог, малтретирали), Рајка Марковић (у рату изгубила три сина), Љубинка Трифуновић (изгубила сина), Цана и Драга Трифуновић (којима су мужеви погинули у Босни као партизани), Живка Трифуновић (изгубила два сина), Љубица Трифуновић (изгубила сина), Добрила Станојевић (супруг јој стрељан у Ваљеву, као партизан, а њу су четници мучили), Рајка Трифуновић (супруга Јована, стрељали су Немци на Крушику у Ваљеву 27. новембра 1941. године, њу су четници тукли, а малолетне кћерке покушали да силују), Радомирка Радојевић (брат јој стрељан на Бањици), Дринка Трифуновић (изгубила мужа и девера)...

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 57 – 58;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 260 – 267.

ПОГИНУЛА КАО БОРАЦ НОВЈ

ЗЛАТА ИВКОВИЋ рођена је 1927. године у Руднику. Била је сарадник НОП-а и борац 45. дивизије НОВЈ. Погинула је као болничарка у борби против непријатеља код Турбука у Босни 12. априла 1945.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 269.

НЕПРЕКИДНО АКТИВНА

ЕМИЛИЈА КАРАУЛИЋ била је домаћица у Руднику. Њен син Радојица ступио је у партизане. Преносећи пошту од Рудника за Белановицу рањен је од непријатељске авијације и подлегао ранама 5. октобра 1941.

Емилија је имала још два сина, који су умрли од последица рата, један 1949, други 1951. године. Она је све време рата помагала НОП примајући у своју кућу партизане, прикупљајући и дајући храну и вршећи им друге услуге.

По доласку ослободиоца била је једна од најактивнијих жена.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 63;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 269.

ВЕРНА НОП-у

КОСАРА НИКИЋ, домаћица из Рудника, са својим супругом Адамом, била је сарадник НОП-а. Адама су ухватили четници и заклали на најсвирепији начин задајући му 17 удараца камом на Руднику 5. априла 1943.

Косара је и даље пружала помоћ илегалцима и борцима преко сестрића Слободана Крстића, који је тада био политички радник на терену. Своју верност НОП-у она је исказивала све до завршетка рата.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 63 – 64;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 269.

СТРЕЉАЛИ ЈЕ РАВНОГОРЦИ

МАРИЈА – МАРИЦА НИКИЋ, домаћица, рођена је 1907. године у Руднику. Била је сарадник НОП-а. Стрељали су је четници у Липовцу 19. маја 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 269.

ПОГИНУЛА У БОРБИ ЗА СЛОБОДУ

ДАРИНКА НИКОЛИЋ (1927), домаћица из Рудника, била је симпатизер НОП-а. У септембру 1944. године ступила у НОВЈ, у једну од босанских војних јединица, која је учествовала у ослобођењу рудничко – таковског краја. У јединицу је отишла са Златом Ивковић. И, обе су погинуле у Босни при крају рата 1945. године.

Из евиденције општинског одбора СУБНОР-а
у Горњем Милановцу.

ВИШЕ ПУТА ХАПШЕНА

ЛЕПОСАВА ПЕТРОВИЋ – ЂОРЂЕВИЋ, омладинка из Рудника, устаничке 1941. године била је болничарка у партизанској болници на Руднику. У једном нападу Немаца на Рудник била је контузована.

По одласку партизанских одреда за Босну, више пута хапсили су је Немци, али је пуштана на интервенцију пријатеља. Касније се скривала код пријатеља и тако дочекала ослобођење.

Пред крај рата прикључила се руководству НОП-а и на терену прикупљала животне намирнице и остало за војску са другарицама Лепосавом Никић, Љубицом Радосављевић, Вером Васић, Надом...

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 63.

БОРАЦ ДРУГЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ

ДЕСАНКА М. ШТУЛОВИЋ рођена је 1924. на Руднику. Била је симпатизер НОП-а. У септембру 1944 ступила је у НОВЈ и била борац Друге пролетерске бригаде.

Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници, стр. 548.

ЗАКЛАЛИ ИЗГНАНУ СЛОВЕНКУ

РОЗАЛИЈА – РОЗА ЖАУЦЕР, домаћица, рођена 1891. године у Марибору, изгнаница из Слвеније, живела је у Ручићима. Била је сарадник НОП-а. Њен син Павел био је борац Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“, Словеначке партизанске чете „Иван Цанкар“ у Ужицу 1941, касније при Врховном штабу НОВ и ПОЈ. Године 1943. упућен је у Словенију, где је био високи војни руководилац и партијски радник.

Заклали су је четници у Ручићима у ноћи између 5. и 6. јула 1944. Сахрањена је на гробљу у Ручићима.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 270;
Сведочанства – Причевања, стр. 52.

УБИЛИ ЈЕ ПОСЛЕ СЕСТРЕ

ЖИВКА ЖИЖОВИЋ, домаћица, рођена 1924. године у Ручићима, млађа је сестра Миличина. Од 1942. године била је на вези са Костадином Лукићем и другим члановима КПЈ, који су на терену били илегални политички радници. Због сумње да је у сталној вези са комунистима, често је хапшена и мучена да ода ту везу.

После убиства сестре Милице 2. јула 1944. у Живанину кућу дошли су четници прерушени у партизане. Наводно да су дошли са задатком да је оптуже да је она издала своју сестру Милицу четницима, који су је убили. Она се дуго бранила да то није учинила. Онда су четници потргли оружје. Рекла им је: „Зашто ћу ја да издам Милицу, када смо ја и она радиле заједно. Све што је Милица радила, радила сам и ја“.

После три дана у кућу су упала три четника, који су је одвели. Знајући шта је чека, покушала је да побегне, али су је стигли и убили. Било је то у Ручићима 3. јула 1944, само једанаест дана после убиства сестре Милице.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 26 – 27;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 270.

ИЛЕГАЛКА

МИЛИЦА ЖИЖОВИЋ (1923), домаћица из Ручића, од првог дана устанка 1941. приклонила се партизанском покрету. Помагала је у снабдевању бораца.

После повлачења партизанских снага за Босну ухапсили су је четници и држали у затвору у Горњем Милановцу, па затим је спроведена у Крагујевац. Када је пуштена из затвора, морала се сваки дан јављати четничкој команди, где је била стално малтретирана. Била је приморана да се једно време одсели у Београд, али ју је тамо ухапсила полиција. У Београду је прикупљала помоћ и слала преко везе борцима на терену Горњег Милановца. Више пута је илегално долазила у Ручиће. При једном доласку ухватили су је четници и после вишедневног ислеђивања и мучења, стрељали је у Липљу 25. јуна 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 270;
Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 25.

НИЈЕ ДОЧЕКАЛА СИНОВЕ И СЛОБОДУ

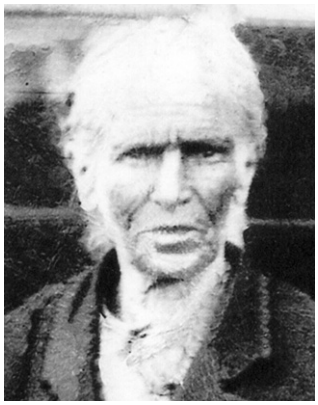

АНДРИЈАНА ТОДОРОВИЋ, домаћица из Сврачковаца, супруга Војислављева, имала је два сина у партизанима, па је, као партизанска мајка, више пута хапшена од четника и полиције, који су је предали немачким јединицама, па је тамновала у Крагујевцу.

Њеног сина Милисава, борца Таковског батаљона Чачанског НОП одреда, заробили су недићевци и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 22. марта 1942.

Сина Милоша, борца Таковског батаљона Чачанског НОП одреда, заробили су недићевци и отерали у Бањички логор, па је

интерниран у Маутхаузен; преживео логорска мучења и вратио се кући тешко оболео – личио је на људски скелет, није имао више од 20 килограма.

Трећи син, Добривоје, заробљен је као војник Југословенске војске. Рат је провео у заробљеништву у Немачкој.

Војислав је умро у току рата, а затим и Андријана не дочекавши повратак ни једног сина, нити слободу, коју је жељно очекивала.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 14 – 18;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 274;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 538, лог. број 5386.

ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН БОРЦИМА

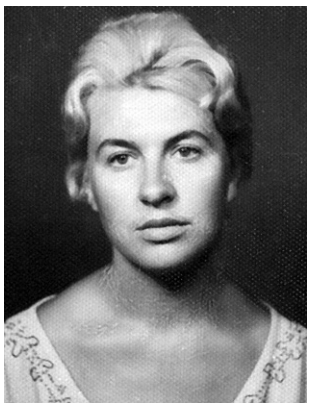

ВЕРА ТОДОРОВИЋ, ученица из Сврачковаца, била је под утицајем свога оца Десимира, борца Таковског батаљона Чачанског НОП одреда, који је у току рата више пута малтретиран и затваран од четника и Немаца. Провео је више месеци у затвору Специјалне полиције у Београду. Тако је Вера од првих дана устанка, још као дете, осетила присну љубав према партизанском покрету. Са неким својим вршњаима и старијим учествовала је у прикупљању скривене муниције и другог ратног материјала који су предали борцима.

У пролеће 1943. године почела је са свестраним активним радом за НОП, иако са само 15 година. То није остало незапажено од партијских активиста, па је касније примљена у СКОЈ, онда у КПЈ. Тада је постала и секретар скојевске организације.

Са Живком Илић и Олгом Урошевић почела је окупљати око себе велики број омладине (којима се придружило и нешто старијих жена), па су у време четничког терора, створиле су јаку организаију, која пружа отпор четницима, што се није десило готово ни у једном селу у околини. Сврачковци су имали доста склоништа и бункера за чување и исхрану бораца и рањеника. Ову групу девојака и жена чиниле су, поред наведених: Загорка

Урошевић, Рајна Тодоровић, Олга Лазић, Гага Урошевић, Илинка Тодоровић, Андријана Тодоровић, Зорка Илић, Бојана Илић, Иванка Илић, Стаменка Илић (чији је син погинуо као борац у Босни), Добринка Лазић, Цаја Лазић, Стевка Лазић, Рада Филиповић, Стаменка Филиповић, Иванка Тодоровић, Милица Тодоровић (мајка Верина), Бојана Стефановић, Миленија Стефановић, Миленија Лазић, која је известила Другу чету Таковског батаљона о наиласку четника, па су је касније ухватили и убили 3. децембра 1941.

Као секретар организације СКОЈ-а од 1943. била је на вези са Окружним комитетом КПЈ за Чачак, који је боравио на том подручју. Од Милоша Минића и Радисава Недељковића примала је задатке и инструкције за рад организације СКОЈ-а.

После рата афирмисала се као друштвено – политички радник. Дуго година своју активност посвећује организацији СУБНОР-а, чији је председник.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 14.

ВЕЛИКЕ ЖРТВЕ

ЛЕНА ТОДОРОВИЋ, домаћица, са снахом Наталијом, дала је велики допринос НОП-у.

Ленини синови, Исаило и Предраг, од првих дана устанка нашли су се у Чачанском НОП одреду „Др Драгиша Мишовић“. Били су борци Таковског батаљона. Лена и снаха Наталија, супруга трећег Лениног сина, Велизара, који је био у заробљеништву у Немачкој, такође су од првих дана устанка радиле за НОП. Наталија је организовала прела по селима читаве општине, па је предена вуна и плетени су чарапе, цемпери и други одевни предмети за борце.

Ту активност Наталија је наставила и после повлачења партизанских снага за Босну, па је често хапшена и малтретирана од четника и недићеваца.

Посебно од пролећа 1943. године, када је обновљен Чачански партизански одред. После једне борбе између бораца Одреда и четника, Наталија је ухапшена са групом присталица партизанског покрета и предата Немцима у Крагујевац, где је стреља-

на 29. јула 1943. Са њом је стрељна и њена кћерка Магда (1913), која је била удата за Градимира Тодоровића у истом селу.

Ленин син Предраг (1910), земљорадник, члан КПЈ и НОО, ухваћен је од недићеваца и отеран у Бањички логор, где је стрељан 3. јула 1943.

Други син, Исаило (1909), земљорадник, члан КПЈ, политички комесар Друге чете Таковског батаљона и десетар у Чачанском батаљону Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против Немаца у Пријепољу 4. децембра 1943.

После стрељања сина Предрага и снахе Наталије, као и погибије сина Исаила, Лена је остала у кући са двоје малолетне унучади. Иако притиснута годинама, није престала да пружа помоћ борцима и другим припадницима НОП-а. Остала је привржена том покрету до своје смрти, јер није хтела да изневери идеале свој деце.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 13;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 274 – 275.

МАЈКА МИТА

Породица МИТЕ ТОДОРОВИЋ, домаћице из Сврачковаца, са пет својих синова припадала је НОП-у. Њен син Милутин, као ученик гимназије, 1938. године постао је члан СКОЈ-а, КПЈ 1940. године. Други син, Остоја, био је обухваћен партијским радом.

Под утицајем деце Мита, њени остали синови, снаха Магда и њен супруг Градимир од првих дана устанка 1941. нашли су се у тим редовима: петорица браће Тодоровића сврстали су се у Чачански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“. Били су борци Таковског батаљона, а Мита и Магда обезбеђивале су борцима храну и одећу.

После повлачења партизанских јединица за Босну, њен син Милутин – Жица (1921), ученик гимназије, био је делегат вода, касније заменик политичког комесара Чачанског батаљона Друге пролетерске бригаде. Погинуо је у борби против непријатеља у

Опленићима код Босанског Грахова 26. октобра 1942.

Другог сина, Остоју, ухватили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 3. јула 1943.

Снаху, Магдалену – Магду, ухватили су недићевци и предали Немцима у Крагујевцу, где је стрељана 29. јула 1943, а била је у петом месецу трудноће и 30. години живота.

Стара Мита, поред тога што је изгубила синове Милутина и Остоју и снаху Магдалину, остала је привржена до краја живота, партизанском покрету, за који су се борили њени најмилији и давали своје животе.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 13 – 14;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 274 – 275;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 368, лог. број 5209.

ЛАЗИЋ Војина РАДА, домаћица из Сврачковаца, као омладинка, све време рата помагала је НОП, јер је припадала партизанској породици. У септембру 1944. ступила је у редове НОВЈ. Учествовала је у борбама до потпуног ослобођења земље. У НОР-у је изгубила два брата: Драгољуба, који је био борац Таковског батаљона а Немци су стрељали у Крагујевцу 22. марта 1942; и Петра, борца 21. ударне дивизије НОВЈ, који је рањен у борби и подлегао ранама у Крагујевачкој болници 13. јула 1945.

После рата живела је у Крагујевцу, где јој је и данас породица.

Сведочење Вере Тодоровић, председника Општинског одбора СУБНОР-а у Горњем Милановцу;
Чачански крај у НОБ 1941–1945 пали борци и жртве.

НЕГОВАЛА РАЊЕНИКЕ

ОЛГА УРОШЕВИЋ (1922) из Сврачковаца од прих дана устанка 1941. године определила се за партизански покрет, који је здушно помагала.

Њена активност нарочито је дошла до изражаја почетком 1943. године, када се ставила у службу илегалних партијских радника и бораца. Њена привржености партизанском покрету нарочито је доказана када је у врло тешким и критичним условима после борбе бораца са Немцима и недићевцима у Грабовици примила у своју кошару рањене борце Милинка Јовановића и Гвоздена – Гоцу Трипковића. Иначе, захваљујући њој, у Сврачковцима је формирана организација СКОЈ-а, у којој су тада биле: Вера Тодоровић, Живка Илић, Гага Урошевић и неке друге.

После ослобођења Горњег Милановца 1944. године радила је у Општинском одбору АФЖ. Касније је отишла у Београд на дошколовавање, па је радила као медицинска сестра.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 14;
Казивање Вере Тодоровић.

САРАДНИК НОП-а

ТИНА ФИЛИПОВИЋ (1903), домаћица из Сврачковаца, била је једна од жена у селу која је помагала илегалне борце који су се скривали у Сврачковцима. Спроводила је задатке добијене од партијског руководства. Четници су јој у току рата заклали мужа, а један син јој је погинуо у јединицама НОВЈ у Босни код Бијељине фебруара 1945.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 14;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 275.

УМРЛА КАО БОРАЦ НОВЈ

РАДОВИНКА Момира ВУКОМАНОВИЋА, домамаћица, рођена је 1921. у Срезојевцима. Била је сарадник НОП-а и борац Седамнаесте ударне дивизије НОВЈ. Рањена је у борби са непријатељем и умрла од задобијених рана у војној болници у Крагујевцу 29. октобра 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 272.

ОДВАЖНА СКОЈЕВКА

СТАНОЈКА – ЦИНА НИКОЛИЋ, домаћица из Срезојеваца, успела је да у овом селу, створи круг симпатизера међу младима и да формира скојевску организацију у новембру 1943. године (три члана). Поред ње (секретар), чланови су били Радовинка Вукомановић и Милан Рубаковић.

После повлачења партизанских снага у Санџак и Босну, повезала се са Костадином Лукићем и политички деловала од октобра 1942. до 6. фебруара 1944. године. Тада је, због опасности да буде ликвидирана од четника који су пратили њену активност, отишла у Чачански партизански одред, у коме је била политички радник у групи Костадина Лукића и Воја Торомана, задужена за рад са омладином. Учествовала је у разним борбеним акцијама. Посебно се сећала акције Одреда у селу Бањанима, где су четници имали радионицу за поправку и производњу оружја. У тој радионици партизани су пронашли 300 кама, спремљених за клање присталица НОП-а и других недужних грађана. Сећала се и када је 17 бораца у Такову напало групу од 500 четника 11. септембра 1944. и растерало је. Када су разбили четнике, ослободили су већу групу присталица НОП-а из Мајдана, Прањана, Сврачковаца и Невада.

По њеном ступању у Одред, породица јој је изложена терору четника.

По ослобођењу Горњег Милановца, по задатку КПЈ, распоређена је на рад у Срески комитет СКОЈ-а, а била је и члан Среског комитета КПЈ.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 32 – 34.

МАЈКА И КЋЕРКА

ДАНИЦА НЕДИЋ (девојачко Буђевац из Горње Горевнице) била је супруга Живојинова. Живели су у Теочину. Рођена је 1902. године. Родила је шесторо деце: синове Радоша и Гојка и четири кћери. Била је домаћица.

Устаничке 1941. године цела ова породица припадала је партизанском покрету. Син Радош и синовци Божо и Ранко били су борци Таковског батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Касније, синовци су се сврстали међу борце Друге пролетерске бригаде. Ранко је погинуо у Рогатици 1942. године, Божо је, срећом, преживео рат.

Даничин син, Радош, пуне три године тамновао је у злогласном нацистичком логору Маутхаузену.

У току рата Недићи су прихватили илегалне борце и партијске раднике и пружила им свакодневну помоћ. Пред крај рата Живојин и Даница постали су чланови Комунистичке партије Југославије, што је било признање за њихово политичко деловање у том тешком времену. Даници је касније признат борачки стаж, па је добијала и пензију, које се Живојин одрекао, а умро је 1974. године. Умрла је 1990. као изузетно цењена жена, која се нештедимице ангажовала и у антифасиштичким организацијама после 1944.

У споменик ратницима оба светска рата у Теочину који су подигли Месно удружење СУБНОР-а и Општински одбор СУБ-

НОР-а из Горњег Милановца, поред осталих, уп;исана је и Божана, кћи Живојина и Данице Недић. Рођена је 1923. године. Била је домаћица. Са својим укућанима била је активан учесник Народноослободилачког рата. У том дому у 1941. години окупљали су се устанички руководиоци.

После повлачења партизанских снага, у децембру 1941. године, према Босни, ова породица нашла се на удару окупатора и четника. Онаје непрекидно била на паријској вези Рејонског комитета СКОЈ-а, на чијем се челу налазио Томислав Јеремић из Теочина. Запамћена је по томе што је свима пркосила на посебан начин: стално је у коси носила црвену машну. Опомињали су је сродници да то не чини, али – није одустајала. Негде у другој половини 1944 године, и због тога, четници жестоко су је претукли. Оставили су је полумртву. Отац Живојин и комшије су је пребацили у Чачанску болницу. У болници је остала неклико месеци, али лека јој није било – од батина јој је месо отпадало од костију и трулило. Доктор је поручио њеном оцу да је изведе из болнице, јер јој нема спаса. Уз све друго, од батина и бубрези су јој отказали функцију. Беспомоћни отац није имао куд. И, заиста, почетком 1945. године дошла је, неумитна, смрт.*

* Лична документа код породице Недић.

СТАВЉЕНА ПОД СЛОВО „З“

СТАНИКА СТОЈАНОВИЋ (1886), супруга ковача Мика, живела је у Теочину.

Од првих устаничких дана 1941. до краја живота свим срцем припадала је партизанском покрету. И у време највећег терора њена кућа је била сигурно уточиште за прогањане партизанске илегалце и политичке раднике. Најчешће се код ње склањао познати комуниста Костадин Лукић (илегалац Борко). Да би се заштитили од непријатеља, споразумевали су се посебним речима распознавања.

Почетком августа 1944. године, у глуво доба ноћи, пред Микову кућу бануо је познати полицијски агент Миодраг Цака Илић. Полиција је дошла до тих знакова распознавања. Закуцао је на врата куће легитимишући се речима:

– Кундак.

Домаћица је одговорила:

– Куманово.

Агенту беше јасно да у рукама има партизанског јатака. Вођа патроле везао је Станику и убрзо су замакли у помрчину. Спровели су је у Сврачковце. Ислеђивања су настављена у грозоморним мукама и настојању да изнуде признања о тајним скровиштима, илегалцима, људима којима је пружала уточиште. Пошто ништа нису могли сазнати, уследила је пресуда четничког преког суда – смрт клањем.

Заклали су је у 58. години живота у Велеречи 18. августа 1944. Заклана је са Будимиром Миловановићем из тог села. Тога дана лишена је живота и Ангелина – Гина Милић из Велеречи, која је слободи подарила младе синове Милорада и Миливоја.

Стављени под слово „З“, стр. 124 – 125;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 277.

БОЛНИЧАРКА

СТАНИМИРКА ПЕТРОВИЋ, домаћица, рођена је 1905 у Трудељу. Устаничке 1941. године ступила је у Први шумадијски одред, где је била болничарка.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 63;
Партизански видари, стр. 249.

ЗАКЛАНА

ЗОРКА Милоша СТЕФАНОВИЋ, учитељица, рођена 1913. у Калањевцима, живела је у Трудељу. Била је сарадник НОП-а. Заклали је четници у Качеру у фебруару 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 278.

УНИШТЕНА ЦЕЛА ПОРОДИЦА

РАДОСЛАВА РАДА – ЦРНОГОРКА ТОДОРОВИЋ, рођена 1894. у Црној Гори, живела у Церови, била је сарадник НОП-а са целом породицом. У свој дом примала је борце и после повлачења партизанских снага за Босну, пошто је њена кућа била удаљена од села.

У априлу 1943. у њеној кући се нашла група партизана. Четници су за то сазнали, па је читава бригада четника напала ту групу партизана. Вођена је жестока борба. Партизани су се бранили из куће. У тој борби су погинула два партизана и два четника. Четници су тада ухватили Радосаву, њеног мужа Вујицу и сина Будимира, одвели их у село Заграђе и подвргли мучењима. Ради су забадали виљушке под нокте, крвнички је тукли, стављали на улазна врата уместо степеника и по њој газили, дизали је, па тукли док су јој се појавила црева из стомака. Тада су њу, супруга и сина повезали и стрељали 4. априла 1943. Тако је уништена цела породица ове храбре жене.

Жене Србије у НОБ, стр. 454;
Жене среза Таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 66 – 67;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 279.

ЧЕТНИЦИ СУ ЈОЈ ЗАКЛАЛИ СИНА И СТРЕЉАЛИ СУПРУГА

ДРАГИЊА ШТУЛОВИЋ била је домаћица у Церови. Њен син Радоје и супруг Чедомир активно су помагали НОП израђујући бомбе, поправљајући и израђујући остало оружје и муницију (чак и мине за минирање мостова). Због тога су Радоја четници заклали у Церови 21. јуна 1943. Чедомира су четници стрељали у Церови 9. априла 1943.

За време док су јој син и супруг били живи четници су блокирали њихову кућу, одакле су партизани давали отпор, па се уз

помоћ оца и сина извлачили из блокаде. У тим случајевима Драгиња је била приморана да напусти кућу и дуже се скрива код пријатеља у свом и околним селима.

Одмах по ослобођењу Драгиња је постала члан КПЈ. Бирана је у органе власти и друге друштвено – политичке организације. Из превелике љубави према НОП-у и КПЈ поклонила је од свог имања плац за изградњу задружног дома у Церови. По изјави многих учесника НОП-а, она је са пушком у руци у току рата учествовала у акцијама које су партизани водили, а много је муниције и оружја пренела партизанима.

После рата живела је у Београду.

Жене среза таковског, рукопис у МИАЧ, стр. 66;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 280.

ТРНАВКЕ

ХЕРОЈ

МИЛИЦА ВУЧЕТИЋ ТРЕПУША, учитељ, рођена је 1920. у Јежевици. Живела и радила у Трнави; члан Окружног комитета КПЈ за Чачак; истакнути организатор устанка; погинула у борби против четника у Прислоници 22. јануара 1944; за народног хероја Југославије проглашена 27. новембра 1953.

Одмах по завршетку школе ступила је у службу – била је учитељица у Трнави. Тада је већ била члан Партије. У прво време била је секретар партијске ћелије. Код сељака Трнаве, Виљуше, Бањице, Атенице, Вапе и Јежевице – стекла је велике симпатије. У раду је била необично пожртвована и упорна. Нарочито се истицала у раду са женама и омладином.

По избијању устанка обилазила је села у срезу и организовала омладину и жене. Њој припадају велике заслуге за масовни одзив жена које су у току устанка и за читаво време Народноослободилачког рата помагале Народноослободилачку борбу. У првој години рата Милица је била члан Среског комитета Савеза комунистичке омладине Југославије, а затим и члан Среског комитета Комунистичке партије Југославије. У комитету Партије била је задужена за рад са женама и омладином. Била је затим и члан Окружног комитета Савеза комунистичке омладине Југославије за чачански округ.

После повлачења главних партизанских снага за Босну, остала је по директиви Партије на терену. Својим радом и личном храброшћу успела је да очува морал и веру народа овог краја у коначну победу. Све партијске задатке, у тешком периоду од 1941. до 1943. године, успешно је извршавала. Учествовала је, такође, у оружаним акцијама. Прерушена, често је одлазила у Чачак и прикупљала податке о непријатељу.

Погинула је у једној борби са четницима. У народу чачанског краја постала је легендарна личност.

Зборник народних хероја Југославије, стр. 859;
Трепуша, стр.181 и 182;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 339.

*

... Неприметно се наметнула, ушла у свест и постала завет. Неприметно је срасла са средином и израсла у средини. Неприметно је привидан мир развила у захтев за знање, за акцију која ничим није могла да се заустави у трку ка сутрашњем срећнијем.

Трепуша је синоним збивања у Трнави и много шире. Учитељица, окосница окупљања СКОЈ-а, секретар партијске ћелије, секретар Среског комитета СКОЈ-а, члан Среског и Окружног комитета СКОЈ-а, секретар Окружног комитета СКОЈ-а у слободном Чачку 1941. године.

Колико тога тако тешког и одговорног, тако брзо. Колико снажног у једној личности крхке девојке, која је тек напунила двадесету.

Сувише је мало живела и сувише много живи о њој у нашем данас и наших сутра, јер поздрав четничког главешине мртвом херојy јануарских дана 1944. године, за испаљене метке себи у слепоочницу на последњем задатку – само је потврда вредности пред којом је и кама поцрвенела.

Драгољуб Суботић

ТРЕПУША

Од Рудника до Овчара шапатом се разговара:
На Вујну је пала Мица од куршума издајица.
Ој Мораво наша реко, кад путујеш надалеко,
Свима реци, нек свет слуша: Пала нам је и Трепуша.

Из великих идеала за које је живот дала
Наш је завет њена вера: бољи живот пролетера.
То су речи што нас воде до исхода и слободе;
Рекла нам је и то Мица: Клоните се издајица.

Плач се чује до Јелице, сузе лију другарице.
Друговима мрко лице: нема више храбре Мице.
И мртва нам поздрав шаље: Продужите смело даље,
Нек се свуда борбе воде до победе и слободе.

ЧУВАР БОРАЦА

РАДОЈКА ВАСИЛИЋ, домаћица, рођена 1892. у Јежевици, живела у Атеници, у НОП укључена првих дана устаничке 1941. године. После одласка партизанских јединица за Босну, наставила је активан рад на прикупљању хране и одеће за борце који су остали на терену. У својој кући је имала изграђен бункер, у коме су у току рата боравили партијски радници и борци Чачанског НОП одреда. За њих је припремала храну, прала им одећу, била њихов обавештајац. Мада је више пута хапшена, саслушавана и мучена, бункер није откривен, ни борци у њему.

Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 436.

МАЈКА ДВОЈИЦЕ ПАЛИХ БОРАЦА

МИЛУНИКА ГУДУРИЋ, домаћица из Атенице, као мајка два пала борца, од првог дана устанка радила је за НОП. У њеној кући је 1941. године одржан течај за партизанске болничарке, а она и кћерка Јелена плеле су чарапе и џемпере за борце.

Њен старији син Душан (1920), земљорадник, члан СКОЈ-а, борац Трнавског батаљона, заробљен је од четника у Карану код Ужица и предат Немцима, који су га спровели у Бањички логор 26. децембра 1941. Затим је, 24. априла 1942. интерниран у Норвешку, где је страдао 7. јануара 1943.

Други син, Славољуб (1921), опанчар, члан КПЈ, борац Ужичког НОП одреда, па Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби против Италијана код Чајнича 1. маја 1942.

Милунику су четници због деце и њене активности у помагању НОП, често тукли и малтретирали.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 137;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 301 – 302.

УМРЛА ОД ЧЕТНИЧКИХ БАТИНА

МИЛУНКА Крсте ЂОКИЋА, домаћица, рођена је 1906. у Кушићима код Ивањице, као удата живела у Атеници. Мајка је четворо деце.

Од устаничке 1941. активно је помагала партизански покрет. Са супругом Мијалком обезбеђивала је склоништа илегалним партијским радницима и хранила их у бункеру, који је био недалеко од њене куће. Имала је свесрдну помоћ кћерке Јелице. Сумњајући да одржава везе са илегалним партијским активистима, четници су је често приводили у своје штабове, посећивали код куће и беспоштедно тукли. Стављали су јој пушчану цев у уста да би изнудили признање о томе ко су њени сарадници и где их скрива. Од тих батина после једне туче умрла је 6. маја 1943. Сахрањена је на Горњем атеничком гробљу, без присуства грађана. После њене смрти, 27. октобра 1943. године, четници су јој заклали и супруга Мијалка.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 140;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 302.

ЧУВАР ИЛЕГАЛАЦА И БОРАЦ НОВЈ

ЈЕЛИЦА Мијалка ЂОКИЋА, домаћица, рођена је 1925. у Атеници. Њен отац Мијалко међу првима сврстао се у партизанске редове приликом дизања устанка 1941. године.

После повратка Немаца на слободну територију крајем новембра 1941, бива хапшен и прогањан. Међутим, није прекидао везу са борцима и партијским активистима, јер је и он био члан КПЈ и активан борац Чачанког НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Ухватили су га четници и заклали у Атеници 27. октобра 1943.

Под утицајем оца Јелица је, са осталом напредном омладином из Атенице, од првог дана устанка 1941. помагала партизански покрет.

Ово је дошло до изражаја нарочито после повратка Немаца на слободну територију крајем новембра 1941. Одржавала је сталну партијску везу са Владом Јањићем, Раденком Мандићем, Миломиром Васиљевићем и другим илегалцима. Ту сарадњу наставила је и после уморства родитеља, са своје две млађе сестре и братом.

Четници су знали за ту њену сарадњу, па су је често хапсили и до бесвести тукли да открије склоништа и везе са партизанима. Везивали су јој ноге и руке, па згрчену наизменично тукли, али она није хтела да ода другове којима пружа помоћ и са којима сарађује. Чак су је једном приликом тројица четничких зликоваца покушали да силују. Тукли су је мокрим конопцима, па су јој једном приликом пребили обе руке, због чега је дуже била болесна. Све је то издржала до јесени 1944. године. Тада је ступила у Другу пролетерску бригаду и учествовала у свим борбама до ослобођења земље. Рањена је у борби за ослобођење Брчког. Из војске је демобилисана у септембру 1946.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 140;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 302.

РАДОЈКА ИЗ АТЕНИЦЕ

РАДОЈКА ЂУРОВИЋ, домаћица из Атенице, била је једна од активних жена у припремама устанка 1941. Са другим женама из села помагала је борце у свим њиховим потребама. Радила је неуморно и под утицајем сина Радисава и кћерке Загорке.

Њен син Радисав (1923), ученик гимназије, члан СКОЈ-а, радио је у позадини, са омладином, у корист НОП-а. Заклали су га четници у Атеници 29. августа 1943. са групом припадника НОП-а.

Четници су претукли и њеног супруга Војислава, који је касније умро од последица мучења. И она је дуго после рата осећала последице четничког батинања.

Жене среза трнавског, рукпоис у МИАЧ, стр. 112;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 302.

ВЕРНА ИДЕАЛИМА БРАТА

ЗАГОРКА ЂУРОВИЋ – ВУКОСАВЉЕВИЋ, домаћица, рођена је 1921. у Атеници. За све време рата илегално је, са својим братом Радисавом, радила за НОП. Радисава су четници заклали 29. августа 1943. у Атеници. Она је после његове смрти сарађивала са илегалцима и помагала НОП. Живи у Трнави.

Партизански видари, стр. 212.

МАЈКА ВЕЛИКОГ СРЦА

СТОЈАНА – РУМЕНА ЈАЊИЋ, домаћица из Атенице, била је мајка седморо деце. Њена породица је у рату дала велики допринос у Народноослободилачком покрету, због чега је преживела мучења и жртве.

Њен најстарији син, Раденко – Рајо (1915), кројач, члан КПЈ од 1935, учествовао је у припремама устанка 1941. у селима трнавског среза. Био је заменик команданта Трнавског батаљона и комесар чете. Погинуо је у борби против четника у Срезојевцима 17. новембра 1941.

Други син, Владимир – Владе, борац од 1941. године, све време рата деловао је као илегални радник на терену, стално тражен и прогањан од окупатора и домаћих издајника, због чега је Румена претрпела велике муке

И остала Руменина деца – Димитрије, Миленко, Милан, Милица и Здравка – активно су помагали НОП, због чега су прогањани. Због те активности чланова породице, она је 1942. године провела два месеца у затвору у Чачку. Поново је у марту 1943. ухапшена заједно са синовима Мленком и Миланом и спроведе-

на у Специјалну полицију у Београду, па у Бањички логор. У фебруару 1944. у овај логор доведен је и њен син Димитрије – Дико, па је интерниран у Француску, одакле је успео да се пребаци у Лондон (Енглеска), где је био у југословенској војној мисији до краја рата. Она је са два сина остала у логору до његовог расформирања 4. октобра 1944. Са синовима провела је, заједно, у логору Бањица око пет година.

Сви остали чланови породице малтретирани су и мучени од четника, који су тражили да одају другове са којима сарађују и да открију њихова склоништа и кретање.

Поред Раденка, који је погинуо, сви Руменини синови – Димитрије, Миленко и Милан – били су борци Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“, због чега су прогањани и хапшени.

Владимир и Димитрије били су носиоци Партизанске споменице 1941.

Видевши каква се мучења врше над логорашима, Румена је, кришом послала писмо сину Владу, у коме му је поручила: „Ако не можеш да опстанеш, не предај се, убиј се“.

По изласку из логора дуго се сећала како су поједине логорашице окончавале животе. Како су девојке извођене у круг логора, где су убијане, а камионима одвожени њихови лешеви. Док је била са синовима у логору, четници су стално саслушавали, мучили и тукли њене кћери Милицу и Здравку (која је тада имала само 12 година).

По изласку из логора нашла је кућу потпуно уништену и опљачкану. Морала је да настави живот без икаких средстава. Иако у годинама, настојала је да помогне нову власт у обнови и изградњи земље. За свој допринос НОП-у одликована је Орденом заслуге за народ и Медаљом за храброст.

Умрла је 24. јула 1982. у 89. години живота. Сахрањена је на сеоском гробљу у присуству бројних поштовалаца.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 132 – 133;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10852, 10861, 10862, и II, стр. 419, лог. број 19387;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 302.

ПАРТИЗАНСКА МАЈКА

МИЉА ЈЕВТОВИЋ, домаћица из Атенице, са целом породицом учествовала је у НОБ.

Њен син Милета (1920), свршени матурант, члан СКОЈ-а, био је борац Трнавског батаљона. Заробили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у логор на Бањицу, затим интернирали за Норвешку, где је страдао 25. јануара 1943. Она је била супруга Милићева, а он – активни сарадник НОП-а. Претукли су га четници, па је умро 20. фебруара 1942.

Син Миодраг – Миго, борац Чачанског НОП одреда, после повратка Немаца на слободну територију 1941. године, повукао се у илегалност, па ступио у обновљени Чачански партизански одред; касније је био на руководећим војним дужностима у Првој шумадијској бригади; носилац је Партизанске споменице 1941.

И друга два Миљина сина, Светислав и Младомир, били су припадници НОП-а. Њену кћерку Ружу, која је имала само 14 година, четници су 1943. мучили стављајући јој каму у уста да би признала сарадњу своје мајке и браће са партизанима.

Жене среза тр̄навског̄, рукопис у МИАЧ, стр. 138;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/п̄али борци и жр̄тве, стр. 302.

ЖРТВОВАЊА ЗА СЛОБОДУ

ДАРИНКА ЛИШАНЧИЋ, домаћица из Атенице, била је једна од ретких мајки чија се цела породица жртвовала у борби за слободу. У устаничкој 1941. години сви су били партизани.

У њеној кући у време припреме устанка одржавани су састанци Окружног комитета КПЈ за Чачак.

У ослободилачку борбу су од првих дана устанка укључени сви чланови ове по-

родице. Неки као борци Чачанског НОП одреда, други као позадински активисти. Даринкина кућа била је састајалиште истакнутих чланова КПЈ и СКОЈ-а.

Када је дошло до повлачења партизанских снага за Босну, Лишанчића кућа постаје база, са више бункера, у којима се скривају партијски радници и борци. У овим, измењеним, условима породица Лишанчић свесрдно се ангажовала на пружању помоћи активистима КПЈ и борцима, који су живели и борили се у тешким условима. Ово није остало незапажено код четника и код других сарадника окупатора, па је почео терор, са прогонима.

Почетком 1943. године мајку Даринку почели у да прате бол и туга. Прва жртва у њеној породици био је син Матија (1923), земљорадник, члан КПЈ, борац Трнавског батаљона 1941. године, тада борац обновљеног Чачанског НОП одреда, који је рањен у борби са четницима и жандармима у Остри 5. марта 1943. Њега касније четници хапсе и предају Немцима, који су га спровели у Бањички логор, затим стрељали у Малом Пожаревцу 25. маја 1943.

Супруга Будимира, сарадника НОП-а, заклали су четници са групом сарадника НОП-а у Атеници 29. августа 1943.

Млађег сина Војина (1925), земљорадника, сарадника НОП-а, хапсе четници и предају Немцима, који су га интернирали у Маутхаузен, где је угушен у гасној комори маја 1945. године.

Даринкине кћерке Славка и Зорка, два пута су спровођене у Бањички логор, где су остале до његовог расформирања. Даринку и њене малолетне кћерке малтретирали су четници, а једно време провеле су у Чачку у затвору.

Све ово говори да ни један члан ове породице није био поштеђен терора четника и полиције.

Даринка је, нарушеног здравља, умрла 1961. године.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 138 – 139;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 302 – 303;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10849, 10851, 10863, и II, стр. 634, лог. број 23467, 23471, 23472, и стр. 77, лог. број 13002.

НОСИЛАЦ ПАРТИЗАНСКЕ СПОМЕНИЦЕ

ЗОРКА – ЗОРА ЛИШАНЧИЋ (удато ЈАЊИЋ), домаћица, рођена је 1920. године у Атеници. Сви одрасли чланови породице Лишанчић били су активни учесници НОП-а.

Зорка се прикључила НОП-у првих дана устанка. Била је једна од најактивнијих омладинки у селу.

У кући Лишанчића било је сагрђено више скровишта, која су служила за скривање партијских радника и бораца од краја 1941. године. У тим скровиштима они су имали пуну заштиту у време четничког терора од 1942. до 1944. године.

Ни прогони, ни застрашивања нису чланове ове породице скренули са пута којим су пошли од првих дана борбе за слободу. У темеље нове Југославије узидани су животи њена два брата и оца. Зорка је више пута хапшена од четника и чачанске полиције и подвргнута великим мучењима. Два пута је спровођена у логор на Бањици, у коме је остала до његовог расформирања 4. октобра 1944.

По ослобођењу Београда, са сестром Славком, преко београдске партијске организације, ступила је у Космајски, па прешла у Чачански НОП одред. Једно време је радила у болници у Горњем Милановцу, а затим у Команди места у Чачку.

Бирана је у руководства друштвено – политичких организација. Била је носилац Партизанске споменице 1941, Ордена братства и јединства, Ордена заслуге за народ и других ратних и мирнодопских одликовања и признања. Проглашена је за заслужног радника и грађанина општине Чачак.

Умрла је 14. новембра 1986. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Жене Србије у НОБ, стр. 435;
Партизански видари, стр. 228
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10851, и II, стр. 634, лог. број 23472.

ДВА ПУТА У БАЊИЧКОМ ЛОГОРУ

СЛАВКА ЛИШАНЧИЋ – ПРОТИЋ, домаћица, рођена је 1921. године у Атеници. Сви одрасли чланови породице Лишанчић били су активни учесници НОП-а.

Славка је била активни позадински радник. Са мајком Даринком и сестрама Зорком, Десанком и Милицом, у устаничкој 1941. години, чинила је све да борцима на фронту обезбеди топлу одећу. Организовали су масовна прела, на којима су припремани одевни предмети.

По повратку Немаца на слободну територију, у њиховој кући била су изграђена скровишта за партијске раднике и борце.

Славка је више пута привођена у четничке штабове и чачанску полицију, где је саслушавана и мучена, па је два пута упућивана у логор на Бањицу, где је остала до његовог расформирања.

По ослобођењу Београда у октобру 1944, са сестром Зорком, прикључила се Космајском, па прешла у Чачански НОП одред. Једно време радила је као болничарка у болници у Горњем Милановцу.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, и II, стр. 634, лог. број 10849 и 23571; *Непокорени*, стр. 401.

ХЕРОИНЕ

ДЕСАНКА ЛИШАНЧИЋ, домаћица из Атенице, са својим кћеркама Росандом и Чедином, активно је помагала НОП, нарочито од 1943. године, када је над припадницима НОП-а вршен највећи терор од четника, љотићеваца и недићеваца.

Десанка је на свом имању изградила бункер, у коме су се скривали: Владе Јањић, Гвозден Трипковић, Мица Трепуша, Раденко Мандић и други борци који су живели у илегали, али и чланови Окру-

жног и Среског комитета КПЈ за Чачак. Четници су дуго трагали за тим бункерима. У више наврата су претресали њену кућу, терорисали Десанку и њену децу да би сазнали где се налазе та склоништа. Кћерку Роксанду – Росу, после дужег мучења, 29. августа 1943. године са групом сарадника НОП-а заклали су, али она није хтела одати склониште у коме су се тада налазило више бораца.

Касније, када су склониште открили, претукли су Десанкину кћерку Чедину, која је од батина преминула.

Мајка Десанка је све те болове претрпела. Осталу своју децу крила је код родбине и пријатеља – да и она не би била усмрћена.

Десанка је била храбра жена. Жртвовала је своју породицу да би помогла борцима који су водили борбу против окупатора и њихових сарадника. Њена помоћ борцима утолико је значајнија што се ради о сиромашној жени, која је и своју децу прехрањивала надничећи код богатих сељачких породица, па је од те надничарске зараде одвајала и понеки залогај за борце.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 137;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 303.

ЈУНАКИЊА

РОКСАНДА – РОСА Недељка ЛИШАНЧИЋ, домаћица, рођена је 1922. године. Била је сиромашног имовног стања, неудата. Није учила школу због лошег материјалног стања, али је била самоука.

Сви чланови њене породице у устанку 1941. радили су за НОП.

У августу и септембру 1941. похађала је курс за партизанске болничарке. За борце је плела џемпере и чарапе, спремала храну... Своју девојачку спрему, са муком из наднице стварану, даривала је борцима на фронту.

Кућа њених родитеља била је уточиште бораца.

Своју активност наставила је и после повратка Немаца на слободну територију.

Почетком 1942. постала је члан СКОЈ-а, а половином 1942. кандидат за члана КПЈ. Године 1943. постала је курир између илегалаца среза трнавског и Драгачева. Одмах затим примљена је у КПЈ.

Четници су запазили њену активност и почели су вршити терор над њом. Стављена је под слово „З“.

На извршење те одлуке није се много чекало. Група кољаша, на челу са злогласним Божидаром – Божом Васиљевићем, ухватила ју је са групом од четири припадника НОП, па после свирепог мучења, не открившри где се налазе борци Чачанског одреда, односно њихова склоништа, заклали на Црквини. Роса је на свом телу имала преко 80 убода камом. После два дана четници су на ургирање неких угледних грађана, дозволили да се њихова искасапљена тела сахране, али без сандука, пратње, плакања и жаљења. Сахрана је извршена под надзором четника.

Непокорени, стр. 445;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 445;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/хронологија догађаја, стр. 282.

УМРЛА ОД ПОСЛЕДИЦА МУЧЕЊА

ЧЕДИНА Недељка ЛИШАНЧИЋА, домаћица из Атенице, рођена је 1927. у сиромашној сеоској породици надничара. Није била удата. Сви чланови њене породице припадали су НОП-у. Малтретирали су је и тукли четници. Посебно после смрти сестре Роксанде. Умрла је од последица батина 15. октобра 1944. сахрањена је у Средњем атеничком гробљу.

Непокорени, стр. 455;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 303.

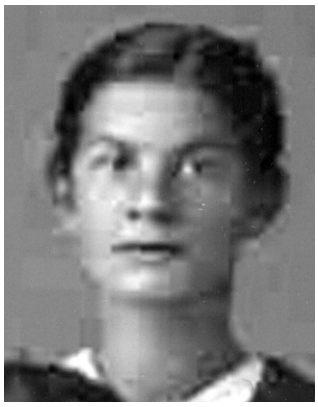

ПОГИНУЛА СА РАЊЕНИЦИМА

ОЛГА ПЕТРОНИЈЕВИЋ, домаћица, рођена је 1927. у Атеници.

У децембру 1944. године ступила је у Другу пролетерску бригаду, у којој је била болничарка.

Приликом пребацивања рањеника у шлепу преко Саве код Брчког, у фебруару 1945, наишло се на мину, која је експлодирала и разорила га, па су погинули.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 304;
Непокорени, стр. 446;
Партизански видари, стр. 247.

ПАРТИЗАНСКА МАЈКА

СТОЈАНА ПЕТРОНИЈЕВИЋ, домаћица из Атенице, у рату је изгубила четири сина, а она је, са осталим члановима породице помагала НОП.

За време рата дом Петронијевића био је сигурна база и уточиште прогањаним борцима за слободу. Био је стално под оком непријатеља. Кућа је горела, а укућани су подносили злостављања.

У најтежим тренуцима, када је дознала за погибију синова, мајка Стојана налазила је снаге да буде усправна и достојанствена. Мајка – херој.

Лежала је у затвору, а знала је када је требало да заштити неког од чланова породице, да насилницима узврати силом.

Тако је један жандарм, приликом вршења претреса њене куће, добио столицу по глави, што је могла да учини само храбра и одважна жена.

С тугом у срцу примала је вести о смрти својих синова.

Туга ју је опхрвала на вест о погибији сина Бошка (1915), земљорадника, члана КПЈ и Среског комитета СКОЈ-а, борца Тр-

навског батаљона и командира вода, који је погинуо у борби против Немаца код липничког моста у Заблаћу 23. августа 1941.

Син Предислав – Предо (1920), службеник, био је борац Трнавског батаљона; ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, где је стрељан 14. маја 1943.

Трећи син, Душан (1922), машибравар, био је члан СКОЈ-а, радио је у позадини за НОП; ухватила га полиција и отерала у Бањички логор, па затим злогласни логор Маутхаузен, где је страдао.

Најмлађи син, Дојчило (1923), ученик гимназије, члан КПЈ, учествовао је у припремама устанка 1941. и у диверзантским акцијама; био је борац је у Другој чачанској чети; 1942. интерниран је у Смедеревску Паланку; од 1943. године борац Прве шумадијске бригаде; умро је у селу Штрбцима од последица рањавања у борби против непријатеља на Бјелим брдима код Рудог 2. марта 1944.

Херојски је смрт својих синова поднела мајка Стојана.

Једном приликом је рекла новинарима: „Жртве су велике. Али, без слободе нема живота“. Кроз логоре и затворе прошли су и остали чланови њене породице: син Вук, кћери Милунка и Румена.

Партизанска мајка Стојана дала је велики допринос послератној изградњи земље. Године 1945. била је делегат на Првом конгресу АФЖ-а у Београду. Била је носилац више одликовања и признања. Поред осталог: Ордена заслуге за народ и Медаље за храброст, а 1974. године проглашена је за заслужног радника и грађанина Чачка.

Умрла је 9. маја 1984. у 92. години живота.

Жене среза трнавског, рукпис у МИАЧ, стр. 138;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 304;
Чачански глас, 2. октобар 1974. и 19. мај 1984;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 379, лог. број 5381, и II, стр. 634, лог. број 23468.

ВЕРАН САБОРАЦ БРАЋЕ

МИЛУНКА – МИЦА ПЕТРОНИЈЕВИЋ – ЈЕВТОВИЋ, рођена је у Атеници. Цела њена породица била је партизанска.

Брат Бошко, члан Среског комитета СКОЈ-а, командир вода у Трнавском батаљону, погинуо је у борби са Немцима 23. августа 1941.

Други брат, Дојчило, члан КПЈ, борац Чачанског НОП одреда, логораш у Смедеревској Паланци, борац обновљеног Чачанског партизанског одреда 1943. године, па борац Прве шумадијске бригаде, рањен је у борби са Немцима у Бјелим брдима код Рудог и умро у марту 1944.

Трећи брат, Душан, члан СКОЈ-а, отеран је у Бањички логор, затим интерниран у Маутхаузен, где је страдао.

Четврти брат, Прибислав, борац Трнавског батаљона, стрељан у логору на Бањици 14. маја 1943.

Милунка је све време рата активно радила за НОП, а њена кућа била је база одакле је одржавана веза са илегалцима. Због тога је више пута хапшена. Године 1944. постала је секретар ћелије КПЈ у Атеници.

После рата се удала за Милорада – Мига Јевтовића, првоборца из Чачка, са којим је родила два сина.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 138;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 304.

ПРОЛЕТЕРКА

СТАМЕНКА – ЦАНА Р. ПЕТРОНИЈЕВИЋ, рођена 1929. године у Атеници, симпатизер НОП-а; 1944. године прикључила се НОВЈ и била је борац Друге пролетерске бригаде.

Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници, стр. 538.

ПРЕТУЧЕНА

КРСТИНА СРЕДОЈЕВИЋ живела је као домаћица у Атеници.

Њена два сина, Радослав и Раденко, почетком устанка 1941. године били су борци Чачанског НОП одреда. Она и њен супруг, Вељо, активно су помагали НОП.

Њеног сина Радослава (1924), земљорадника, борца у Другој чачанској чети, заробили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, па је упућен у Норвешку, али је умро у Бечу 15. октобра 1942.

Крстина је и после повратка Немаца на слободну територију 1941. помагала партизане. Она је у свом дому дуго скривала Веру Ђокић, студенткињу из Чачка. Када је полиција ово открила, Вера је успела да напусти склониште. Али, група четника и љотићеваца, предвођена четником Караклајићем, блокирала је кућу и, пошто нису нашли Ђокићеву, Крстину су претукли тако што су је превили преко столице и ударали моткама до бесвести, па је поливали водом и настављали батинање. Тако испребијану отерали су је у затвор у Чачак, у ком је остала месец дана, где је мучена.

После пуштања из затвора било јој је ограничено кретање. Од последица мучења и батинања дуго је боловала, па је после рата оглашена раним инвалидом. Живела је у Атеници.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 133 – 134;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 304;
Логор Бањица – логораши, књига И, стр. 263, лог. број 3202.

БОРАЦ НОВЈ

ЛЕПОСАВА – ЛЕПА Гвоздена РОГАНОВИЋА, домаћица, рођена је 1925. у Атеници. Била је симпатизер НОП-а. Ступила је у Трећу српску бригаду НОВЈ 4. децембра 1944. и у њој као борац прошла је пут бригаде до завршетка рата. После рата живела је у Новом Београду.

Трећа српска бригада, стр. 569.

ИЗГУБИЛА СИНА И СУПРУГА

ЈУЛА СТЕВАНЧЕВИЋ, домаћица из Атенице, мајка је и супруга палих бораца, који су првих дана устанка 1941. ступили у партизане.

Њен син Ђуро (1921), земљорадник, члан КПЈ, учесник у партизанским диверзантским акцијама, радио у позадини за НОП; од 1942. године био је борац обновљеног Чачанског НОП одреда. Заробили су га четници и жандарми у Остри као тешког рањеника и предали Немцима, који су га спровели у Бањички логор, где је стрељан 7. јула 1943.

Само педесет дана касније, односно 29. августа, четници су у Атеници заклали њеног супруга Гвоздена (1898), земљорадника, члана НОО.

И после смрти сина и супруга она је помагала илегалце, због чега су је четници прогањали.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 137;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 305;
Логор Бањица – логораши, књига ИИ, стр. 77, лог. број 13013.

КОМУНИСТКИЊА

ЉУБИЦА ТРИПКОВИЋ – БОЈОВИЋ, домаћица, рођена је 18. октобра 1912. у Атеници код Чачка.

У напредни покрет укључила се пре рата. Члан КПЈ постала је у јуну 1941.

Њена кућа била је партизанско упориште од пре рата.

После окупације земље учествовала је у припремама устанка у овом крају. Са групом жена и омладинки прикупљала је оружје, муницију, санитетски материјал, одећу и обућу и храну за потребе бораца. Била је одборник првог Народноослободилачког одбора села Атенице. Радила је и као теренски радник са женама Трнаве, Вињуше, Атенице и Кулиноваца.

После одласка партизанских јединица за Босну крајем новембра 1941. године, била је у вези са Окружним комитетом КПЈ за Чачак. Скривала је на одређеним пунктовима чланове ОК КПЈ и друге теренске раднике. У том циљу на територији Атенице и Кулиноваца изграђени су бројни бункери, у којима су се скривали илегалци и борци.

Сви чланови њене породице били су активни сарадници НОП-а. Оца Милоја, сарадника НОП-а, ухапсили су жандарми и одвели у Краљево, где је стрељан у јуну 1943.

Брат Гвозден – Гоца, после пуштања из затвора, скривао се у илегали, или је био борац обновљеног Чачанског НОП одреда.

Сестра Дара, удата Обрадовић, служила је као сигурна веза између партијских руководстава на чачанском подручју. Преко ње су ишле поруке и преношена пошта.

Крајем 1942. ухапшена је, а почетком 1943. године отерана у логор на Бањицу, где је остала до 3. октобра 1944 – до његовог расформирања. После ослобођења Чачка била је члан Среског комитета КПЈ. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 431;
Партизански видари, стр. 267;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10855;
Љубица Трипковић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

*
* *

На разне начине помагале су НОП, па су прогоњене од непријатеља или су жртвовале чланове пордица и себе и ове жене Атенице и Кулиноваца: Челка Трипковић, Тајисија Трипковић, Радојка Средојевић, Милунка Станић, Славка Никодијевић, Живка Баралић, Милица Стеванчевић, Радојка Рафаиловић, Јула Капларевић, Софија Радосављевић, Добринка Јањић, Борисава Пекић, Мица Јањић, Милева Јовановић, Јованка Рафаиловић, Косана Лишанчић, Олга Шолајић, Олга Трипковић, Босиљка Трипковић...

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 138 – 139.

ЗАЈЕДНО ЖИВЕЛИ, ЗАЈЕДНО У СМРТ

МИЉАНА ВУКОЛИЋ – НИКОЛИЋ, домаћица, рођена у Виљуши, живела у Бањици, била је веран сарадник борцима НОП-а. Она је прихватала тако ризичне задатке да је у корпама са воћем у Чачак носила акумулаторе на пуњење не страхујући да ће можда бити откривена.

И после повратка Немаца на слободну територију крајем 1941. била је, као поверљива, на сталној вези са илегалним партијским радницима. То није остало тајна, па су је четници ухватили и заклали, заједно са супругом Миодрагом 14. септембра 1943. у Бањици, где су живели.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 102;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 307.

ЗАКЛАНА

МИЛИЈАНА ДОЛОВАЦ, домаћица, рођена је 1881. у Балуги. Била је сарадник НОП-а. Заклали су је четници у Балуги 5. септембра 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 306.

СТРАДАЛНИЦА

КОСАРА ПРОПАДОВИЋ, домаћица из Бањице, одрасла је у напредној породици чији су чланови пре рата припадали опозицији.

У кући њеног оца, Милоја, врло често су се скривали политички радници, а 1941. године једно време ту је био Штаб Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“.

Косара је са сестрама Гином и Ковином и мајком Миљом, помагала НОП, а њена браћа Богољуб и Војин, од првог дана устанка 1941. постали су партизански борци.

Косара је у октобру 1941. отишла у Чачак, где је радила у партизанској шивари.

Трагедија њене породице почела је на почетку устанка.

Њен брат, Богољуб – Бојо (1911), пољопривредник, учествовао је у припремама устанка 1941. Био је борац Трнавског батаљона; погинуо је 3. октобра 1941. у Липници од експлозије партизанске бомбе, коју је припремао за рушење мостова код Краљева.

Други брат, Војин (1920), земљорадник, члан КПЈ, био је борац Трнавског батаљона; ухватили су га четници и живог закопали у земљу у Премећи у ноћи између 15. и 16. марта 1943.

Косарине мајку, оца и две сестре четници су у току рата терорисали.

Косара је по повратку Немаца побегла у Чачак. Ту је једно време живела илегално, али је, по задатку Партије, преносила илегални материјал на линији Чачак – Београд. Четници су знали за њену активност. И, једна четничка црна тројка ухватила ју је у граду и заклала 16. септембра 1943. Тако је са двојицом браће уградила своје животе за слободу.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 104;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 329.

ВЕРНА БОРБИ СВОГА СУПРУГА

МИЉА РАЈИЋ, домаћица из Бањице, мајка петоро деце, од првих дана окупације 1941. примала је у своју кућу комунисте који су избегли из града, а касније радили на припремама и дизању устанка.

Чинила је то и касније, у току рата, када су многи морали да буду у строгој илегалности.

Она је у овом рату изгубила супруга Драгомира (1908), земљорадника. Био је водник у Трнавском батаљону. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 21. децембра 1941.

Жене среза трнавског, стр. 103;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 309.

МЕЂУ ПРВИМА У БАЊИЧКОМ ЛОГОРУ

АНЂЕЛИЈА – АНЂА СТОЈИЋ (1918), домаћица из Бањице, мајка једног детета, била је супруга Милутина Стојића, једног од организатора устанка 1941.

У устаничкој 1941. години она је пружала пуну помоћ партизанима. После повратка Немаца на слободну територију, њен супруг Милутин повукао се у илегалност, па су је четници и љотићевци ухапсили и спровели у логор на Бањицу. У логор су је отерали 21. децембра 1941, а отуд је вратили у краљевачки затвор 15. фебруара 1942. Међутим, Милутин је убрзо ухваћен, па је спроведен у Бањички логор, где је стрељан 25. јануара 1943. године. Био је члан Среског комитета КПЈ за срез трнавски, командир Прве трнавске чете и политички комесар Трнавског батаљона.

Анђа је после рата живела у Београду.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 222 и 400, лог. број 2558 и 5793;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 310.

СИНОВЕ ПОДАРИЛА СЛОБОДИ

БУДИМИРКА – БУДА БАБИЋ, домаћица из Вапе, у току рата изгубила је два сина, а и сама са осталим укућанима претрпела је тежак терор од четника.

Њен супруг Милисав и син Добривоје, студент, били су чланови КПЈ од пре рата. Добривоје је био запажени активиста Партије, па је 1941. дао велики допринос у припремама устанка 1941. као члан Окружног комитета СКОЈ-а за Чачак. Млађи син, Радивоје, земљорадник, у почетку устанка био је члан СКОЈ-а, а одмах затим постао је члан КПЈ.

Првих дана устанка 1941. борци Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“ постали су супруг Милисав и осамнаестогодишњи син Радивоје. Старији син Добривоје остао је на терену да организује омладину за ступање у Одред. Милисав и Радивоје ишли су из борбе у борбу, борили се на Краљеву и другим бојиштима. Радивоје је храброшћу задивио своје другове.

Почетком новембра 1941. године дошло је до отворене издаје четника Драже Михаиловића. Уместо борбе са Немцима, своје оружје су окренули против партизанских јединица. Као прва жртва те издаје убијен је Добривоје. Њега су четници ухватили у Заблаћу, одвели у Јежевицу код Кнежевића воденице и убили 5. новембра 1941. Оптуживали су га: „Да није било Добривоја, не би било ни једног комунисте у околини“.

Милисав и син му Радивоје нашли су се у затвору у Чачку. После пуштања из затвора над њима је вршен стални терор. Да би се спасили четничке каме, Милисав успева да оде у Борски рудник, где се повезује са партизанским покретом и одлази у Кукавички НОП одред. Нешто касније и син Радивоје се пребацује и источну Србију и постаје борац истог одреда. Успео је да побегне испред четничке каме, јер је већ био осуђен на смрт.

Милисав и Радивоје су се борили са својом бригадом у околини Лебана, Јабланице, Куршумлије. Радивоје је погинуо у борби против Немаца и четника код Куршумлије 15. јула 1944. После ослобођења земље његови посмртни остаци пренети су у Вапу и сахрањени поред брата Добривоја.

По одласку Милисава и Радивоја из села вршена је права тортура над осталим делом породице. Будимиркине кћери, Добрила и Мара, и млађи син, Мића, били су стално изложени терору. Скоро да није било ноћи да неко од четничких црних тројки не дође у њихову кућу. Тражили су признање о њиховој сарадњи са илегалцима. Тукли су их и на разне муке стављали да би изнудили признање о сарадњи са илегалцима и да открију где су Милисав и Радивоје. Будимирка је толико тучена да је по завршетку рата годину дана провела у постељи као тежак инвалид. Поред тога, њихова имовина је развлачена и ношена – колико је ко хтео, јер ни од куд није било заштите.

Умрла је 5. октобра 1979. Сахрањена је на гробљу у Вапи.

Чачански глас, јулски празници 1967. и 12. октобар 1979;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 310.

СЛЕДИЛА СВОЈУ БРАЋУ

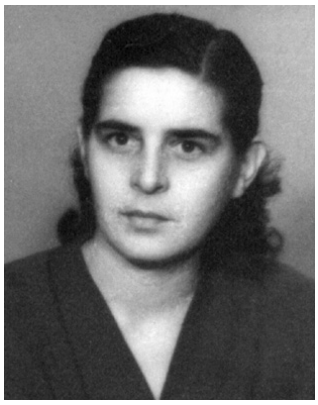

ПЕРСА ОБРАДОВИЋ рођена је 1921. у Вапи.

С обзиром да је у овом селу КПЈ имала велики утицај и пре рата, ту се 1941. брзо развио НОП. Велики број грађана био је спреман за дизање устанка.

Партизанском покрету прикључила су се Персина браћа – Никола, Ника и Милета. И она је била уз своју браћу. Сва тројица су били борци Трнавског батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Перса је у селу са омладинкама прикупљала вуну од које су жене и омладинке израђивале разне одевне предмете за борце. Највише је сарађивала са Милицом Пауновић, студентом агрономије, Круном и Љубинком Поповић.

Због те своје активности у време устанка и касније, по повратку Немаца у децембру 1941. године, браћа и мајка су страшно малтретирани од четника и полиције. Сви су похапшени и отерани у Трнаву, где је био штаб Божа Јаворца и затвор за партизане. Сви су подвргнути мучењима.

У пролеће 1942. године, када се четнички штаб Јаворца, односно штаб „Сложне браће“, повукао са овог терена, у Вапи је поново оживео партизански покрет. У овом селу изграђено је више склоништа, у којима су се прикривали борци и партијски радници које Немци и четници нису успели да ухвате.

Са ове територије деловали су Срески и Окружни комитет КПЈ, као и доста бораца касније обновљеног Чачанског партизанског одреда. Али, то није остало незапажено код четника и полиције, нарочито после пада Окружног комитета КПЈ у фебруару 1943. Тада је настао прави пакао за припаднике НОП-а.

Свакодневно кољаши и жандарми хватали су све оне за које су сумњали да имају ма какве везе са овим покретом. Ухваћене присталице су батинали, убијали и клали.

У тој ситуацији Перса се са братом Ником пребацује код пријатеља у Београд, затим одлазе у рудник Костолац, где је она радила под лажним именом код неког богатог сељака. У Костолцу се нашао већи број Чачана, који су се ту склонили да би сачували живот.

Перса је у Костолцу дочекала ослобођење. Одмах се пребацила у Београд. Ту се придружила младима који су дошли на Конгрес омладине Србије. Са њима је учествовала у раду тог конгреса.

Из Београда се вратила у Горњи Милановац, па у Чачак. Радила је у трнавским селима као члан Среског одбора АФЖ-а и Народне омладине.

Иначе, док је она живела илегално у Београду и Костолцу, четници су јој у Вапи 5. септембра 1943. заклали брађу Милету и Николу.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 85 – 88;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 311.

МАЈКА ДЕВЕТОРО ДЕЦЕ

ЉУБИНКА ПОПОВИЋ (1900), домаћица из Вапе, мајка деветоро деце, била је члан КПЈ од августа 1943.

Иако имућнији, њени укућани – супруг Дмитар, девер Милан и јетрва Даница, као и остала родбина, припадали су најнапреднијим људима још пре рата. Истицали су се као опозиција режиму.

Године 1941. сви су се определили за НОП.

Љубинка је била окупирана разним обавезама око неговања и васпитања деветоро деце.

У првим данима устанка 1941. у овом дому одржавани су састанци партијских активиста.

Касније, у условима борбе против окупатора и домаћих издајника, њихова кућа је била најсигурније скровиште партизанским борцима, центар за планирање акција, у којима је и сама учествовала. Све задатке је пожртвовано и са много сналажљивости обављала. Припремала је, са групом жена, борцима храну и скривеним путевима односила у њихова скровишта. Била је курир, држала везу са илегалцима у широј околини.

У обављању илегалних задатака ангажовала је и своју децу. Повремено је одлазила у Београд – да пренесе партијски материјал.

Њена активност није остала незапажена. У августу 1944. године „црна тројка“ упала је у њихову кућу и потерала је ка Морави. Угурали су је у један чамац. Седела је мирно, а када су допловили до надубљег дела реке, скочила је у воду. Врхом опанка закачила је руб чамца, па су је црнотројкаши задржали и вратили у чамац. Одвели су је у по злу чувени четнички затвор у селу Ракови. Две недеље су је овде зверски мучили настојећи да изнуде признање о партизанским склоништима и илегалцима са којима је одржавала везу. Везивали су је коњима за репове, разапету између два дрвета до бесвести ланцима тукли, секли јој делове тела камама. На силу су јој гурали храну у уста и поливали је хладном водом да је поврате у живот. Онда су настављана мучења. Усмртили су је, а да ни речи није признала.

Напоменимо и то да је од одласка партизанских снага за Босну била са децом усамљена, јер су одмах почетком 1942. године девера Милана и јетрву Даницу отерали у Бањички логор, док је супруг Дмитар, да би сачувао од четничке каме, био приморан да напусти земљу и да оде на принудни рад у Немачку, где је остао до завршетка рата.

Терор је вршен над свим члановима њене породице. Мучена су чак и деца. Сина Милутина су ухапсили и спровели у логор у Смедеревску Паланку, где је остао до његовог расформирања. Кћерке, Круну и Румену, више пута су хапсили и тукли да би добили податке о тајним склоништима и о партизанским илегалцима са којима је ова породица одржавала везу.

Љубинка је своју децу тако везала за НОП да никаквим мучењем од њих нису могли добити тражене податке иако су деца знала за тајна склоништа и илегалце са којима је одржавана веза.

Када су једном приликом кћер Круну одвели у полицијски затвор у Чачку, Љубинка јој је написала: „Немој да се секираш што се налазиш у затвору, већ треба да се поносиш што припадаш групи најбољих омладинаца и омладинки. По зидовима затвора видећеш исписана имена наших најбољих, па треба да ти буде част да и твоје име буде међу њима“. Другом приликом, када су Круну и неколико њених другарица четници ухватили после састанка скојевске организације и повели их поред Мораве, Љу-

бинка је ишла за њима и говорила Круниној другарици Перси: „Скачите у Мораву, нека виде како наша омладина храбро гине и не дозволите да вас непријатељ мрцвари, јер је рат такав, да се не може завршити без жртава!“

Колико су Љубинкина деца била везана за партизански покрет, говори и овај пример:

Када су четници ухапсили Љубинку и одвели је према Морави, деца су ушла у склониште и обавестила илегалце да су им четници одвели мајку рекавши: „Нашу мајку су одвели четници и сигурно ће је заклати, али ви опет дођите код нас.“

Љубинку су заклали 25. августа 1944. Четници су је покопали поред реке Чемернице са осталим које су тог дана поклали.

После ослобођења земље породице жртава пронашле су њихова тела и пренели у своја места. Тело Љубинкино сахрањено је у породичној гробници у Вапи.

Жене Србије у НОБ, стр. 456;
Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 90 – 93;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 312;
Непокорена младост, стр. 279.

СЕСТРЕ

Сестре КРУНА РАДОЈЕВИЋ и РУМЕНА МИШОВИЋ из Вапе, кћери Љубинке Поповић, коју су заклали четници, као омладинке у току рата биле су блиске сараднице своје мајке и НОП-а. Оне су у устаничкој 1941. години припремале храну за борце, спремале одевне предмете, вршиле курирску службу, учествовале у неким диверзантским акцијама.

Касније, по повлачењу партизанских јединица за Санџак и Босну, цела њихова породица подвргнута је насиљу четника и других сарадника окупатора. И поред тога, читава породица продужила је борбу тако што су у свом дому и на свом имању сградили више склоништа за илегалце.

Круна и Румена са више младих из Вапе организовано су пружале помоћ партијским радницима и борцима. То није оста-

ло незапажено, па су обе сестре више пута хапшене и привођене у четничке штабове и полицију, где су тучене и на други начин мучене. Старију, Круну, која није имала ни 18 година, полиција је хапсила, па је дуже времена провела у чачанском затвору. Румену су четници мучили тако што су је обарали и стављали јој каму под грло тражећи да ода борце са којима одржава везу и који се код њих скривају. Од тог мучења остале су последице, које је носила читавог живота.

Колико су ове две омладинке биле везане за НОП, најбоље показује и овај податак: И пошто су им четници заклали мајку, оне нису престале да пружају помоћ борцима, који су знали да, и поред жртава које су претрпеле, на њихову помоћ могу да рачунају. У њиховим склоништима када је било најтеже уточиште су налазили борци и чланови Окружног и Среског комитета КПЈ.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 90 – 95;
Жене Србије у НОБ, стр. 426 – 427.

КОМУНИСТКИЊА

ДАНИЦА ПОПОВИЋ, домаћица, рођена 1910. године у Соколићима, живела је у Вапи. Пре рата се укључила у напредни покрет. Непосредно пред рат је постала члан КПЈ. У кући многочлане породице Поповић, у данима који су претходили рату, одржавани су састанци партијских активиста и опозиционара.

Касније, у тешким условима окупације и борбе против фашизма, њихова кућа била је најсигурније уточиште партизанским борцима. Она је била мали центар у коме су планиране и одакле су извођене многе акције, у којима је Даница, са својом јетрвом Љубинком, активно била укључена.

Била је ово економски јака породица, која је сву своју имовину ставила у службу борбе против фашизма и домаћих издајника. Ова породица скривала је и хранила многе илегалне партијске раднике и борце стављајући им на располагање своја скровишта.

Цела породица била је на удару после повратка Немаца на слободну територију. Даница је била ухапшена првих дана децембра 1941, па је 21. децембра упућена у Бањички логор, где је остала до 12. фебруара 1942. После тога живела је илегално. Ипак, поново је ухваћена и враћена у логор на Бањицу 10. маја 1943. године. Ту је задржана до 24. марта 1944. Од тада је живела илегално у Београду.

За то време четници су јој заклали јетрву Љубинку, а Даничин супруг Милан и девер Дмитар побегли на рад у Немачку – да би се склонили испред четничког терора.

Даничина родбина из Соколића сва је била у партизанима, па је такође била изложена прогонима и мучењима. Њену сестру Марију четници су заклали у Прељини 22. маја 1944. Брата Милисава су убили Немци у Коњевићима 7. јануара 1942. Брата Николу су отерали четници на Копаоник, где је настрадао 1944. године. Из те куће су убијени и њена двојица браће од стричева и братанац.

После рата Даница је живела у Београду. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 451;
Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 90;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 169 и 312;
Логор Бањица – логораши, књига I и II, стр. 22 и 1107, лог. број 2559 и 13570.

НА ЧЕЛУ ГЕНЕРАЦИЈЕ

МИЛИЦА Раденка ПАУНОВИЋА, студент, рођена 1917. године у Брезовицама, живела у Вапи, члан КПЈ, учествовала у припремама устанка 1941. Организовала је омладину да пружа помоћ борцима у Чачанском НОП одреду све време рата. Претукли је четници, па је умрла од тих последица у Вапи 17. марта 1947.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 311;
Жене Србије у НОБ, стр. 442.

ЈУНАК

РАДОСЛАВА – РАДА РАДОЈЕВИЋ, домаћица, рођена је 1900 у Бањици, а живела у Вапи.

Од првих устаничких дана 1941. године радила је као позадински активиста. Била је члан одбора жена који је формиран ради пружања помоћи борцима у Одреду.

Њен син, Радоје – Циго, један од организатора устанка 1941, по одласку партизанских јединица у Босну прешао је у илегалност. У својој кући Рада је имала склониште за илегалце. У септембру 1943. четници су је код њене куће зверски мучили тражећи да покаже склониште у коме су се налазила двојица илегалаца, чланова Среског комитета КПЈ. Издржала је сва мучења, а није одала склониште. Тада су је четници заклали.

Без страха у очима умрла је партизанска мајка Рада. Смрћу својом платила је животе своје деце, партизана, који су непримећени од потере остали у бункеру у непосредној близини места где се одигравао овај злочин. Тако је изгубила живот ова храбра жена 8. септембра 1943. Сахрањена је на гробљу у Вапи, уз присуство најближе родбине.

Жене Србије у НОБ, стр. 436;
Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 82 – 85;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 312.

ВЕРАН САРАДНИК НОП-а

ЉУБИНКА САВИЋ, домаћица из Вапе, мајка петоро деце, помагала је НОП у свему. Нарочито илегалце.

У свом дворишту имала је два склоништа, у којима су се скривали борци. Ту су се састајали партијски радници. Најчешће су долазили: Мица Трепуша, Радован Јовановић, Милољуб Нешковић Жацо и

Радоје Радојевић Циго. Она је за време њиховог боравка у склоништима чувала стражу, спремала храну, прала веш, проверавала ситуацију у селу и доносила вести.

У пружање помоћи укључио се и њен супруг Радомир, касније и деца, која су доста времена проводила са Мицом Трепушом. Стално је одржавала везу са Љубинком Поповић из свог села и Ружом Нешковић у Чачку.

Четници су били упознати са активности ове породице, па су ухапсили Љубинкиног супруга Радомира, одвели у злогласни затвор у Ракови и заклали га 25. августа 1944.

Љубинка је после рата била једна од најактивнијих чланова организације жена у Вапи.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 82;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 312.

ИЗГУБИЛА СИНОВЕ

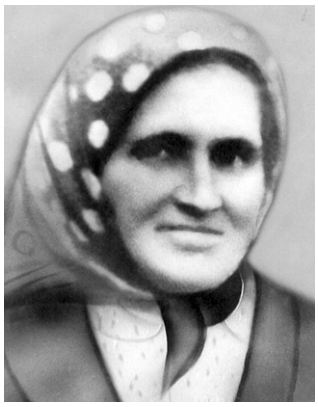

МИЛИЦА САВИЋ, домаћица, живела је у Вапи. Цела њена породица од првог дана устанка 1941. прикључила се НОП-у: три сина, супруг и два девера.

Милица је у данима устанка 1941, са јетрвом Стаменом, свесрдно пружала помоћ борцима у храни, припреми одевних предмета и вршећи друге услуге.

Касније, после повратка Немаца, свесрдно је помагала преживелим борцима – илегалцима и партијским активистима. На њеном имању ископан је бункер у коме су се скривали преживели борци и партијски радници. Ту је почетком 1943. године био смештен један број чланова Окружног комитета КПЈ, које је, нажалост, непријатељ открио, па је заробио: њеног сина Миодрага – Мицију, Радослава – Рада Минића (секретара), Милорада – Мила Станишића и Момчила Вилимановића, а њих је Специјална полиција одвела у Београд, па су касније стрељани. Милицу и њеног супруга Милана полиција је ухапсила, па су једно време провели у затвору у Чачку.

Милица је у рату изгубила три сина и два девера из свога домаћинства. Била је то тешка трагедија за њу, али је храбро поднела.

Њен син Милета (1922), земљорадник, члан СКОЈ-а, као диверзант на минирању моста на Карачи, ухваћен је од стране Немаца и одмах стрељан 22. августа 1941.

Други син, Славољуб – Саво (1918), земљорадник, члан КПЈ, борац Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић", погинуо је у борби против жандарма и четника у Остри 5. марта 1943.

Трећи син, Миодраг – Мици (1920), машинбравар, члан Окружног комитета КПЈ за Чачак, заробљен је у бункеру код своје куће и стрељан у Бањичком логору 25. маја 1943.

Девер Станко је стрељан у Бањичком логору 3. марта 1943, а други девер, Драгољуб, умро је у Чачанској болници од последица батинања од четника крајем јула 1942.

Поред бола који је поднела због смрти својих најдражих, Милица је преживела тешке дане, јер је била стално изложена четничком терору. Тражено је да открије где се скривају њени синови и девери. Ова храбра жена све те муке је поднела. Дочекала је слободу, радовала се слободи, али и туговала за својом децом, која нису дочекала остваривање идеала борбе за које су се борили.

Милица је до краја живота била поштована и уважавана од својих суграђана. Живела је скромним животом, као што је доликовало мајци бораца.

Много година по завршетку рата, уз прославу јулских празника, Милица се сећала догађаја из првих устаничких дана 1941. Говорила је новинару *Чачанског гласа* о томе шта се збивало када је планула устаничка ватра:

„... Молила сам синове да ноћу остану код куће.

– Мора се, мора – говорио је Миодраг, говорио је Саво, говорио је Милета.

– Синови, да ли то може бити? – питао је отац Милан.

– Сви да изгинемо, али се мора борити – одговарали су синови и браћа Драгољуб и Станко...

Жене среза тврнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 84 – 85;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палн борци и жртве, стр. 312;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 60 и 141, лог. број 12686 и 14030;
Чачански глас, јул 1956.

ПРЕЖИВЕЛА КЛАЊЕ

ДЕСАНКА ТЕРЗИЋ, домаћица из Вапе, живела је у селу у коме је пре рата био развијен политички рад, где је КПЈ имала своје упориште.

Њен супруг, Сретен, ступио је 1941. године у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“. То је навело Десанку да се и она укључи у НОП, да пружа помоћ борцима са осталим женама Вапе.

После повлачења партизанских јединица за Босну, она и њен муж Сретен прогањани су од Немаца и њихових сарадника. Та прогањања нису их заплашила. Повезали су се са илегалцима који су остали на терену и пружали им помоћ у храни, одећи и другим потребама. У својој кући направили су бункер за скривање бораца. Ово није остало незапажено, па су их четници често приводили у своје штабове, саслужавали и терорисали.

У марту 1943. једна четничка тројка упала је у кућу и заклала јој мужа Сретена. Ни после тога њу нису остављали на миру. У ноћи 14. септембра 1943. извели су је из куће и одвели на клање. Дуго су се над њом изживљавали. Оставили су је када су помислили да су је заклали. На телу је имала 18 рана од убода каме.

Пошто јој нису пререзали душник, после краћег времена освестила се и тако исечена успела је да се довуче у оближњу њиву са кукурузом, где је остала целу ноћ. Најближе комшије су је изјутра пронашле и полумртву превезле у Чачанску болницу. Четници су је упорно тражили док се она налазила у болници да би је заклали, али ју је болничко особље, нарочито докторка Јелисавета Василијевић, чувало. Др Василијевић је тврдила четницима да се Десанка Терзић не налази у болници и на тај начин јој сачувала живот.

После изласка из болнице крила се код пријатеља, па је пребачена у Обреновац, где је служила код неког домаћина под лажним именом. Ту је остала све до краја рата, када се вратила у село. Читавог живота носила је ожиљке клања на свом телу.

Жене Србије у НОБ, стр. 436;
Партизански видари, стр. 263;
Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 82 – 85.

ЧУВАЛА ЈЕ СИНА И ЊЕГОВЕ ДРУГОВЕ

МАРА ТЕРЗИЋ била је домаћица у Вапи.

Њен син Танаско, члан СКОЈ-а, од првих дана устанка 1941. био је борац Трнавског батаљона. Његово ступање у партизански одред обавезало је мајку да пружа свесрдну помоћ партизанком покрету. Она је то чинила. Обезбеђивала је борцима храну, припремала топлу одећу...

После повратка Немаца у децембру 1941. ова партизанска породица изложена је терору четника и осталих сарадника окупатора. Под теретом терора Танаско се повукао у илегалност сарађујући са партијским илегалцима. Вапа је непрекидно била партизанска база.

Мара и њен супруг Милош често су одвођени у четничке штабове, где су саслушавани и мучени са захтевом да одају сарадник свога сина. Најзад четници су ухватили Танаска, одвели га у злогласни затвор у Ракови и после вишедневног мучења заклали 25. августа 1944. Са њим заједно заклано је још шест грађана Вапе и Заблаћа. Њихови лешеви су после рата пренети у породичне гробнице.

Мара је после рата била активиста организације жена.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 88 – 89;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 312.

Живка Радосављевић

*
* *

Поред наведених, готово све жене из Вапе помагале су партизански покрет на разне начине: Живка Радосављевић је у своју кућу примала илегалце у најкритичније време, обезбеђивала им храну, скривала оружје, обавештавала их, па је саслушавана и малтретирана од четника. Активна је била и Дмитра Дољевић. Добрин-

Добринка Танасјевић

ка Танасијевић је дуго на својој штали хранила илегалце Влада Јањића, Мицу Трепушу, Радивоја Радојевића Цига и друге, а њен супруг, Милутин, одржавао је везе са њима, због чега су га четници тукли више пута и нанели му тешке телесне повреде од којих је после рата дуже време био болестан.

Активне су биле у пружању помоћи борцима Драгана и Зора Јаковљевић (које су изгубиле оца – четници су га заклали у Ракови 25. августа 1944).

Жене среза тр̄навског̄, рукопис у МИАЧ, стр. 89.

ЗАКЛАНА

МИЛАНКА Радомира АНИЧИЋ – БОГОСАВЉЕВИЋ (1907), домаћица из Виљуше, била је сарадник НОП-а. Заклали су је четници у Кулиновцима 11. новембра 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/п̄али борци и жр̄тве, стр. 312.

ЗАКЛАЛИ ЈОЈ МАЈКУ И СУПРУГА

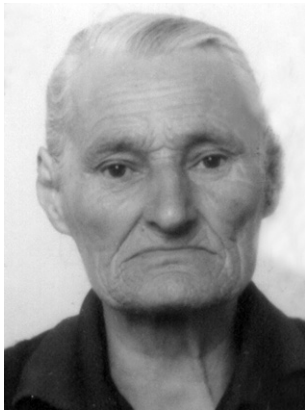

ЖИВКА ВЛАЈКОВИЋ живела је као домаћица у Виљуши.

Њен супруг Радослав 1941. био је борац Трнавског батаљона, касније 1942. и 1943. године, активан сарадник илегалаца.

Живка је помагала борце и партијске активисте. Због тога су је четници често приводили у своје штабове, хапсили, тукли, везивали руке, мучили до бесвести. Тражили су да ода партизане са којима сарађује, другове њеног супруга Радослава, кога су хапсили, тукли и мучили. Четни-

ци су најзад ухапсили Радослава и после мучења заклали у Виљуши 14. септембра 1943. Са Радославом су заклали и Живкину мајку Дринку Вучићевић, стару 60 година, која је рођена у Мршинцима, а живела у Виљуши.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 108;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 313.

ЗАКЛАНА СА ЗЕТОМ

ДРИНКА ВУЧИЋЕВИЋ, домаћица, рођена 1883. године у Мршинцима, живела је у Виљуши. Од првог дана устанка 1941. године, са кћерком Живком Влајковић, помагала је партизански покрет, јер је и њен зет Радослав Влајковић био борац Чачанског НОП одреда.

Помоћ партизанима пружала је и после повретака Немаца на слободну територију. Више пута у току рата четници су је са кћерком Живком саслушавали, мучили и тукли. Најзад су њу и зета Радослава ухапсили и заклали у Виљуши 14. септембра 1943. Уморена је недалеко од куће у којој је живела.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 108;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 313.

МАЈКА ХЕРОЈ РОДИЛА ХЕРОЈЕ

СТАНИЈА МАНДИЋ, домаћица, рођена 1888. године у Негришорима, мајка је седморо деце.

Од својих 11 чланова, колико је Станија имала у свом домаћинству 1941. године, петоро је изгубило живот у току рата.

Живот је изгубио супруг Радисав, три сина – Милутин, Војислав и Драгутин и мајка Станија.

Сви одрасли чланови Станијине породице били су опредељени за НОП. У њеној кући 1941. године сакупљали су се људи који су организовали и водили устанак. На позив КПЈ на устанак у одред су ступили синови Милутин, Раденко и Војислав, а Драгутин је био председник НОО одбора.

Син Раденко био је командант милиције у слободном Чачку, у октобру и новембру 1941, чији је задатак био да одржава ред и да онемогући дејство пете колоне.

После повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, за ову породицу су наступили тешки дани. Почела је потера за хапшење бораца партизанских јединица. Они који су заробљавани, или су одмах убијани, или су предавани Немцима, који су их масовно стрељали.

Син Раденко се повукао у илегалност. Четници су све радили да га ухвате. У томе нису успевали, али је он убрзо постао страх гониоцима. Уместо Раденка, четници хватају његовог оца Радисава, кога стрељају у Трнави 2. марта 1942.

После тога почиње хапшење осталих чланова породице.

У затвору у Чачку, па затим логору на Бањици, нашла се и мајка Станија, која је упућена 26. августа 1943. Задржана је до 20. децембра 1943. Неколико месеци касније поново је ухапшена и спроведена у краљевачки затвор, где је стрељана 11. августа 1944. Погинула је а да није знала за смрт ни једног свога сина.

Најмлађег сина, Војислава (1922), члана СКОЈ-а, борца Трнавског батаљона, ухватили су и затворили у Краљеву, одакле је успео да побегне, али су га четници ухватили и заклали у Катрги 1943.

Син Милутин (1914), члан КПЈ, заменик командира чете у Трнавском батаљону, борац обновљеног Одреда, погинуо је у борби против четника у Бершићима код Горњег Молановца јула 1943.

Најстаријег сина, Драгутина (1909), члана КПЈ, борца Трнавског батаљона, председника НОО у Трнави, ранили су четнички одметници, па је умро у Чачанској болници 17. маја 1950.

Поред, ових чланова уже породице, због скривања Раденка Мандића, у Гучи су четници стрељали Станијиног брата Велимира Тодоровића из Негришора. Девера Светозара и јетрву Живку заклали су у Виљуши 29. јуна 1943.

Колико је Станијина породица била изложена патњи и мучењима у току рата наводимо податак: Од 11 чланова породице у

кући у једном периоду остало је само двоје мале деце; сви остали били су у затвору, или у Одреду.

За исказану храборст, успешност у рату и руковођењу јединицама, Станијин син Раденко је проглашен за народног хероја Југославије 20. децембра 1951.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 109 – 110;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 313 – 314;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 254, лог. број 16144.

ЗАКЛАНА СА СУПРУГОМ

ЖИВКА МАНДИЋ, домаћица, рођена је 1898. у Виљуши.

Са супругом Светозарем, од првог дана устанка 1941. била је привржена партизанском покрету, у коме су се налазили њихови синовци и Светозарев брат Радисав (Светозар и Живка нису имали деце).

Четници су знали за њихово опредељење и привржености својој родбини, па су их сматрали за сараднике и јатаке партизана. Касније, када су Раденко и његова браћа живели у илегали, често су их претресали и малтретирали тражећи да одају те партизане.

Најзад, командант Другог равногорског корпуса Предраг Раковић је 29. јуна 1943. стигао у Виљушу. Живку и Светозара су ухапсили и довели пред четничког команданта. Било је то на граници између Виљуше и Бањице, на месту званом Јаруге. Ту су их црнотројкаши тукли. Потом су донели одлуку: клање.

Разјарени, муњевитом брзином сјурили су четничке каме у Светозарево тело... Живку зграбише кољаши и почеше строго дрмусати.

Она им је презрено узвикнула:

– Кукавице, ножевима убијате!

Две каме су се истовремено сјуриле у њено тело.

Четрдесет крвавих рана било је на мртвом телу Светозаревом. До њега, у локви крви, са седамнаест рана лежала је Живка.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 109 – 111;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 314;
Дани страве, стр. 63 – 65.

САРАДНИК БРАТА ХЕРОЈА

ДАНИЦА МАНДИЋ – КРУПЕЖ, домаћица, омладинка из Виљуше, припадала је породици која је цела учествовала у НОБ-у. Она је од првих дана устанка 1941, као члан СКОЈ-а, пружала помоћ борцима на фронту. Била је једна од најактивнијих омладинки у свом селу. У њену кућу свакодневно су долазили и одлазили партијски активисти који су организовали устанак.

После повлачења партизанских снага пред јаком немачком силом за Санџак и Босну, њена породица стављена је на велике муке. Хапшења, батинања, прогони и пљачка имовине били су свакодневни.

Убиство оца Радисава, хапшење браће и привођење на саслушања у четничке команде подсећају на црне дане које је преживљавала Даничина породица. И она је више пута хапшена. Лежала је у затворима у Чачку и Краљеву, али најчешће у четничким затворима по селима. Када је пуштана из затвора, морала се скривати, јер је стално, као сестра Раденка Мандића, била под присмотром четничких црних тројки. И поред такве контроле, никада није престала да активно тајним каналима сарађује са борцима и илегалцима, међу којима су била и њена браћа.

По ослобођењу земље активно је радила у организацији омладине учествујући у свим акцијама које је спроводила организација младих. У току рата од своје уже породице изгубила је пет чланова: оца Радисава, мајку Станију, браћу Милутина, Војислава и Драгутина.

Даница је носилац Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 108 – 110;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 313 – 314.

ХРАБРА ДОМАЋИЦА

КАТАРИНА МАНДИЋ, домаћица из Виљуше, супруга Драгутинова, била је члан кућне заједнице Мандића, која је цела учествовала у НОБ-у.

Катаринина ратна судбина слична је судбини осталих Мандића.

У време дизања устанка 1941. сви су приступили партизанском покрету.

Катарина је спремала храну и припремала одећу.

Касније, по повлачењу дела партизанских снага за Санџак и Босну, она је била изложена терору, као и остали чланови породице. Хапшена је, лежала у четничким затворима и у затворима у Чачку и Краљеву.

Налазила се у затвору када је била пред порођајем и са малим дететом.

У току рата из њеног домаћинства живот су изгубили: свекар Радисав (стрељали га четници), свекрва Станија (стрељана у затвору у Краљеву), девер Милутин (погинуо у борби са четницима), девер Војислав (заклали га четници) и супруг Драгутин (убили га одметници после рата, 1950. године).

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 108 – 109;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 314.

ЧУВАЛА БОРЦЕ

ДРИНА ПЕТРОВИЋ, домаћица из Виљуше, мајка шесторо деце, под утицајем брата, Драгана Лазовића из Заблаћа, определила се за НОП. Брата је крајем 1941. и почетком 1942. године чувала и скривала. Он се, као партизан, скривао од четника и жандарма.

У тешкој ситуацији, стално под контролом, у својој качари изградила је склониште, у коме је четири месеца чувала Милутина Мандића, који се повукао у илегалност.

Иако је Милутинова кућа била у непосредној близини, његови укућани ретко су навраћали код Дрине – да не би то дало знак четницима да посумњају где се крије. Ипак, четници су сумњали да она јатакује илегалцима, па су једног дана извршили претрес. Пошто нису нашли ништа, почели су да туку Дрину. Настала је вриска деце, која су се окупила око мајке. То је натерало четнике да обуставе тучу.

У јуну 1943. четници су у Виљуши ухватили Дрину и њену шеснаестогодишњу кћерку, одвели их у један поток и изложили тешким мукама – да би одали илегалце које крију и са којима сарађују.

Дрина је мигом давала знак кћерци да ништа не признаје, па су се обе храбро држале.

После тих мучења лично им је Предраг Раковић запретио – да о томе ником не смеју ништа причати. Док су их у потоку батинали, недалеко од њих заклали су брачни пар Живку и Светозара Мандића.

После ових збивања Дрина често није смела да сачека ноћ код своје куће, већ је неку децу слала кућама својих пријатеља да преноће, а са другим одлазила у шуме и скровита места. Колико је било безумље у мучењу, показује овај пример: једног дана четници дођу и одузму Дрини краву – да не би имала хране за децу и илегалце. Краву су одвели у Чачак, а њу су натерали да сваки дан из Виљуше на леђима носи храну и да храни краву. Тако је 20 дана прелазила 12 километара да би нахранила краву. Сва та мучења Дрина је издржала, али је често четницима пркосила. Говорила им је: „Можете нас све побити, али ће, ипак, бити наша победа и доћи ће неко ко ће нас осветити“.

Рат је преживела. Али, остали су бол и туга у души, јер је њен брат Драгослав – Драган Лазовић (1921), земљорадник, члан КПЈ, позадински радник НОП-а, погинуо од љотићеваца у Липници 26. априла 1943. Њен супруг Ђорђе такође је, као припадник НОП-а, прогањан и тучен од четника и жандарма.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 107 – 108;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 318.

ЗАКЛАНА

ЈЕЛЕНА – ЈЕЛА БЕШЕВИЋ, домаћица, рођена 1888. године у Каони, живела у Горичанима. Била је симпатизер НОП-а. Заклали су је четници у Горичанима 2. септембра 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 315.

„ЈА САМ ПУЦАО...“

МИЛЕВА ЈОВАНОВИЋ, домаћица из Горичана, са својим супругом Радисавом родила је петоро деце. Била је то сиромашна породица, па, да би своју децу прехранила, морала је да надничи код богатих сеоских породица.

Најчешће су пре рата радили код породице Капларевић, што је продужено и за време рата.

У породици Радоша Капларевића, који је све време рата, као борац Чачанског НОП одреда, живео у илегали или у Одреду, Милева је најчешће радила код његове куће помажући у обради земље и свим другим пословима.

То је био довољан разлог да четници почну сумњати да она сарађује са Радошем и да зна где се он налази, па су је почели саслушавати, примењујући разне врсте мучења да би одала где се он креће.

Једне вечери, када се Милева налазила код своје куће, дошли су четници, које је предводио Слободан Вуковић, звани Максимовац, и позвали је да пође са њима. Њеном супругу наредио је да остане код куће. Одвели су је у правцу једне шуме. Нешто касније чуо се пуцањ, па затим други. Они су натерали Радисава да крене у том правцу. Нашао је супругу, која је још давала знаке живота. Са синовима успео је да је пребаци у Краљево, где је смештена у болницу. Никоме нису смели рећи ко је и како пуцао у Милеву. Имала је ране које нису биле смртоносне. Касније је три и по деценије носила два куршума у глави; живела је као тежак инвалид.

Када су четници сазнали да Милеву нису убили, почели су да трагају за њом. Она се скривала код пријатеља.

Једног дана Милевиној кући бануо је на белом коњу четник Вуковић. Интересовао се да ли знају ко је пуцао у Милеву. Укућани су, у страху, одговарали да не знају. Чувши одговор, силник је, уз сочну псовку, грмнуо: „Ја сам пуцао! Шта, не знате?“

Милевин син Витомир, после покушаја убиства мајке, ступио је у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“. Погинуо је у борби против четника у Љутовници у децембру 1944.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 80 – 81;
Чачански глас, 4. јул 1978;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 315.

БИЛА УЗ СУПРУГА

МИЛАНКА ВЕСКОВИЋ, домаћица из Горичана, активно је са својом породицом помагала борце и илегалце. Давала им је храну и скривала их у свом домаћинству. Због тога су четници њеног супруга Ратка, сарадника НОП-а, заклали у Горичанима 2. септембра 1943.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 81;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 315.

*
* *

Илегалцима су пружале помоћ и ове жене из Горичана: Милена Благојевић, Даница Николић, Живка Николић, Цана Бешевић...

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 81.

УЗ МАЈКУ И КЋЕРИ

МИЛУНКА АЏЕМОВИЋ, домаћица из Заблаћа, родом од Торомана из Горње Горевнице, од првих дана устанка 1941. била

је везана за НОП. Тако је било све време рата. Њеној кући често су свраћали илегални партијски радници и борци.

Због тога су претрпеле многе муке она и њене кћери Душанка, Илинка и Драгана. Четници су им често кућу претресали, а њих мучили. Оне су и поред тог терора, пружале разне услуге илегалцима све време рата.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 94.

ВЕРНА НОП-у

СТАНА ВЕЛИЧКОВИЋ била је домаћица У Заблаћу.

Њен супруг Ђурђе – Ђуле, био је члан КПЈ, одборник НОО и борац Трнавског батаљона.

После повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, остао је у Заблаћу као позадински радник. Више пута је хапшен, а цела породица малтретирана од четника. Најзад су Ђула четници ухапсили и предали Немцима, који су га отерали у логор на Бањици, затим стрељали у Малом Пожаревцу код Београда 15. маја 1943.

Она је све време рата сарађивала са илегалним партијским радницима и борцима.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 94;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 677, лог. број 11083;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 317.

ЈУНАЧНА

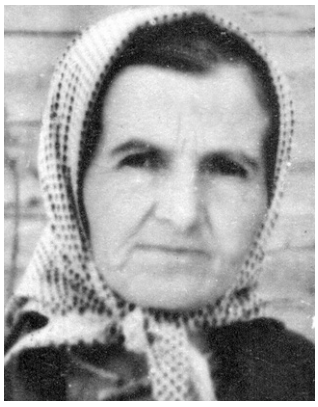

МИЛКА ЖАГРИЋ, домаћица из Заблаћа, била је мајка петоро деце.

Њен супруг Милош је од пре рата припадао напредном покрету. На почетку устанка 1941. међу првима определио се за НОП и од првих дана устанка одлазио на разне борбене акције.

После повратка Немаца на слободну територију у децембру 1941. године она је са Милошем ископала два бункера: један у кући, други у споредној згради. Ту се

Милош скривао са борцима. Више пута су у овим скровиштима илегалци боравили и дуго, у зависности од ситуације на терену. Милка је илегалцима спремала храну, прала им веш и вршила друге услуге.

Четници и жандарми често су вршили претрес њене куће, али склоништа нису открили. Милку су приликом претреса тукли, а илегалци у склоништу испод патоса слушали су то насиље које је она подносила. Била је чврста и није одавала скривене другове и супруга.

Ипак, четници су успели да ухвате Милоша, члана КПЈ, одборника НОО, борца Трнавског батаљона, одвели су га у злогласни четнички затвор у Ракови, где су га, после тешког мучења, заклали 25. августа 1944.

Његово тело Милка је тек после рата пронашла, пренела и сахранила у породичну гробницу у Заблаћу. Она се сама старала о своје петоро деце, што је било изузетно тешко.

И поред бриге о деци, стизала је да активно ради у организацији АФЖ-а.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 94;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 317.

КУРИР ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА КПЈ

РАДА ЧУТОВИЋ, домаћица из Заблаћа, рођена 1922. године, под утицајем супруга Тихомира Чутовића, приступила је НОП-у. Он је пре рата био члан КПЈ. Са Милом Радосављевићем и Милутином Стојићем, у њеној кући је врло често одржавао разне састанке.

Рада је заволела идеје КПЈ. Стално је била у вези и са Миленом Властелицом, студентом из Липнице, која је била члан Среског партијског руководства и од које је примала задатке.

Њен супруг Тихомир у јулу 1941. отишао је у партизански одред. Остала је да ради у позадини ангажујући се на прикупљању хране и санитетског материјала, плетењу чарапа... за борце.

После повлачења партизанских снага за Босну, остала је са свекрвом и малим дететом у кући, у којој су је четници Божа Јаворца малтретирали, јер су кућу обележили као комунистичку. И поред такве присмотре, одржавала је везу са партизанским радницима и борцима.

У јесен 1942, због тог рада предложена је за кандидата КПЈ и добила задатак да врши курирску службу између Окружног комитета КПЈ за Чачак и Среског комитета КПЈ за трнавски срез. То није остало незапажено, па су је у фебруару 1943. ухапсили, али и њену свекрву и неке другове њеног супруга. Због болесног детета ипак је пуштена. Накнадно, у мају је хапсе и спроводе за Београд у Специјалну полицију, где је подвргнута мучењима да би одала везе и илегалце са којима је сарађивала. Из Специјалне полиције је спроведена у Бањички логор, па су настављена мучења, која су некада трајала и више од пет сати. У логору је остала до његовог расформирања 4. октобра 1944.

По пуштању из логора, била је нарушеног здравља. Али, и после рата активно је радила у АФЖ-у и другим политичким организацијама.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 95 – 98;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 159, лог. број 14372.

НИЈЕ ОСТАВИО РЂАВА ДЕЛА

НАТАЛИЈА БОШКОВИЋ, домаћица из Јежевице, мајка троје деце, била је супруга Миладина Бошковића (1903), земљорадника, члана КПЈ, борца Трнавског батаљона и одборника НОО. Њега су ухватили четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 28. децембра 1941. Она му је била веран сарадник. Активно је помагала НОП у устаничкој 1941. години. Умрла је 1969. године.

Њен супруг, Миладин, уочи стрељања написао јој је писмо, које је највернија слика држања и осећања бораца НОР-а и приликом извођења на стрељање.

Писмо гласи:

МАТЕРИЦЕ – ЦРНИ ДАНИ

Због ом отац, браћо, да вам је
Богом просто, поведите рачуна
о мојој сиротињи.
Због ом Наталија, да ти је Богом просто,
Чувај децу, немој да се деца свађају.
Миленко, Томо и Босо, слушајте мајку
немој да се дружите са сваким.
Остали сте без оца.

Ви сте мали, ја вам желим сваку срећу.
Будите стрпљиви, по тужби сам пропао.
Због ом синовци, опростите,
Наталија и по други пут
немој да се освете душмани,
води рачуна о деци и о кући
Много вас поздравља ваш никад
ненаљућен Миладин.

Поздрав Мијалку нека опрости
Томо да будеш добар човек.
И ти Миленко води рачуна о Боси
И Тому, то ви је аманет.

Аманет Наталији и деци,
да не буду лопови, да не лажу,
да не пљачкају и не убијају,
да воде рачуна с ким се пријатеље,
да будете добри радници,
не дозволите да вас нико,
не нишани прстом
Да слушате Радослава
пода њему оно ти знаш.
Поздрав браћу, сестре и пријатеље,
и комшилук, ублажите моју породицу

Радославе, буди расположен,
води рачуна о твом здрављу.
Наталија, води рачуна о твом
здрављу јер од тебе зависи моја породица,
Немој да се ништа плашите,
нисам вам оставио рђава дела.
Због ога да вам је Богом просто.

Поздрав оца нека опрости,
расположите се, само,
и ја сам расположен.

Задњи поздрав од вашег Миладина.

Хроника Јежевице, Бањице, Липнице и Рајца, стр. 223 – 225;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 319.

ОСТАЛО ТРОЈЕ МАЛЕ ДЕЦЕ

ЦМИЉКА ВУЧИЋЕВИЋ, домаћица, рођена 1911. у Рогачи, живела је у Јежевици. Била је самохрана мајка троје мале деце, јер јој је супруг нешто раније преминуо. Била је симпатизер НОП-а.

У њеној кући после повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, једно време скривао се Милутин Стојић, политички комесар Трнавског батаљона Чачанског НОП одреда. Ту су га сарадници окупатора ухватили и одвели у Бањички логор, где је стрељан. Цмиљка је због те подршке касније била стално под присмотром четника.

У предвечерје 14. септембра 1943. једна четничка казнена експедиција, коју је предводио злогласни Миодраг Васић, командант Прве жичке бригаде, упала је у њено двориште. Она је држала дете у наручју. Истргли су јој дете из наручја, уз псовку, и одвели је . После неколико дана њено унакажено тело нађено је на обронцима планине Јелице, у Марића потоку.

Сахрањена је на гробљу уз супруга. Иза ње остало је троје мушке деце. Најстарије од девет, најмлађе од пет година.

Те ноћи ова црнокошуљашка група заклала је у Јежевици, Липници и Рајцу, још Милку Властелицу, Ружу Косовац и Радомира Мајсторовића.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 319;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/хронологија догађаја, стр. 285;
Казивање Драгољуба Вучићевића,

ОСТАЛА ЈОЈ МАЛОЛЕТНА ДЕЦА

РУЖА КОСОВАЦ, домаћица из Јежевице, рођена 1907. године, била је позната и пре Другог светског рата као присталица опозиције и једна од најнапреднијих жена у селу.

Од првих дана устанка 1941. године пружала је помоћ борцима НОП-а. Спремала је храну и носила борцима, спремала чарапе и друге одевне предмете, организовала омладинке да заврше санитетски течај, разносила пошту и други агитациони материјал.

Приликом повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, четници су почели над њом да врше терор. Често су је хапсили, малтретирали и тукли.

Једном приликом Ружи и Милки Прелић из Доње Јежевице ударили су по 25 батина, одузели им легитимације и забранили кретање ван села.

У ноћи између 14. и 15. септембра 1943. једна четничка група под командом Миодрага Васића, команданта Прве жичке бригаде, ухватила ју је и заклала у једном забрану у Јежевици. Иза ње остало је двоје малолетне деце.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 100;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 319.

КУРИР

ДЕСАНКА ЈОСИПОВИЋ била је домаћица у Јездини.

Њен супруг Радомир (1910), био је борац Драгачевског батаљона; ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 28. децембра 1941. Она је активно помагала НОП – припремала је храну за борце и плела чарапе, џемпере и друге одевне предмете. Вршила је и курирску службу по налогу Ратка Митровића.

Жене среза тр̄навског̄, рукопис у МИАЧ, стр. 147;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/п̄али борци и жр̄тве, стр. 322.

САРАДНИЦА КОМЕСАРА РАТКА МИТРОВИЋА

СТАНИМИРКА СТЕФАНОВИЋ била је домаћица у Јездини.

Њен супруг Славимир (1906) био је борац Драгачевског батаљона; ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку.

Славимир и Станимирка су и пре рата сарађивали са Ратком Митровићем. Она је 1941. године учествовала у колективној изради предмета за партизане, спремала је храну и остало. Била је близак сарадник и са Милоранком Чворовић, па је извршавала све задатке који су јој постављани. Четници су је све време рата, после 1941. године, када су јој стрељали супруга, малтретирали као одану присталицу Ратка Митровића.

Жене среза тр̄навског̄, рукопис у МИАЧ, стр. 147;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/п̄али борци и жр̄тве, стр. 322.

*
* *

И друге жене из Јездине су помагале НОП: Драгиња Вуковић, Стаза Радовановић, Косана Вуловић, Милица Вуловић, Ру-

жица Марковић, Стаза Радовановић, Винка Савковић, све су биле озложене малтретирању од четника.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 147 – 148.

ЛОГОРШИЦА БАЊИЦЕ

ДАНИЦА БОГИЋЕВИЋ, студент агрономије, рођена 1918. године у Качулицама, пре рата се прикључила комунистичком покрету. Одржавала је блиску везу са Ратком Митровићем, Милицом Вучетић – Трепушом, Десимиром Капларевићем, Момчилом Вилимановићем, Радом Азањцом...

Због те активности, била је регистрована код полиције као припадник комунистичког покрета. Више пута је, пре рата, привођена у полицију и хапшена.

У 1941. години она је активно радила на дизању устанка. Међу првима постала је борац Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Била је популарна међу омалдином, па је велики број младих довела у партизанске редове.

После повратка Немаца, ухапшена је и спроведена у Војнотехнички завод у Чачак, одакле је после десет дана одведена у Бањички логор, где је стигла 21. децембра 1941. У логору је остала до 24. априла 1942. Из докумената овог логора види се да је једно време, после мучења, била смештена у затворску болницу.

По пуштању из затвора једно време илегално је живела у Београду. Касније, по неким непоузданим подацима, скривала се у Трсту и Бечу.

После рата настанила се у Београду, где је довршила студије агрономије и наставила да ради.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 80;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 221, лог. број 2556 (уписана са презименом Бошковић).

ДАВАЛА ХРАНУ БОРЦИМА

ЗОРКА БОГИЋЕВИЋ, домаћица из Качулица, активно је сарађивала са илегалним борцима, дајући им храну и вршећи

друге услуге, у шта је био укључен и њен супруг Миломир, кога су, као сарадника НОП-а, убили четници у Качулицама 31. августа 1943.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 81;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 323.

ТРИ СИНА САХРАНИЛА У ЈЕДНОМ ДАНУ

МИЛКА БУГАРЧИЋ, домаћица из Кулиноваца, доживела је у једном дану трагедију као ретко која мајка у Другом светском рату.

Наиме, када је рат, већ био завршен и када је, као мајка, могла да се радује што су јој синови преживели све страхоте, група злочинаца четника – одметника нанели су јој тешку душевну рану убивши јој три сина пред кућом у којој су рођени и пред очима њихове мајке, која и сама бива рањена од ватреног оружја. Било је то 18. октобра 1945. у раним вечерњим часовима.

Тога, за мајку Милку, кобног дана на прагу куће злочинци јој убише синове: Драгослава (1903), земљорадника, припадника НОП-а, члана НОО; Милисава – Мића (1922), земљорадника, борца Чачанског НОП одреда; и Уроша (1912), земљорадника, војника БЈВ, који је био у заробљништву у Немачкој и пре неколико месеци се вратио кући.

Сутрадан је тужна мајка, иако је у том нападу злочинаца добила прострелну рану на руци, на Доњем атеничком гробљу сахранила три сина, чије су хумке дуго биле њено дневно пребивалиште.

Милка је умрла 1947. године.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 324 – 325;
Непокорени, стр. 450.

ДВА СИНА ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

ЈУЛА ВАСИЉЕВИЋ, домаћица из Кулиноваца, у рату је изгубила два сина, док је она здушно помагала партизанске једи-

нице, а у њеној кући одржано је више састанака Окружног и Среког комитета КПЈ.

У току највећег терора у њеној кући једно време су се скривали Раде Минић, Момчило Вилимановић и неки други чланови Окружног и Среског комитета КПЈ.

Јулин син Десимир (1922), свршени ученик гимназије, члан КПЈ, учествовао је у припремама устанка 1941. године; ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор; стрељан је у Малом Пожаревцу 25. маја 1943.

Други син, Ратко (1914), металостругар, члан КПЈ, учествовао је у припремама устанка 1941. године; био је помоћник управника ВТЗ у ослобођеном Чачку; ухватили су га Немци и отерали у логор на Сајмиште, затим на принудни рад у рудник Трепчу, а одатле у Маутхаузен, где је угушен у гасној комори 12. априла 1945.

Јулу су исте године када су ухапсили сина Ратка четници одвели у свој штаб, где су је премлатили тражећи од ње да ода илегалце и борце које је скривала у својој кући, што она, и поред батина, није учинила.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 134 – 135;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 325.

УМРЛА ОД ПОСЛЕДИЦА ТЕРОРА

ЗВЕЗДАНА Сретена ЈАКОВЉЕВИЋА, домаћица, рођена 1920. године у Трнави, живела је у Кулиновцима. Била је сарадник НОП-а. Умрла је од последица мучења у Чачку 16. августа 1945.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 325.

СЛОБОДИ СВЕ ДАРОВАЛА

ЈУЛА ШИЋЕВИЋ, домаћица из Кулиноваца, имала је више деце, син Владан и кћер Косара, а били су припадници НОП-а. Била је то сиромашна породица, која је живела надничећи код богатих сеоских домаћинстава.

У устаничкој 1941. години Јула и њена деца определили су се за партизански покрет. Од свог сиромаштва и од зараде из наднице помагали су материјално НОП.

Јулина деца су, иако млада, срцем и душом заволела партизане. Син Владан (1923), постао је члан КПЈ. У фебруару 1943. године ступио је у обновљени Чачански НОП одред. После неколико дана погинуо је у борби против недићеваца и четника у Остри 5. марта 1943.

Кћи Косара (1921), домаћица, била је омладински активиста и члан КПЈ. Била је позадински радник за НОП. Ухватили су је четници и предали Специјалној полицији у Чачку. После тешких мучења умрла је у полицијској канцеларији 18. септембра 1944. Умрла је од батина. Њено тело негде је бачено, не зна се где је закопано.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 133;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 326.

УБИЈЕНА У КАНЦЕЛАРИЈИ ИСЛЕДНИКА

КОСАРА Велимира ШИЋЕВИЋ, домаћица, рођена 1921. године у Кулиновцима, живела је у кућној заједници са мајком и братом. Била је то сиромашна породица, која је преживљавала надничећи код богатих сеоских породица.

На почетку 1941. Косара, њена мајка Јула и брат Владан, прихватили су идеје

НОП-а очекујући ослобођење од неравноправног положаја људи – богатих и сиромашних.

Устанку и партизанској борби Косара поклања сву своју младост. Постала је члан СКОЈ-а 1941. године. Веома дружељубива и весела, освајала је симпатије вршњака.

Од маја 1942. постала је кандидат за члана КПЈ. Са мајком и братом изградила је склоништа за партијске раднике и борце. Извршавала је поверљиве задатке. Нарочито је била активна после погибије брата. Као да је желела да изврши задатке које је он требао док је био у животу.

У септембру 1943. ухапсили су је четници. Претучена је, од чијих се последица дуго није залечила. Чим се опоравила, поново је извршавала поверљиве задатке.

У августу 1944. године дошло је до провале у организацији Партије и СКОЈ-а, па се Косара опет нашла у затвору Специјалне полиције у Чачку. Ту су настављена саслушања и мучења. Тукли су је до изнемоглости. Чак су доводили њене другове да гледају каквим ће мукама бити изложени сви они који раде против окупатора и њихових сарадника. Био је то страшан призор. Умрла је од батина. Њено тело полиција је негде склонила, никада није пронађено.

Остала су сећања на једну храбру младу девојку, која је јуначки умрла.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 133;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палн борци и жртве, стр. 326;
Непокорени, стр. 454.

ГЛЕДАЛА КЛАЊЕ СУПРУГА

КАТА ШОЛАЈИЋ, домаћица из Кулиноваца, са својим супругом Јевремом, имала је петоро женске деце.

Првих дана устанка 1941. Јеврем се прикључио партизанима и учествовао у свим борбама које је водила његова јединица.

При повлачењу партизанских снага за Босну, Јеврем је остављен да ради у позадини. Њихова кућа је била под сталном присмотром четника. Често су вршени претреси, тражени илегални партијски раднии и борци.

У другој половини септембра 1943. четници су једне ноћи ухапсили Кату, Јеврема и већи број грађана из Кулиноваца. Сви

су одведени у четнички штаб, где су их читаве ноћи тукли тражећи од њих да открију место где се налазе борци и партијски радници. Пошто од похапшених нису могли добити никакву информацију о партизанима, у ноћи 21. септембра 1943, у присуству Катином, заклали су Јеврема са двојицом припадника НОП-а. На његовом телу остао је 21 ударац камом.

Иначе, Јеврем је по професији био столар. Рођен је 1906. године. Био је члан КПЈ. Кату су после тога затворили у једну шталу, где је било више затвореника, које су целе ноћи тукли тражећи да одају партизане. Њу су сутрадан пустили из затвора, па наредили да сахрани супруга, али без икаквог верског обреда. Њу су и даље хапсили и тукли, јер је и даље одржавала везу са илегалцима, нарочито са Милицом Вучетић – Трепушом, коју је једно време чувала у својој кући. Четници су је једном одвели у Ракову, где је истрагу над њом водио лично командант Другог равногорског корпуса Предраг Раковић. Опет је добила велике батине.

Та мучења трајала су све до коначног ослобођења земље. Све те страхоте мучења мајке доживело је пет њених малолетних девојчица.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 135 – 136;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 326.

ЛОГОРАШИЦА

ЉУБОМИРКА Милисава БЕЛОПАВЛОВИЋ, домаћица из Ласца, доведена је у Бањички логор 5. јануара 1942. Одведена у логор у Смедеревска Паланка 11. октобра 1942.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 288, лог. број 3594;
Непокорена младост, стр. 278.

ТРИ ЖРТВЕ

МИЛКА ВЛАСТЕЛИЦА, домаћица, рођена је 1922. године у Липници.

У време дизања устанка 1941. у њену кућу често су долазили партијски руководиоци: Милан – Бата Јанковић, Момчило – Моле Радосављевић, Ратко Митровић и многи други, који су доносили летке, новине, билтене и оружје, што је она чувала и односила тамо где је требало.

По повлачењу партизанских снага за Санџак и Босну и повратку Немаца на слободну територију 1941. године, почели су је мучити као партизанског јатака. Тукао ју је нарочито самозвани четнички војвода Божо Јаворац. И у таквим условима у својој кући крила је Раденка Мандића у време када су за њим вршене највеће потере. Четници су пратили активност читаве њене породице. Више пута су је спроводили у своје штабове, где је саслушавана да призна са киме од партизана и илегалаца сарађује. У септембру 1943. четници су претресли њену кућу и опљачкали је, и Милку везану, одвели са собом. Ово су учинили четници Власта Антонијевића из Жичког одреда, који су је заклали у Липници 14. септембра 1943.

Пре усмрћења ухватили су јој оца Богдана и предали га Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 27. децембра 1941.

Друга њена жртва је био брат Милан (1920), земљорадник, члан КПЈ, борац Трнавског батаљона, кога су четници предали Немцима, а ови га спровели у Бањички логор, затим у Краљево, где је стрељан 2. децембра 1942.

Сахрањена је на гробљу у Липници.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 101 – 102;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 327 – 328.

КЋЕРИ ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

ЧЕЛКА ЈАНКОВИЋ – ВЛАСТЕЛИЦА, домаћица, рођена је 1884. године у Ласцу, а живела у Липници.

У току рата подарила је слободи своје две кћери.

Њена кћи Милена, студент права, рођена 1911. године у Липници, живела је у Чачку. Била је члан Окружног комитета

КПЈ за Чачак. Учествовала је у припремама устанка 1941. Ухватила ју је Специјална полиција у Београду и отерана је у Бањички логор, где је стрељана 7. јуна 1943.

Другу кћерку, Косану – Косу Властелица – Каровић, која је живела у Мршинцима, заклали су четници 28. августа 1943. са мужем.

Челка је од почетка устанка 1941. године обављала врло поверљиве курирске послове – тајно је посећивала породице партизана из Чачка и снабдевала их разним потребама. У току НОП-а партизани су у њој непрекидно налазили најискренијег сарадника и помагача.

Умрла је у Липници 19. јула 1951.

Хроника Јежевице, Бањице, Липнице и Рајца, стр. 374;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 332 и 372.

СЛЕДИЛА БОРБЕНИ ПУТ ОЦА

РОСАНДА Радојице ЂЕНДИЋ – ЧОВИЋ, ђак, рођена 1927. године у Липници, члан СКОЈ-а, ступила је у Трећу српску бригаду НОВЈ 4. децембра 1944. и у њој остала до краја рата.

После рата живела у Београду.

Њеног оца Радојицу (1909), земљорадника из Липнице, борца Трнавског батаљона, ухватили су четници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку децембра 1941.

Трећа српска бригада, стр. 594;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 329.

ПУШКОМИТРАЉЕЗАЦ

МИЛКА ШУШИЋ (1920), домаћица из Липнице, мајка троје деце, од почетка устанка 1941. помага је НОП. Партизанима који су се први појавили у шуми носила је храну. Разносила је пропагандни материјал и вести. Свесрдно јој је помагала заова Росана.

После повлачења партизанских јединица за Босну њена кућа била је претресана, а оне притваране од четника и полиције из Чачка, јер су помагале илегалце.

У априлу 1942. ухапшене су и око месец дана држане у затвору у Чачку. Затим су спроведене у Гестапо у Краљеву, где су остале око четири месеца. Страховито је тучена, па су јој делови тела отпадали. У болници је остала 45 дана на лечењу.

Милкина мајка потплатила је немачког агента да је изведе из затвора. Преко Копаоника прошла је у Црну Гору, где се прикључила Другој пролетерској бригади у октобру 1943. Била је болничарка, борац, помоћник пушкомитраљесца и митраљезац. Два пута је рањавана. За исказану храброст у борби добила је Орден за храброст. Демобилисана је у августу 1945. године у чину заставника.

Живела је у Липници.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 99 – 100;
Жене Србије у НОБ, стр. 436.

СТРЕЉАНА У КРАЉЕВУ

РОСАНА ШУШИЋ (1910), домаћица из Липнице, била је од првих дана устанка 1941. сарадник НОП-а. Са снахом Милком пружала је свесрдну помоћ партизанима у храни, одевним и другим предметима.

После повлачења партизанских јединица за Босну, са снахом Милком пружала је помоћ илегалцима. Више пута је била привођена од четника на саалушање у четничке штабове и мучена. Крајем 1942. године ухапшене су и месец дана држане у полицији у Чачку. Затим су предате Гестапоу у Краљево, где су мучене да би одале партизане са којима су сарађивале. Пошто од ње нису могли изнудити никакво признање, Немци су је стрељали у Краљеву 10. јуна 1943.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 99 – 100.

ИЗГУБИЛА МУЖА И ДВА СИНА

Милена и Срећко са синовима

МИЛЕНА ЖИВАНОВИЋ, домаћица из Лознице, изгубила је у рату од 1941. до 1944. године супруга и два сина.

Супруг Срећко (1900), земљорадник, био је борац Трнавског батаљона; ухватили га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 12. децембра 1941.

Код ВТЗ у Чачку три дана раније стрељан јој је и син Момчило (1917), радник, борац Трнавског батаљона, кога су ухватили четници и предали Немцима.

Други Миленин син, Вучко (1920), столар, борац Друге пролетерске дивизије НОВЈ, погинуо је у борби за ослобођење Београда у Јајинцима 15. октобра 1944.

Мајка Милена и снаха Нада у току рата малтретиране су од четника и других окупаторских сарадника.

По ослобођењу земље Милена је активно радила у друштвено – политичким организацијама.

Активно се ангажовала после рата на обнови и изградњи земље. Учествовала је у Омладинској ратној бригади на изградњи Новог Београда.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 144;
Чачански крај у НОБ 1941-1945 пали борци и жртве, стр. 330;
Казивање Милоша Нешовића из Лознице.

*
* *

У току НОБ-а посебно су биле активне ове жене Лознице:

БОЈАНА КОЈОВИЋ, домаћица. Њен син Радојица (1917), опанчар, био је борац Трнавског батаљона; ухватили га четници и предали Немцима који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 8. децембра 1941.

ЛЕПОСАВА ЛАЗОВИЋ, домаћица. Њен супруг Драгомир – Драго (1914), столар, био је борац Друге пролетерске дивизије НОВЈ, погинуо у борби против Немаца у Бресници код Чачка 27. октобра 1944.

СОФИЈА ОБРЕНОВИЋ, домаћица. Њен супруг Недељко (1914), радник, борац Трнавског батаљона; ухватили га четници, предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 12. децембра 1941.

ЦАНА ПАЛАЛИЋ, домаћица. Њен супруг Богољуб (1912), столар, био је борац Трнавског батаљона и командир сеоске милиције; ухватили га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 12. децембра 1941.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 144;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 330 – 331.

НОСИЛА ОЧЕВУ ГЛАВУ ЗАВИЈЕНУ У МАРАМИ

СПАСЕНИЈА ЂОРЂЕВИЋ, домаћица из Мршинаца, родила је седморо деце.

Њен супруг Жарко је устаничке 1941. године приступио је у партизански одред.

После повратка Немаца доживела је тешку судбину.

Супруга Жарка (1903), земљорадника, водника у Трнавском батаљону, ухватили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор 1. јануара 1942. Из логора је спроведен у Краљево 15. фебруара 1942, где је у затвору остао неколико месеци. После тога четници су га више пута хапсили и мучили. Најзад су га са осам бораца заклали у Мршинцима на обали Мораве 28. августа 1942.

О његовом уморству и уморству других страдалника драматично је сведочење Жаркове кћерке Милице, тада петнаестогодишње девојчице: „Неколико дана пошто су одвели оца, читава околина је била под блокадом Немаца, четника и недићеваца, тако да је тешко ко од нас могао да се креће и тражи наше драге. Једног јутра у нашу кућу дође једна жена од Капларевића, чија су тада четири члана породице заклана, и саопшти нам да су они њихове усмрћене пронашли у Морави, да су их довезли кући и да се тамо налази, у Морави и тело нашег Жарка и на ову вест кренули смо мајка, стрина Винка и ја са неком приколицом да пронађемо тело оца и да га довеземо како бисмо га сахранили. На обали Мораве страшан призор: задах крви, ројеви мушица, делови одеће и обуће. Био је топао августовски дан, па се задах осећао по читавом простору. Када смо зашли у Мораву, нашли смо тело мога оца. Са муком смо га нас три извукле, јер је он био доста крупан. Њему је била одсечена глава, па смо накнадно зашли у воду да је пронађемо. Нашли смо је нешто удаљену од места злочина. Глава је била од стајања у топлој води љигава, па ју је тешко било понети. Ја сам тада скинула мараму са главе, завила сам главу у мараму, изнела из Мораве и спојила са телом. Био је то најтежи доживљај у моме животу. Потерали смо га кући, покривеног лишћем. Уз пут нас је војска заустављала, па, кад би осетила задах тела, одмах су се склањали ипропуштали нас. Од комшија је ретко ко смео да дође да нам изјави саучешће или помогне око сахране. Плашили су се, јер су четници строго контролисали ко долази нашој кући. Дошла су двојица од ближе родбине, на брзу руку сковали нешто од дасака налик на сандук, па смо оца отерали и, без присуства грађана, сахранили на гробљу. Напомињем и то да је тело било готово исечено, а на њему на десетине посекотина од кама. Касније су нам неки четници који су вршили обезбеђење причали да се мој отац до последњег даха борио са кољашима...“

После смрти супруга Спасенија је остала сама са седморо деце. Најстарије је имало 16, а најмлађе само три године.

Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 331 – 332;
Казивање Милице Ђорђевић, аутору, која живи у Чачку.

МАЈКА ХЕРОЈ

ЛЕНА КАПЛАРЕВИЋ, домаћица из Мршинаца, доживела је у рату породичну трагедију: изгубила је три сина, супруга, девера и свекра. Само у једном дану, пред очима имала је четири особе из свога рода искасапљене на начин како то ни звери не би урадиле. И, морала их је сахрањивати без помоћи и присуства најближе родбине.

Први бол доживела је погибијом сина Десимира (1919), студента агрономије, члана КПЈ, политичког комесара Друге трнавске чете Трнавског батаљона, који је погинуо у борби против четника у Мрсаћу 7. децембра 1941.

Другог сина, Добрицу (1918), земљорадника, борца Трнавског батаљона, ухватили су четници и предали Немцима, који су га спровели у логор на Бањицу, па интернирали у Норвешку, где је страдао 1942. године.

Онда је дошла најцрња трагедија 28. августа 1943. Тога дана четничке црне тројке усмртиле су четири Капларевића, које су извели из куће и поклали на обали Мораве. Сина Ненада (1923), земљорадника, сарадника НОП-а и одборника НОО 1941, заклали су четници на обали Мораве. Истога дана четничке црне тројке су јој заклале супруга Радомира у кревету – био је болестан и није могао да се креће. На обали Мораве су заједно са сином Ненадом, заклали и његовог стрица Давида (1906), сарадника НОП-а. Са њима живот је изгубио под четничком камом и деда Филип (1878), земљорадник, сарадник НОП-а. Са њима су заклане још четири особе.

Стравичан прозор је био на месту где су усмрћени. Задах усирене крви, поцепана одећа и обућа, посебно су деловали на грађане који су ово видели. Најпре су клали младог Ненада – да би то гледали стриц и деда, па онда Давида – да би то гледао отац, стари Филип, како му кољу сина и унука. Њихова тела су побацали у Мораву.

Када је Лена са јетрвом Станицом пронашла искасапљене лешеве, констатовале су да је на телу Ненадовом било 50 убода.

По причању четника, са њима се борио све док су га савладали ударцима каме.

Ненадов стриц Давид имао је на телу 16 рана од удараца каме, а старом Филипу глава је била одвојена од тела.

После овог тешког злочина четници су наставили да малтретирају породицу Капларевић. Забранили су сахрањивање закланих на сеоском гробљу. Строго су забранили комшијама и родбини да учествују на погребу.

Напуштајући кућу Капларевића четници су поклали више оваца, отерали једну краву и покупили вредне ствари из куће. О призору који је видео када су лешеве дотерали кући, сведочи тада десетогодишњи Комнен, унук Филипов: „Свима су руке биле везане штрангом на леђима; имали су десетине убода камом по телу, нарочито по грудима. Деди Филипу је глава била одсечена потпуно, држала се само на задњој кожи врата... Од куће су одвезени у двоја запрежна кола. У једним Радомир и Ненад – отац и син, а на другим Филип и Давид – такође отац и син и тако су сахрањени. Када су убијени, Ненад је имао 21 годину, Радомир 44, Давид 39 и деда Филип 65 година."

Сахрану закланих Капларевића обавила су браћа Лене Капларевић, без присуства грађана. Сва четворица стављени су у једну, на брзину ископану, раку, без сандука. Уобичајени црквени обред није обављен, јер су то четници забранили.

И после овог покоља четници су затварали, мучили и тукли тринаестогодишњу Ленину кћерку Бранимирку. Хапсили су и мучили и све друге Капларевиће, пошто је из њихове фамилије Радош био у партизанима и са четницима имао свакодневне сукобе.

Лена је преживела рат носећи у души тугу за изгубљеним синовима, супругом и осталим сродницима. Умрла је у јануару 1986. Сахрањена је на гробљу у Слатини уз велико присуство грађана.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 78;
Хроника Слатине, Мршинаца, Кукића и Жаочана;
Чачански глас, 17. јануар 1986;
Чачански крај у НОБ 1941-1944/ пали борци и жртве, стр. 332.

ЗАКЛАНА СА СУПРУГОМ

КОСАНА КАРОВИЋ (1914), домаћица рођена у Липници, живела у Мршинцима, била је сарадник НОП-а. Заклали су је четници заједно са супругом Миланом (1898), сарадником НОП-а, одборником НОО у Мршинцима 28. августа 1943. Они су заклани са још осам сарадника НОП у Мршинцима, после многих мучења и њихова тела су бачена у Мораву.

Косанина сестра Милена Властелица – Јевтовић, члан Окружног комитета КПЈ за Чачак, страдала је у логору на Бањици 7. јуна 1943.

Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 332;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 593, лог. број 9474.

„ДА ПОКАЖЕМ ПУТ ОВИМ ЉУДИМА“

МАЛИНА КОВАЧЕВИЋ, домаћица из Мршинаца, у свом домаћинству имала је супруга, троје деце и мајку. Она је без ичијег знања из куће радила за партизански покрет – илегалцима је давала храну и преносила материјал. Најчешће са Јелом Бешевић из Горичана.

Радила је то све док су је заклали заједно са Капларевићима на обали Мораве 28. августа 1943.

Када су Малину равногорци спроводили, сретали су је неки сељаци и питали: „Куда ћеш Малина?“ Она је, смејући се, одговорила: „Да покажем пут овим људима“. Говорила је то иронично, а знала је да иде у смрт. Била је свесна свога положаја. Мајци и деци је рекла да се не секирају: „Идем ја са овим људима – да им покажем пут“. Њу су прво страховито мучили и ислеђивали због везе са Радошом Капларевићем и осталим партизанским борцима. Ништа није признала, па су је заклали заједно са осталим на обали Мораве.

Жене Србије у НОБ, стр. 454;
Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 78 – 79;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 332.

*
* *

И неке друге жене из Мршинаца и Горичана биле су сарадннице НОП-а: Румена Ровинац, Добринка Ровинац, Лена Ровинац, Станица Антонијевић из Мршинаца, Милена Јовановић, Милка Дабовић, Живка Николић из Горичана...

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 79.

РАТОВАЛА

МИЉАНА – МИЦА РАДОВАНОВИЋ – ТЕШИЋ (1922), домаћица из Овчар Бање, рођена у Мршељу код Пожеге, била је удата за Лазара Тешића из Глумча код Пожеге. Њен супруг Лазар био је борац Ужичког НОП одреда.

Када су се у децембру 1941. године партизанске јединице повлачиле за Санџак и Босну, и он је одступио. Миљана је била ухапшена, па је из затвора у Пожеги упућена у Бањички логор 6. априла 1942. Из логора је пуштена 8. новембра 1942. Живела је у Гугљу код родитеља свог супруга.

У септембру 1944. прикључила се јединицама НОВЈ. Била је борац – болничарка у Другој пролетерској бригади. Са овом јединицом учествовала је у борбама за ослобођење Београда, потом на Сремском фронту.

У пролеће 1945. разболела се. Лечена је у болници у Београду. После оздрављења упућена је у Чачак, где је радила у Војном подручју до септембра 1945, када је демобилисана.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 150 – 151;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 363, лог. број 5106.

ВРАЋЕНА КОРПА СА ХРАНОМ

СТАНОЈЛА ПЕТРОВИЋ живела је као домаћица у Парменцу.

У устаничкој 1941. њена два сина отишла су у партизане (Милисав и Радош), а један у четнике (Милојко).

По повратку Немаца у децембру 1941. године почела је хајка на припаднике партизанског покрета. Њен син Милисав

(1918), учитељ, члан КПЈ, био је борац Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га стрељали код ВТЗ у Чачку 22. децембра 1941.

Из затвора у Парменцу спроведен је у затвор Среског начелства, па му је, док је ту био неколико дана мајка Станојла носила храну Када су га пребацили у ВТЗ тада му је брат Милојко носио храну.

Сећајући се тих тужних догађаја његов брат Милојко је записао:

„Првог дана носим храну. Долазим у Арсенал. Већ има гомила народа пред вратима. Гледам коме се предаје храна. Стражара има, али разносачи то раде. Даднеш му у руку корпу и кажеш за кога је.

И, ја чујем на вратима како разносач зове по имену и Милисав се одазива.

Тако други дан, тако трећи...

Предао сам храну. Враћам се. Само што сам зашао за угао бараке, чујем глас: „Милојко“. Неко ме зове. Станем. Опет чујем зов... Угледам очи, нос и уста. Јесте Милисав. „Где је чича Матије?“ „Отишао у Београд, склонио се“. „А Радош?“ „Лежи кући болестан“. „Иди кући и немојте да мислите о мени ништа, као да ме није било“. „Што?“ „Осуђен сам на смрт“. „Откуд знаш?“ „Већ три дана налазим се у соби за стрељање...“

Дођем кући. Не причам ништа.

Сутрадан – опет корпа у рукама. Пристижем пред Арсенал. Чујем кукање. Веле: „Синоћ било стрељање“. Плачу жене, људи. Разносачи им враћају пуне корпе.

У повратку сам мислио како мајци да кажем завршну трагедију нашег Милисава. Нисам могао речи да изустим. Само сам спустио корпу на сто. Мајка је пришла, подигнула пешкир са корпе и закукала...“

Тако је мајка Станојла обавештена о смрти сина Милисава.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 149;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 384;
Векови Парменца, стр. 858.

СЕСТРЕ ЧВОРОВИЋ

Милоранка

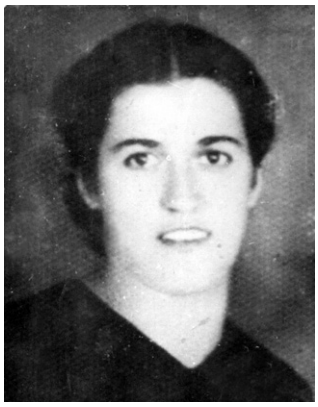

Станислава

Породица Обрада Чворовића из Придворце живела је у сиромаштву. Деца су васпитавана да се боре за равноправније односе међу људима. Васпитавана су на патриотизму и слободарству. Отуда није чудно што су се на позив за борбу против окупатора из ове породице одазвали кћерке Милоранка и Станислава и син Александар.

Александар је био прва жртва у овој породици. Стрељан је, као борац Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“ од Немаца на Крушику у Ваљеву 27. новембра 1941.

Као да су желеле да освете брата, борбу су наставиле сестре:

МИЛОРАНКА ЧВОРОВИЋ – МИЛИЋЕВИЋ (1915), студент права, као комуниста активно је учествовала у припремама устанка 1941. године. Организовала је у Чачку и руководила пунктом где су активисти доносили оружје, муницију, санитетски материјал и другу војну опрему, која је одашиљана борцима. Одржавала је курсеве прве помоћи.

После повратка окупатора и домаћих издајника, хапшена је, мучена и тучена. У Бањички логор отерана је 28. децембра 1941. и ту остала до 9. новембра 1942.

После пуштања из логора дошла је кући, у Придворицу. Упркос терору, повезала се са илегалцима и радила за НОП. Пошто је претила опасност да буде убијена, илегално је отишла у Београд, где је наставила илегални рад. Када су јединице НОВЈ и Црвене армије биле надомак Београда, изашла је из града, прикључила се НОВЈ и као борац учествовала у ослобођењу Београда.

Првих дана после ослобођења Чачка дошла је у град. У децембру 1944. године изабрана је за секретара Градског комитета

КПЈ за Чачак. Касније је радила у Окружном комитету КПЈ за Чачак (1946). После тога се удала и прешла да ради у НОО среза краљевачког, где је била шеф општег одсека. Ратни напори и тешки животни услови учинили су да је умрла у децембру 1947. године.

Партизански видари, стр. 272;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 294, лог. број 3706;
Мр пх Синиша Катанић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Роксанда – Роса Јововић – Јагодић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

СТАНИСЛАВА – ЦАЛА ЧВОРОВИЋ (1921), кројачица, међу првима се укључила у рад за НОП. Била је једна од најзапаженијих радница у партизанској кројачкој радионици у Чачку. Крајем новембра 1941. године прешла је са Чачанским одредом у Санџак. У јануару 1942. враћена је у Србију. Рањена је у фебруару 1942. у борби код Стрмова. Ухваћена је почетком марта у селу Сепцима, транспортована на Бањицу и стрељана 3. августа 1942. Начелник команде Српске државне страже обавестио је министра унутрашњих послова да су жандарми ухапсили пет комуниста, међу њима и Станиславу Чворовић.

Жене Србије у НОБ, стр. 429;
Партизански видари, стр. 271;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 446, лог. број 6746.

ТУГОВАЛА ЗА СИНОВИМА

РУСИЈА БИСЕНИЋ (1894) била је домаћица у Рајцу.

Помагала је партизански покрет у току рата, а њена три сина били су борци Липничке чете Трнавског батаљона. Двојица су подарили животе слободи, а трећи – носилац Партизанске споменице 1941.

Син Милован (1922), подофицир БЈВ, био је члан КПЈ, водник у Трнавском батаљону; ухватили га четници и предали Немцима, који су га стрељали у Крагујевцу 2. децембра 1942.

Син Драгољуб (1929) био је члан СКОЈ-а и борац Трнавског батаљона; претукли га четници, па је умро од последица у Рајцу 1947. године.

Трећи син, Милољуб, био је борац Трнавског батаљона. Ухватили су га четници и предали Немцима, који су га отерали у логор у Норвешку, али је преживео рат.

Русија је у току рата помагала партизанске борце у храни и одећи.

После ослобођења земље активно је радила на свим задацима који су од ње захтевани у изградњи и обнови земље. Добила је више јавних признања од друштвено – политичких и других масовних организација.

Умрла је 23. марта 1985.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 102 – 103;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 337.

У СМРТ СА САРАДНИЦИМА

ЉУБИЦА Љубоја АНИЧИЋА (1924), домаћица, рођена у Виљуши, живела је у Слатини. Била је члан КПЈ и сарадник НОП-а. Заклали су је четници са већом групом (осам) сарадника НОП-а у ноћи између 14. и 15. септембра 1943. Клање је извршила црна тројка Жарка Боришића, Драгослава Вучићевића – Црњака и Милоша Ћирковића.

Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 338;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/хронологија догађаја, стр. 285.

ХРАБРО СРЦЕ МАЈКЕ ХЕРОЈА

ЉУБИЦА ВУЧЕТИЋ била је учитељица, родом из Слатине.

Њена породица активно је учествовала у НОР-у од 1941. Она је срцем и душом помагала партизане, али је и тешко страдала од окупатора и домаћих издајника.

Њеног супруга Милију (1889), учитеља, симпатизера НОП-а, заклали су четници Жарка Боришића, Драгослава Вучићевића – Црњака и Милоша Ћирковића, са групом од осам сарадника НОП-а у ноћи између 14. и 15. септембра 1943. Са њим заклали су његову посвојкињу Љубицу Аничић.

Кћер Милица – Трепуша (1920), учитељица, члан Окружног комитета КПЈ за Чачак, истакнути организатор устанка 1941. у селима трнавског среза, погинула је у борби против четника у Прислоници 21. јануара 1944. Проглашена је за народног хероја Југославије 27. новембра 1953.

Љубичина кћерка Живка – Була, учитељица, провела је у Бањичком логору седам месеци.

Син Предраг – Драган до ослобођења земље тамновао је у логору у Смедеревској Паланци.

Све време рата мајка Љубица је живела највише усамљена. Туговала је за изгубљеним супругом и децом, али је нашла у себи снаге да продужи тамо где су њена деца кренула.

После ослобођења земље неуморно је радила на просвећивању и школовању деце. За свој неуморни рад додељена јој је Октобарска награда Чачка, коју су добијали само заслужни грађани.

Умрла је 17. јула 1973. у 84. години живота. Сахрањена је у породичну гробницу на гробљу у Слатини, где су пренети и посмртни остаци кћерке Милице и супруга Милије. Сахрана и пренос посмртних остатака њених најмилијих спроведени су уз присуство великог броја грађана.

Трепуша, стр. 10;
Чачански глас, 15. јул 1973;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 339;
Непокорена младост, стр. 279.

НАДАХНУТА СОЦИЈАЛИСТИЧКИМ ИДЕЈАМА

РУЖИЦА ПЕРУНИЧИЋ (1912), учитељица, била је родом из Слатине. Отац јој је погинуо у Првом светском рату. Њен стриц Драгутин још 1909. године био је посланички кандидат на социјалистичкој листи.

Ружица се као млада учитељица дружила са напредном омладином.

Њен брат Андрија већ је био у редовима КПЈ, па је ова породица код полиције била евидентирана као комунистичка.

Због тога је Ружица добила отказ из службе у селу Јежевици.

Устаничке 1941. године она и брат Андрија избегли су хапшење од Немаца 26. јуна. Она се првих дана устанка прикључила борцима Чачанског НОП одреда. У борбама на Краљеву лакше је рањена, па се повукла на лечење. По продирању Немаца на слободну територију покушала је преко Голије да се пребаци у Санџак, али у томе није успела.

Међутим, полиција је за њом и братом Андријом непрестано трагала. Она се све време рата скривала пребацујући се у Рашку, затим у Александровац, где је дочекала ослобођење 1944.

По ослобођењу Чачка распоређена је на рад у Срески народни одбор, на дужност секретара. Касније је радила као школски инспектор. Потом је добровољно отишла на службу у Босну.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 75 – 77.

ИСКЉУЧЕНА ИЗ ГИМНАЗИЈЕ

НАДЕЖДА – НАДА БАБОВИЋ – АЛИЧИЋ (1921), ученица VIII разреда гимназије, рођена у Трнави.

Од првих дана устанка 1941. године активно је радила за партизански покрет. Учествовала је у акцијама које је спроводила организација СКОЈ-а.

После повратка Немаца на слободну територију њу су, као сарадника партизана, искључили из школе, па је 11. јануара 1943. упућена у логор у Смедеревску Па-

ланку на „преваспитавање“. По повратку из логора наставила је активан рад за НОП. После ослобођења била је активиста у омладинској организацији.

Касније је завршила учитељску школу, па Вишу финансијску. Радила је у Геодетској управи у Београду.

Умрла је 16. децембра 2004.

Непокорена младост, стр. 278;
Свезнање о Трнави, стр. 18 – 19;
Чачанска гимназија 1837 – 1987, стр. 519.

ИЗ ИЛЕГАЛЕ У ПАРТИЗАНЕ

ОЛГА БАБОВИЋ рођена је 5. маја 1920. у Прељини од оца Радомира и мајке Станојке.

Пошто је као дете остала без родитеља, са сестром се преселила код тетке у Атеницу.

Удала се врло млада, у шеснаестој години, у многочлану породицу Драгомира и Цвете Бабовић (породична задруга са десет чланова).

У браку са Божидаром – Бојом родила је два сина и кћерку. Пошто је њена кућа била наклоњена социјалистичким идејама, због најстаријег девера, који је био први секретар ћелије КПЈ у Трнави, и два девера, који су били лимари, спријатељила се са Милицом Вучетић Трепушом, учитељицом, јер јој је кућа била близу школе. Почетком рата укључила се у активан политички рад.

После пада слободне територије једно време скривала је Раденка Мандића и Милицу Вучетић Трепушу. То је откривено, па су је четници страховито злостављали, истукли пред децом и мужем и запретили смрћу. Да би сачувала себе, мужа и децу, склонила се у Чачак, па у Краљево, да би, најзад, због претњи побегла са мужем и прикључила се партизанима на Копаонику.

По ослобођењу дошла је у Трнаву, а затим је, као колониста, отишла у Банатски Карловац и радила у пољопривреди.

Вратили су се у Трнаву – Чачак седамдесетих година и живели од њене борачке пензије. Бојо је умро 1989. Најмлађи син,

Радомир, погинуо је у саобраћајној несрећи, а она је умрла у Чачку 1993. Живи су јој син Велибор и кћерка Славица.

Жене Србије у НОБ, стр. 426;
Казивање Драгољуба Суботића аутору.

ПАРТИЗАНСКА МАЈКА

ЦВЕТА БАБОВИЋ рођена је 1881. у Трнави од оца Милана и мајка Станије Суботић. Удала се 1901. за Драгомира Бабовића у Трнави.

Родила је седам синова и две кћерке: Исидора (1902), Божидара – Боја (1904), Филипа (1906), Ленку – Лену (1908), Мињану (1910, умрла као дете), Павла (1912), Андрију (1914, умро као дете), Светозара (1921) и Младена (1924).

Исидор и Божидар остали су у селу као земљорадници. Павле и Светозар завршили су лимарски занат у Скопљу. Филип је био свештеник, Младен – учитељ.

Исидор је био секретар ћелије КПЈ у Трнави 1936, и командир Друге трнавске партизанске чете 1941; Божидар, са супругом Олгом, борац Прве шумадијске бригаде од 1943. године; Светозар – борац новоформираног Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“ (погинуо у Остри 5. марта 1943), а Младен, логораш Бањице и Маутхаузена (умро код куће 1948).

Кћи Ленка је била удата за Саву Алексића из Бањице, борца Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“ 1941. године (погинуо на Сремском фронту 1945).

Умрла је 1956. године скрхана болом за синовима Светозаром и Младеном, које је нацивела, и Павлом, који је био тежак нервни болесник.

Чачански крај у НОБ 1941-1944 палиборци и жртве, стр. 307 и 341;
Казивање Драгољуба – Драгана Суботића из Трнаве.

МАЈКА 10 ДЕЦЕ ВЕРАН САРАДНИК НОП-а

РАДМИЛА ЖИВКОВИЋ, домаћица из Трнаве, мајка десеторо деце, била је супруга Милорада – Кира Живковића, земорадника, одборника НОО 1941. у Трнави.

Због бројне породице, коју је требало издржавати, Милорад 1941. године није ступио у Чачански НОП одред, али је, са својом супругом, свесрдно помагао борце. Прикупљали су храну и друге потребе партизанима.

По повлачењу дела партизанских одреда за Санџак и Босну, обоје су били изложени терору четника због тога што су радили за партизане.

Милорад није могао сакрити своје симпатије према илегалцима који су на терену обнављали рад Партије и Одреда. У време највећег четничког терора злотвори су се сручили и на ову породицу.

У својој кући, пред очима деце, 18. фебруара 1943. убили су Милорада. Преживела је то супруга и мајка Радмила онако како је морала. Сахранила је супруга, коме се није смело доћи на погреб. Стрепела је који ће следећи корак учинити злотвори.

Најстарији син Радоје тек је имао 17 година. Друга деца су била млађа. Страховала је за њега. У том страху да буде ликвидиран живео је и Радоје. Да би избегао судбину оца, Радмили је саопштио да ће приступити обновљеном Чачанском партизанском одреду. Тако је и учинио.

Али, зла судбина нашла је поново мајку Радмилу: после само петнаест дана Радоје је погинуо као борац Чачанског НОП одреда у Остри у борби са четницима и недићевцима 5. марта 1943. Сахрањен је на гробљу поред свога оца, опет без присуства родбине и пријатеља.

Били су то црни дани за мајку Радмилу. Поред туге за супругом и сином, била је забринута за судбину остало деветоро деце. Преживела је то што се десило, али – како да спасе и прехрани своје деветоро деце, пошто им је она једина заштита. Помоћи ниоткуд. Пријатељи нису смели прићи њеној кући, а непријатељи нису хтели.

Дани су јој протицали у тузи и бризи. То јој је разарало душу.

По доласку слободе није знала да ли да се радује или и даље да стрепи, јер су јој две најстарије кћерке, Гроздана и Косана, настављајући пут оца и брата, отишле са јединицама НОВЈ.

Како је време чинило своје, сва њена деца су пошла својим путем и било их је у многим местима широм земље.

Живела је и даље мајка Радмила, радовала се када се сакупе, а туговала што међу њима нису Киро и Радоје.

Чачански крај у НОБ 1941-1944/пали борци и жртве, стр. 342;
Из опроштајног говора Драгољуба Суботића са покојницом.

ЧУВАЛА БОРЦЕ У СВОМ СКЛОНИШТУ

СОФИЈА ЖИВКОВИЋ, домаћица из Трнаве, почела је помагати НОП од првих дана устанка 1941. Прикупљала је прилоге за НОП у селу, не само вунену одећу и чарапе; често је то радила са више жена из Трнаве.

После повратка Немаца на слободну територију у децембру 1941. године, одржавала је сталну везу са Владом Јањићем, Раденком Мандићем, Радојем – Цигом Радојевићем... У њеној пољској кући код Мораве био је изграђен бункер, у коме су илегалци често боравили. Она им је слала храну, често одвајајући од уста своје деце. По њиховом налогу често је разносила политички материјал поверљивим људима и симпатизерима НОП-а. Њен супруг, Тихомир, био је наклоњен партизанском покрету, па су га четници често приводили у своје штабове и саслушавали. Једном приликом ударили су му 100 батина захтевајући да ода сараднике и илегалце које помаже.

Жене среза трнавског, стр. 108.

ОДЕЋУ БРАЋЕ ДАВАЛА ЈЕ БОРЦИМА

РАДОСАВА – РАДА КРСМАНОВИЋ (1922), домаћица из Трнаве, под утицајем брата Десимира, члана КПЈ, почела се дружити са напредном омладином, па је постала члан СКОЈ-а.

У устаничкој 1941. њена браћа, Десимир, Милован и Радован, били су припадници НОП-а.

Десимир (1918) је био борац Прве трнавске партизанске чете; погинуо је у борби против жандарма у Гучи 17. августа 1941.

Радосава је од припрема устанка прикупљала храну за борце.

После повлачења дела партизанских одреда за Санџак и Босну, није прекинула везу са партијским радницима који су остали на терену. У својој кући је често скривала Раденка Мандића, Гвоздена Трипковића, Влада Јањића, Мицу Трпушу... Њима је спремала храну, прала одећу. Често је своје одело и одело своје браће њима давала. Четници су је често посећивали, претили јој да ће бити ликвидирана ако продужи да сарађује са партизанским борцима. Говорили су јој да се њено име налази записано у њиховој „црној књизи“. И поред свих тих претњи, уцена и малтретирања, дочекала је слободу и била активна у изградњи и обнови земље делујући у СКОЈ-у и другим друштвено – политичким организацијама.

Жене среза тр̄навскоґ, рукопис у МИАЧ, стр. 110 – 111;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 п̄али борци и жр̄тве, стр. 342.

НЕУМОРНА

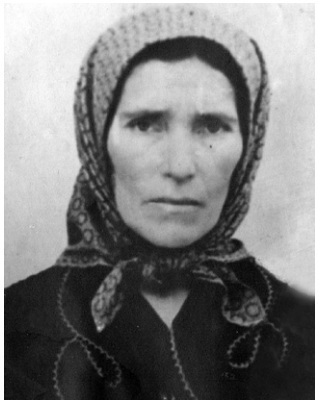

ИЛИНКА КРСМАНОВИЋ, домаћица из Трнаве, супруга Милошева, мајка троје деце, која је родила и двоје деце њеног супруга из првог брака, живела је у економски јаком домаћинству у Трнави.

Њен супруг Милош био је члан КПЈ од 1920. године, када је ова партија у Трнави освојила општинску власт на изборима. Он је био један од верних припадника те партије и у време када је био забрањен њен рад.

Задојен идеологијом КПЈ, од првих дана устанка 1941. године пружао је помоћ партизанском покрету. То је био разлог да га четници закољу у Трнави 14. децембра 1943.

Илинка је од првих дана устанка 1941. неуморно помагала партизански покрет. Ту активност нарожито је исказала после смрти супруга пружајући помоћ илегалцима, са којима је свесрдно сарађивала и била је једна од најактивнијих жена у селу. Крајем рата велику помоћ је пружала рањеним борцима посећујући их у Чачанској болници, односећи им храну и друге потрепштине. После рата дала је велики допринос у обнови земље као руководилац организације АФЖ-а у селу. Била је и члан Сељачке радне задруге у Трнави.

Жене среза трнавског, рукопис МИАЧ, стр. 112;
Чачански крај у НОБ 1941–1945, пали борци и жртве, стр. 342;
Казивање Драгана Суботића

ЧЕТНИЧКЕ ЗАСЕДЕ ОКО КУЋЕ

БУДИМКА ПАВЛОВИЋ била је домаћица у Трнави.

Њен супруг Сретен (1922), ковач, члан СКОЈ-а, био је један од најугледнијих омладинаца пре рата у околини. У устаничкој 1941. години међу првима је ступио у Чачански НОП одред. Био је борац Трнавског батаљона. За то време Будимка је, као и све партизанске жене, спремала храну, плела чарапе и друге одевне предмете.

После доласка Немаца на слободну територију и повлачења партизанских одреда за Босну, Сретен није прекидао везу са илегалцима. Међутим, половином 1942. четници су га ухапсили и предали Немцима, који су га интернирали у Немачку, у злогласни логор Маутхаузен, где је страдао у марту 1945.

И после хапшења и интернирања супруга, Будимка није прекидала везе са партијским радницима и борцима у илегали.

Саградила је бункер у својој штали, у коме су се једно време крили Мица Трепуша и Владе Јањић. Нешто касније су ту боравили Раденко Мандић и неки други илегалци. Четници су је убрајали у симпатизере НОП-а, па су често, ноћу, око њене куће постављали заседе очекујући да ће неко од партизана доћи. Будимка је на време приметила постављање тих заседа, па је о томе обавестила партизане. Ни она, ни они нису упадали у четничку клопку.

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 109;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 343.

ОСТАЛЕ СУ ПОСЛЕДИЦЕ

ЛЕПОСАВА СУБОТИЋ, домаћица из Трнаве, као припаник НОП-а, чинила је велике услуге партизанима у време дизања устанка 1941, а и касније одржавајући тесне везе са партијским радницима и борцима који су живели у илегали.

Њена кућа и после повратка Немаца на слободну територију, била је база, у којој су често боравили руководећи људи КПЈ и Чачанског партизанског одерда. Ту се крио и Раденко Мандић када се склањао од потера.

Због сарадње са партизанима, у септембру 1942. Лепосаву су ухапсили припадници Пољске страже и одвели у затвор у Чачак. Ту је остала око месец дана. Скоро свакодневно су је из затвора изводили на саслушања и тукли је да ода илегалце са којима сарађује. Са њом су у затвору били Исидор Бабовић и Радомир Крсмановић, оба Трнавци. После изласка из затвора није престала да пружа помоћ борцима. Због тога су четници у ноћи 12. фебруара упали у њену кућу. Претукли су је, па је дуго лежала у постељи.

Када је мало оздравила, сазнавши да четници припремају да је закољу, са супругом Грујом и кћерком Даницом из Трнаве је побегла у Чачак, где је једно време живела илегално код пријатеља. И у Чачку била је на сталној вези са илегалцима.

Од повреда од батина остале су јој последице, па је после ослобођења имала тешке операције.

После рата живела је у Чачку.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 6 – 7.

ВОЂЕНА ИДЕЈАМА СУПРУГА СРЕДОЈА

ДРИНКА СУБОТИЋ, домаћица из Трнаве, поштујући опредељења свога супруга Средоја, куражила је своју децу да наставе да се боре очевим стопама.

Почетком устанка 1941. године сва троје њене деце нашло се међу борцима НОП-а и учествовало у првим партизанским диверзијама (рушење комуникација). Касније – и на другим задацима које су пред њих постављали руководиоци НОП-а.

Због те њихове активности, по повратку Немаца под крај 1941. године сва троје ухапсили су четници, али су, уз помоћ неких утицајних људи, пуштени.

Дринкина кућа, по жељи бабе Милеве, постаје прихватилиште за партизанске борце који нису 1941. године одступили за Санџак. Посебно за илегалце, међу којима су били Мица Трепуша и Раденко Мандић (касније проглашени за народне хероје Југославије). Скривани су у бункеру, који је ова породица имала још из времена Првог светског рата.

Стоички је Дринка подносила претресе које су вршили четници сваке ноћи од два сата до следећег дана од децембра 1941. до марта 1942. године. Свакодневно шиканирање пратило је целу породицу. Четници су је два пута страховито истукли. Први пут када су крајем 1942. године дошли да ухапсе кћер Драгу, а она побегла кроз прозор. Други пут када су је, 1944. године, заједно са Специјалном полицијом, приморали да каже где се налази син Драгољуб – Драган, кога су дошли да ухапсе.

Кћи Драга, после другог хапшења, као члан Сресног комитета КПЈ, тамновала је у логору у Смедеревској Паланци. Син

Драгољуб – Драган, као секретар Среског комитета СКОЈ-а за срез трнавски, спроведен је у Бањицу, затим у злогласни Маутхаузен, где је остао до завршетка рата.

За све ово што је Дринка дала у рату одликована је Медаљом заслуге за народ. Умрла је у 81. години живота, 1977.

Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 634, лог. број 23465;
Непокорена младост, стр. 279;
Казивање Драгољуба Суботића аутору.

ОРГАНИЗАТОР МЛАДИХ

ДРАГА СУБОТИЋ РАДОСАВЉЕВИЋ (1921) рођена је у Трнави. Као ученица Учитељске школе укључила се у напредни омладински покрет, па је те идеје преносила својим вршњацима у родном селу.

Устаничке 1941. године, са братом Драгољубом – Драганом, организовала је омладину. Била је једна од најактивнијих омладинки у свом селу. Прикупљала је војну опрему, одећу и храну, али и учествовала у неким диверзантским акцијама (сечење телефонских бандера и уништавање комуникација).

После одласка партизанских јединица у Босну, хапшена је и саслушавана од четника. Наставила је илегални рад за НОП, па је у пролеће 1942. постала члан КПЈ. Године 1943. ухапшена је и спроведена у Завод за васпитање омладине у Смедеревску Паланку, где је остала до расформирања тог логора у септембру 1944. Тада се прикључила НОВЈ.

Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 436;
Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ;
Партизански видари, стр. 261 – 262;
Непокорена младост, стр. 279.

ИЛЕГАЛНИ АКТИВИСТА

МИЛИЦА – МИЦА Срећка ТОДОСИЈЕВИЋ (1924), ученица, рођена је у имућној сеоској породици у Трнави. Није била удата. Живела је у Атеници код ујака Ђура Ћирковића. Одатле је ишла у средњу школу. Била је члан СКОЈ-а од 1941. до 1943. Илегално је деловала као позадински радник у Атеници. Била је одана и поверљива. Половином 1943. године четници су је претукли. Запретила је опасност да изгуби живот. Због тога је отишла код другог ујака у Београд. Одатле је ступила у НОВЈ. Била је борац и болничар. Погинула је у борби за Брчко 6. априла 1945.

Непокорени, стр. 449;
Чачански крај у НОБ 1941-1944 пали борци и жртве, стр. 344.

*
* *

У Трнави је било још жена које су активно помагале партизански покрет: Олга Бабовић, Румена Милутиновић, Ђула Мандић, Лена Дробак...

Жене среза трнавског, рукопис у МИАЧ, стр. 114.

ЧАЧАНКЕ

ХЕРОЈ ДАРА

МИЛИЦА Филипа ПАВЛОВИЋ – ДАРА, професор, рођена 1915. у Чачку; секретар Окружног комитета КПЈ за Ваљево и организатор устанка у ваљевском крају; у јуну 1944. ухватили је четници; покушала да побегне; заклана као тежак рањеник у селу Лелићима код Ваљева 26. јуна 1944; за народног хероја Југославије проглашена 14. децембра 1949.

Основну школу и гимназију завршила је у родном месту. На Филозофском факултету у Београду дипломирала је 1939. године.

Већ као средњошколка определила се за напредни раднички покрет, а као студенткиња активно је учествовала у револуционарном раду и борби студената Београдског универзитета. Тада је и постала члан КПЈ. После завршених студија била је наставник Трговачке академије у Ваљеву. Истовремено је радила у партијским организацијама у Чачку, Лесковцу и Ваљеву. Као члан Окружног комитета КПЈ за Ваљево остала је у граду до септембра 1941. године, када је због насталих хапшења морала напустити Ваљево. Повукла се у околину града и тамо наставила активан партијски рад. Највише је радила у партијској техници и на организовању обавештајне службе. Захваљујући њеном раду, откривена је непријатељска организација на слободној територији и осујећене њене намере.

У ваљевском крају била је позната под илегалним именом Дара. Била је чувена по својој храбрости, упорности и хладнокрвном држању у тешким ситуацијама и по изванредној сналажљивости у илегалном раду (била је обучена као сељанка, носила је котарицу са марамицама). Прилике у којима је обављала своју одговорну партијску дужност биле су изванредно тешке. Требало је обновити од непријатеља разбијене партијске организације и припремити поново дизање народа на оружје. У периоду од 1942. до 1944. године заложила је све своје способности да се тај циљ постигне. Као секретар Окружног комитета КПЈ непрекидно је радила на јачању партијских организација и на поновном окупљању бораца Ваљевског партизанског одреда.

У лето 1944. године четници су је ухватили у Јошеви. Свирепо су је мучили. Држали су је везану неколико дана у кући у којој су они седели очекујући да ће изнудити неко признање. Једне ноћи она је, иако везана, покушала да побегне. Приметили су је и у бекству ранили у груди. Ујутро су је заклали у оближној шуми.

По завршетку рата кости народног хероја Милице Павловић Даре пренете су и сахрањене у Чачанском гробљу у присуству великог броја грађана.

Народни хероји Југославије, стр. 450 – 451;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 383;
Жене Србије у НОБ, срт. 410.

ЛОГОРАШИЦА АУШВИЦА

МИЛЕНИЈА АВРАМОВИЋ, службеник, рођена је 1924. у Чачку. После завршеног другог разреда гимназије запослила се у Окружном суду у Чачку, где је радила до почетка рата 1941.

Када је ослобођен Чачак, 1. октобра 1941. ступила је у Прву љубићку партизанску чету као борац и болничарка.

После повратка окупатора и домаћих издајника, заробљена је и мучена у чачанском затвору. Али, она је после изласка из затвора наставила да илегално ради, због чега је поново више пута хапшена и затварана. У августу 1943. ухапшена је и спроведена у Краљево, а одавде 26. августа 1943. у логор на Бањицу, где је остала до 23. јуна 1944. Затим је са још 113 жена интернирана у немачки логор у Аушвиц, где је страховито мучена. Остала је у логору до 1. априла 1945. По повратку у земљу активно је учествовала у раду омладине у обнови и изградњи земље. Радила је у Техничком ремонтном заводу у Чачку до одласка у пензију.

Партизански видари, стр. 193;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 254, лог. бр. 16139.

ПРОТИВНИЦА БРАТОУБИЛАЧКЕ БОРБЕ

АНИЦА АЛЕКСИЋ, попадија, преживела је многе ратне догађаје у Првом и Другом светском рату. Да би била примљена за болничарку у време Првог светског рата, морала је да заврши „Самарићански течај“, па је, као болничарка, радила на пружању помоћи и неговању рањеника у многим болницама.

Као угледна жена, дочекала је Други светски рат, у коме је изгубила сина јединца. Своју горку судбину везала је за политичка опредељења покојног сина, који је много млад прихватио социјалистичке идеје и био привржен напредној омладини. Следећи идеје свог сина, она се првих дана устанка ставила на располагање партизанском покрету. Била је првих дана устанка члан одбора за помоћ партизанима.

Када је дошло до сукоба између партизана и четника почетком новембра 1941. године, нештедимице се борила да се међусобне борбе обуставе. Знала је да је рат увек стравичан и свиреп. Против таквог безумља устале су жене Чачка. На челу поворке, која се кретала улицама града, доминирао је транспарент: „Ми жене, сестре и мајке тражимо обуставу братоубилачке борбе“. У тој поворци кретала се Аница Алексић.

Пре поласка поворке у правцу касарне, обратила се женама и осталим грађанима. Њена топла реч, њен апел мајкама и женама да помогну праведој борби партизана умела је да нађе пут до многих срца. Била је изабрана да преговара са четничким руководством о обустави братоубилачке борбе. После завршених преговора била је разочарана због речи мржње које су испољили четнички преговарачи. Схватила је да је заслепљеност пустила дубоке корене. Сукоб и страшно крвопролиће били су неминовни. Била је одређена у делегацију жена која је требало да иде на Равну Гору да би се преговарало са Дражом Михаиловићем о прекиду братоубилачке борбе, али је развој ратних догађаја спречио тај одлазак. Све време постојања слободне територије она је активно помагала осталим актвностима овог покрета. Радила је у шивари, где је шивено рубље за партизане, али су и прикупљани оде-

ћа и обућа, плетн су чарапе и џемпери. Због те активности у корист НОП-а, после повлачења партизанских одреда за Санџак и Босну, више пута је хапшена.

После завршетка рата, иако у поодмаклим годинама, неуморно је радила у организацијама АФЖ-а. Често је истицала да она то ради све у име свога сина, који није имао среће да се са својим друговима укључи у ову часну борбу.

Чачански ґлас, 7. март 1967;
Жене Србије у НОБ, стр. 441.

„ПУЦАЈТЕ, ФАШИСТИЧКЕ ЗВЕРИ...“

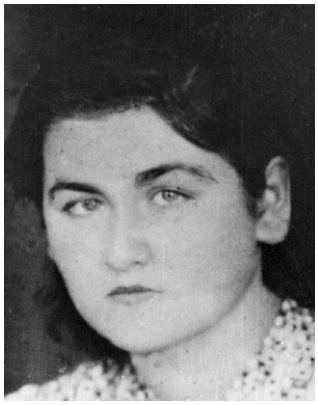

НАДЕЖДА – НАДА АЛЕКСИЋ, ученица гимназије, рођена је 1924. године у Прибоју на Лиму, живела је у Никшићу, затим у Чачку. Члан СКОЈ-а, борац – болничар у Петој љубићкој чети Љубићког батаљона. Приликом повлачења дела Чачанског одреда за Санџак и Босну у новембру 1941. године нашла се у редовима те партизанске јединице. У ноћи између 21. и 22. децембра 1941. партизани су напали на Сјеницу. Веровали су у сигуран успех пошто до тада у Сјеници није било окупаторских јединица, већ је постојала само муслиманска фашистичка милиција. У том нападу њена Љубићка чета претрпела је велике губитке: више од двадесет погинулих и рањених бораца. Командир чете Рајко Танасковић, констатујући да је варош немогуће заузети, наредио је повлачење. Болничарка Нада Алексић није прихватила то наређење. Није хтела да остави своје рањенике. Послала је поруку:

„Болничарка не сме да остави рањеника без помоћи и неге. Нека заробе и мене ако заробе моје рањенике. Ја морам бити увек са њима. Шта буде са њима, нека буде и са мном“. Била је то њена последња. У затвору су је непријатељи мучили и тукли, али од ње нису могли ништа сазнати, већ су чули само речи пркоса и одлучности према ослободилачкој борби.

Када су је италијански војници у Пријепољу извели на стрељање у фебруару 1942. године, она је стргла мараму са очију и довикнула: „Пуцајте, фашистичке звери! Црногорка – скојевка не боји се да умре гледајући!“

Тако је херојском смрћу живот изгубила осамнаестогодишња скојевка Нада Алексић.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 361;
Чачански глас, 1. новембар 1972;
Зора Богићевић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Љубица Калуђеровић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

ВОЛЕЛА ЈЕ СЛОБОДУ

РОСАНДА – РОСА Радомира АЛЕКСИЋА, кројач, рођена 1920. године у Сјеници, живела је у Чачку. Била је члан СКОЈ-а, позадински радник НОП-а. Радила је у кројачкој партизанској радионици. Покушала је да се са партизанским јединицама повуче за Санџак и Босну. Али, ухватили су је четници у Дучаловићима и стрељали 5. децембра 1941.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 361.

МАЈКА ТВРДОГ СРЦА

ЈОВАНКА АЗАЊАЦ, радница из Чачка, још пре рата је била повезана са напредним женама у граду и у том духу васпитала је своју децу.

Њени синови, Радослав – Раде и Душан, међу првима су ступили у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“ 1941. године. Њена кућа и пре тога била је место окупљања чланова КПЈ и СКОЈ-а.

По повратку окупатора, четници су јој стрељали сина Рада, а Душана предали Немцима, који су га депортовали у логор у Норвешку. Она је остала са две малолетне кћерке. Међутим, није престала да и да-

ље у тешким условима окупације, одржава везу са активистима КПЈ.

Тужна су њена казивања о растанку са сином Радом пред његово стрељање од стране четника.

„12. децембра 1941. године предвече сазнала сам да је мој старији син, Раде, који је био комуниста, ухваћен и затворен у Основној школи у Трнави. Ја сам отишла тамо да га посетим. Чим сам стигла, тражила сам да видим сина. Четници су дозволили састанак са њим и упутили ме са четником, који ме је одвео код сина... У пролазу кроз ходник чула сам песму „Кањушу“, коју су певали затвореници. Када су отворили врата једне собице, било је језиво видети испребијане другове, међу којима је била и Вера Петковић. Поздравила сам их са „Здраво, децо моја“. Затим сам одмах спазила сина Рада, чије је лице модро од удараца, а коса замршена и неуредна. У том моменту другарица Вера стављала му је парче јабуке у уста, јер је био окован. Четник који ме је довео ослободио му је руке од ланаца и наредио да седне поред мене. Седајући поред мене, Раде ме је упитао како су му сестре, девојка и тетка Викторија говорећи ми: „Мајко, буди храбра и поносна! И када буде мене нестало, другови који преживе замениће ме“. Миловала сам његове сломљене руке на свом крилу и доводила у ред његову замршену косу љубећи његово модро лице, говорећи му: „Хоћу, сине, трудићу се да будем храбра...“

Сутрадан стрељали су ми сина Рада. Одобрили су ми пренос његовог тела. Када сам отишла у Трнаву да преузмем његово мртво тело, сазнала сам да су ми ухватили млађег сина, Душана, и да је затворен у истој соби. Отишла сам и замолила четничког команданта да дозволи да се мој син Душан опрости са мртвим братом. Командант је одобрио. Душан је дошао бос и повређен (имао је рану, коју је раније задобио у борби). Растанак браће био је тужан. Душан је љубио Радове стегнуте хладне руке. Четници су Дулета вратили поново у затвор. Радово тело сам отерала на Чачанско гробље. Када смо стигли на гробље, моја мајка ме је храбрила говорећи: „Стегни срце пуно туге и да сузе не пустиш, јер су свуда око нас четници. И да не виде сузе...“ Пре стрељања Рада су много мучили. Тражили су од њега да каже где су партизани из његовог батаљона сакрили оружје. Он им је пркосно одговорио да зна, али да никада неће рећи. Јер, шта би рекли борци какав им је то комесар који их издаје. На саслушању пљунуо

је четничког команданта Мојсиловића у лице назвавши га издајником.“

Другог сина, Душана, четници су предали Немцима, који су га спровели у Бањички логор, затим у Норвешку, где је у поларној земљи провео све време до окончања рата. Душан је постао пуковник ЈНА и један од афирмисаних писаца, који је дела посветио страдањима људи у Другом светском рату. Јованка је после рата живела у Београду код сина Душана. Умрла је 15. новембра, а 17. новембра 1983. сахрањена је у породичној гробници. Више Радових и Душанових другова опростило се од омиљене мајке. Запажен је опроштајни говор, који је одржао у име колектива, ученика и наставника Основне школе „Филип Филиповић“ пионир Драшко Вранеш. Пионирски одред у његовој школи носио је име њеног сина Рада. Вранеш је, поред осталог, рекао: „Опраштам се с тобом, мајко, уз речи захвалности што си поклонила земљи сина јунака, што си живела достојанствено, знајући да ће његов гроб светлити генерацијама, које су дошле и које долазе.

Црвеним словима крви исписане су странице наше историје, која је одувек била у знаку борбе за очување сопствене слободе и мира за све људе света.

Данас, овде, поносно стојимо и поклањамо се твојим сенима, уз обећање да ћемо и даље достојно носити име твога сина, који је са стотину хиљада других бораца узидао себе у темеље наше слободе и наше независности.

Слава теби и хвала ти, јуначка мајко!“

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 56;
Партизански видари, стр. 194;
Чачански гласа, 22. новембар 1983.

СТРЕЉАНА ШТО ЈЕ ЈЕВРЕЈКА

ФИНА АЛБАХАРИ, професор, рођена 1919. у Београду, у Чачак је дошла 1940. године из Сарајева. Полиција ју је већ тада уходила.

У данима устанка 1941. била је једна од најактивнијих жена у Чачку.

Ухапшена је од стране Немаца и стрељана код ВТЗ у Чачку 5. јануара 1942. Оставила је иза себе шестогодишњег сина Мелвија (у току рата очувала га Станислава Бојовић у Доњој Трепчи, који је пре него што му је мајка стрељана, сваки дан обилазио око жица затвора са јабуком у руци, очекујући да би јој предао дар).

Њен супруг, Јаков Албахари, члан КПЈ, био је борац Љубићког батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“, касније борац Ужичког батаљона Друге пролетерске бригаде. Погинуо је на планини Мањачи у Босанској крајини 9. септембра 1942. Њихов син Мелвиј однегован је у породици Станиславе Бојовић у Доњој Трепчи, па га је после рата преузела његова бака, која је рат преживела у Сарајеву.

Жене Србије у НОБ, стр. 440;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 361.

МАЈКА И КЋЕРКА

ТЕРЕЗИЈА АЛМОЗЛИНО, домаћица, рођена 1894. године у Београду, са мужем Нисимом, синовима Јосифом и Елијасом и кћерком Реом – Рот 1941. године избегла је из Београда и дошла у Чачак.

Сви су постали борци Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Терезија је била болничарка. Доживела је праву ратну трагедију – њен син Елијас погинуо је у првом сукобу који су партизани имали са Немцима 3. августа 1941. у селу Бањици, код манастира Стјеника. Нешто касније, 21. новембра 1941. супруга Нисима ухватили су четници у Овчар Бањи и убили. Она се, са кћерком Реом и сином Јосифом, повукла са делом Чачанског НОП одреда у Босну. Потом је била болничарка у Другој пролетерској бригади. У борби на Сутјесци заробили су је Немци са групом рањеника и убили у јуну 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 362;
Чачански глас, 7. јул 1975.

РЕА – ВЕРА АЛМОЗЛИНО – РОТ, апотекар, рођена је 1919. године у Београду. У августу 1941. године, са оцем, мајком и двојицом браће, ступила је у Чачански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“. Радила је као болничарка у партизанској болници у Чачку. Одавде је, после заузимања слободне територије од Немаца у децембру 1941. године, са делом партизанских јединица кренула за Санџак и Босну. Била је болничарка у Другој пролетерској бригади. Ту је доживела погибију брата Јосифа у борби са Немцима на Купресу, кога је она лично сахранила. Погинуо је 3. августа 1942. Дакле, у исти дан када јој је пре годину дана погинуо брат Елијас. Затим се налазила на дужности апотекара Треће дивизије, па у Десетој херцеговачкој бригади, у којој је остала до новембра 1944. У децембру 1944. постала је апотекар КНОЈ-а.

После завршеног фармацеутског факултета радила је у Војно – медицинској академији у Београду до пензионисања 1965.

Удала се за Николу Рота, редовног професора Филозофског факултета у Бегграду.

Партизански видари, стр. 195;
Чачански глас, 7. јул 1975.

ЛОГОРАШИЦА

МИЛКА БАБОВИЋ – КАРАХАСАН (1925), ученица учитељске школе, као члан СКОЈ-а, од првих дана устанка почела је активно помагати партизански покрет. Због те активности искључена је из школе и упућена у логор у Смедеревској Паланци.

После рата завршила је учитељску школу. Радила је једно време у Приштини, после се преселила у Београд, где је службовала као учитељица.

Непокорена младост, стр. 278;
Казивања Пантелије Васовића, који је са њом био заточеник овог логора.

ПОРУКЕ ХРАБРЕ МАЈКЕ

ДУШАНКА БОГИЋЕВИЋ, крojачица, рођена је 1907. у Новој Вароши у сиромашној вишечланој породици, из које је више њене браће и сестара припадало револуционарном покрету. И њен супруг, Боривоје Богићевић, секретар Чачанске гимназије, био је познати револуционар и комуниста. Њега је, због тих идеолошких опредељења, режим преместио из Чачка у Књажевац, па га тако одвојио од супруге и двоје мале деце. Живећи и одрастајући у породици Борисављевић у Новој Вароши и касније са супругом Боривојем, Душанка није могла да буде идејно ништа друго него њена најближа родбина и супруг.

У устаничкој 1941. години била је теренски радник. Стизала је свуда и пружала несебичну помоћ борцима прикупљајући храну, одећу, обућу и санитетски материјал.

Њена пуна активност почиње да долази до изражаја 1942. године када је постала члан КПЈ и блиска сарадница партијских активиста. У њеној кући била је смештена техника Окружног комитета КПЈ, у којој су, у строгој илегалности, штампани пропагандни материјал и вести, које је емитовала радио станица „Слободна Југославија“. Она је, поред ових задатака, обављала курирске послове између Окружног комитета КПЈ за Чачак и Покрајинског комитета КПЈ за Србију у Београду. Наравно, одржавала је и везе са активистима КПЈ.

Ово није остало незапажено код полиције. Због тога је често привођена, притварана и саслушавана. Најзад је приморана да се сваког дана јавља полицијској управи у Чачку. И у тој ситуацији једно време знала је да надмудри полицију тако што се пријављивала у раним јутарњим часовима, онда одлазила на извршавање курирских задатака, а у касно вече или ноћу враћала се својој кући. Али, пошто је била под сталном присмотром, та игра са полицијом није могла дуго да траје. Једне вечери када се враћала из Београда, у марту 1943. године, полиција ју је сачекала код њене куће. Код ње су нашли много оптужујућег материјала. Ухапшена је и више од месец дана држана у полицијској

управи у Чачку, где је изложена тешким мучењима, физичким и психичким. Измрцварену и испребијану предали су је Специјалној полицији у Београду. Готово истовремено су у Специјалну полицију из Књажевца у Београд довели и њеног супруга Боривоја. Некако су се случајно видели; уочила је – био је испребијан, тако да је закључила да не може дуго да живи. Боривоје је одведен на Бањицу, где је стрељан 19. априла 1943. Из Специјалне полиције и Душанку су пребацили на Бањицу, где је смештена у прву групу затвореника, што је значило да ће ускоро бити стрељана. То се догодило 7. јуна 1943. Пре одвођења на стрељање обратила се својим другарицама са молбом да поведу рачуна о двоје њене малолетне деце и да их васпитавају у духу идеја за које је она дала живот. Пркосно и уздигнуте главе је отишла на погубљење.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 5 – 7;
Жене Србије у НОБ, стр. 433;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 135, лог. број 3924:
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 363.

СЕСТРЕ БОГИЋЕВИЋ

ЗОРА БОГИЋЕВИЋ – НИКЕЗИЋ, ученица Женске стручне школе, рођена је 1924. у Чачку у сиромашној радничкој породици. На њу је утицала сестра Нада, тако да је врло млада пришла радничком покрету. Учествовала је у бројним акцијама политичког карактера, које су организовали КПЈ и Синдикат.

Устаничке 1941. године, као скојевка, прикупљала је прилоге и санитетски материјал за Одред.

Када је ослобођен Чачак, 1. октобра 1941, ступила је, као болничарка, у Пету љубићку партизанску чету.

Крајем новембра 1941. године повукла се са својом четом у Санџак, а када је формирана Друга пролетерска бригада, она је болничарка у Првој љубићкој чети. У току рата шест пута је ра-

њавана. Тешко је била рањена 1. маја 1944. кроз плућа код Ваљева. Ношена је до Берана, а одатле пребачена у Бари у Италији, где је оперисана.

У новембру 1944. године дошла је у Београд, па у децембру у ослобођени Чачак, где је била комесар у војној болници. После тога поново одлази у Другу пролетерску бригаду, у којој је остала до децембра 1945. године када је демобилисана.

Учила је учитељску школу, а затим завршила Академију за примењену уметност. Радила је као директор Центра за савремено одевање у Београду, где је живела после Другог светског рата и удала се за Марка Никезића, познатог југословенског дипломату.

Партизански видари, стр. 200;
Жене Србије у НОБ, стр. 426.

ОЛГА БОГИЋЕВИЋ – КОСТИЋ, радница, рођена је 1922. у Чачку. До почетка рата 1941. године радила је у Војнотехничком заводу, где се упознала са напредним радницима и интелектуалцима, који су на њу политички утицали. Она је и сама учествовала у бројним акцијама, које су организовали КПЈ и Синдикат.

Устаничке 1941. учествовала је у прикупљању хране, одела и санитетског материјала за потребе бораца. Првих дана у слободном Чачку 1941. радила је у болници, а затим ступила, као болничарка, у Пету љубићку чету. Једно време је радила као болничарка у болници у Горњој Горевници, а после напада четника на ту болницу дошла је у Чачак. Одатле је отишла у Ужице и ступила као болничарка у Другу чачанску чету.

У Другој пролетерској бригади била је болничарка у Другој таковској чети. Учествовала је у борбама као борац и болничарка.

По ослобођењу Чачка 3. децембра 1944. по задатку дошла је у родни град, али је 9. јануара 1945. постављена за комесара болнице у Гучи, где је остала до априла 1945. Тада је дошла у Чачак за комесара цивилне болнице. Једно време је прекинула рад због

болести, а потом је била службеник у Окружном одбору у Чачку. Била је управник Дома ученика у привреди до 1947. године, када прелази у Београд, где је радила у СУП-у Србије и града Београда, одакле је отишла у пензију.

Партизански видари, стр. 200;
Жене Србије у НОБ, стр. 427.

СЕСТРЕ БРОЋИЋ

НАДА БРОЋИЋ – МАРКОВИЋ, ученица учитељске школе, после рата учитељица, рођена је 1924. у Чачку. Живи у Чачку.

ВЕРА БРОЋИЋ – ЗАРИЋ, ученица учитељске школе, после рата учитељица, рођена је 1926. Живи у Чачку.

РУЖИЦА БРОЋИЋ – ВРАНИЋ, ученица гимназије, после рата службеник, рођена је 1929. Живи у Чачку.

Сестре Броћић су када су 1944. године отпочеле борбе у околини Чачка избегле из града са мајком Радојком у село Срезојевце. Чим је ослобођен Горњи Милановац, ушле су у овај град и приступиле НОВЈ, где су распоређене за болничарке у Милановачкој болници. Лечиле су и неговале рањене борце НОВЈ и Црвене армије. Ту су остале све до ослобођења Чачка. Тада су се вратиле у Чачак, где су биле активне у омладинској организацији. Вера је касније учествовала на изградњи пруга Шамац – Сарајево и Брчко – Бановићи.

Из евиденције организације СУБНОР-а;
Казивање Наде Марковић.

ИСКЉУЧЕНА ИЗ ШКОЛЕ

МИЛОСТИНА БОГИЋЕВИЋ, ученица гимназије у Чачку, на седници Наставничког већа искључена је из школе због учешћа у НОП-у, без права полагања испита ни у једној просветној установи. Наставничко веће је, на њену молбу, накнадно одобрило да може приватно полагати испите. Она је касније, у јануару 1943. године, ухапшена и упућена у логор у Смедеревску Паланку, где је остала годину дана (до јануара 1944).

Чачанска гимназија 1837 – 1987, стр. 518;
Жене Србије у НОБ, стр. 446.

ЈУНАЧКА СУПРУГА И МАЈКА

РАЗУМЕНКА ВАСОВИЋ, домаћица из Чачка, била је мајка седморо деце. Њен супруг, Милош, био је возовођа и учесник у радничком покрету. Њихова кућа је била база за окупљање чланова КПЈ и СКОЈ-а. У њој су често одржавани састанци партијских и скојевских активиста. Отуда су и њихова деца од ране младости прихватили идеје КПЈ и врло рано почели се борити за њихово остварење.

Устаничке 1941. године Милош, члан КПЈ, са пушком у руци приступио је Чачанском партизанском одреду „Др Драгиша Мишовић“. То чине и син Богић, ученик гимназије, члан КПЈ, и млађи Пантелија, ученик, док је кћи Олга, радница Фабрике хартије била на челу организације СКОЈ-а у тој фабрици. Остали чланови породице, и мајка Разуменка, пружали су помоћ борцима.

По повратку Немаца на слободну територију настају тешки дани за мајку Разуменку и целу породицу.

Супруга Милоша хапси полиција, спроводи у Специјалну полицију у Боеграду, затим на Бањицу, па на Сајмиште, где је стрељан у фебруару 1943.

Син Богић се повукао у илегалност, затим је ступио у редове обновљеног Чачанског партизанског одреда. Погинуо је у бор-

би са четницима у Ручићима код Горњег Милановца 16. октобра 1943.

Кћи Олга је ухапшена и спроведена у логор на Бањицу, где је од иследника претрпела тешке муке. У логору је остала до његовог расформирања. У октобру 1944. прикључила се НОВЈ.

Млађи син Пантелија ухапшен је, спроведен у Специјалну полицију у Београду, па у логор у Смедеревској Паланци, одакле је у септембру 1944. побегао и прикључио се Космајском НОП одреду; касније је прикључен јединицама НОВЈ, са којима је прешао ратни пут до коначног ослобођења земље.

У ратном времену Разуменка је у болу за изгубљеним супругом и сином била у сталној стрепњи за двоје деце која су била у логору, али и за осталу децу која су била код куће. Стално је шиканирана. Живела је са децом у немаштини и беди.

По ослобођењу земље Разуменка је помагала својој деци и упућивала их да прихватају све задатке у обнови и изградњи земље. Као мајка и супруга своју тугу за изгубљеним сином и супругом носила је до краја живота. Умрла је у Чачку 5. јула 1976. у 79. години живота, и сахрањена на Чачанском гробљу.

Чачански глас, 11. јул 1976;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 364;
Непокорена младост, стр. 279.

ЛОГОРАШИЦА

ОЛГА ВАСОВИЋ – МИЛОШЕВИЋ, рођена 1926. године у Чачку, била је радница у Фабрици хартије. Рођена је у породици која је пре рата припадала напредном радничком покрету, а у устаничкој 1941. години на страни НОР-а. Олгин отац Милош, члан КПЈ, стрељан је у Бањичком логору у фебруару 1943. Брат Богић, члан КПЈ, погинуо је у борби са четницима у Ручићима код Горњег Миланвца, 16. октобра 1943. Брат Пантелија био је заточеник логора у Смедеревској Паланци, а касније учесник борби за ослобођење Београда, на Сремском фронту и на другим бојиштима.

Олга је у устаничким данима 1941. године радила на задацима на којима је била ангажована омладина. После повратка Немаца на слободну територију, 1942. године постала је члан СКОЈ-а, затим у јулу 1942. члан Месног комитета СКОЈ-а, а у фебруару 1943. члан Окружног комитета СКОЈ-а за Чачак. Тада постаје и члан КПЈ. Она је заједно са Станиславом Терзић и Добрилом Клисарић чинила уже руководство ове организације.

Олгина активност у тим тешким данима окупације није остала незапажена полицији. Због тога је више пута хапшена и привођена у полицију на саслушања. Ухапшена је у фебруару 1943. године и спроведена у Бањички логор, где је остала до његовог расформирања. По изласку из логора прикључила се јединицама НОВЈ и учествовала у борбама за ослобођење Београда, на Сремском фронту и даље све до ослобођења земље. За учешће у рату добила је више одликовања. Из ЈНА је демобилисана 1946. године у чину поручника.

После рата удала се за Вучка Милошевића, учесника НОР-а и заточеника Маутхаузена. Живела је у Чачку, где је активно учествовала у обнови и изградњи земље и у раду свих друштвено – политичких организација. Умрла је 2004. године.

Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 6, лог. број 12692;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ;
Жене Србије у НОБ, стр. 448.

ЛОГОРАШИЦА У АУШВИЦУ

ЈУСТИНА – ЈУЦА ВИВОТ – ВАСИЉЕВИЋ, трговачки радник, уочи рата 1941. године била је радница у ткачкој радионици у Ужицу.

Као млада скојевка свој испит је положила када је у нашој земљи плануо устанак 1941. године. Међу првима је ступила у Ужички партизански одред. Пошто је завршила болничарски курс, распоређена је у Моравичку партизанску чету Ужичког НОП одреда

После прве непријатељске офанзиве са Моравичком четом повукла се и Јустина. У борби на Сјеници у децембру 1941. године била је борац и болничарка; рањена је и заробљена, па је, са још неколико заробљеника, смештена у Сјеничку болницу. Одатле је после извесног времена успела да побегне, али је ухваћена и одведена у Нову Варош, где је подвргнута страшној тортури. Колико је добила удараца, није ни сама знала. Тако испребијану послали су је у болницу. Када се мало опоравила и пуштена из болнице, успела је да добије лажна документа и под другим именом стигла је у Чачак у пролеће 1942. године.

Овде се повезала да Душанком Богићевић, која је радила у партијској техници ОК КПЈ. Од ње је примала партијски материјал који је разносила симпатизерима НОП-а. Али, полиција је расписала потерницу за њом, па је морала да бежи у Београд, где је наставила активност помоћу везе коју је однела из Чачка. Ипак, пронађена је и спроведена у Специјалну полицију, одатле у логор на Бањицу. Саслушавали су је и тукли, тражили признања о раду и партијским везама. Одлично се држала пред полицијом и није никога одала.

Двадесет трећег јуна 1943. отерана је са Бањице, па затим у групи са 113 жена у злогласни концентрациони логор Аушвиц. Ту је добила логорашки број, истетовиран на руци, који је цео живот подсећао на те логорашке дане. Ни у логору није клонула духом, па и онда када је била живи леш са свега 30 килограма. Поред Аушвица, била је и у логорима Берген – Белзен и Равенобрик. У Аушвицу је била члан антифашистичког комитета.

Када је рат завршен, Јуца Вивот долази у Чачак, у град који је подједнако волела као и Ужице. Овде је почела свој нови живот и борбу за оживотворење идеја за које је ратовала. Цењена од стране грађана бирана је за одборника скупштина општине и среза.

Логор Бањица – логораши, књига ИИ, стр. 201, лог. број 15174;
Чачански глас, јул 1966.

„ХОЋУ ДА БУДЕМ ПУШКОМИТРАЉЕЗАЦ...“

МИЛЕНА ВИЛОТИЈЕВИЋ-ЛАЗОВИЋ, прошла је са Првом пролетерском бригадом пут од родне Бајине Баште до Трста. Прича о овој храброј девојци почела је 1. септембра 1944. Четири месеца раније четници су јој заклали оца, а њу и брата близанца осудили такође на смртну казну. Није се двоумила: пошла је са Првом пролетерском. Њени ратни другови сећају се вижљасте гимназијалке из Бајине Баште по одважности и храбрости. Одмах је рекла да неће у болничарке и да жели да буде борац – пушкомитраљезац. Упамтили су је саборци као врло храбру, равнала се са најхрабријим мушкарцима.

Младој пролетерки указало се одмах поверење: 15. октобра примљена је у СКОЈ, а 24. децембра у КПЈ. Крај рата дочекала је у Митраљеској чети Првог батаљона Прве пролетерске дивизије и добијеном Медаљом за храброст. О свом ратном путу Милена је сведочила:

„Први пут сам видела Београд када сам дошла да га са друговима ослободим... Мој батаљон прилазио је Београду од Авале, заједно са борцима Црвене армије. Снажним нападом потисли смо Немце са Бањице, па смо тада освајали улицу по улицу, где нас је дочекао народ, грлили су нас људи, а жене су плакале. Последње борбе водили смо на Калемегдану. Онда је дошао Сремски фронт, равница као море, ровови, борба за сваку стопу, зима, јуриш за јуришем...“

Били су последњи дани рата. На тлу Југославије немачка солдатеска је коначно 15. маја 1945. године, морала да положи оружје и капитулира пред Титовом Армијом.

Три дана пре коначног ослобођења наше земље 12. маја 1945. године, Милена Вилотијевић је написала на положају своје последње ратно писмо и упутила га родбини у Бајину Башту:

„12. 5. 1945. године

Положај

Драги Слобо и Драгане,

Баш два дана пред почетак наше офанзиве добила сам ваше писмо. Нисам хтела да вам онда одговорим, јер сам била свесна

да предстоје тешке и крваве борбе, а шта знам шта ће се десити са мном и зашто онда писати. Али данас, мада смо већ ослободили читав Срем, Славонију, Хрватску, па чак и дивни Загреб, ја вам пишем јер се осећам горда и поносна што сам учествовала у последњим, али најтежим борбама за уништење фашизма. За месец дана наше офанзиве прешли смо око 500 км све пешке, под најтежим борбама. Ти знаш како наш народ каже: „рањена звер се најжешће бори за спас свога живота“. Тако исто и Немци и усташе и четници борили су се, јер су веровали да ће успети да нам се одупру. Нису успели јер се против њих бори народ, управо Титови војници се боре против њих, а за свој народ...

Већ два дана пред почетак офанзиве зуцкало се кроз саобраћајнице и бункере да ће почети једна општа офанзива, великих размера. Борци и руководиоци су нестрпљиви јер већ месец дана како су без смене на положају код Шаренграда. Управо каконо се каже „живи закопани у земљу“. Саобраћајнице су дубоке два метра а толико уске да човек једва може да прође, онда бункери ископани у земљи и такође покривени земљом. Улаз у бункере је био кроз саобраћајнице. У бункеру смо и ватру ложили, спавали на слами. Свуда по саобраћајницама биле су ископане пушкарнице за стрелце, управо пушкаре, онда за пушкомитраљезе и за тешке митраљезе, тенковске пушке и друга оружја. Такође по бункерима смо исписали пароле, кукурузом или чаурама, украсили зеленилом. У тим бункерима одржавали су се часови, како војнички, тако исто и политички. Ту се такође учило и писало, певало и свирало. Али, нико није волео да живи у земљи. Сви смо једва чекали почетак офанзиве. Били смо жељни нових предела, села, градова, желели смо да што брже донесемо свом народу слободу...

Зора тек почела да свиће, али ипак се види да ће дан бити леп... Погледи су упрти у швапске саобраћајнице које су од нас удаљене свега око 500 метара. Стрељачке чете улазе у саобраћајнице које воде немачким положајима, које су преко ноћи вредни борци ископали. Те саобраћајнице воде отприлике 50 – 60 метара до швапских положаја. Цео наш штаб батаљона је на положају. Гледа се на сат, кад тачно у 5 часова отпоче наша артиљерија да бије брзом паљбом прво прву линију, па онда другу и трећу немачких положаја. Такође и са Дунава бродови су из својих топова само тукли непријатељске буџеве. Све се затамнело, уопште се ништа није видело.

После атриљеријске отворила се паклена ватра из свих аутоматских оружја. Ја сам се тад сетила Драганове жеље да испалим који рафал из „максима“ и за његов рачун и заиста за Драганов рачун испалила сам за неколико минута 2.000 метака. И одједном из земље, као да је израстало нешто, борци су јурнули и из стотине грла проломило се једно „ура“! „Напред пролертери“! Ручне бомбе се бацају у бункере, саобраћајнице, ускаче се у њих, стројнице само штекћу пушкомитраљези, ништа се више не чује, први ровови су заузети. Иде се даље. Сад и други падају у наше руке. Саобраћајнице су пуне лешева од фрицева, крв са земљом се помешала. Ми идемо напред. И трећа линија пада.

Пада прво село. Иде се даље. Немци се предају. Управо заробљавамо их. Пада друго село, треће село и ево већ смо пред Вуковаром. Улазимо у сам град и он пада. И већ смо у Борову. Ту су „Батине“ фабрике обуће. За први дан офанзиве под борбом прешли смо 35 километара. Ја не могу да вам све опишем јер би се ту имало пуно и пуно писати. Ви овде не видите ни камионе како горе, ни превртнута кола, ни распарчана људска тела помешана са коњском крвљу, ни људски просути мозак и бедне фрицеве као заробљенике, а само да видите бедни ли су. Ми смо тога дана, управо мој батаљон је заробио око 800 – 900 фрицева...“

По завршетку ратовања са чином заставника и Медаљом за храброст вратила се у Бајину Башту, где су јој поверени одговорни задаци. Затим је радила у Лучанима (петнаест година), па је прешла у Скупштину општине Чачак, где је пензионисана. Носилац је Ордена заслуге за народ и више признања за друштвено – политички рад.

Чачански ґлас, 7. децембар 1979.

ЖИВОТ ЗА ИДЕЈЕ КПЈ

МИЛЕНА ВЛАСТЕЛИЦА – ЈЕВТОВИЋ, студент права, рођена је 1911. у Липници, а живела у Чачку. Била је члан Окружног комитета КПЈ за Чачак. Непосредно пред рат била је курир између Окружног комитета и Покрајинског комитета КПЈ за Србију.

После окупације Југославије учествовала је у припреми устанка. Цела њена породица била је укључена у НОП, а њихова кућа била је сигурна база илегалним партијским радницима. Једно време у њиховој кући била је смештена партијска техника, у којој је и она радила.

После одласка партизанских јединица за Санџак и Босну, била је позадински партијски радник. Нешто касније прешла је на партијски рад у Београд. Ухваћена је на партијском састанку у октобру 1942. под именом Љубица Јовановић, чиновница из Скопља. У полицији је имала изванредно држање. Стрељана је на Бањици 7. јуна 1943.

Миленину сестру, Косану Каровић из Мршинаца, заклали су четници са супругом у Мршинцима 28. августа 1943.

Жене Србије у НОБ, стр. 408;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 372, 332;
Логор Бањица – логораши, књига И, стр. 593, лог. број 9474 и стр. 116.

ИЗВРШАВАЛА ПАРТИЈСКЕ ЗАДАТКЕ

ЗАГОРКА – ЗАГА ВОЛИЋ – СРЕДОВИЋ, фризерка, рођена је у Чачку 1923. у сиромашној породици од оца Рајка и мајке Станимирке. У раном детињству остала је без оца, па је њена мајка морала да ради по туђим кућама да би прехранила троје нејаке деце.

У тешким условима завршила је основну школу и берберски занат. Као радница се прикључила напредном покрету, учествовала је у демонстрацијама и штрајковима, које је организовала КПЈ.

Окупација земље затекла ју је као члана СКОЈ-а.

Одмах по ослобођењу Чачка 1. октобра 1941. радила је у партизанској радионици за израду рубља, а нешто касније као болничарка у партизанској болници у Чачку.

По повратку окупатора на слободну територију покушала је да се са делом партизанских одреда пребаци у Босну, али се,

због слабог здравља, вратила у град. Немци су је одмах ухапсили, затим пустили уз обавезу да се сваког дана јавља у полицијску станицу. Потом је ухапшена и упућена у Бањички логор.

Иначе окупатор и полиција никад нису посумњали да се у тој једној малој и неугледној кућици усред града налази Месни комитет СКОЈ-а и да се из те куће у непосредној близини бившег Дома ЈНА растура илегални материјал и руководи радом НОП-а. Баш у тој кући живела је породица Заге Волић – Средовић. Рат је преживела. Била је носилац Партизанске споменице 1941, Ордена братства и јединства, Ордена заслуге за народ са сребрним зрацима и других признања. Умрла је 10. децембра 1972. у 49. години живота.

Жене Србије у НОБ, стр. 448;
Партизански видари, стр. 20;
Чачански глас, 13. децембар 1972;
Логор Бањица – логораши, књига III, стр. 416, лог. број 19327.

НЕПОКОЛЕБЉИВА

ВЕРА ВУЈИЧИЋ, студент права, рођена је 1922. у Крушевцу у сиромашној радничкој породици. Касније се са родитељима преселила у Чачак.

Још као ученица гимназије припадала је напредној омладини. Постала је скојевка у јуну 1941. године.

У припремама устанка 1941. године прикупљала је санитетски материјал, растурала летке... Завршила је санитетски курс. У ослобођеном Чачку радила је у болници као болничарка негујући рањенике.

После повратка Немаца крајем 1941, заробили су је четници и предали Немцима. Мучена је и злостављана, нарочито од четника. Пуштена је из затвора, али је касније често затварана.

Чим је била пуштена, наставила је да ради за НОП. Као такву непоколебљиву, из Чачка су је спровели у Специјалну полицију у Београд, где је садистички мучена. Потом је 14. маја 1943.

спроведена у Бањички логор, где је остала до његовог расформирања 3. октобра 1944. године.

После ослобођења Београда и Чачка, са пратиоцем и лекаром, превезена је својој кући у Чачак. Али, од дуготрајног мучења и логорског живота умрла је 26. јула 1945.

Партизански видари, стр. 204;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 60, лог. број 12697.

ВЕРНА ИДЕЈАМА БРАТА АЦА

СТАНКА ВУЈИЧИЋ, учитељица, рођена у Чачку, сестра је Александра – Аца Ћурчића, адвоката, угледног комунисте, који је стрељан на стадиону Фудбалског клуба „Борац“ у Чачку 20. јула 1941.

Станка се, под утицајем свога брата, 1941. године прикључила партизанском покрету. Била је радница у партизанској шивари и члан Одбора жена за помоћ фронту. У свом стану је скривала разни политички материјал, који је једним делом сачувала и после рата предала Централном комитету КПЈ, делом Народном музеју у Чачку. Због своје активности у ослобођеном Чачку, али и као сестра револуционара Аце Ћурчића, више пута је у току рата хапшена од полиције у Чачку, па је више дана проводила у затворима. Са њом су у затвору више дана биле Смиљана Пишчевић, Мила Милосављевић, Вера Крупеж и више њених другарица.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 9.

ЛОГОРАШИЦА СА БАЊИЦЕ

ДАНИЦА ВУКАШИНОВИЋ, радница, рођена је 31. марта 1922. у Пожеги. Није била удата. Живела је у Чачку. Припадник НОП-а. У Бањичком логору била је од 14. априла 1943. до 23. јануара 1944.

Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 61, лог. број 12691.

НИ ТЕЛО ЈОЈ НИЈЕ ПРОНАЂЕНО

ЈЕЛЕНА – ЈЕЛА ВУКАДИНОВИЋ, домаћица, рођена 1922. у Сарајеву, живела је, као избеглица, у Чачку и у селу Вранићима. Била је члан КПЈ.

Првих дана устанка придружила се партизанима. Била је борац Чачанског партизанског одреда „Др Драгиша Мишовић“. Радила је као болничарка у партизанској болници у Горњој Горевници. После стрељања Радољуба Крцића од стране четника 5. новембра 1941, она је у овој болници руководила болничким магацином.

По повратку Немаца и заузимања слободне територије, ухапшена је и одведена у логор у Земуну. По изласку из логора у августу 1943. покушала је да се прикључи Чачанском партизанском одреду, али су је ухватили четници у Горњој Горевници и, после вишедневног мучења, заклана је са Стојом Тошић и једном непознатом партизанком у Балуги (прељинској). Унакажена тела четници су незнано где закопали.

Јеленин брат Светозар, као партизан, погинуо је на Златибору приликом повлачења партизанских јединица за Санџак у новембру 1941.

Жене Србије у НОБ, стр. 455;
Партизански видари, стр. 203;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 306.

БОРАЦ ЗА ЖЕНСКА ПРАВА

ЉУБИЦА ВУЛИЋЕВИЋ – МИНИЋ, домаћица, рођена је 1915. у Пријевору. Под утицајем свог супруга Милоша Вулићевића, који је пре рата био председник синдикалне подружнице обућара у Чачку, она се 1936. године прикључила покрету у Чачку у коме су се окупљале напредне жене.

По ослобођењу Чачка 1. октобра 1941. активно је радила на задацима које је добијала од Милоранке Чворовић и Јелке Петровић.

После повратка Немаца у Чачак, са мужем Милошом, да би избегли прогон од полиције, повукла се у село Каменицу код Пожеге, јер су у полицији били евидентирани као присталице НОП-а.

У Камници се у току рата Љубица повезала са Радисавом Недељковићем и неким другим илегалцима КПЈ. Ангажовала се на растурању пропагандног материјала.

На једном таквом задатку открили су је четници, ухапсили са групом илегалних партијских активиста и, после мучења стрељали у Каменици (Пожега) 24. августа 1944.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 25 и 26;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 366;
Чачански одред, стр. 452.

ПРОФЕСОРКА

ДАРИНКА – ДАРА ГАВРИЛОВИЋ, професор, рођена 1910. године у Рашки, пре рата живела и радила у Приштини. Била је секретар Женског покрета, чији је програм био борба за равноправност жена.

У устаничкој 1941. години, једно време радила је на окупљању жена за помоћ устанку у Драгачеву, у селу Вирову. Касније је прешла у Чачак, где су јој живели родитељи и радила је у партизанској шивари.

После повратка Немаца ухапшена је и једно време била у затвору у Гучи, затим у Чачку, па је спроведена у логор на Бањицу 28. децембра 1941, где је остала као заточеник пет месеци. Када је пушена из логора, једно време је била код родитеља у Чачку, па је отишла у Лесковац, где је преко брата ухватила везу са илегалцима и радила за НОП.

После рата радила је у Ценрту за социјални рад у Чачку.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 7 – 8;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 282, лог. број 3478.

ПАРТИЗАНСКА БОЛНИЧАРКА

МИЛИЦА ГРУЈИЧИЋ, матурант гимназије, рођена је 1923. у Чачку.

Члан СКОЈ-а постала је у јуну 1941. У октобру и новембру 1941. радила је као партизанска болничарка у болници у Чачку.

По повратку Немаца у Чачак, више пута је хапшена и била у полицијском затвору у Чачку. У децембру 1942. спроведена је у логор у Смедеревску Паланку, где је остала до јуна 1944.

У јесен 1944. године ступила је у јединице НОВЈ. Нарушеног здравља, умрла је 21. марта 1945.

У време окупације због њене активности више пута је хапшена и њена мајка Ружа.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 74 – 76;
Партизански видари, стр. 206;
Жене Србије у НОБ, стр. 446;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 367.

СКРИВАЛА БОРЦЕ НОР-а

МИЛЕВА ДАВИДОВИЋ, домаћица, рођена 1885. у Љубићу, од оца Јована и мајке Милене (рођене Брковић), била је мајка троје деце.

Њен син Живорад био је борац у Градској милицији и командир затвора у Чачку у октобру и новембру 1941.

У Милевином дому почетком 1942. године, кријӯћи се од полиције, крила се, под тӯђим именом Јустина Вивот, борац Ужичког НОП одреда, која је побегла из затвора у Новој Вароши, за којом је полиција трагала. Када је полиција открила њену активност у Чачку, Јустина је побегла у Београд, где је касније ухва̄ћена од стране Специјалне полиције, па смештена у логор на Бањицу, затим отерана у логор Аушвиц.

Када је полиција открила место где се Јустина скривала, ухапсила је Милеву и њеног супруга Будимира, спрвели их 13.

марта 1943. у логор на Бањици, где су остали до 11. јула 1944. Милевин син Живорад умро је од ратних последица 1948. године.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10848 и 10864;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 367.

ТАЛАЦ ЗБОГ БРАТА

РАДМИЛА ДОВИЈАНИЋ, домаћица, рођена 1924. године у Сталаћу, живела је у Чачку. Била је сарадник НОП-а.

Два пута је била у Бањичком логору, заједно са оцем, због своје припадности НОП-у и због тога што јој је брат Раденко био у Првој пролетерској бригади. У Бањичком логору провела је око две године.

Први пут је ухапшена 28. децембра 1941, па је пуштена 15. фебруара 1942. Затим је ухапшна 15. марта 1943. и остала у логору до 22. септембра 1944.

Живела је у Београду.

Партизански видари, стр. 207;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 282 и 667, лог. број 3483 и 10894.

ЗАКЛАНА

НЕВЕНА ЂОКИЋ – ПРОДАНОВИЋ, домаћица, рођена 1905. у Сјеници, живела је у Чачку. Била је симпатизер НОП-а. Ухватили је четници и заклали у Ракови 16. децембра 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 368.

НЕ ЗНА СЕ МЕСТО ПОГУБЉЕЊА

МИЛКА ЂОКИЋ – ГРАХЕР, ученица Женске занатске школе, рођена 1924. у Чачку, живела је у Словенији. Била је сим-

патизер НОП-а. Ухватили је Немци и отерали у логор у Берлину 1943. године, где јој се губи траг.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 369.

СЕСТРЕ ЂОРЂЕВИЋ

ВЕРА ЂОРЂЕВИЋ, учитељица, рођена 1922, живела је у Чачку.

Као комуниста, устаничке 1941. године била је један од организатора сакупљања санитетског материјала, оружја и хране за борце.

После повратка окупатора затварана је, па је упућена у Бањички логор, где је провела извесно време. Њен логорашки број 2557 сведочи да је одмах по повратку Немаца тамо упућена. После пуштања из логора живела је у Београду.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 221, лог. број 2557;
Партизански видари, стр. 208;
Лепа Лукић – Васовић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Дафина Маринковић – Ћетеновић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

ЈЕЛЕНА – ЈЕЛА ЂОРЂЕВИЋ, ученица учитељске школе, рођена 1923. у Обилићеву код Крушевца, живела је у Чачку. Као ученица Учитељске школе у Крагујевцу дружила се са напредном омладином, прихватала и ширила прогресивне идеје. Њено укључивање у политички живот тесно је повезано са радом њене старије сестре Вере.

У време припрема устанка 1941. године, сакупљала је оружје, одело, разносила вести, одашиљала санитетски материјал борцима у Одред.

Када је Чачак ослобођен 1. октобра 1941, била је партизанска болничарка.

После повратка окупатора хапшена је и мучена. Једно време провела је у логору у Смедеревској Паланци. После пуштања живела је илегално у Београду.

Из ослобођеног Београда, са групом Чачана логораша и илегалаца, дошла је у Горњи Милановац у новембру 1944. године. Одавде је отишла у Чачански партизански одред, где је била санитетски референт Љубићког батаљона. Лечила је и неговала рањенике и болеснике и била борац.

После коначног ослобођења чачанског краја, радила је у УСАОС-у у Чачку. Затим је била васпитач – учитељ деце која су се налазила на опоравку у Бугарској, а касније учитељица у Рачи Крагујевачкој, на Умци и у Београду.

Партизански видари, стр. 209;
Драгана Ћиримановић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

СТРЕЉАНА У ЛОГОРУ

ЛЕНКА ЕШКЕНАЗИ, домаћица, рођена 1882. године у Пожеги, живела је у Чачку. Ухватили су је, као Јеврејку, Немци и одвели у Бањички логор, где су је стрељали 26. маја 1942.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 370;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 403, лог. број 5852.

ПАРТИЗАНСКА И ЛОГОРАШ

НАДЕЖДА – НАДА ЗЛАТИЋ, ученица Занатске школе, рођена 1922. године у Ужицу, живела је у Чачку. Као ученица кретала се у друштву напредне омладине. Иако девојчица, ступила је у партизанске редове 1. октобра 1941.

Када су партизани одступали, после продора немачких јединица на слободну територију, није успела да крене са својим братом Првославом, већ је остала са

родитељима, који су, такође, припадали партизанском покрету. Била је члан СКОЈ-а и под врло тешким условима извршавала је задатке који су пред њу постављани.

Ухапшна је крајем 1943, са још 22 другарице, после саслушавања и мучења у чачанској полицији спроведена у Специјалну полицију у Београд, па у логор смрти на Бањицу. Ту је мучена и злостављана, тако да јој је здравље нарушено.

Ипак, када је Београд ослобођен 1944. године, поново је постала борац с пушком у руци у Другој пролетерској бригади. По завршетку рата остала је у ЈНА до половине 1946. године, када је демобилисана. Затим је отишла на изградњу пруге Брчко – Бановићи, где је била омладински руководилац. Касније је учествовала на другим радним акцијама. Још док је рат трајао постала је члан КПЈ. Носилац је више ратних одликовања. Због нарушеног здравља, као последица мучења у затворима и логору, оболела је и умрла априла 1977. у 55. години живота. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Партизански видари, стр. 213;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 50;
Чачански гласс, 6. април 1977;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 416, лог. број 19328.

БОЛНИЧАРКА – ЛОГОРАШ

ЉУБИЦА ИВАНОВИЋ – СИМОВИЋ, студент фармације, рођена је 1920. у Чачку. У 1940. години постала је члан СКОЈ-а на факултету у Загребу.

У току припрема устанка 1941, пошто је радила у апотеци Мита Дилбера, давала је лекове и завојни матријал који су одашиљани борцима у Одреду.

Када је ослобођен Чачак 1. октобра 1941, почела је да ради у Чачанској болници као болничарка и, у исто време, издавала је лекове болницама у Чачку и у Горњем Милановцу.

После повратка Немаца, заробљена је и отерана у логор на Бањицу, где је била до 14. маја 1943. Затим је отерана на принудни рад у Банатски Брестовац. Тамо је остала до 8. септембра 1944. године, када је побегла са групом логораша у партизане у Срему. Радила је у апотеци при Главном штабу за Војводину.

После ослобођења Чачка, у децембру 1944. године, дошла је у свој град, где је радила у друштвено – политичким организацијама. У октобру 1945. године отишла је у Загреб, где је завршила студије. Радила је као апотекар у Поликлиници СУП-а у Београду. Пензионисана је 1970. године.

Партизански видари, стр 213 и 214;
Мр пх Синиша Катанић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Мр пх Љубица Ивановић – Симовић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 245, лог. број 2893.

РУКОВОДИЛАЦ САНИТЕТА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

РАДМИЛА – ЛАЛА ИВКОВИЋ – НИКОЛИШ, студент агрономије, рођена је 1918. године у Чачку. Као ученица гимназије прихватила је и ширила социјалистичке идеје. Постала је члан СКОЈ-а 1938. године, нешто касније КПЈ. Са братом Миодрагом – Милом, сестром Вером и оцем Љубомиром, неуморно је радила и извршавала задатке Партије.

Када је Чачак ослобођен, у октобру и новембру 1941. године, поред других дужности, из Чачка је слала дописе у Ужице који су објављивани у листу *Борба*. Писала је о збивањима и животу у Чачку.

У новембру 1941. године повукла се са партизанским јединицама у Босну, па је била на разним дужностима: секретар санитетског одсека Врховног штаба, па руковдилац у Централној болници. По завршетку рата, окончала је студије агрономије и била на одговорним дужностима у савезној администрацији, па затим саветник у Привредној комори Београда.

Њен брат, Миодраг – Миле Цуст (1917), студент технике, као истакнути члан КПЈ упућен је 1941. године од Покрајинског комитета КПЈ за Србију да, као инструктор, помогне у организацији устанка у шабачком крају. Ухватили су га четници у Љубићу и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, па у Маутхаузен, где је страдао 15. јуна 1944.

Кућа њеног оца Љубомира, још пре рата је била оглашена као црвена, па су њихови укућани стално били под присмотром, а у току рата у логору на Бањици су се нашли Љубомиров отац Светислав, Љубомир и син му Миле.

Партизански видари, стр. 414 – 215;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 317;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 400, лог. број 5794.

НУДИЛИ ЈОЈ ГРКЉАН СИНА

ЗОРКА ЈАНКОВИЋ, професор, рођена је 1883. године у Чачку. Њена породица је припадала партизанском покрету, па је у току рата изгубила два сина.

Син Драгиша (1914), штампарски радник, био је сарадник НОП-а. Убили су га Немци првих дана устанка у дворишту Пиваре 18. септембра 1941.

Други син, Милан – Бато (1919), студент медицине, као истакнути комуниста учествовао је у припремама устанка 1941. у чачанском, а нарочито у драгачевском крају. У октобру и новембру 1941. био је председник Одбора за борбу против пете колоне. Заробили су га четници у Гучи и заклали на Венцу у Лиси код Ивањице у ноћи између 24. и 25. новембра 1941.

Кћи Милка, професор, била је једна од истакнутих чланова КПЈ. Радила је у припремама и дизању устанка на подручју Ваљева.

Зорка је претрпела тежак бол смрћу синова, али је и сама била подвргнута страховитим мучењима. Ухапшена је и спроведена у Бањички логор, где је провела читавих 30 месеци. Ту је тешко преживела одвођење на стрељање снахе Надежде. Снаха јој се обратила молбом да, ако се жива врати кући, поведе рачуна о кћеркици коју је родила у логору. Тада је Зорка од туге пала у несвест. Тешко је поднела и цинизам четника после смрти сина Милана. Она је о томе сведочила: „После његовог погубљења једне вечери четници, лумпујући у кафани „Рудник“ у Чачку, послали су ми жену из комшилука да ме упита желим ли да донесу гр-

кљан мога сина.“ Тај нехумани поступак Зорка је тешко поднела и читавог живота га се сећала. После ликвидирања Бањичког логора вратила се својој кући у Чачку, где је живела до смрти.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 371;
Чачак 1941 – 1944, стр. 141;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 433, лог. број 6481.

ПРЕДСЕДАВАЛА СКУПШТИНСКИМ ЗАСЕДАЊЕМ

МИЛКА ЈАНКОВИЋ – МИНИЋ, професор, рођена је 1915. године у Чачку. Основно образовање и Гимназију завршила је у родном граду, а Филозофски факултет у Београду (1938) на катедри за физику. По завршетку студија кратко време радила је у Крушевцу, па у Ваљеву у Грађанској школи, где је остала до почетка рата 1941.

Као матурант гимназије у Чачку савладала је прве основе из марксистичке теорије. На Београдском универзитету 1935. приступа револуционарном покрету. Године 1936. примљена је у КПЈ. Окупација Југославије 1941. затекла ју је на дужности члана Окружног комитета КПЈ за Ваљево. Пошто се у тој средини афирмисала као агитатор комунистичке идеологије, у априлу 1941. морала се повући у илегалност, где је остала до дизања устанка и одласка у партизански одред. С обзиром на функцију коју је имала, била је један од кључних организатора Ваљевског НОП одреда и развоја устаничких снага у западној Србији.

Када је крајем 1941. и почетком 1942. године дошло до уништења Ваљевског НОП одреда, била је заробљена од недићеваца, који су је предали четницима, а они Специјалној полицији у Београду, где је кратко била у Бањичком логору, па је отуда упућена у затвор у Ваљево, где је подвргнута истрази и тортури. Срећном околношћу, успела је да побегне из затвора.

После изласка из затвора Покрајински комитет КПЈ за Србију упутио ју је за члана Окружног комитета КПЈ за Шумадију, где је радила на обнављању Шумадијског НОП одреда. У јесен

1943. године Покрајински комитет КПЈ упутио ју је у Јужноморавску бригаду, на дужност заменика политичког комесара. Са том бригадом прешла је у Босну. Отуда је, по налогу Покрајинског комитета КПЈ, упућена за секретара Окружног комитета у Шабац, где је радила на обнављању Мачванског НОП одреда.

По ослобођењу Београда, у јесен 1944. године, учествовала је на заседању Велике антифашистичке народноослободилачке скупштине Србије (од 9. до 12. новембра). Последњег дана рада скупштине председавала је, што је признање за допринос који је дала у борби за ослобођење земље. Била је прва жене Србије и Југославије која је председавала овако високим домом.

Почетком децембра 1944, по ослобођењу Чачка, Покрајински комитет КПЈ упутио ју је за секретара Окружног комитета у Чачку. Ту је остала до почетка 1947. године.

Из Чачка је упућена у Београд, на рад у Савезну владу. Била је члан Владе и директор Дирекције за нафту. Уједно је била и организациони секретар Градског комитата КПЈ за Београд. Касније је, као врхунски кадар Србије и Југославије, постављана на разне функције у државним и друштвеним институцијама.

Почетком педесетих година изабрана је за председника Савета за науку Србије у својству члана Владе. Половином педесетих постала је министар за просвету у Влади Србије. Са ове дужности почетком шездесетих година изабрана је за директора Југословенског института за раднички покрет и на тој дужности остала је до одласка у пензију 1972. године.

Почетком седамдесетих година изабрана је за члана Савета Федерације и остала у том својству до разарања Југославије.

На првим изборима за посланике Савезне скупштине Југославије, одржаним 1945, изабрана је за посланика. Касније је бирана више пута за посланика у Скупштину Србије.

У време разбијања Југославије одлучно се супротстављала националистичким снагама, убеђена да највећу одговорност за то има великосрпска хегемонистичка политика. Била је једна од оснивача Друштва за истину о антифашистичкој Народноослободилачкој борби (1941 – 1945).

Породица Милке Минић дала је велики допринос победи у Народноослободилачком рату. Њен брат Милан – Бато Јанковић (1919), студент медицине, као истакнути комуниста, учествовао је у припремама устанка у чачанском, а нарочито у драгачевском крају. У октобру и новембру 1941. године био је председник Од-

бора за борбу против пете колоне, заробили су га четници у Гучи и заклали на Венцу у Лиси код Ивањице у ноћи између 24. и 25. новембра 1941.

Други брат Драгиша (1914), штампарски радник, био је сарадник НОП-а. Убили су га Немци у дворишту Пиваре у Чачку 18. септембра 1941. Мајка Зорка, провела је у Бањичком логору од 27. априла 1942. до његовог расформирања 1944. године.

Милка Јанковић је, као студент 1936. године, удајом за Милоша Минића, политичког истомишљеника и револуционара, одредила своју каснију судбину. Обоје су, почетком дизања устанка 1941. године били кадар Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Задаци које су у рату и револуцији извршавали били су много значајнији од њиховог породичног и брачног живота. Сама Милка казује да се за време рата два – три пута срела са супругом, јер су радили на различитим подручјима. Неки њихови најближи сарадници нису знали да су они супружници, мислили су да су брат и сестра. Породични живот су наставили тек када су циљеви за које су се борили остварни. Родили су две кћери, а затим је стигло и петоро унучади, који су им живот у старости улепшали.

Милка је умрла 29. јуна 2000. у 85. години у Београду, где је кремирана, а урна је похрањена у породичној гробници на Чачанском гробљу, где је после неколико година положена и урна њеног супруга Милоша.

Лист *Уна*, Милка Минић о свом животу;
Милош Минић, *Опроштајни говор над одром супруге Милке*;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 311;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 433, лог. број 6481 и 5245.

СТРЕЉАНА ПО ПОРОЂАЈУ

НАДЕЖДА – НАДА ВИЛИМАНОВИЋ – ЈАНКОВИЋ, студент медицине, рођена је 19. фебруара 1920. године у Атеници у напредној учитељској породици. У напредни омладински покрет укључила се као гимназијалка у Чачку. На Београдском универзитету била је члан управе Удружења студената медицине. Члан КПЈ постала је 1940. године.

Непосредно пред устанак 1941. била је организатор и руководилац санитетских курсева у Чачку и околним селима.

У ослобођеном Чачку 1941. била је политички руководилац женске кројачке радионице.

Хапшена је крајем новембра те године. После изласка из затвора прешла је на илегални рад у Београд, али је убрзо ухваћена. После саслушања и мучења у Специјлној полицији, одведена је на Бањицу у фебруару 1942. У марту те године, мада је била бременита, изведена је на стрелиште. Али, на згражавање и протест другарица овог пута поклоњен јој је живот. Са стрелишта је враћена у притвореничку болницу, где је родила девојчицу.

У јесен те године враћена је на Бањицу. Стрељана је 7. јуна 1943. Њен супруг Милан – Бато Јанковић заклан је на Венцу у Лиси у ноћи између 24. и 25. новембра 1941.

Жене Србије у НОБ, стр. 413;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 372;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 334, лог. број 4527.

НА ЧЕЛУ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА

ЉУБОМИРКА ЈАНКОВИЋ – ТОМИЋ, дипломирани правник, рођена 1911. године у Ласцу, од оца Живана и мајке Стаменке, живела је и радила у Чачку.

Још као студент пришла је напредном покрету. Члан КПЈ постала је у мају 1941. Била је члан Управног одбора Задруге младих девојака у Београду и једна од оснивача Женског покрета у Чачку.

После окупације Југославије кратко време радила је у Београду, а затим у Чачку, као члан комисије за рад међу женама града и околних села. Године 1942. ухапшена је и одведена у логор на Бањицу, али је после извесног времена пуштена.

Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије, стр. 417;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 411, лог. број 6043.

ГИМНАЗИЈАЛКА

НАДЕЖДА ЈЕВТОВИЋ – РИСТИЋ, ученица гимназије из Чачка, због комунистичке активности, ухапшена је и спроведена улогор у Смедеревској Паланци 10. фебруара 1942. са групом од 57 ученика. Нема података о томе када је пуштена из логора.

Чачанска гимназија 1837 – 1987, стр. 521;
Жене Србије у НОБ, стр. 447;
Непокорена младост, стр. 278.

УЗ СУПРУГА

ВАСИЛИЈА ЈОВИЧИЋ, домаћица из Чачка, рођена 1900. године, живела је у Чачку са супругом Љубисавом, који је био столар.

Љубисав ј 1941. године ступио у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“. Касније је радио у партизанској радионици.

Њега је 1943. године ухватила Специјална полиција и отерала у Бањички логор, где је стрељан 7. маја 1943. Василија је све време рата следила свога супруга и помагала НОП.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 41 – 42.

ЛОГОРАШИЦА

РАДОСЛАВА – РОСА ЈОВАНОВИЋ, омладинка из Чачка, била је члан СКОЈ-а. као такву полиција ју је ухапсила и спровела у логор у Смедеревској Паланци. Логорашки живот јој је нарушио здравље, па је умрла 1947.

Непокорена младост, стр. 278;
Казивање Пантелије Васовића, који је са њом био у логору.

ПЕСНИЧКО СВЕДОЧЕЊЕ

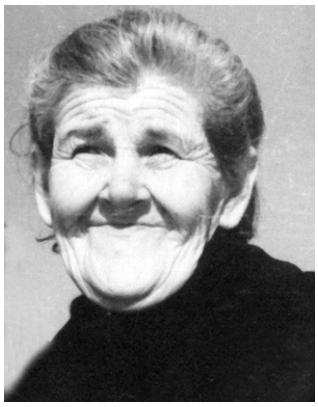

КСЕНИЈА – КСЕНА ЈОВАНОВИЋ, службеник, у устаничкој 1941. години пружила је снажну подршку НОП-у.

Првих дана устанка у Чачански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“ ступила су њена два сина, које је подржавала. Имала је несрећу да су јој оба сина погинула.

Син Милојко, учитељ, борац Чачанског НОП одреда, пао је у руке четника, који су га предали Немцима, па је стрељан на Крушику у Ваљеву 27. новембра 1941.

Други син, Александар – Ацо, песник, ученик учитељске школе, члан КПЈ, борац Чачанског НОП одреда и Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби са Немцима у Пријепољу 4. децембра 1943.

Тужна мајка, и сама надарена песништвом, певала је песме о смрти својих синова, њихових другова и другарица, који су своје младе животе посветили слободи. Посебно је дирљива песма коју је посветила сину Ацу и његовим друговима палим у Пријепољској битки – „На спомен костурници“, испевана приликом посете овог места где јој је погинуо син. Надахнута јој је и песма „Драга партизанко“, посвећена омладинки Дари Пауновић из Мојсиња, испевана приликом посете њеном гробу. Остала је до смрти одана идејама за које су њени синови изгинули. Живела је у Чачку.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 5;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 372.

НА СПОМЕН – КОСТУРНИЦИ

Сину Ацу и његовим друговима
палим у Пријепољској бици

Жељно ти дођох, дете моје,
да видим груду земље ове,
где лежи тело мило твоје.

Да гледам, сине, брда ова,
где последњи кораци
младића падоше.
И сада гледам лице твоје,
и сада гледам очи твоје,
и плам у очима кад си полазио
и мами говорио:
„Ја идем, мајко, у борбу,
можда ти нећу доћи,
али, знај:
за свету пашћу ствар“!
Крај реке лежиш зелене,
реку си увек волео,
реци си песме певао
још кад си дечак био.
Од наше реке Мораве
поздрав ти доноси мајка
са свим пријатељима својим
и друговима твојим.
Лежите млади овде,
а шумни Лим тече
и вечно пева успаванку
витезовима својим.

августа 1957

Ксенија Јовановић

БОЛНИЧАРКА

ЛЕПОСАВА ЈОВАШЕВИЋ – ШУШИЋ, домаћица, родом из села Кусача код Соколца (Босна и Херцеговина), била је борац – болничарка у Другој пролетерској бригади од јануара 1944. године. Она је супруга Радосава Јовашевића из Прељине, борца Друге пролетерске бригаде. После рата живели су у Чачку.

Друга пролетерска бригада, стр. 526;
Евидентни картон бораца НОР-а у Општинком одбору СУБНОР-а у Чачку.

МАЈКА МИЛУНКА

МИЛУНКА ЈОВАШЕВИЋ била је домаћица из Чачка.

Њен син Владан, као гимназијалац, био је познат пре рата као припадник СКОЈ-а. Касније је ову идеологију прихватио и млађи син Савко – Дуле, ученик учитељске школе.

У устаничкој 1941. години њени синови Владан, члан КПЈ, и Савко – Дуле, члан СКОЈ-а, били су борци Драгачевског батаљона Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић".

После повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, Немци су ухапсили Савка – Дула, који је имао само 16 година и стрељали га у ВТЗ у Чачку 7. децембра 1941.

Син Владан се повукао у илегалност, дуго се скривао код родбине и пријатеља, да би затим мајка Милунка направила бункер у својој штали, где је провео највећи део окупације. Ту, у свом дому, у окружењу окупатора и његових сарадника није откривен захваљујући спретности и сналажљивости мајке Милунке. Окупаторске власти су јој ухапсиле супруга Сретена, који је пре рата био општински чиновник, иначе носилац Албанске споменице, отерали га у Бањички логор, па у логоре Маутхаузен, Бухенвалд и Дахау, где је страдао у мају 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 373;
Казивање Владана Јовашевића, аутору;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 561, лог. број 8841.

ПРЕКАЉЕНИ БОРАЦ

ДАНИЦА КАДОВИЋ (девојачко Ћетковић) рођена је 1926. у Пећи. Од малих ногу имала је срећу да буде у близини познатог револуционара Душана Мугоше. Као девојчица нашла му се кад затреба при руци. Мугоша и његови другови девојчици су постали узор.

Њиховим стопама кренула је рано. Већ 1941. примљена је у СКОЈ. Млада и неустрашива, кренула је у Шарпланински НОП одред. У једној борбеној акцији заробили су је Италијани и одвели у затвор у Тирани. Била је међу петнаест девојака српске националности које и после капитулације Италије нису пуштене из затвора. Штрајкујући глађу приморали су албанске власти да их пусте из затвора.

Када је прешла у Црну Гору, постала је борац Косметског батаљона у Андријевици, а средином 1944. године прешла је у Другу пролетерску бригаду. У борбама за Пожегу 1944. године рањена је.

После ослобођења, пошто јој је супруг био војно лице, живела је у више градова, да би 1951. године дошла у Чачак. У Чачку се брзо активирала у раду свих друштвено – политичких организација, посебно СУБНОР-а. За учешће у рату одликована је Орденом заслуге за народ са сребрним венцем, а касније и Медаљом за рад.

Живела је у Чачку, а последњих година у Београду.

Чачански гласа, 9. октобар 1986;
Општински одбор СУБНОР-а у Чачку, евиденција о борцима.

ВЕРНА ИДЕЈАМА СУПРУГА

ДИВНА КАТАНИЋ – МИШОВИЋ, студент медицине, рођена је 1910. године у Горњем Милановцу. Била је супруга др Драгише Мишовића.

Устаничке 1941. године приступа НОП-у са браћом Момчилом, Синишом и Миланом. Као супруга доктора Мишовића, чије је име носио Чачански партизански одред, имала је великог утицаја у придобијању, нарочито жена да ступају у партизански покрет.

У току рата изгубила је оца Радисава, који је стрељан у Крагујевцу, и брата Момчила, начелника санитета у Чачанском НОП одреду, кога су стрељали Немци на игралишту Фудбалског клуба „Борац“ у Чачку 20. јула 1941.

У току рата више пута је хапшена и малтретирана од стране четника и жандарма.

После рата живела је у Бресници, на имању својих родитеља. Умрла је у Чачку 2003. године. Сахрањена је на гробљу у Чачку у гробницу супруга Драгише.

Партизански видари, стр. 222;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 23.

СЕСТРЕ КЛИСАРИЋ

ДОБРИЛА – ДОЦА КЛИСАРИЋ, свршена ученица Женске занатске школе, рођена у Губеревцима 1922. године, живела је у Чачку у сиромашној радничкој породици. Од ране младости осећала је све патње радног човека. Болеле су је неправде. За време штрајка у Фабрици хартије, где је радила њена мајка Радосија, 1939. године, одржавала је везу између штрајкача и њихових породица, растурала прогласе штрајкачког одбора, односила штрајкачима храну.

Пред сам рат 1941. године примљена је у КПЈ. Од тада почиње њен интензивнији политички рад. Са мајком Радосијом и сестром Емилијом активно је радила на обезбеђењу залуталих војника БЈВ, а потом прикупљању оружја, муниције и друге војне опреме за борбу која ће уследити. Њихова кућа у Хајдук Вељковој улици у Чачку постала је стециште чланова КПЈ и СКОЈ-а.

По формирању првих партизанских група била је курир. По ослобођењу Чачка руководила је организацијом жена. Њена кућа је постала још више нека врста пункта за везу. Ту су доно-

шени и одношени извештаји партијског руководства и руководства Чачанског НОП одреда.

Њена активност била је добро позната полицији. Од првих дана децембра почела су честа хапшења и саслушавања. Последње хапшење ове младе револуционарке било је 11. фебруара 1943. године. Уследило је свирепо ислеђивање. Тукли су је, поливали водом да би је освестили, па поново тукли. Њено бледо и измучено лице грчило се од болова, али је остала усправна и непобедива. Депортована је на Бањицу, онима који су знали специјалне методе намењене комунистима: Вујковићу и Бећаревићу. И све изнова – батине и мучења. Била је непоправљива, како су то у полицији закључили. Стрељана је 7. јуна 1943. Пре поласка на стрелиште осуђенице су певале логорску химну:

„Поносно барјак наш нек' се вије.
Ми логораши, челична срца,
радо идемо сви у бој
за идеале, мир и слободу
дајемо живот свој."

Испред пушчаних цеви пркосно је узвикнула:

„Мене ће те стрељати, а чему се ви надате!
Вама ће судити народ!
Живела Комунистичка партија Југославије!"

Биле су то последње речи пркосне револуционарке Добриле – Доце Клисарић. Имала је само двадесет година. Посмртно је добила више ратних одликовања и Партизанску споменицу 1941.

ЕМИЛИЈА КЛИСАРИЋ, радница, рођена 1925. године у Губеревцима, живела је у Чачку. Под утицајем сестре Добриле и мајке Радосије, почела је да се дружи са напредним радницима и да учествује у акцијама политичког карактера.

У време припрема устанка, са сестром и мајком, прикупљала је оружје, муницију и санитетски материјал, који су преношени на разне пунктове, одакле су одашиљани борцима.

По ослобођењу Чачка 1. октобра 1941. отишла је у партизанску болницу, где се старала о чистоћи, прању веша.

После повратка Немаца на слободну територију, хапшена је и одвођена у полицију, где је саслушавана и малтретирана. Половином 1944. године била је приморана да напусти Чачак. Једно време крила се код пријатеља у Заблаћу.

По ослобођењу Чачка 3. децембра 1944. са групом омладинки у Чачанској болници, бринула је о одржавању хигијене.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 21;*Партизански видари*, стр. 223 – 224;
Жене Србије у НОБ, стр. 451;
Чачански глас, 28. август 1986;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 77, лог. број 13001.

ПЕТОКРАКА У ПЛАВОЈ КОСИ

ЈЕЛЕНА – ЈЕЛА КОСТИЋ – ЗЛАТАНОВИЋ, ученица, рођена је 1923. године у Чачку.

Устаничке 1941. године, као скојевка, ступила је у Пету љубићку партизанску чету. Са пушком у руци и санитетском торбом о рамену превијала је рањенике.

Крајем новембра 1941. годне повукла се за Босну и била болничарка у Другој чачанској чети Друге пролетерске бригаде.

И, док се она борила по гудурама Босне и Црне Горе, непријатељи су јој малтретирали родитеље и брата, које су ухапсили и отерали у Бањички логор.

После ослобођења радила је неуморно у друштвено – политичким организацијама. Ратни и други напори учинили су да је оболела и умрла у Чачку 24. августа 1969.

Осветљавајући лик ове пролетерке, поводом десетогодишњице њене смрти, новинар Миле Мојсиловић у рубрици *Сећања – незаборави у* „Чачанском гласу“ 24. августа 1979. написао је текст *Петокрака у плавој коси*:

„Октобра 1941. године, када је слобода први пут завладала, под црвеном заставом и петокраком, заталасала се Јелина плава коса, заискриле плаве очи, синуло бело лице. Црвено, плаво, бело... Плаво, бело, црвено...Црвена петокрака у Јелиној плавој коси.

Отишли су партизани из слободног града, а у колони Чачанског батаљона корачала је и једна крхка, плава девојка из Курсулине улице, одважно са својих седамнаест година. Корачала је Јела Костић да борбом поново врати слободу.

Друга пролетерска води тешке борбе... Тешко је схватити, како су ове младе девојке издржале све тешкоће револуције... У ноћним и дневним јуришима чули су се њихови пискави и рески гласови: „Ура! Напред партизани! Ура! Напред партизани. Напред пролетери!“... Јуначки су подносиле глад и патњу. Посебно Јела Костић. То је била тако сувоњава девојчица од седамнаест година, физички нејака, малог раста, али покретна, чврста и жилава. Често пута без обуће, само у вуненим чарапама, маршерала је по снегу читаве дане и ноћи. Обућу за њене мале ноге тешко је било наћи. Спашавали су је опанци од пресне коже. Иако без обуће, никад није рекла да јој је тешко и да не може издржати даље. У борби у најтежим часовима када су гинули борци... Јела је летела од једног до другог... Рањене другове подизала, заклањала их иза стена, покушавала да им помогне, да их превије и да им олакша муке.

Са слободом и пролетерима, у свој родни Чачак вратила се Јела Костић. Опет – петокрака с плавом косом и плавим очима. На партизанској блузи „Споменица 1941“. Корача партизанка Јела плочником, опет мирно, грациозно, озбиљно, скромно... Благ осмех пријатељу, другу, познанику, комшији... Као да се ништа у њој није променило из предратних дана...“

Ради век је завршила у комерцијалној служби „Литопапира“ у Чачку, међу радницима. Била је резервни мајор ЈНА.

Жене Србије у НОБ, стр. 430;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 41 – 44;
Партизански видарии, стр. 225;
Друга пролетерска, књига 1, стр. 745;
Чачански глас, 24. август 1979, стр. 2.

БУНТОВНИК И ЛОГОРАШИЦА

БОЖИКА КРИВОКУЋА, радница – домаћица, рођена 1905. године у Ласцу, живела је у Чачку. Пре рата, као радница у Фабрици хартије у Чачку, била је активиста у синдикату и у организацији жена. Посебно се истаказала за време штрајка радника у Фабрици хартије 1936. године, када се и физички супротстављала полицији која је покушавала да угуши штрајк.

У току Другог светског рата активно је помагала НОП – радила је 1941. у партизанској радионици за израду рубља. Од окупатора и њихових сарадника више пута је хапшена и најзад спроведена у Бањички логор, где је провела од 26. августа до 26. новембра 1943.

После ослобођења била је активна у организацији АФЖ и СУБНОР-у.

Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 254, лог. број. 16143;
Подаци Општинске организације СУБНОР-а у Чачку.

УВЕК МЕЂУ РАЊЕНИЦИМА

МАРИЈА ЛОМПАР, студент медицине, рођена је 17. децембра 1915. у Љубљани. У КПЈ примљена је 1941.

У току припрема устанка, београдска партијска организација упутила ју је са мужем Душаном, у августу, у Чачански НОП одред.

По ослобођењу Чачка 1. октобра одређена је да ради у Чачанској болници као политички комесар. Имала је обавезу да организује болничко особље и да одржава курсеве прве помоћи за омладинке, будуће болничарке. Била је неуморна и врло одговорна у раду.

Крајем новембра 1941. године, пошто је руководила евакуацијом рањеника из Чачка у Ужице и на Златибор, повукла се и сама. За време рата радила је у санитетској служби. Била је бригадни референт санитета, комесар болнице Другог ударног корпуса НОВЈ, а почетком 1945. године комесар Хируршког одељења Војне болнице у Београду. После рата завршила је студије и постала лекар.

Носилац је Споменице 1941. године и више других одликовања. Имала је чин санитетског пуковника ЈНА. Живела је у Београду, где је умрла 26. јануара 1985.

Жене Србије у НОБ, стр. 425;
Партизански видари, стр. 229;
Др Живко – Жико Ерић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Др Марија Ломпар, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

НАДА МОЛЕРКА

НАДА ЛУКИЋ – МОЛЕРКА, из Чачка, рођена је 1900. године. Била је супруга Жика Племића – социјалисте, мајка десеторо деце. Била је једина жена која се прихватила да обавља молерске радове, прва је у граду обукла панталоне. Кретала се улицама града са мердевинама на рамену и молерским алатом. Била је позната и по томе што се на улици јављала познаницима са „Здраво, друже“ или „Здраво, другарице“, што је био поздрав социјалиста. Све те манире усвојила је од супруга Жика Племића, који је био духом социјалиста. Као социјалисти обоје су хапшени, још 1923. године, због тога што су славили Први мај, а власти то нису дозвољавале. Били су блиски пријатељи са Ацом Ћурчићем и другим угледним комунистима.

У устаничкој 1941. години Жико Племић узима пушку, а са њим и син Миле. Постају борци Чачанског НОП одреда. Нада, кћи Даница и остала деца пружају пуну помоћ НОП-у.

После повратка Немаца на слободну територију и повлачења партизанских снага за Санџак и Босну, са њима одлази супруг Жико Племић, који је постао борац Друге пролетерске бригаде. Погинуо је у борби против Немаца код Власенице 7. фебруара 1942.

За породицу Наде Лукић наступају тешки дани. Почела су хапшења. Најпре је ухапшена Нада, која је била пред порођајем, па затим син Миле и кћер Даница. Породица је остала без икаквих прихода за живот, а било их је десеторо. Терор полиције је настављен. Син Миле и кћи Даница морају, после пуштања из затвора, сваког дана да се јављају полицији. Следи спровођење кћери Данице у логор у Смедеревској Паланци, где је остала скоро две године.

По ослобођењу земље цела породица Лукић се укључила у обнову и изградњу земље незапостављајући и своје образовање, како би постали корисни чланови новог друштва.

О Нади Молерки надахнуту књигу написао је Мијо Радојичић.

Нада Молерка;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 376.

УЗ ОЦА И БРАТА

ДАНИЦА ЛУКИЋ – ТЕПЧЕВИЋ, ученица гимназије, рођена 1925. године у Чачку, кћи је Наде Молерке и Жика Пламића. Врло млада следила је стремљења оца и мајке – почела се дружити са напредном омладином.

У устаничкој 1941. години, као омладинка, пружала је помоћ борцима, међу којима су јој били отац и брат.

По повлачењу партизанских снага за Санџак и Босну, у њима се нашао и њен отац Жико, који је погинуо као борац Друге пролетерске бригаде у борби ког Власенице 7. фебруара 1942. Чињеница да јој се отац налази међу пролетерима била је довољан разлог да она буде ухапшена и малтретирана од полиције и окупатора. Ипак, није се предавала. Продужила је активност у корист НОП-а међу друговима и другарицама, што је био довољан разлог за полицију да је ухапси и спроведе у логор у Смедеревској Паланци, где је остала скоро две године.

По повратку из логора, након ослобођења земље, била је активиста у омладинској организацији. После изласка из логора и удаје живела је у Београду.

Непокорена младост, стр. 279;
Нада Молерка, стр. 63 – 68.

ЈУНАК У ЛОГОРУ

НАДЕЖДА – НАДА МАЈСТОРОВИЋ, студент медицине, рођена 1922. у Чачку. Као ученица Чачанске гимназије, дружила се са напредном омладином, усвајала је и сама пропагирала напредне идеје, па је постала члан СКОЈ-а.

У припремама устанка 1941. завршила је курс прве помоћи.

После ослобођења Чачка 1. октобра 1941. радила је као болничарка у Чачанској болници.

По повратку окупатора прогоњена је и малтретирана. И даље је илегално одржавала везе са партизанским борцима и Окружним комитетом КПЈ за Чачак. Њих је обавештавала о стању у граду, кретању непријатеља, достављала им храну и лекове.

Када је у фебруару 1943. године проваљена скојевска организација у Чачку, ухапшена је и страховито мучена у Предстојништву полиције у Чачку, затим у Специјалној полицији у Београду, одакле је спроведена у Бањички логор. Када је, са групом осуђеница, поведена на стрељање, напале у стражаре у ходнику логора. У међусобном обрачуну исечена је и измрцварена. Иза њих су остали крвави зидови и локве крви у ходнику. Живот је изгубила 22. септембра 1944.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 45 – 47;
Партизански видари, стр. 231 – 232;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 416, лог. број 19329.

МАЈКА ЛЕНА

ЛЕНА МАРИНКОВИЋ – РИСТИЋ, домаћица из Чачка доживела је тешку ратну судбину. Из свога рода слободи је подарила пет чланова породице: синове Јована и Рајицу, кћи Лепу, снаху Селену и зета Марка.

Рајица, члан КПЈ, борац Чачанског НОП одреда, касније Друге пролетерске бригаде, погинуо је у борби на Купресу 31. јула 1942.

Селену, супругу Рајичину, заклали су четници у селу Љуљацима код Горњег Милановца у мају 1943.

Лепосаву – Лепу заклали су четници у Пољани код Трстеника 28. децембра 1942.

Зет Марко, командир чете у Другој пролетерској бригади, погинуо је 21. августа 1943.

Сина Јована, 28. августа 1943. заклали су четници у Слатини.

Ако се зна да је њен супруг погинуо у рату 1914. године и да је млађи син Рајица рођен после његове погибије, тек се може сагледати животни пут ове храбре жене. Она је у тешком сиромаштву, уз помоћ родбине, омогућила синовима да заврше занате, да се запосле и постану своји људи. Њени синови и кћи Лепа, другујући са радницима у Војнотехничком заводу, где су све троје били запослени, уско су се повезали са напредним покретом. Многе састанке СКОЈ-а и КПЈ, чији су били чланови, одржали су у њеној кући, у чему су имали пуну подршку мајке Лене.

Она је у устаничкој 1941. години плела чарапе за борце, а нешто чарапа је и продавала и давала новац борцима.

После клања сина Јована пронашла је његово унакажено тело у таласима Мораве, са сестром превезла и сахранила у породичну гробницу у Чачку. То је после рата учинила и са телима кћерке Лепе и снахе Селене. Тврдог срца, све то је поднела окренувши се гајењу своје троје унучади, која су остала без родитеља.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ,
Слободари, стр. 128 – 135;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 376.

ЧЕТНИЧКА КАМА ИМ ПРЕКРАТИЛА ЖИВОТ

СЕЛЕНА МАРИНКОВИЋ, домаћица, рођена 1915. године у Љуљацима, живела је у Чачку. Са супругом Рајицом пре рата прикључила се комунистичком покрету и као члан КПЈ учествовала је у многим акцијама које је Партија организовала. Нарочито је била активна у време организовања сахране др Драгише Мишовића 1939.

У устаничким данима 1941. често је одлазила у родно село, окупљала сељаке, нарочито жене и говорила им о потреби борбе против окупатора. Није била писмена, али савременици тврде да је била интелигентна и знала да води разговоре са грађанима.

По одласку партизанских јединица за Босну, хапшена је, а са собом је водила своје мало дете. Због тога су је пуштали из затвора.

Видевши да јој прети опасност од поновног хапшења, отишла је у Љуљаке. Тамо се повезала са илегалцима. Због тога је хапшена. Више месеци била је у затвору, одакле је спроведена у Специјалну полицију у Београд, па затим у Бањички логор, где је провела годину дана.

По повратку из логора кратко се задржала у Чачку. Схвативши да ће поново бити ухапшена, поново је са дететом побегла у Љуљаке, где су је четници у мају 1943, пред очима петогодишњег сина и мајке, заклали. Имала је на себи 17 рана од удараца каме. И док се мајка од те страхоте била онесвестила, Мишо је био умрљан мајчином крвљу.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ;
Слободари, стр. 128 – 135.

ЛЕПОСАВА – ЛЕПА МОЈОВИЋ, чиновник, рођена 1920. године у Заграђу код Горњег Милановца, живела је у Чачку. Била је члан КПЈ, супруга Марка Мојовића, позадински радник НОП-а у устаничкој 1941. години.

По одласку партизанских јединица у Босну, илегално је обављала курирску везу између илегалних партијских радника.

Када је у Чачку откривена, јер је била праћена, привремено се скривала у Београду, где је одржавала везу са илегалцима. Међутим, за њом су из Чачка вршене потере.

Сазнавши да ће бити ухапшена, са групом сарадника, одлази у Милутовац, код Трстеника, где је продужила са активношћу. Када је откривена, покушала је да дође у Чачак, јер је намеравала да се одавде пребаци у Босну. Четници су јој били за петама, па су је на успутној станици од Трстеника за Чачак скинули са воза, одвели у село Пољана код Трстеника, где су је после седам дана мучења заклали.

По ослобођењу земље мајка Лена пронашла је њен гроб, па је њено тело пренела у породичну гробницу на Чачанском гробљу. Касније тело јој је сахрањено у заједничкој гробници на Тргу палих бораца у Чачку, па пренето у гробницу у Спомен –парку борбе и победе.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ;
и Слободари, *стр. 128 – 135;*
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 377 – 381.

МАЈКА ТРИ ПАЛА БОРЦА

СМИЉАНА МАРИНОВИЋ, домаћица из Чачка, и њен супруг Драгиша, устаничке 1941. године, са целом породицом, приступили су НОП-у. Њених пет синова постали су борци Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“ од првих дана устанка. Неограничену помоћ Смиљана је пружала партизанским јединицама, у којима су били њени синови. Међутим, ратна срећа овој храброј мајци није била наклоњена. У величанственој борби три сина су оставили своје животе на бојиштима и стратиштима.

Најстарији син, Миломир – Учао (1918), члан КПЈ, учествовао је у припремама устанка. Погинуо је на почетку устанка, у борби против љутићеваца, у близини Чачанског гробља 8. августа 1941.

Други син, Радул – Рајко (1920), борац Чачанског НОП одреда, ухваћен је од стране Немаца и отеран у логор на Бањицу, где је стрељан 18. фебруара 1943.

Трећи син, Љубиша – Роки (1922), кројач, борац Чачанског НОП одреда, ухваћен је од четника и предат Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 22. децембра 1941.

Најмлађи син Петар Перо – Цевка, ученик гимназије, члан СКОЈ-а, због своје активности искључен је из школе и спроведен у логор у Смедеревској Паланци, где је остао до расформирања логора. Тада се прикључио НОВЈ. Упућен је у неослобођени Бео-

град ради извођења диверзантских акција против окупатора и домаћих издајника.

Син Слободан највећи део ратних дана провео је у илегалности. Од краја 1944. године радио је у служби Државне безбедности до одласка у пензију.

Смиљана је са супругом Драгишом све време рата била, као партизанска мајка, изложена терору полиције и сарадника окупатора. Умрла је у Чачку 1969. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 377;
Непокорена младост, стр. 279;
Сведочење Петра Мариновића, аутору.

СЛЕДИЛА ЈЕ БОРБЕНИ ПУТ БРАЋЕ

ИЛИНКА Николе МАРКОВИЋ – ОБРАДОВИЋ, ученица из Чачка, становала у Кључкој улици. Била је симпатизер НОП-а.

По ослобођењу Чачка 1944. придружила се јединицама НОВЈ. Била је болничарка у Армијској болници и учествовала у борбама на Сремском фронту.

Припадала је партизанској породици – двојица њене браће дали су своје животе у борби за слободу.

Старији брат, Петар – Перица (1920), електромеханичар, био је члан КПЈ и борац Чачанског НОП одреда. Заклали су га четници у Рајцу 13. јануара 1944.

Млађег брата, Илију (1924), металоструга́ра, члана Месног комитета КПЈ, борца Трнавског батаљона, ухватили су четници и предали Немцима, који су га отерали у Бањички логор, па у Норвешку, где је страдао у јулу 1942.

Казивање Пантелије Васовића, њеног саборца на Сремском фронту;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 378.

УМРЛА ОД ПОСЛЕДИЦА ТОРТУРЕ

РАДОЈКА МАРКОВИЋ (1921), свршена ученица гимназије у Чачку, била је члан СКОЈ-а.

По ослобођењу Чачка 1. октобра 1941. године радила је у партизанској болници у Чачку.

После повратка Немаца ухапшна је, али је пуштена из затвора. Тада се запослила у Фабрици хартије у Чачку. Са илегалцима је из те фабрике обезбеђивала папир за партијску технику. То је откривено, па је ухапшена 1. марта 1943. и спроведена у Специјалну полицију у Београду, где је страховито мучена, па је упућена у Бањички логор, где је остала шест месеци. Из логора је пуштена већ теже оболела, па је умрла 4. јула 1944.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 25 – 26;
Партизснаки видари, стр. 233;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 60, лог. број 12689;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 378.

ОСТАЛА НА БОЈИШТУ

РУЖИЦА – РУЖА МАТИЋ, студент права, рођена је 2. августа 1919. у Чачку. Постала је члан СКОЈ-а 1936, а 1940. примљена је у КПЈ и постала секретар Окружног комитета СКОЈ-а. Због те своје активности хапшена је више пута и искључена из гимназије. Њени блиски сарадници били су: Ратко Митровић, Петар Стамболић, Раде Азањац, Милош Минић, Милица Павловић, Цана Бабовић... који су касније били на челу устанка. Нарочито је била малтретирана у полицији после сахране др Драгише Мишовића, око које се доста ангажовала. Морала је да живи илегално, највише у Београду, а често је мењала место боравка.

Међу првим женама ступила је у Чачански НОП одред 1941.

У Другој пролетерској вршила је дужност санитетског референта бригаде. Прошла је цео ратни пут Друге пролетерске потврдивши се као добар борац и руководилац, уважавана од сабораца. У борбама на Ибру, код села Рудног, тешко је рањена у обе ноге и убрзо је подлегла ранама. Њена мајка Милица учествовала је у борбама и била санитетски референт чете. После рата мајка је Ружичине посмртне остатке пренела у Београд.

Жене Србије у НОБ, стр. 427;
Партизански видари, стр. 233 – 234;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 378.

ПАРТИЗАНСКА БОЛНИЧАРКА

ЖИВАНА Тихомира МИРОСАВЉЕВИЋА, домаћица, рођена 1925. у Руми, живела је у Чачку.

У устаничкој 1941. години била је болничарка, радила је у Болници и болничкој амбуланти и неуморно неговала рањенике.

Ухапшена је 27. марта, а 3. априла 1943. спроведена у Бањички логор. Нема података о томе када је из логора пуштена.

Жене Србије у НОБ, стр. 422;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 692, лог. број 11379.

СТРЕЉАНА СА СЕСТРОМ

НАДЕЖДА – НАДА ЂОКИЋ – МАТИЈЕВИЋА, учитељица, рођена 1921. године у Чачку, члан КПЈ, и пре рата истицала се радом на окупљању жена и омладине у напредни покрет.

У данима устанка 1941. била је неуморни теренски радник.

После одласка партизанских снага за Босну, илегално је деловала у селима око Чачка, затим у Београду, где је ухапшена од Специјалне полиције под лажним име-

ном Даница Јовановић, приватна чиновница из Скопља. Отерана је у Бањички логор, где је стрељана 14. маја 1943. са сестром Вером Ђокић – Радосављевић.

Пре њеног стрељања у Бањичком логору је 5. марта 1942, стрељан и њен супруг Мирољуб – Миро Матијевић.

Жене Србије у НОБ, стр. 415;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 378;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 593, лог. број 9475.

БОРАЦ НОВЈ

МИЛИЦА – МИЦА МЕЈОВИЋ, домаћица, рођена је 1925. године у Чачку. Била је симпатизер НОП-а, а затим борац НОВЈ. Погинула је у борби са непријатељем у Словенији у мају 1945.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 378.

МАЈКА КОМАНДАНТА АРТИЉЕРИЈЕ

ХРИСТИНА МИЛОВАНОВИЋ, домаћица из Чачка, мајка је Ђорђа – Ђока Миловановића, дипломираног правника и новинара, оснивача листа *Чачански глас*, члана КПЈ, организатора устанка у чачанском крају, првог команданта партизанске артиљерије на опседнутом Краљеву, кога су ухватили четници и предали Немцима који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 22. децембра 1941.

У тој устаничкој 1941. години пружала је пуну помоћ борцима.

Умрла је 15. јануара, а сахрањена 17. јануара 1967. на Чачанском гробљу, у својој 86. години.

Чачански глас, 19. јануар 1967;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 379.

ПОГИНУЛА КАО БОРАЦ

РАЗУМЕНКА МИЛИЋ – КАРЛИЧИЋ, домаћица, рођена је 1921. у Чачку.

Била је борац Чачанског НОП одерда. Погинула је у Трбушанима приликом бомбардовања партизанског воза од немачке авијације 9. новембра 1941.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 379;
Чачански одред, стр. 457.

ГИМНАЗИЈАЛКА

ВЕРА МИЛОСАВЉЕВИЋ, ученица VII разреда Гимназије у Чачку, због учешћа у партизанским акцијама, искључена је из школе 22. децембра 1941.

Касније, 22. јануара 1943, послата је у логор у Смедеревској Паланци, на „преваспитавање“. Нема података када је из логора отпуштена.

Чачанска ūимназија 1837 – 1987, стр. 518 – 519;
Неūокорена младосū, стр. 282.

МАЈКЕ НИСУ УСПЕЛЕ

МИЛА МИЛОСАВЉЕВИЋ, супруга Душана Милосављевића, председника Градског НОО у ослобођеном Чачку 1941. године, дала је иницијативу да жене покушају да спрече братоубилачки рат, који је био на помолу почетком новембра 1941. Видевши да град опкољавају четници са упереним оружјем, предложила је супругу и неким партизанским руководиоцима да жене посредују да не дође до крвопролића. Уз сагласност Ратка Митровића, одмах се прешло у акцију. О томе је сведочила:

„Био је 6. новембар. Месни добошар почео је по граду да позива жене и грађане да се окупе на Великој пијаци. Ја сам трчала од куће до куће и позивала другарице да изађу на улицу. Зачас се узбуркао цео град. Митинг је почео нешто после подне. Под кишобранима, капама, марамама, стискала се маса света...

На столицу се прва попела попадија Аница Алексић. Њен син је био напредан омладинац, али је рано умро од туберкулозе. Она је у данима устанка била уз нас и обично је говорила. Рекла је, поред осталог:

– Ја овде заступам свога сина.

Онда је говорила Живка Савић – борбено, револуционарно. Скуп је поздравио и Миленко Никшић, командант града. Кроз суснежицу у блатњаве улице пошли смо ка Циганмали... Две девојке носиле су велики транспарент, на коме је било исписано: „Ми мајке, жене и сестре тражимо обуставу братоубилачког рата“.

Успут су нам се придружили шегрти, жене, сељаци са пијаце. Биле су то мајке партизанских бораца, све опседнуте мишљу да спасу своју децу, да зауставе братоубилачку борбу. Било је у колони више од хиљаду жена и људи; уз нас је био цео Чачак.

Блато, бију снег и киша. Ми голоруки, скупљени у своје капуте и џемпере, излазимо из града. У Арсеналу партизани праве шпалир и узвикују:

– Идите, убедите их да не проливамо крв! Идите, другарице!

Ми охрабрени корачамо напред. Четници су били запосели касарну наспрам болнице. Дочекују нас заседе повици:

– Враћај се, народе, изгинућеш! Враћај се, пуцаћемо!

Идемо даље. Пуцњи изнад наших глава, транспаренте расцепише... наста цика, колона се заталаса, посрну, стаде. Њени крајеви се покидаше, потрчаше сви кроз суснежицу ка граду.

Чело поворке закопало се пред капијом касарне. Захтевамо да приме наше парламентарце. Учитељ Савко Филиповић, Милош Поповић, Аница Алексић, Милица Василијевић... Четници нас вређају довикују погрдне речи. Чекамо. Наших дуго нема. Страхујемо. Вичемо да нећемо да идемо док не пусте наше парламентарце. Они се враћају снуждени, необављног посла. Четници су хтели обрачун, истребљење партизана. У први сумрак мокри,

промрзли, враћамо се у град. Наша мисија је пропала. Сутрадан је већ дошло до првог напада, обрачуна између партизана и четника. Напад на Чачак је после два дана одбијен.“

Мила Милосављевић је 14. новембра 1941. изабарана у Одбор за помоћ фронту, а сакупљани су и храна, одећа... угроженом становништву, нарочито избеглицама, којих је у Чачку било у великом броју.

После повратка Немаца на слободну територију хапшена је од полиције.

Чачански гласˮ, 6. март 1981.

ПАРТИЗАНСКА МАЈКА

ЈОВАНКА МИНИЋ живела је као домаћица у Чачку.

Животни пут ове дивне, племените и храбре жене био је испуњен непрекидном борбом. Многе невоље нису долазиле, само због сиромаштва честите породице Бојовић у Доњој Трепчи, у којој је рођена, или у породици Минић, у којој је после удаје наставила да живи, већ у ономе што су доносиле болести и ратови: балкански, Први и нарочито Други светски рат.

Са својим супругом Драгомиром имала је четворо деце, од којих је кћи Радмила умрла у трећем месецу, док је троје одгајила: Милоша, Милана и Даницу.

Најстарији син, Милош, завршио је правни факултет, Милован технику, а кћи Даница фармацију. Све троје су, дружећи се непрекидно са добрим књигама схватили нужност борбе против старог капиталистичког режима, па су, као студенти, припадали напредном омладинском покрету.

Јованка и Драгомир, заједно са својом децом, дочекивали су, хранили, чували и помагали револуционаре.

Устаничке 1941. године ступили су у партизанске редове, а угледна породица Минић усадила је у своју децу дивне људске особине: рад, поштење, скромност, честитост и праведност.

После слободних дана у устаничкој 1941. години, наступили су месеци страве и за породицу Минић. Хапсили су их окупа-

тори и њихове слуге, да би је као болесну пустили, а супруга Драгомира спровели у логор на Бањицу, где је остао до ослобођења.

У том ратном времену, 1942. године, на Бањици им је стрељана кћи Даница, а само годину дана касније 1943. на Дурмитору погинуо је Милован као борац Друге пролетерске бригаде.

Коначно ослобођење земље дочекала је мајка Јованка са радошћу и тугом; радошћу, јер је дошла слобода и остварени су идеали за које се борила ова честита породица, тугом – за изгубљеном децом. Једино је син Милош преживео рат и проглашен је за народног хероја Југославије.

Јованка је умрла 11. децембра 1975. у 86. години живота. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Чачански глас, 12. децембар 1975;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 380.

СУПРУГА РАТНОГ СЕКРЕТАРА

МИЛИЦА МИНИЋ, домаћица из Чачка, била је супруга Радосава – Рада Минића, секретара Окружног комитета КПЈ за Чачак.

У време највећег терора над припадницима НОП-а илегално је радила на прикупљању прилога за борце, растурању пропагандног материјала и спровођењу других задатака.

У тој групи жена биле су: Смиљана Пишчевић, Јованка Азањац, Стоја Тошић, Нада Тодосијевић, Загорка Волић, Даница Сунарић, Лена Маринковић, Јела Радовановић, Ксенија Јовановић, Емилија Матовић...

Њен супруг Радосав – Раде (1910), обућар, ратни секретар Окружног комитета КПЈ за Чачак, ухваћен је у бункеру у Вапи 27. фебруара 1943. и отеран у Бањички логор, где је стрељан 14. маја 1943.

Жене Србије у НОБ, стр. 425;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 380.

СТРЕЉАНА У ЛОГОРУ

ДАНИЦА МИНИЋ, свршени матурант гимназије, рођена је 1922. у Прељини, а живела у Чачку.

Пре рата припадала је напредној омладини.

После ослобођења Чачка 1. октобра 1941. године ступила је, као болничарка, у Прву трнавску чету, а затим радила у партизанској болници у Палилулама у Чачку.

У децембру 1941, по доласку Немаца у Чачак, ухапсила ју је Специјална полиција у Чачку и спровела у Специјалну полицију у Београд, где је, као сестра Милоша Минића, једног од руководилаца НОП-а, подвргнута мучењима. Затим је пребачена у Бањички логор, где је стрељана 5. марта 1942.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ; *Партизански видарии*, стр. 237;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 279, лог. број 3428;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 380.

ХЕРОЈЕВА МАЈКА

МИЛКА – МИКА МИТРОВИЋ, домаћица, мајка народног хероја Ратка Митровића, рођена је 1885. у Гучи. Удала се за Сава Митровића 1904. године. Са супругом је родила шесторо деце: Олгу (1906), Дојчила (1907), Душана (1909), Митра (1911), Ратка (1913) и Емилију (1915, која је као дете одмах по рођењу умрла). Милкин супруг Саво је умро као војник српске војске од тифуса у Чачку у септембру 1915. године.

У тешким данима окупације, огроман терет притискао је младу удовицу, са шесторо ситне деце, једно другом до ушију. Ратко оца није могао ни

да упамти – имао је само две године. Пре одласка у рат Саво јој је рекао како да поступи ако он не преживи: „Школуј децу, па макар морала све да продаш“. Тај завет настојала је да спроведе. Како је које дете стизало за школу, седало је у ђачку клупу. Једно време имала је петоро деце у основној, средњој школи и на студијама. Деца су одлазила на студије. Ратко, као најмлађи, најдуже је остао са мајком, па је отуда постао и њен љубимац. Највише је помагао мајци у обради земље, чиме је стицан приход за издржавање породице и школовање браће и сестре.

Завет супруга Милка је остварила: Олга је постала учитељица, Дојчило и Душан постали су правници, Митар – економиста, а Ратко је студирао права.

Поред школовања и студирања, браћа Митровићи су се бавили спортом. Тако су се у Фудбалском клубу „Борац“ нашла тројица: Душан, Митар и Ратко. Душан је био капитен тима, а Ратко – голман. Милка је подржавала своје синове у том делу активности, а у „Борцу“ су се окупљали млади радници и студенти, према којима је Милка била благонаклона. Ратко је писао позоришне комаде и револуционарне песме, а интензивно се почео бавити политиком. Прихватио је комунистичке идеје и стао на страну угњетених и сиромашних. Презирао је људе који су живели на рачун туђег рада. Врло брзо стао је на чело радничког покрета и ушао у руководство КПЈ, у коју је примљен 1939. Годину дана касније постао је организациони секретар Окружног комитета КПЈ.

У устаничкој 1941. години Ратко је именован за политичког комесара Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Био је креатор формирања оружаних чета, батаљона и одреда. Милка се у Чачку срела са сином тек после ослобођења 1. октобра 1941. године. Сигурно је да је била поносна својим Лалом, како га је из милоште звала.

Тешки дани за мајку Милку наступају почетком децембра 1941. године када су се партизанске снаге, под притиском јачих окупаторских јединица, повукле, а окупатор загосподарио Чачком и околином. Живећи у сталном страху, мајка је добила вест да је њен Лале пао у руке четника и да је предат Немцима у Чачку. Похитала је да види сина и да донесе нешто хране. Он се поздравио са мајком и одмах јој ставио до знања да ће вероватно бити погубљен и да она треба храбро да се држи, јер са њим одлазе

многи његови другови које је он повео у борбу против окупатора. Није се дуго чекало на Ратково погубљење. У његову собу су 11. децембра 1941. ушла двојица џелата – Јован Караклајић и Милан Звер, извели су га на пијацу, одакле је Ратко ватреним говорима позивао народ на устанак, где је на стубу висила припремљена омча. Пошто су му чврсто везали руке конопцем подигли су га на клупицу. Разлегао се његов продорни глас:

„Живела Слободна Србија!.. Живела мајка Русија!... Смрт фашизму...“

Злочинци су га спречили да даље узвикује, и извукли му клупу испод ногу.

Нешто касније стигла је мајка Милка поневши сину нешто за јело. Када су јој дозволили да уђе у затвор, пошто је стражару тутнула неку новчаницу у руку, саопштено јој је да Ратко није у соби, већ да је одведен на бријање. Поверовала је, оставила је завежљај са јелом и пошла кући. Пролазећи поред пијаце видела је да се нешто дешава. Јаукнула је и у себи се питала која ли је мајка у црно завијена. У том је спазила једног младића и упитала:

– Сине, шта се то тамо ради?

– Вешају једног студента... неког Ратка Митровића – одговори младић.

Ћутке је поднела најтежи животни ударац. Не окрећући се више према губилишту, појурила је кући.

Била је свесна да је мајка партизанског комесара и хероја и да у највећем болу мора бити храбра и достојанствена.

– Немојте да кукате! – рекла је укућанима. – Да не уживају душмани кад вас чују!... Морамо бити поносни и пркосни!

Те ноћи, између 11. и 12. децембра, Ратково тело је скинуто са вешала и негде однето. Узалуд су мајка и сестра Олга недељама покушавале да сазнају шта се догодило са лешом. Онда се сазнало да су чобани открили нечији леш у виноградарском бунару у Придворици. Отишла је нашла неколико људи да изваде леш. Одмах је препознала сина. Стигли су неки љотићевци и агенти, почели да вичу и прете људима који су леш извадили из бунара, па су им наредили да леш поново врате у бунар. Покушала је да на разне начине добије сагласност да леш сина извади и сахрани, али су четници и љотићевци одбијали говорећи да би „његова сахрана у гробље било скрнављење гробља“. Тек када је, по наговору мајке, човек на чијем се поседу налази бунар поднео

молбу начелнику да се леш однесе из његовог бунара, добијено је одобрење од Министарства унутрашњих послова крајем фебруара 1942. Милка је позавала само неколико људи који су турпијом пресекли катанац којим су биле везане његове руке и конопац око ногу, ставили тело у сандук и сахрану обавили на Јездинском гробљу по вејавици и у муклој тишини. После сахране јездински четници су позивали на саслушање људе који су помагали при сахрани. Конопац и ланац којима су биле везане руке и ноге Раткове, мајка Милка је однела кући и сачувала их. Данас се ти предмети налазе у Народном музеју у Чачку.

Слободни глас (Чачак) објавио је 1945. године:

„РАТКО МИТРОВИЋ ПРОГЛАШЕН ЗА НАРОДНОГ ХЕРОЈА

Предсједништво Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије, на предлог Врховног команданта НОВ и ПОЈ, маршала Југославије Јосипа Броза Тита, одлучило је да се за освједочено херојство и држање пред непријатељем одликује ОРДЕНОМ НАРОДНОГ ХЕРОЈА Митровић Ратко."

По завршетку рата 31. децембра 1944. године у Чачку је одржана Прва скупштина Окружног народноослободилачког одбора, на којој је, поред 450 делегата из седам срезова, учествовао Марко Вујачић, потпредседник АВНОЈ-а. Том приликом је мајци Ратка Митровића уручен Ореден народног хероја. Вујачић се обратио мајци Милки речима: „Прије него што вам предам ово знаменито одличје – одличје Народног хероја Југославије, које могу добити само најбољи међу најбољим синови нашег народа, они који су то одличје заслужили, својим радом и самопрегором, ја Вам, у име АВНОЈ-а, највећег извршног и законодавног тела наше земље, честитам овим одличјем. Честитам мајци која је умела неговати и одгајити хероја, а да би га затим дала на олтар отаџбине. Предајем Вам ово одличје народног херија да га Ви носите у место вашег сина, да се поносите тиме, јер наш друг Ратко, наш херој стоји сада поред нашим највећим херојима Обилића, Мандушића, Вука Мићуновића, Стојана Чупића, Рајића и осталих наших хероја. Они ће вечито живети а покољења ће причати о њему и учећи се на овом примеру..."

Милка Митровић је умрла после краће болести у Чачку 6, а сахрањена 8. октобра 1966. године на Јездинском гробљу у присуству око 5.000 грађана.

Непознати песник посветио је ову песму вешању Ратка Митровића:

МАЈКА РАТКА КОМЕСАРА

Облачина једног дана,
Камен кваси киша ледна,
Улицама града Чачка,
Некуд жури старка једна.

Пут је води до вешала,
На њима се њише неко.
Уморна је старка стала,
Ал' не види на далеко.

Облаци се тмурни свили,
А над њима вране круже.
„Ког су данас обесили,
Кажи мајци, мили друже".

„Сваки дан се неко њише,
Ко све да зна, мајко стара?
Чујем данас обесише
Неког Ратка комесара".

Црна туга срце стисну
Да га грозни бол не скоси.
Ту уздахну, само врисну:
„Ух, мајка му ручак носи.

Ал, знај, Немче, звери љута,
Ја сам Ратка дичног мати.
Ти ми нећеш јаук чути,
Нити сузе сагледати".

Три године, кам на каму,
Ћутала је мајка стара
И чекала кроз осаму
Сина Ратка комесара.

Ћути, трпи, мајка стара
Док једнога лепог дана
Насрнуше као хајке
Силне чете партизана.

Пред њих мајка истрчала.
Сада сузе није крила.
Из прикрајка тихо јеца:
„Дођосте ли, децо мила“.

Задрхташе срца млада:
„Утри сузе, мајко мила,
Осветисмо по сто пута
Друга Ратка комесара“.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 152 – 153;
Ратко Митровић;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 381;
Народни хероји Југославије, стр. 52 – 53.

УМРЛА ПОСЛЕ МУЧЕЊА

ВЕРА Милана МИХАИЛОВИЋА, ученица гимназије, рођена је 1926. године. Била је симпатизер НОП-а. Умрла је у Чачку од последица батинања од полиције у мају 1944.

У рату је изгубила два брата:

Вукан – Вуле (1921), борац Чачанског НОП одреда, стрељан је у логору на Бањици 1. октобра 1943.

Други брат, Петар (1924), ученик на занату, члан СКОЈ-а, борац Чачанског партизанског одреда, умро је у Чачку од последица батинања и затворског живота 1. јануара 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 381.

ОДАНА КПЈ И НОП-у

РУЖА НЕШКОВИЋ, кројачица, супруга Мирољуба – Жаца Нешковића и сестра Додросава – Бобе Милетића, чланова КПЈ од пре рата. Своје политичко опредељење прихватила је од њих, па је са њима учествовала у многим акцијама које је изводила Комунистичка партија и напредни радници.

Устаничке 1941. године они су учествовали у организовању устанка. Ангажовала се као позадински радник. У данима устанка Мирољуб – Жацо био је заменик политичког комесара Трнавског батаљона и секретар Среског комитета КПЈ за трнавски срез, а брат Добросав – Боба члан Среског комитета КПЈ и борац Трнавског батаљона.

После повлачења партизанских одреда за Санџак и Босну, Мирољуб и Добросав су избегли заробљавање и прешли су у илегалност. Касније постају борци обновљеног Чачанског патизанског одреда.

Ружа је, због супруга и брата, често хапшена. У затвору је била са малим сином Слободаном – Бобаном, вероватно једним од најмлађих затвореника у полицијским казаматима. После пуштања из затвора поново се повезала са партијским радницима, нарочито са Душанком Богићевић, у чијој кући је била штампарија, одакле је Ружа преузимала поверљиви материјал и разносила у Чачку и колини. Она је у својој кући изградила склониште, где су се скривали њен супруг и други илегалци. Њен брат Добросав – Боба Милетић погинуо је као борац обновљеног Чачанског НОП одреда у борби са жандармима и четницима у Остри 5. марта 1943.

Другог Ружиног брата, Драгољуба – Лолу, бравара, рођеног 1912. године у Чачку, ухапсиле су усташе у априлу 1941. и отерале у логор Даницу у Копривници, где је убијен 1941. године.

Мирољуб – Жацо погинуо је као секретар Среског комитета КПЈ за трнавски срез у борби са четницима у Прислоници на падинама Вујна 22. јануара 1944.

Међутим, Ружу ни после смрти супруга и брата полиција није остављала на миру. У њиховим архивама означили су је као „комунистичког агитатора“. Често су јој претресали кућу и приводили на саслушања.

По завршетку рата активно је радила у друштвено – политичким организацијама

Умрла је 2. јуна 2002. Сахрањена је на Чачанксом гробљу.

Жене Србије у НОБ, стр. 425 и 441;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 379 – 382;
Казивање Пантелије Васовића, аутору.

УБИЈЕНА У СПЕЦИЈАЛНОЈ ПОЛИЦИЈИ

НАТАЛИЈА – НАТАША НИКОЛИЋ, домаћица, рођена је 1922. године у Чачку.

У ослобођеном Чачку, октобарских и новембарских дана 1941. радила је као партизанска болничарка у Градској болници у Чачку и болници у Горњој Горевници.

По повратку окупатора хапшена је и прогањана. У Бањички логор отерана је 2. децембра 1942. Из логора је спровдена на саслушање у Специјалну полицију, где је убијена приликом саслушања 5. априла 1943.

Партизански видари, стр. 240;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 31 – 32;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 568, лог. број 8964;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр.. 382.

ЗАКЛАНА БОСАНКА

ГОСПАВА НОЖАНИЋ, радница Фабрике хартије, рођена 1908. у Травнику, а живела у Чачку. Била је члан организације „Млада Босна“. Радила је у Женском покрету у Чачку.

Била је симпатизер НОП-а. Устаничке 1941. године учествовала је у бројним акцијама. Заклали су је четници у Чачку 1943. године.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 383;
Жене Србије у НОБ, стр. 450.

БОЛНИЧАРКА, ЛОГОРАШ И БОРАЦ НОВЈ

ВЕРА ОБРАДОВИЋ, ученица шестог разреда гимназије, рођена је 1923. у Чачку. Члан СКОЈ-а постала је 1941. године.

После ослобођења Чачка 1. октобра 1941, пошто је завршила курс прве помоћи, радила је као партизанска болничарка у Чачку.

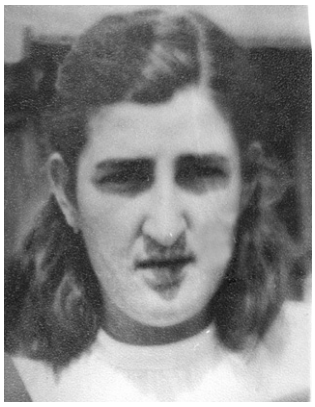

После повратка Немаца, једно време се крила у Драгачеву. По повратку у Чачак почела је илегално да ради са једним бројем својих ранијих другова.

У 1942. години искључена је из гимназије, а у фебруару 1943. отерана у логор у Смедеревској Паланци, где је била све до његовог расформирања септембра 1944. Тада се прикључила Космајском партизанском одреду. Одавде је распоређена у Четврту крајишку бригаду Пете ударне дивизије НОВЈ: била је у Пратећој чети санитетски референт.

После ослобођења Београда учествовала је у борбама на Сремском фронту, где је рањена. Демобилисана је у августу 1945. Почела је да студира медицину, али је због слабог здравственог стања напустила студије. Живела је у Београду.

4. јул, 5. новембар 1968;
Вера Обрадовић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Партизански видари, стр. 242;
Непокорена младост, стр. 279;
Жене Србије у НОБ, стр. 446.

ВЕЗА ИЗМЕЂУ ПАРТИЈСКИХ РАДНИКА

ДАРИНКА – ДАРА ОБРАДОВИЋ, домаћица из Чачка, сарадник НОП-а од 1943. године, била је веза између Окружног комитета за Чачак и Среског комитета КПЈ за трнавски срез. Преко ње је ишла курирска веза, све док је откривена. Тада је ухапшена. После ислеђивања у полицији у Чачку, спроведена је у Специјалну полицију у Београд, па одатле у Бањички логор 11. септембра 1944. Ту је остала остала до расформирања логора у октобру 1944.

Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 634, лог. број 23475.

СТРЕЉАНА У ЛОГОРУ

ВОЈИМИРКА (ВОЈИНКА) ОПАНЧИНА, чиновник, рођена 15. септембра 1916. у Друнетићу код Сребренице. Живала је у

Сјеници, где је била члан Окружног комитета КПЈ. У Чачак је дошла 1943. године и једно време је живела илегално у породици Драгана Грбовића, где ју је полиција пронашла и спровела у Бањички логор 29. децембра 1943. Стрељана је 19. септембра 1944. у групи од 28 жена које су последње уморене у овом логору.

Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 389, лог. број 18784;
Казивање Пантелије Васовића из Чачка.

ПАРТИЗАНСКА БОЛНИЧАРКА

МИЛИЦА ПАВЛОВИЋ – ПЕШИЋ, свршени матурант, рођена је 1923. године у Чачку. Као ученица гимназије припадала је напредној омладини и учествовала у многим њеним акцијама.

У августу 1941. завршила је курс прве помоћи. Сакупљала је оружје, муницију и санитетски материјал за борце.

После ослобођења Чачка, 1. октобра 1941. године, радила је у партизанској болници као болничарка.

По повратку Немаца, хапсили су је љотићевци, а касније и Специјална полиција. У затвору је мучена и злостављана.

Првог дана по ослобођењу Чачка 3. децембра 1944. ступила је, поново, као болничарка, у болницу. Затим је радила у Суду части до формирања Јавног тужилаштва, па у окружним судовима у Чачку, Шапцу и Београду. Када је завршила филолошки факултет, била је једно време професор, затим преводилац у Секретаријату унутрашњих послова у Београду.

Партизански видари, стр. 242 – 243.

ПАРТИЈКА

СЛАВКА ПАВЛОВИЋ, рођена 1920. у селу Липљу код Љига. Члан КПЈ постала је у септембру 1942. године, а затим је 1943.

била секретар партијске ћелије у свом селу.

После ослобођења била је члан Среског комитета КПЈ у Белановици и члан Среског одбора за качерски срез. У Чачак је дошла 1946. године и до смрти била је активиста у организацијама СУБНОР-а и жена. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Умрла је у Чачку 21. августа 1983. у 63. години живота. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Чачански гласс, 25. август 1983;
Архивски фонд СУБНОР-а у Чачку.

СЕСТРЕ ПЕНДИЋ

Сестре ПЕНДИЋ ОЛГА, БРАНКА и ЕМИЛИЈА рођене су у учитељској породици. Отац Милисав пре Другог светског рата био је познат као опозиционар, па су га често у служби премештали из места у место. Погинуо је у Априлском рату, у априлу 1941. у Скопљу као војник.

Бранка је пре рата била члан СКОЈ-а, због чега је искључена из Женске занатске школе у Чачку. Олга је пре рата била члан КПЈ, а Емилија омладински активиста.

Устаничке 1941. године све три сестре су се нашле, као борци, у Чачанском НОП одреду „Др Драгиша Мишовић“.

После одласка партизанских бораца за Босну, сестре Пендић су ухапшене у Гучи, затим спроведене у Војнотехнички завод у Чачку, одакле је Олга одведена у логор на Бањицу где је остала девет месеци. Бранка и Емилија су из овог логора пуштене. Међутим, оне су стално биле под присмотром полиције, па су често хапшне. Лежале су у затворима у Чачку, Београду и Горњем Милановцу, где су мучене, да би одале другове са којима сарађују. Од тортура Емилија је умрла 1944, Олга 1948. Једино је рат преживела Бранка.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 52;
Партизански видари, стр. 246;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 285, лог. број 3550;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 384.

ЛОГОРАШИЦА

МАГДАЛЕНА ПЕКОВИЋ – МИЋИЋ, домаћица, рођена је 1925. у Чачку.

У октобру и новембру 1941. године радила је као партизанска болничарка у болници у Горњој Горевници.

После повратка Немаца неколико пута је хапшена и мучена у затвору у Чачку. Затим је спроведена у Специјалну полицију, а одатле у Бањички логор, где је била од 13. марта 1943. до 25. априла 1944.

Надежда Стојковић – Станковић, *Сећања*, рукпис у МИАЧ;
Партизански видари, стр. 245;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10854.

УМРЛА ОД ПОСЛЕДИЦА ЛОГОРСКОГ ЖИВОТА

КРСТИНА ПЕРКОВИЋ – БИОРАЦ, радница Фабрике хартије у Чачку, била је сарадник НОП-а. Ухапшена је и спроведена у Бањички логор, затим у логор у Смедеревској Паланци. Од последица логорског живота умрла је после рата.

Непокорена младост, стр. 279;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 60, лог. број 12690.

ХРАБРА БОЛНИЧАРКА

МИЛУНКА ПЕШОВИЋ – ДРОБЊАК, домаћица, рођена је 1920. у Озрему код Горњег Милановца.

Половином септембра 1944. године ступила је у Чачански партизански НОП одред „Др Драгиша Мишовић“, где је била болничарка, а касније референт санитета у Таковском батаљону. Њено опредељење за партизански покрет почиње још 1941. када јој млађи брат Живорад одлази у партизане. Читава породица Пешовић активно ј радила за НОП.

Ни хапшење брата и оца, ни малтретирања и претње четника нису могли заплашити ни њу, ни чланове њене породице. Одржавала је контакте са партијским илегалцима, носила пошту и поруке, вршила курирску службу до Београда и извршавала друге задатке добијане од окружног и среског партијског руководства. Када су четници кренули за њом да је ликвидирају, отишла је у Таковски батаљон Чачанског НОП одреда, где је остала, прво као борац, а потом болничарка и санитетски референт. Посебно се истакла у борби са Немцима на Каблару на месту Вјетрина. Тада су Немци на батаљон извршили снажан напад и нанели озбиљне губитне Првој таковској чети. Погинуло је седам бораца, а девет их је тешко рањно. За време борбе она је сама изнела све мртве и рањене са бојишта.

После демобилизације, у време обнове и изградње земље била је једна од најактивнијих. Због тога је добила више одликовања и друштвених признања. Поред осталог, за ратне заслуге Медаљу заслуге за народ и Ордена заслуге за народ, за допринос у обнови и изградњи земље – Ордена рада III реда и других признања. Живи у Чачку и поносна је на своје синове Гојка и Мирка, од којих је први капетан наше армије, а други познати кошаркаш чачанског „Борца“. Чачани је познају по томе што је стравствени навијач Кошаркашког клуба „Борац“.

Чачански ґлас, 12. април 1977;
Таковске новине, 4. март 1977.

ШЕСНАЕСТОГОДИШЊА ДЕВОЈКА У ЧИНУ КАПЕТАНА

МИРЈАНА ПЕТРОВИЋ, учитељица, рођена је 1929. у Романовима у Поткозарју (Босна и Херцеговина). Као тринаестогодишња девојчица нашла се у козарачком збегу 1942. Три брата и једна сестра били су у партизанским јединицама од првих устаничких дана.

Она им се придружила 1943. године и у саставу Козарачке бригаде, са пушком у руци, учествовала у борбама до коначног ослобођења земље. Била је скојевски руководилац у бригади. Демобилисана је у августу 1945. у чину капетана. Одликована је са неколико ратних и мирнодопских одликовања. Једна сестра и брат су јој погинули у борбама за слободу, а тројица су носиоци Партизанске споменице 1941.

У Чачак је дошла 1957. године и све до смрти радила је у Основној школи „Филип Филиповић“. Предан и марљив рад са децом учинио ју је омиљеном међу децом, родитељима и колегама. Била је секретар организације Савеза комуниста у школи. Бирана је за одборника Скупштине општине Чачак. Била је активиста у организацијама СУБНОР-а и АФЖ-а.

Умрла је у Чачку 31. јануара 1975. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Чачански ґлас, 7. фебруар 1975;
Евиденција Општинског одбора СУБНОР-а у Чачку.

УБИЈЕНА У ДВОРИШТУ СВОЈЕ КУЋЕ

ЈЕЛКА ПЕТРОВИЋ, поштански службеник, рођена 1911. у Чачку, била је члан КПЈ и активан сарадник НОП-а.

Њен супруг Милан, опанчар, пре рата члан Месног комитета КПЈ за Чачак, био је партизански борац 1941. године.

Као члан КПЈ и супруга познатог комунисте Милана Петровића Сурца, по окупацији земље отпуштена је из службе. После напада Немачке на СССР, када су окупатор и његове слуге почели да хапсе

комунисте, са супругом и двоје малолетне деце напушта кућу у Чачку и прелази у село Ртаре, код супругове браће. У ту кућу сместило се више чланова Окружног комитета КПЈ, где су одржани многи састанци у вези припрема устанка. Међутим, Немци су, преко агента Божа Радосављевића – Величковца, сазнали за ову групу руководећих комуниста, па је једна њихова јединица, у којој је било и више слугу окупатора, упала камионима у Ртаре, блокирала ту кућу, у којој су се тада нашли Јелин супруг Милан и Ранко Врељански, секретар Окружног комитета КПЈ. Врељански је успео да се пробије из блокаде, а Милана Петровића Немци су убили.

По ослобођењу Чачка 1. октобра 1941. била је руководилац градске поште.

По повлачењу партизанских јединица за Босну, Јела се вратила у Ртаре код својих девера, са двоје мале деце. Ту је провела све године рата, али је четници нису остављали на миру – често су је хапсили. Лежала је у затвору у Марковици, у Гучи, више пута одвођена, саслушавана и малтретирана у четничким штабовима. Спасавана је ургенцијом утицајних људи.

После ослобођења земље 1944. године вратила се у своју кућу у Чачак и постављена је за управника поште. Убила су је непозната лица у дворишту њене куће 22. августа 1945. Тако су малолетна деца остала без оба родитеља.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 385;
Казивање Радише Петровића из Чачка.

ВЕРНА СВОЈИМ ИДЕАЛИМА

СМИЉАНА – СМИЉА ПИШЧЕВИЋ, домаћица, рођена 1900, била је мајка троје деце. Под утицајем свога брата, професора Милутина Смиљанића, који је међу првима стрељан на Бањици у лето 1941, прикључила се 1935. године радничком покрету. По формирању Женског покрета у Чачку, постала је један од најактивнијих чланова. Присуствовала је сахрани др Драгише Мишовића 1939, иако је била компромитована као комуниста.

По ослобођењу Чачка 1. октобра 1941. године изабрана је за члана Градског народноослободилачког одбора. Учествовала је у свим пословима овог одбора.

После повлачења партизанских бораца за Босну, одржавала је сталну везу са илегалним радницима и борцима. Више пута хапсила ју је полиција у Чачку. Спроведена је Специјалној полицији у Београду, па затим у Бањички логор.

По изласку из логора била је на сталној вези са партијским радницима у Чачку: Стојом Тошић, Љубомирком Јанковић, сестрама Вером и Надом Ђокић...

Живела је у Чачку. Остала је, до краја, верна својим идеалима за које се борила.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 1 – 2;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 692, лог. број 11378.

ПУШКОМИТРАЉЕЗАЦ

АНКА ПОПОВИЋ – ОБУЋИНА рођена је 1915. у Чачку. Учитељску школу завршила је у Београду. Члан СКОЈ-а постала је 1935, члан КПЈ 1939. године. Пошто њена активност није била по вољи режима, као млада, постављена је, по казни, за учитеља у село Севце (срез неродимски), а потом „по потреби службе“, премештена Цапаре код Битоља. У том селу, уз помоћ комуниста, створила је јаку скојевску организацију.

У устаничкој 1941. години, чим је формиран Кумановски партизански одред, одлази у партизане. Једно време је била борац са пушком у руци, а затим пушкомитраљезац. Потом је прешла у Главни штаб Македоније, у коме је радила као шифрант.

По ослобођењу земље активно је радила у друштвно – политичким оргнизацијама. Носилац је Партизанске споменице 1941, Ордена за храброст, Ордена заслуге за народ са сребрним зрацима и већег броја других ратних и мирнодопских признања. Била је резервни поручник ЈНА.

Умрла је 6. априла 1976. Сахрањена је у Београду.

Чачански ɡлас, 9. април 1976.

САРАДНИК НОП-а

НАТАЛИЈА ПРЕЛИЋ, домаћица, рођена 1910. у Вапи, живела је У Чачку. Била је сарадник НОП-а. Убили су је Немци у Ужицу у новембру 1941.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/ūали борци и жрūве, стр. 386.

ХРАБРА ЈЕЛА

ЈЕЛА РАДОЊИЋ, домаћица из Чачка, пре рата са својим супругом Влајком, социјалистом, припадала је напредном радничком покрету. У том духу васпитавала је своју децу, па се 1941. читава породица нашла на страни НОП-а.

Њена кћерка Нада и син Прле Златић, тек што су могли да носе пушке, ступили су у партизанске редове. Понесени одушевљењем, Јела и супруг Влајко чине све што могу да се борци у Одреду снабдевају храном и одећом.

После повратка Немаца на слободну територију и повлачења дела партизанских одреда за Санџак и Босну, тамо се нашао и Прле Златић.

Јела није престајала да ради за НОП. Њена кућа, више него раније, постаје стециште комуниста и скојеваца. Она у најтежим условима терора илегално обавља важне задатке за НОП ризикујући живот свој и своје породице. У том послу није могла остати непримећена. Хапсе је и малтретирају, као и кћерку Наду, коју спроводе у Специјалну полицију у Београду, затим у Бањички логор, где је излажу тешкој тортури и мучењима.

Нада је све време рата одржавала везу са Месним комитетом КПЈ и Месним комитетом СКОЈ-а за Чачак. У њеној кући се стално налазио пропагандни материјал, скривен, одакле је разношен поверљивим људима. Била је стално на вези са Данилом Митровићем, Станиславом Терзић, Душанком Богићевић, од које је преузимала материјале партијске технике.

По ослобођењу земље Јела је радила на поверљивим задацима. Била је активна у Народном фронту, организацији АФЖ-а, СУБНОР-у. Учествовала је на бројним акцијама у добровољном раду, служећи за пример својој средини. Желела је свим срцем да се што пре обнови наша ратом опустошена земља. За такав самопрегорни рад одликована је Орденом рада са сребрним венцем.

Умрла је 21. јуна 1981.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 1 – 4;
Чачански глас, 14. јун 1981.

УМРЛА У ЗАГРЉАЈУ СА СЕСТРОМ

ВЕРА ЂОКИЋ – РАДОСАВЉЕВИЋ, студент права, пре рата напредна омладинка, радила је у Женском покрету. Била је члан КПЈ.

У време устанка 1941. била је теренски радник.

После одласка партизанских снага за Босну илегално је политички радила у селима око Чачка. Затим је прешла у Београд, где је ухваћена под лажним именом Јулијана Михајловић, домаћица из Призрена. Стрељана је на Бањици 14, маја 1943. са својом сестром Надеждом – Надом Ђокић – Матијевић. Њен супруг Моле Радосављевић је пре ње стрељан у ВТЗ у Чачку 1. фебруара 1942.

Жене Србије у НОБ, стр. 414;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 593, лог. број 9473;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 374 и 378.

ЦРВЕНА КОСА И ЊЕНА ПОРОДИЦА

КОСАРА – КОСА РАДОСАВЉЕВИЋ или Црвена Коса, како су је звали, радница, дошла је из Слатине у Чачак у једну бед-

ну кућицу, без икаквих средстава за живот, са троје деце, јер је њен бивши супруг занемарио породицу. Била је приступачна, умиљата жена, и, изнад свега, револиционарка.

Да би деци обезбедила било какав пристојан живот, радила је по богатим градским кућама, чистила и рибала, а када је почела да ради Фабрика хартије, она се ту запослила. Од зараде издржавала је и школовала своја три сина: Момчила, Милана и Слободана. Била је неуморна радница и сва се посветила својој деци.

Таква је била мајка Коса, која је, као радница Фабрике хартије, ушла у историју овог најстаријег чачанског колектива. За време познатог штрајка 1936. године међу првим женама легла је на шине индустријског колосека да би спречила улазак воза са штрајкбрехерима. Васпитавала је своје синове да буду радни, поштени и да се боре за праведне односе међу грађанима. Суочени са односима у друштву у коме су једни богато живели, експлоатишући друге, а други у сиромаштву и беди, Косини синови врло рано су прихватили идеологију КПЈ. Постали су страствени њени тумачи.

У устаничкој 1941. години сви Радосављевићи, Косини синови нашли су се у редовима партизанског покрета: Момчило – Моле био је командант Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“.

Милан, даровит говорник, постао је организациони секретар СКОЈ-а за Србију.

Слободан је активно помагао овај покрет.

Међутим, после напада јачих немачких снага на слободну територију и повратка Немаца, настају кобни дани за Косу и њену породицу.

Момчила су ухватили четници у Липници и предали Немцима, који су га стрељали у ВТЗ у Чачку 1. фебруара 1942.

Слободана су ухватили Немци и отерали у Бањички логор, где је стрељан 19. фебруара 1943.

Милан се по повлачењу партизанских јединица за Санџак и Босну налазио у редовима прослављене Друге пролетерске бри-

гаде. Као члан Главног штаба за Србију, погинуо је у борби са непријатељем код Прокупља у октобру 1944.

Трагичну судбину доживљава и мајка Коса: ухватили су је четници и заклали у Слатини 3. септембра 1943.

Пета жртва у овој породици била је Вера Радосављевић – Ђокић, која је своју судбину, још у устанку 1941. године, везала за супруга Момчила, она је као студент постала члан КПЈ. Учествовала је у припремама устанка 1941. Ухапсила ју је Специјална полиција и отерала у Бањички логор, где је стрељана 14. маја 1943.

Овако је усмрћена Косара:

„Док се Косара скривала, кољаши су јурили да је ухвате. Тражили су је код њене куће, код сестре Мире, код суседа. Распитивали су се за њу, али је нису нашли. После неколико дана, или тачније, 3. септембра, затекли су је у њеном дворишту. Утрчали су и ухватили је, обрадовани „пленом“ до кога су дошли. Бранила се и рекла да она није Косара, већ Бранка. Отимала се да би се одбранила и заварала их. Познавали су је и није вредело никакво противљење.

Видела је на крају да је немоћна да избегне зло, па им је рекла да су дошли по свом крвавом задатку. Издавао ју је глас, али је говорила промукло, опрући се и даље.

„Умукни, стрвино матора“, викнуо је један од кољаша и гурнуо је у груди. Занихала се и пала, али је довикнула: „Ви мене мучите, али знајте да ћете доживети веће муке него ја. Партизани ће победити“. Тукли су је по леђима, по глави и стављали каму под грло. „Убићете мене, издајници, већ сте се доста напили народне крви, али нећете убити све партизане, нећете убити правду“.

Гледале су то све и слушале сусетке: Милунка Јовановић, Јегда Перуничић и Љубица Савић. Чудиле се откуда јој толика снага. Сваког трена се очекивало да четници забоду своје исукане каме у њено измучено тело, причала је Љубица Савић. Међу кољашима је видела Милојка Мацаревића, званог Мусолина из Кукића. Вероватно су кољаши добили задатак да је не закољу ту, већ на Морави, тамо где су поклали многе друге.

Вукли су кољаши Косару за руке, за ноге, за косу. Није хтела, нити могла да иде. Ударали су је чиме су стигли. Изгубила је свест од силних удараца – сведоче њене сусетке, које су тада би-

ле неме од страха, гледајући зло. Биле су и саме уплашене до смрти.

Прошло је неколико дана од Косариног страдања. Усудио се да пође да је тражи Јоцо Тимотијевић, муж њене сестре Мире. Ишао је кроз Кукиће у правцу Мораве и завиривао по врзинама и гудурама. Када је дошао Симићевића баре, недалеко од Мораве угледао је мртву Косару. Тело јој је било потопљено у бару, а њена дугачка коса пливала је по површини.

Отишао је Јоцо код суседа Драгића Драгићевића, који је имао кола и волове, и замолио да пођу заједно да изваде Косарино тело да би га сахранили. Драгић му је дао кола и волове, али није смео да пође. Знао је како се четници обрачунавају са онима који се усуђују да сахрањују њихове жртве.

Одвезао је Јоцо унакажено Косарино тело у њен стан. Ту су је, по обичају, окупали, обукли и ставили у ковчег. Сусетке Јегда Перуничић и Мулинка Јовановић, које су обавиле купање, говориле су да су на Косарином телу виделе велики број убода камом.

На сахрани су били Мира и Јоцо Тимотијевић, Бранка Перуничић и Љубица Савић. Тресли су се од страха да четници не дођу и да их све покољу. Зазирали су од сваког шума.“

Страшном смрћу умрла је Косара Радосављевић. Није дочекала да види слободу за коју се свом својом снагом борила и она и њен Моле, кога су убили 1941. године. Није сазнала да је Слободан стрељан на Бањици 1943. Није сазнала да је Вера, њена добра снаха такође стрељана на Бањици...

Нестала је цела породица Косаре Радосављевић. Остале су само бисте и споменици, који ће младе генерације подсећати на њихово постојање.

Жене Србије у НОБ, стр. 414;
Косара, стр. 65 и 66;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/пали борци и жртве, стр. 387;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 593, лог. број 9473 и стр. 653, лог. број 10621.

ЛОГОРАШИЦА

РУЖИЦА РАЈИЧИЋ, домаћица, рођена 1922. у Чуругу у Војводини, живела је у Чачку.

У устаничкој 1941. години она се у родном месту прикључила НОП-у. Разносила је устаничке прогласе и илегални материјал којим с позивало на устанак. Међутим, баш у то време мађарска фашистичка армија почела је масовно да хапси и ликвидира српско становништво на том простору. Мушкарце су масовно по хапшењу убијали и бацали у Тису, док су женске особе одводили у свој логор у Мађарску, где су их употребљавали на тешким физичким радовима. У мађарским логорима остала је две године. Заправо у више логора. Затим је као радна снага пребачена у Немачку, где су је пребацивали у више логора, па, поред физичког рада, на њој су вршили опите неких лекова на очима, од чега је дуго осећала последице.

Из немачких логора вратила се после ослобођења наше земље и капитулације Немачке у своје родно место Чуруг. У Чачак је дошла две године касније удајом за Милуна Рајичића. Једно време је радила у Фабрици резног алата.

За живот проведен у логору од Мађарске прима минималну месечну накнаду, а исплаћена јој је и накнада, као и другим логорашима који су били у логорима фашистичке Немачке.

Члан је организације СУБНОР-а.

Казивања аутору

МЛАЂАНИ БОРАЦ

ГОРДАНА – ГРОЗДА РИСТОВИЋ, граверка, рођена 1925. године у Трнави, живела је у Чачку. Била је борац Чачанског НОП одреда. заклали су је четници у Јанчићима у јуну 1943.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 388.

ГИМНАЗИЈАЛКА

ТАТЈАНА РИСТИЋ, ученица VII разреда гимназије у Чачку, због учешћа у партизанским акцијама искључена је из школе 22. децембра 1941. Затим је упућена у логор Смедеревска Паланка на даље „преваспитавање“. Њеног оца Богољуба, службеника на железници, борца Чачанског НОП одреда, заклали су четници у Атеници 13. децембра 1943.

Чачанска гимназија, стр. 518 – 519;
Непокорена младост, стр. 279;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 388.

ЈЕВРЕЈКА

БЕЛА Хуга РУБИНШТАЈН, књиговођа, рођена 1900. у Вишеграду, живела је у Чачку. Као Јеврејку стрељали су је Намци у ВТЗ у Чачку 8. децембра 1941. године.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 388.

ЧЛАН ГРАДСКОГ НОО

ЗОРА САРАГА, домаћица, живела је у Чачку.

Устаничке 1941. године била је организатор курса прве помоћи у Атеници. Касније је бирана за члана Градског народноослободилачког одбора у Чачку.

Њен муж, Симеун Сарага – Симо, један је од организатора устанка 1941. године у чачанском крају. Био је комесар милиције у Чачку. Обешен је у Чачку 28. јула 1942.

После повратка Немаца у Чачак и њу су хапсили и затварали у Марковици, Гучи и Чачку. Све време рата била је под присмотром.

После рата живела је у Ужицу.

Партизански видари, стр. 257;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 388;
Чачак 1941 – 1944, стр. 100.

БЕЗ ПРАВА НА ДАЉЕ ШКОЛОВАЊЕ

МИЛИЦА СЕКУЛИЋ, ученица V разреда гимназије у Чачку, 22. децембра 1941, због учешћа у НОП-у искључена је из школе, без права полагања испита било где. Затим је ухапшена и упућена у логор у Смедеревској Паланци 8. фебруара 1942. У логору је остала до јануара 1944.

Чачанска гимназија 1837 – 1987, стр. 518;
Жене Србије у НОБ, стр. 446.

ПАРТИЗАНСКА БОЛНИЧАРКА

НАДЕЖДА – НАДА СЕЛАКОВИЋ – ПЕТРОНИЈЕВИЋ, свршени матирант, рођена је 1921. у Чачку, у сиромашној радничкој породици. Као ученица Чачанске гимназије дружила се са напредном омладином усвајајући прогресивне идеје.

Устаничке 1941. године завршила је курс прве помоћи, а у ослобођеном Чачку у октобру и новембру 1941. радила је као болничарка у болници.

После повратка Немаца хапшена је и мучена. И поред тога, одржавала је везу са партијским радницима и борцима на терену.

У децембру 1943. поново је ухапшена и отерана у Бањички логор, где је остала све до његовог расформирања 3. октобра 1944.

После ослобођења Чачка долази у град, и мада тешко болесна, поново у Чачанској болници неговала је рањенике. Затим је продужила школовање. Завршила је Природноматематички факултет, постала професор и радила у више школа. Живела је у Атеници.

Надежда – Нада Селаковић – Петронијевић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Партизански видари, стр 257;
Логор Бањица – логораши, књига II, стр. 416, лог. број 19330.

ГАРА

МИЛУНКА – ГАРА СТАНОЈЛОВИЋ – ЈОВИЧИЋ дуго времена је живела и радила у Чачку, а нико јој није знао право име. Једноставно, сви су је звали Гара. А, иза тог имена је партизанска са Космаја Милунка Станојловић, касније по удаји Јовичић. Само седамнаест година је имала када се са братом нашла у партизанском одреду, затим у Првој шумадијској бригади и Трећој српској. У августу 1943, у предаху између две борбе, саопштили су јој да је постала члан КПЈ, а пре тога је била скојевка.

Отац Милош Станојловић, звани Чамџија, нашао се 1941. у партизанском одреду. За њим и син Милорад, двадесетогодишњак. Касније је и остало четворо Чамџијине деце узело пушке: Милан, Милена, Јелена и Милунка, која ће касније добити партизанско име Гара.

Тешко је описати цео ратни пут ове младе партизанске. Довољно је рећи да је 4. децембра 1943. учествовала у борби за Пријепоље, када је преко 400 бораца Прве шумадијске и два батаљона Друге пролетерске изгинуло. Преживела је ту страшну, по њеном сећању најстрашнију борбу у току ратовања. Касније су се низале борбе, једна за другом. Учествовала је у ослобађању Чачка и других градова у Поморављу. Касније је била делегат на Првом конгресу омладине Србије, па једно време партијски радник у Тополи. Године 1956. дошла је у Чачак. Радила је у Среском савезу земљорадничких задруга на дужности секретара секције жена задругарки. Потом је службовала у Центру за социјални рад.

Носилац је више ратних и мирнодопских друштвених признања. Живи у Београду.

Чачански гласник, 7. јул 1973.

ЧУВАЛА БОРЦЕ

ДАНИЦА СУНАРИЋ, домаћица, рођена 1876, живала је у Чачку, са сином Недељком, кројачем, рођеним 1912. у Ваљеву.

Он је 1941. био борац Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“, који се, према сведочењу његових сабораца, истицао у борбама са Немцима и њиховим сарадницима. Немци су га стрељали у ВТЗ у Чачку 18. децембра 1941.

Даница је пружала пуну подршку сину и помагала НОП. Нарочито се после стрељања сина. У њеној кући постојао је бункер, у коме су се скривали борци – партијски радници, а посебно, они који су вршили курирску службу у илегалности.

После ослобођења земље са радошћу је примала наше борце у својој кући, указивала им гостопримство. Као да су њена деца. Одмах је била бирана за члана Извршног одбора Народног фронта и председницу АФЖ-а у свом рејону. Умрла је у Чачку 1966.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 391.

ИСКЉУЧЕНА ИЗ ГИМНАЗИЈЕ

НАДЕЖДА – НАДА СТОЈКОВИЋ – ЛОМИЋ, ученица седмог разреда гимназије, рођена 1922. године у Урошевцу, живела је у Чачку. Као ученица гимназије дружила се са напредном омладином и са њима учествовала у политичким акцијама. Била је члан СКОЈ-а од 1939. године. По ослобођењу Чачка 1. октобра 1941. радила је као партизанска болничарка у Чачанској болници. Када је формирана болница у Горњој Горевници, пребачена је у њу (октобар – новембар 1941). Када су четници напали ту болницу 5. новембра, отерали су је са осталим медицинским особљем и задржали у затвору.

После изласка из четничког затвора крила се у околини Горњег Милановца, а 1942. кришом је дошла у Чачак. Верујући да се стање стишало, почела је да похађа осми разред. Међутим, као припадник НОП-а, искључена је из школе (1942), без права полагања испита, чак и приватно. Запослила се у Фабрици хартије у Чачку и наставила, илегално, да ради у корист НОП-а. Убрзо су је ухапсили Бугари. У фебруару 1943. отерана је у логор у Смедеревској Паланци, где је била до октобра 1943. Затим је отишла у село Велику Иванчу, код родитеља свога мужа.

После ослобођења земље завршила је учитељску школу. Радила је као учитељица у Младеновцу, где је живела.

Непокорена младост, стр. 279;
Партизански видари, стр. 261;
Др Александар – Ацо Матић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Др Љубиша Поповић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Надежда – Нада Стојковић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

ЛОГОРАШИЦА НА БАЊИЦИ

ДОБРИЛА Драгутина СТОКИЋ, домаћица, рођена 1906. у Књажевцу, живела је у Чачку. Била је удата, али без деце. Одведена је у логор на Бањицу 5. јануара 1942, одакле је пуштена на слободу 11. маја 1941.

Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 293, лог. број 3691.

БИЛА БОЛНИЧАРКА

ДРАГА ЋИРИМАНОВИЋ – ВУРУНА, ученица осмог разреда гимназије, рођена је 1923. године у Чачку. Као ученица почела се дружити са напредном омладином прихватајући и пропагирајући напредне идеје. Као проверена и одана, постала је 1939. године члан СКОЈ-а.

Устаничке 1941. учествовала је у сакупљању оружја, муниције, хране и санитетског материјала за борце.

По ослобођењу Чачка, 1. октобра 1941. године, завршила је болнички курс и почела да ради као партизанска болничарка.

После повратка Немаца у Чачак и повлачења партизанских одреда за Босну, хапшена је и прогањана. Ипак, и у то време повезала се са илегалним радницима и радила за НОП. Почела је да похађа наставу у гимназији, али је одмах искључена из школе.

У фебруару 1943. ухапшена је и отерана у логор у Смедеревској Паланци, где је остала све до његовог расформирања у септембру 1944.

Из логора је дошла код родитеља у Чачак, тешко болесна.

У Чачку је дочекала ослобођење 3. децембра 1944. Одмах, иако недовољно опорављена, укључила се у политички рад. Радила је у Одељењу унутрашњих послова Градског одбора НОО-е до половине 1946. Затим одлази у Београд да студира на Природно – математичком факултету. Због слабог материјалног стања породице, напустила је студије и запослила се у Фабрици хартије у Чачку. Затим је службивала у Грађевинском предузећу „Ратко Митровић“, у „Слободи“, потом у Служби друштвеног књиговодства. У Чачку је умрла 1974.

Партизански видари, стр. 269;
Надежда – Нада Стојковић – Ломић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Драга Ћиримановић – Вуруна, *Сећања*, рукопис у МИАЧ;
Непокорена младост, стр. 278.

ЛОГОРАШИЦА У СМЕДЕРЕВСКОЈ ПАЛАНЦИ

ЛЕПОСАВА ФИЛИПОВИЋ – ТАНАСИЈЕВИЋ, ученица учитељске школе, кћи Пера Филиповића, због припадања напредном покрету ухапшена је у току рата и спроведена у логор у Смедеревску Паланку. После пуштања из логора и удаје живела је у Сарајеву. Сада живи у Заблаћу.

Непокорена младост, стр. 278;
Казивање Пантелије Васовића, са којим је била у логору.

РЕВОЛУЦИОНАРКА

РАДОСИЈА ХОРВАТ, радница, рођена је 1911. у драгачевском селу Вичи. Имала је само осам година када јој је умро отац, а двојица браће 1912. године отишла у рат. Брат Милош погинуо је на Солунском фронту. Други брат се вратио из рата и одмах умро од последица.

Живот је наставила са мајком у сиромаштву и беди.

Срећу је потражила у удаји, али ни ту није имала среће. Вратила се мајци, а затим 1930. године дошла у Чачак са две кћерке – Добрилом и Емилијом. Запослила се у Фабрици хартије, која је те године почела да ради. Плата бедна, а требало је нахранити себе и децу. Радници са том платом нису могли да преживљавају. Почели су протести и штрајкови. Радници су се синдикално организовали. Радосију су бирали у управу синдикалне подружнице. У штрајковима 1936, па 1939. године била је међу најупорнијим. Радници су данима чували фабрику. Правили су барикаде. Супротстављали су се и жандармерији, коју је власник доводио да угуши штрајк. Она у тој борби постаје угледна међу радницима. Власник фабрике морао је да попусти пред захтевима радника – зараде су знатно повећане.

Своју децу, Добрилу и Емилију, са муком је школовала. Старала се да у њих удахне дух да се кроз живот боре за правду међу људима.

У устаничкој 1941. години Радосија, њен супруг Стеван Хорват и кћери из првог брака, Добрила и Емилија Клисарић, нашли су се на страни партизанског покрета. Добрила је била у партизанском одреду, Емилија и Стеван непрекидно су прикупљали санитетски материјал, храну, одећу...

По повратку Немаца на слободну територију, њихова кућа близу обале Мораве постаје склониште за илегалце. Добрила постаје једна од кључних јавки у повезивању илегалаца и читавих група. Радосију и супруга јој „због националне непоузданости“, отпуштају из фабрике. Остају на улици, без игде ичега. Поред немаштине, полиција им не да мира – стални претреси и саслушања.

У марту 1943. ухапсили су Добрилу, после мучења у полицијској управи у Чачку, спровели је у Београд, у Специјалну полицију, затим у логор на Бањицу, где је стрељана 7. јула 1943.

Радосија није клонула духом ни после стрељања кћерке. Активно ради замењујући Добрилу. Увек се сећала поруке коју јој је дала кћерка Добрила на растанку: „Мама, одговарај на моје дужности“. И она је то чинила без обзира на опасности које су јој претиле.

На дан ослобођења Чачка 1944. саопштили су јој да је примљена у КПЈ. Било је то признање за допринос победи.

Непуну годину касније бирана је за члана Месног комитета КПЈ, затим и за секретара организације АФЖ-а. Дошли су нови задаци, а у Фабрици се радило без одмора. Највеће признање за њен револуционарни рад стигло је када је бирана за делегата за Шести конгрес КПЈ, који је одржан у Загребу 1952. године. Онда су стизала ратна и мирнодопска одличја: Орден заслуге за народ, медаља за храброст, Орден рада. Добила је и плакету заслужног грађанина Чачка.

Умрла је у Чачку 6. децембра 1981. у 82. години живота. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 21 – 22;
Чачански ґлас, 1. април 1975, 10. октобар 1980. и 11. децембар 1981.

МАЈКА НАТА

НАТА ЦВИЈОВИЋ рођена је у занатској породици у чачку. Завршила је гимназију и студирала на Филозофском факултету у Београду. Студије је прекинула због сиромаштва. Њен супруг, Арсеније Цвијовић, припадао је комунистичком покрету. Био је први председник НОО одбора у Пожеги.

Због опредељења за Народноослободилачки покрет породице Цвијовић, после повратка Немаца на ослобођену територију Арсенија су отерали у Бањички логор, а кћери Драгу и Милицу, у логор у

Драга

Мица

Смедеревској Паланци. Ната је тада са децом дошла у Чачак. Овде је и она била ухапшена, па пуштена из затвора, али под условом да никуда не може да изађе.

Окупација, немаштина и глад. У кућу не сме нико да дође. Кроз отворен прозор, кришом, неко од пријатеља убаци смотуљак са храном. Сећала се: „Долази полицијски агент и каже злурадо: „Ми знамо да ништа немате у кући. Ко вам даје да преживите? Је л' то „Црвена помоћ"?"

Син Драгослав, дечак, келнерише, пере судове по чачанским кафанама – да се исхране.

После повлачења Немаца 1944. у Чачанској болници пустош: развучене ствари, постељина. ћебад, чаршави, све. Ната је изабрана за председницу АФЖ-а. Организује активисткиње, одлазе у околне куће, у Атеници, Кулиновцима, Лозници, прикупљају постељину, лекове, храну... Долази и војска у Чачак. Касарне су пусте. Где да се сместе толике јединице? Опет АФЖ, са Натом, из куће у кућу прихватају борце. Стара Чачанка знала је сваку кућу у граду, шта може, шта има. Лепом речју, тихом, умела је да убеди све у дому да прихвате војнике, привремено. У својој кући одваја највећу собу за војнике. А, деца спавају на поду. Пожртвовано прикупља помоћ за фронт. Организује жене. Пуно бриге пружа и обезбеђивању рањеника, који у болници живе у лошим условима. Неуморно, са сарадницама, решава један по један проблем.

У то време, крајем 1944. године, постала је члан КПЈ. Било је то признање за њен неуморан рад.

Натине кћери, Драга и Мица, ученице гимназије, после пуштања из логора у Смедеревској Паланци, укључиле су се у рад омладинске организације, која је у Чачку одиграла велику улогу у обнови града од ратне пустоши.

На изборима, првим после рата, за народну власт, Ната је изабрана у Циганмалском рејону. Добила је највећи број гласова.

Изабрана је у Окружни, потом у Обласни одбор АФЖ-а. Учесник је на конгресу АФЖ-а Србије и Југославије.

Ната Цвијовић преузела је дужност повереника за социјално – здравствено старање и стамбене послове у Градском народноослободилачком одбору. Њена кућа постаје стециште људи, жена, омладине. Долазе, моле да им се помогне за станчић, макар шупу, за школовање деце, за збрињавање сирочади.

По одласку омладине на изградњу пруге Брчко – Бановићи, касније Новог Београда, Ната са женама организује посете тим градилиштима, носе пакете са посластицама да дарују младе, који раде ударнички. Тако се успоставља присна веза омладине са њиховим мајкама и сестрама.

Умрла је 23. јуна 1976 у 73. години живота.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 29 – 31;
Чачански глас, март 1964, 23. јун 1976. и 4. март 1981;
Непокорена младост, стр. 278.

ЦАЛА

СТАНИСЛАВА – ЦАЛА ТЕРЗИЋ, ученица гимназје, рођена је 1923. у Чачку. Као ученица гимназије дружила се са напредном омладином прихватајући и тумачећи, и сама, прогресивне идеје. Као проверена, постала је члан СКОЈ-а пре рата.

Активно је учествовала у припремама устанка 1941. године. У августу те године у њеној кући одржан је курс прве помоћи, којим је лично руководила.

После повратка Немаца на слободну територију покушала је да се пребаци у Санџак и Босну, али су је ухватили четници. Провела је око 20 дана у њиховом затвору у Гучи.

У јулу 1942. године у Чачку је формиран Месни комитет СКОЈ-а, чији је она била секретар. Када је формиран Окружни комитет СКОЈ-а, она је постала његов члан. Половином јула 1943. године ступила је у обновљени Чачански НОП одред. Због тога јој је полиција ухапсила оца и мајку и отерала у Бањички

логор. У септембру 1943. године четници су је на Савинцу, код Горњег Милановца, заробили, а била је рањена у једној борби са четницима. Спровели су је у злогласни четнички затвор у селу Ракови. Одатле су је одвели у Горњу Горевницу и заклали 11. новембра 1943. после садистичког мучења. Пре клања терали су је да гледа како јој двојица сељака копају раку.

Партизански видари, стр. 263 – 264;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 28 – 29;
Жене Србије у НОБ, стр. 424;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 392.

ТАЛАЦ

МИЛКА ТЕРЗИЋ, домаћица, (Цалина мајка), рођена је 1890. у Чачку.

Због кћерке Станиславе, која је живела у илегалности, она и њен супруг Никола ухапшени су и као таоци спроведени у Бањички логор, где су тамновали од 13. марта 1943. до 28. фебруара 1944. Били су подвргнути мучењима да би одали где се налази њихова кћерка.

Логор Бањица – логораши, књига И, стр. 664, лог. број 10847.

ПРОЛЕТЕРКА

ЉУБИЦА ТЕПЧЕВИЋ, домаћица из Прислонице, живела је у Чачку. Мајка је двојице бораца.

Син Рајко (1920), електричар, припадник радног батаљона Чачанског НОП одреда, ухватили су га и отерали у Бањички логор, па у Норвешку, где је страдао 27. јула 1943.

Други син, Душан, ухапшен је и спроведен у логор у Смедеревској Паланци, где је дуго задржан.

Љубица је од првих дана устанка 1941. године била борац Чачанског НОП одреда „Др Драгиша Мишовић“. Успела је да се повуче са делом овог одреда за Санџак и Босну. Постала је борац Друге пролетерске бригаде и са њом је прошла цео ратни пут.

Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања. После рата живела је у Чачку, где је умрла 3. фебруара 1971. године. Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Трећа чета, стр. 261;
Друга пролетерска бригада, стр. 27;
Чачански глас, 3. фебруар 1973;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 391.

ХРАБРА СКОЈЕВКА

ДРАГАНА ТОДОРОВИЋ рођена је 1924. у Чачку. Као ученица петог разреда гимназије постала је члан СКОЈ-а.

Због политичке активности искључена је из школе. У Чачански партизански одред ступила је 1. октобра 1941. Била је болничарка у Трећој трнавској (Слатинској) чети. У борбама код Краљева половином октобра рањена је у обе ноге. Другови су је оставили у селу Рајцу, у кући Милете Савићевића, где су је четници открили почетком децембра. Над њом су вршили садистичка мучења. Терали су је рањену кроз велики снег – да прти стазу. Посртала је, али је храбро издржала ударце ногама и кундацима. Када су стигли до једног забрана, четници су је везали за дрво и сасули у њу митраљески рафал.

И данас се на том стаблу уочавају трагови митраљеских метака.

Жене Србије у НОБ, стр. 425;
Партизански видари, стр. 265;
Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 53;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Пали борци и жртве, стр. 392.

ПОСВЕТИЛА СЕ РАЊЕНИЦИМА

СМИЉА ТОДОРИЋ, ученица четвртог разреда Женске занатске школе, рођена је 1923. у Равнима код Ужица. Родитељи су јој се доселили 1931. у Чачак, где је похађала школу. Због слабог материјалног стања, морала је да прекине школовање и да се запосли у Војнотехничком заводу у Чачку.

Ту почиње да се дружи са напредним радницима и усваја прогресивне идеје.

После ослобођења Чачка, у октобру и новембру 1941, радила је у болници као партизанска болничарка.

Када су Немци поново продрли у Чачак, крајем новембра 1941, са делом партизанских снага одступила је за Санџак и Босну. У ноћи између 28. и 29. новембра, последњим возом, отишла је са Маријом Ломпар и рањеницима из Чачка у Ужице. Рањеници су смештени у зграду гимназије, па су, по наређењу, пребацивани на Златибор. Рано изјутра 30. новембра наређено је да са групом лакших рањеника крену са Златибора за Санџак. Групу рањеника, коју је предводила, Смиља је предала у Радојњи, где је био скуп бораца. Ту је речено да се неки физички слабији борци, међу којима је била и она, врате у Србију. Али, она је то одбила и једва је успела да умоли руководство да је оставе. У Другој пролетерској бригади била је болничарка Треће таковске чете, а касније санитетски референт Другог (Чачанског) батаљона, затим санитетски референт Друге београдске бригаде КНОЈ-а.

Демобилисана је 1946. године. Једно време радила је у одбору Црвеног крста Србије, као комесар, па као службеник у једном секретаријату Владе ФНРЈ. Разболела се на плућима. Лечила се на Голнику и Златибору. Док се лечила на Златибору била је члан Среског комитета КПЈ и одборник среза златиборског.

После тога отишла је у Београд (1952. године). Пензионисана је. Живи у Београду. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних одликовања.

Жене Србије у НОБ, стр. 431;
Партизански видари, стр. 264 – 265;
Друга пролетерска, 1, стр. 751;
Смиља Тодорић, *Сећања*, рукопис у МИАЧ.

КУРИР

МИЛАНКА ТОКОВИЋ била је домаћица у Чачку. Њен супруг Видосав, обућарски радник, 1941. године био је борац Чачанског НОП одреда. Касније се повукао за Санџак и Босну и постао борац Друге пролетерске бригаде. Са њом је прошао славни ратни пут.

Миланка је пре рата учествовала у женском радничком покрету.

У устаничкој 1941. била је члан одбора за помоћ борцима на фронту.

По повлачењу партизанских одреда за Босну, одржавала је везу са илегалним радницима. Често је била курир. Носила је пошту од илегалаца из Чачка борцима на терен. Поред тога, у свом стану скривала је борце који су морали напустити своје домове. Више пута је преносила прикупљену муницију из Чачка предајући је Ђуру Алексићу у Заблаћу за потребе бораца. Стално је била на вези са партијским радницима у Чачку, нарочито са Селеном Маринковић, Леном Маринковић... Често је хапшена, малтретирана и мучена.

После рата, иако у годинама, активно је радила у организацијама жена и СУБНОР-а.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 13 – 14;
Друга пролетерска, књига 1, стр. 747.

ХРАБРА СКОЈЕВКА

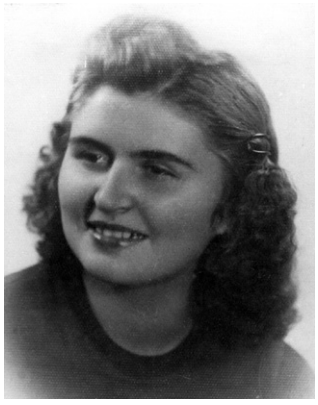

ДЕСАНКА – ДЕСА Обрена ТОМОВИЋ (1922), ученица гимназије у Чачку, била је члан СКОЈ-а, позадински радник НОП-а. Ухватила ју је полиција и спровела у логор у Смедеревској Паланци.

По изласку из логора ступила је у Пету ударну дивизију НОВЈ. Погинула је у борби у Комлетинцима 23. децембра 1944.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, стр. 393.

СИНОВЕ ДАРОВАЛА СЛОБОДИ

СИБИНКА ТОПАЛОВИЋ, домаћица у Чачку и њен супруг Вучко, имали су два сина, који су, као борци, изгубили своје животе у НОБ.

Она је у време ослобођеног Чачка 1941. била одборник у женском одбору за прикупљање помоћи партизанима. Њен син, Милош – Кутра (1916), подофицир БЈВ, рођен у Прељини, живео је у Чачку. Био је члан КПЈ, водник у Љубићком батаљону, па водник у Другој пролетерској бригади. Погинуо је у борби са непријатељем код Широког Бријега (Херцеговина) у јануару 1945.

Други син, Драган – Мрко (1921), трговачки помоћник, рођен у Прељини, живео је у Чачку; два пута је био у Бањичком логору. Био је члан КПЈ, секретар Месног комитета КПЈ у Чачку. Стрељан је у Бањичком логору 7. маја 1943.

Сибинка је, као талац, такође тамновала у Бањичком логору.

Жене Србије у НОБ, стр. 435;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/Палиборци и жртве, стр. 393;
Логор Бањица – логораши, књига I, стр. 665, лог. број 10848.

НЕ ЗНА ЈОЈ СЕ ГРОБ

СТОЈА ТОШИЋ (1917), правник из Чачка, пре рата радила је у Војнотехничком заводу у Чачку. Као члан КПЈ извршила је велики утицај на младе.

У ослобођеном Чачку 1941. је радила у Команди места у Чачку на сузбијању деловања разних противника НОП-а.

После повратка Немаца у Чачак, више пута је хапшена, али преко неких породичних пријатеља, пуштана је из затвора.

Међутим, честа хапшења и праћења од полиције и четника терали су је да често мења пребивалиште и да илегално живи. Неко време је провела код брата у Аранђеловцу, па код пријатеља у селу Лозници, а највише код сестре у селу Миоковцима. Четници и полиција су јој били стално за петама. Тако су је четници ухапсили у Миоковци-

ма, отерали у свој затвор у Ракови, одакле су је, после дужег ислеђивања и мучења, одвели и заклали у Балуги (Прељинској) 18. октобра 1943. са Јелом Вукадиновић из Чачка и још једном непознатом другарицом. Њихова унакажена тела четници су држали ту, на раскршћу путева, па су одатле негде отерали, тако да се никада није сазнало где је закопано. После рата породица је дуго трагала да пронађе место где је сахрањена, али без успеха.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ, стр. 13 – 15;
Жене Србије у НОБ, стр. 452;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, 393.

САРАДНИЦА НОП-а

НАДЕЖДА – НАДА ТОДОСИЈЕВИЋ, домаћица, живела у Чачку. Она се 1939. године укључила у рад Женског покрета у Чачку.

Устаничке 1941. активно је помагала партизане, јер се њен супруг, Милош, од првих дана устанка налази у редовима бораца.

После одласка дела Чачанског НОП одреда за Босну, њеног супруга хапсе, спроводе у Бањички логор, па у Маутхаузен, где је страдао 17. априла 1945.

После његовог хапшења још активније је сарађивала са илегалним радницима. У својој кући имала је склониште, где је привремено прихватала партијске раднике. Код ње дуго се скривао Раде Минић, секретар Окружног комитета КПЈ, супруг њене сестре Милице.

После ослобођења 1944. била је једна од активних радника у АФЖ-у и другим организацијама које су радиле на обнови и изградњи земље.

Жене Чачка, рукопис у МИАЧ;
Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, 393.

БОРАЦ С ПУШКОМ

БОЖИДАРКА ТОЛИЋ-МУЧЕВИЋ, рођена 1925. године у Прањанима, била је сестричина Константина Лукића, познатог комунисте из Леушића и организатора устанка у таковском крају. Под утицајем свога ујака, од првих дана устанка 1941. почела је да помаже партизански покрет. Поред израде одевних предмета за борце, обављала је курирску службу и била верни сарадник борцима и илегалцима. као таква, постала је члан СКОЈ-а крајем 1943. године а 1944. члан КПЈ.

Крајем 1944. године прикључила се јединицама НОВЈ и била је борац у Трећој српској бригади, са којом је учествовала у борбама за ослобођење Београда, на Сремском фронту и на другим бојиштима. Била је борац с пушком у руци.

У ЈНА је остала до краја 1946. када је демобилисана у чину потпоручника. За учешће у рату добила је више одликовања: Орденом заслуга за народ трећег реда, Орден за храброст, Медаља за храброст, Повеља за ужешће у ослобођењу Београда.

После рата удала се за Нецива Мужевића, официра ЈНА. У Чачак су дошли 1961. Афирмисала се као друштвено-политички радник у организацијама жена, СУБНОР-а и резервних војних старешина.

Умрла је у Чачку 2008. . Сахрањена је на Чачанском гробљу.

Евиденција Општинског одбора СУБНОР-а у Чачку уз увид у документа њезиног супруга

КУН

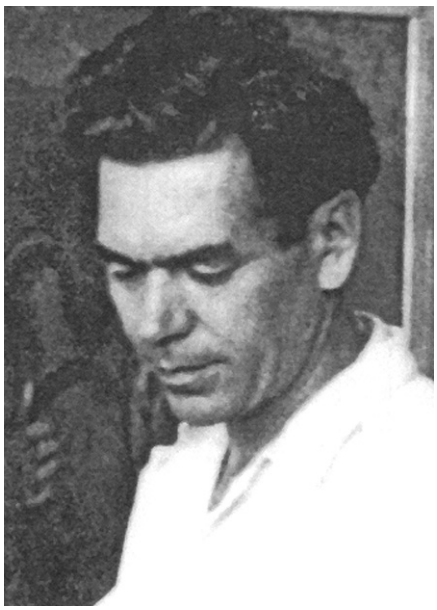

Добротом Мире Кун, кћерке Ђорђа Андрејевића Куна, добили смо цртеже и графике Њеног оца за објављивање у овој књизи. На томе смо јој неизмерно захвални.

Ђорђе Андрејевић Кун рођен је у граду Беслау у Немачкој (данас Вроцлав у Пољској) 31. марта 1904. Похађао је уметничку школу у Београду, а сликарство је студирао у Италији и Француској. Учествовао је, са својим остварењима, на бројним изложбама у земљи и иностранству. Објавио је неколико мапа графика, пре и после Другог светског рата. Био је добровољац у шпанском грађанском рату и учесник Народноослободилачког рата од 1941. у току кога је поред осталог, сачинио нацрт грба, марке, партизанских одликовања и других знамења НОР-а.

После рата био је професор и ректор Универзитета уметности у Београду, редовни члан Српске академије знаности и уметности у Загребу. Његово стваралаштво упознали су и Чачани. Седмог јула 1958, у дворани „Абрашевића“, у част прославе петнаестогодишњице Битке на сутјесци и Дана устанка у Србији, отворена је његова самостална изложба.

Међу 18 сликара Првог меморијала Надежде Петровић у септембру 1960. био је и Кун са своја два бивша студента – Зораном Петровићем, који је освојио I награду, и Бошком Рисимовићем Рисимом, поносом Чачка.

У Уметничкој галерији „Надежда Петровић“ у Чачку чувају се две Кунове слике: „Аутопортрет“, 1958, уље на платну, 60 x 36 цм; и „Старо оружје са ибриком“, 1958, уље на картону, 80 x 59 цм.

ЛИТЕРАТУРА

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/палиборци и жртве, Чачак, 1977.

Жене Србије у НОБ, *Нолит*, Београд, 1975.

Младен Стефановић, *Партизански видари*, Чачак, 1973.

Милош Крстић, *Непокорена младост*, Београд, 1981.

Владимир Никшић, *Слободари*, Чачак, 1976.

Владимир Никшић, *Црвени цветови*, Чачак, 1971.

Владимир Никшић, *Фрике*, Чачак, 1991.

Жене чачанског краја, рукопис у Међуопштинском историјском архиву у Чачку.

Радисав Недељковић, *Сећања и записи*, Горњи Милановац, 1988.

Логор Бањица – логораши 1941 – 1944, Историјски архив, Београд, 2009.

Јелена Поповић, *Таковци у народноослободилачкој борби и револуцији*, књига 1, 1986; књига 2, 1995.

Раде Јованчевић, *Негришори*, Београд, 1990.

Др Младен Стефановић, *Хроника Јежевице, Бањице, Липнице и Рајца*, Београд, 1998.

Радисав С. Недовић, *Чачански крај у НОБ – слободари на стратиштима 1941 – 1945*, Чачак, 2009.

Исидор Ђуковић, *Прва шумадијска бригада*, Београд, 1978.

Душан Азањац, *Преки суд попа Булића*, Чачак, 1991.

Др Раде Познановић, Милун Раонић и Милорад Радојичић, *Трагом издаје*, Ваљево, 1987.

Владимир Никшић, *Стазама слободе*, Чачак, 1967.

Зборник народних хероја Југославије, Београд, 1958.

Радован М. Маринковић, Томислав Протић и Јован Радовановић, *Драгачево*, Чачак – Лучани, 1981.

Милош Браловић, *Рањено срце*, Београд, 1968.

Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени – монографија Атенице и Кулиноваца*, Чачак, 1981.

Ратко Трипковић, *Косара*, Чачак, 1986.

Жарко Крупеж, *Хроника фамилије Крупеж*, Београд, 2006.

Жарко Крупеж, *Ракова, село крај Мораве*, Београд, 2004.

Прислоница – прилози за проучавање историје села, Прислоница, 1977.

Радован М. Маринковић и Драгољуб М. Вујовић, *Векови Парменца*, Чачак – Парменац, 2009.

Радован М. Маринковић и Живорад – Живко Јањић, *Брезовице на Јелици*, Чачак – Брезовице, 2008.

Надежда Половина, *Хроника Слатине, Мршинаца, Кукића и Жаочана*, Београд, 2004.

Др Радул Марковић и Милољуб С. Пантовић, *Доња Горевница – земља и људи*, Београд, 1996.

Радисав С. Недовић, *Ртари*, Ртари, 1983.

Милојица Пантелић, Радован М. Маринковић и Владимир Никшић, *Чачански одред*, Чачак, 1982.

Владимир М. Никшић, *Стављени под слово „З“*, Београд, 2008.

Исидор Ђуковић, *Пријепољска битка – 4. децембар 1943*, Београд, 1999.

Миодраг Вујиновић и Милољуб С. Пантовић, *Херој Трепуша*, Чачак, 1983.

Чачански глас, Чачак, 1945 – 1990.

Таковске новине, Горњи Милановац, 1968 – 1990.

Недељко Јешић и Младен Стефановић, *Ратко Митровић*, Чачак, 1979.

Милош Росић, *Рти*, Београд, 1995.

Др Миливоје Урошевић, *Трећа чета*, Чачак, 1984.

Јован Радовановић, *170 дана на Сремском фронту*, Београд, 1995.

Чачак 1941 – 1944, Чачак, 1964.

Друга пролетерска, књ. 1, Београд, 1965.

Средоје Урошевић, *Друга пролетерска бригада – ратовање и ратници*, *Пословна политика*, Београд, 1988.

Мирослав Миле Мојсиловић и Радован М. Маринковић, *Здравство чачанског краја*, Чачак, 1979.

Радисав С. Недовић и Пантелија Васовић, *Затамњена истина*, Чачак, 2006.

Чачански крај у НОБ 1941 – 1945/хронологија догађаја, Чачак, 1968.

Слободан Нешовић и Бранко Петрановић, *АВНОЈ и револуција*, тематска збирка докумената 1941 – 1945, Београд, 1983.

Миодраг – Мијо Радојичић, *Нада Молерка*, Чачак, 2007.

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

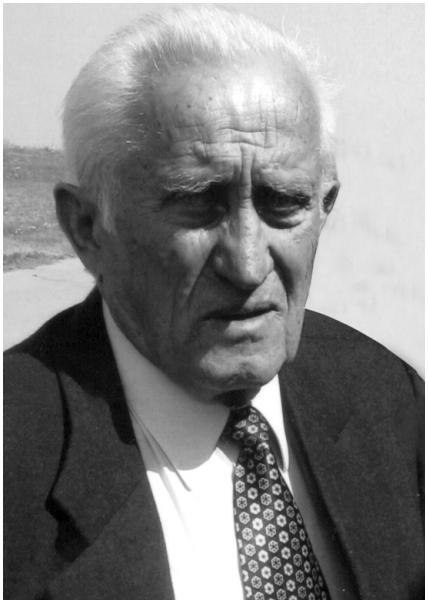

РАДИСАВ С. НЕДОВИЋ рођен је 1927. у Ртарима (Драгачево). Основну школу је завршио у Марковици. Касније је завршио средњу школу и радио као службеник финансијске струке у Чачку. Сарадник је листова *Чачански глас*, *Драгачевски трубач* и *Изворника*, годишњака Међуопштинског историјског архива у Чачку.

Доста касно почео је да се бави публицистиком. Објавио је деветнаест књига: *Недовићи из Ртара* (родослов, 1980), *Ртари* (хроника села, 1983), *Из таме у светлост* (монографија школе у Марковици, 1993), *Камени летопис Ртара* (попис епитафа са надгробника и крајпуташа, 1995), *Ртарске читуље* (попис умрлих, 1998), *Ртарски родови* (попис брачних заједница и њихове деце, 1998), *Командант Мандић* (монографија о народном хероју Раденку Мандићу, са Ратком Трипковићем и Милуном Мандићем, 2000), *Анегдоте и шаљиве приче* (збирка прича, 2001), *Завети храбрих* (антологија револуционарних песама, 2004), *220 дана у Ираку* (дневник, 2004), родослове: *Потомци Милисава и Злате Недовић из Ртара* (2004), *Потомци Ристивоја Стамболића из Дучаловића* (2004), *Потомци Димитрија Милошевића из Ртара и њихови ближи сродници* (2004), монографија *Затамњена истина* (расправа о нападима на тековине НОП-а, заједно са Пантелијом Васовићем, 2005), *Споменица Светислава Недовића* (монографија, 2006), *Селективна истина* (расправа о нападима на тековине НОП-а, заједно са Пантелијом Васовићем, 2007), *Завети храбрих, II*, (антологија револуционарних песама, 2008), *Чачански крај у НОБ – слободари на стратиштима 1941 – 1945* (2009) и *Чачански крај у НОБ – жене борци и сарадници 1941 – 1945*. (2010).

У *Изворнику* Међуопштинског историјског атхива у Чачку публиковао је, као приређивач, пет прилога: *Записници о ра-*

ду Школског одбора Основне школе у Марковици од 1893. до 1898. године (1990), *Летопис школе у Марковицији* (1992), *Ратне белешке и писма са Солунског фронта мајора Милана Миловановића* (са Радованом М. Маринковићем, 1996), *Запослени у граду Чачку и Љубићу у 1930. години* (2003) и *Страдања Чачана војника Југословенске војске од 1941. до 1945. године* (2010). Припремио је за штампу зборник *Ганди са Вироштака*, књигу саопштења са „округлог стола“ о животу и раду Милојка Ћирјаковића, одржаног 5. септембра 1998. године у Гучи (са др Милованом Босићем, 2006).

Живи у Чачку.

САДРЖАЈ

Сведочанства за понос и дивљење 5

И животе су даровали слободи 15

Драгачевке 53

Љубићанке 99

Таковке 193

Трнавке 301

Чачанке 385

Литература 487

Белешка о аутору 489

Радисав С. Недовић
ЧАЧАНСКИ КРАЈ У НОБ 1941–1945.
● ЖЕНЕ БОРЦИ И САРАДНИЦИ
Споменица
Прво издање

Лектор
РАДОВАН М. МАРИНКОВИЋ

Коректор
ЗОРАН МАРИНКОВИЋ

Компјутерска обрада
МИЛОМИР ПОПОВИЋ ПРАЊО

Фотографије
НАРОДНИ МУЗЕЈ – Чачак
и
ПОРОДИЧНЕ ЗБИРКЕ

Тираж:
500 примерака

Штампа:
„ЈЕЛ-МИЛ“ Штампарија „БАЈИЋ“